ŠTEFA JURKIĆ

PLAŠT MALOGA KRIŽARA

ROMAN IZ DOBA DJEČJE KRIŽARSKE VOJNE

KNJIŽNICA DOBRIH ROMANA

JERONIMSKA KNJIGA PET STOTINA TRIDESET ŠESTA

TISKARA NARODNE PROSVJETE U ZAGREBU

PLAŠT MALOGA KRIŽARA

PETROVOM LAĐOM upravlja Inocent III. već četrnaest godina. Plakao je Lotar Segni tridesetdevetgodišnji kardinal, kad mu u najtežim vremenima dadoše kormilo Petrove lađe u ruke. Ali prihvativši jednom to kormilo kao Inocent III. čvrstim svojim rukama, nestade suza i oči mu postaše bistre i prodirne. Te bistre i pronicave oči gledale su sada u veliku zemljovidnu kartu, razastrtu preko okruglog stola na sredini dvorane. Prvi traci ljetnoga sunca uvlačili su se u prozore istočne strane lateranske palače. Nisu tu otkrivali ništa naročitoga. Odmah iza svoga nastupa okružio se Inocent krajnjom jednostavnošću. I sada je pred njim na malom drvenom stoliću obična zemljana posuda sa mlijekom, iz koje bi od vremena do vremena gutnuo.

Činilo se, da je zadovoljan s tom kartom, koju je izradio učeni redovnik Sv. Augustina. Jučer ju je dovršio, i Inocent je danas teško dočekao, da ispuni svoj jutarnji red, pa da se posveti novoj karti. Sve, sve je bilo na njoj točno označeno: biskupije i župe i samostani. I granice papinske i svjetske vlasti bile su točno određene. Sve u raznim bojama i različitim znakovima. Sva su se ta mrtva znamenja pred pogledom papinim pretvarala u živa bića i na iscrtanoj i obojenoj pergameni kao da je sve povrvjelo od života. Nastajahu nove podjele i novi vidici, na koja učeni redovnik nije pomišljao izrađujući taj zemljovid. Pa ni dalekovidni Inocent nije lako povjeravao sve, što su njegove duhovne oči zagledale. Kako bi se samo začudio marljivi i učeni augustinovac, da je sada papinim očima pogledao u svoj rad. Svagdje i svukuda sve je gibivo, sve je nemirno. Ah, samo jedan pedalj na cijeloj zemlji, da bi ga mogla prekriti papina ruka i reći: tu je mir! Ali kršćanska Evropa ne će mira, ne će da znade za mir, koji bi joj i mogao, a i te

kako rado bio pribavio ovaj genijalni čovjek i mudri Kristov zamjenik.

Eto, bijaše povjerovao Otonu. Samo u nadi, da će napokon uvidjeti njemački knezovi skupa s carem, da je prošla sila štaufovaca i da je došlo doba, da se okane talijanskih državica, koje su se već smirivale pod mudrom vlašću Inocentovom. Ali Oton se samo prividno podvrgnu papi i samo tako dugo, dok mu je to trebalo. Kad je mislio, da se sabrao dovoljan broj vjernih i sigurnih pristaša, iznevjeri se i okrene protiv Inocenta. Držao je kao sigurno, da će se tako popeti sada na vrhunac moći i slave, ali se grdno prevari. Kada ga je stiglo crkveno prokletstvo, pratilo ga je svuda kao njegova zla kob. Ni najvjerniji ne ostaše uz njega. Jedan za drugim svi ga ostavili. Uz to mu umoriše i mladu ženu, po kojoj je htio samo da zadobije štaufovce. A mladi Fridrik, kojemu je papa bio skrbnik, već oružjem osvaja njemačko prijestolje. Borbe i dalje traju... još je daleko od mira... a da bi i na čas mogao dići svoje ruke sa Njemačke.

S te nemirne zemlje povuče sada papa Inocent ruku preko Francuske. Da... koliko nevolje, koliko mu samo jada zadade taj oholi Filip August. I ta bijedna žena Ingeborg, danska princesa! Bolni njezini vapaji morali su doprijeti i do samog neba, dok je dane i mjesece čamila po tamnicama. Već je dva puta obećao, da će časno primiti natrag Ingeborgu, a samo zato, ne bi li skinuo sa sebe prokletstvo. Konačno kad je i sam uvidio, da se s Inocentom nije šaliti, prignuo je skrušeno glavu pred nerazrešivošću ženidbe. Inocent duboko odahne i usrdno opet zahvali Providnosti, da je uklonjena eto velika dugogodišnja sablazan... Ali još bolnije boluje Francuska ljutu ranu na jugu. I pored sjajne pobjede Simona de Montforta protiv Albigenza cijeli jug još vrije... I papine se tanke usne jače stisnu. Domala se opet pojavi blaži izraz u njegovu pogledu, a oko blijedih usana zaigra sada smiješak. Bog mu je poslao moćnog pomoćnika. Tamo je sada onaj redovnik u bijeloj odjeći, sa sjajnim pogledom i zamamljivim glasom. I nije mirovao. Neumorno propovijeda i moli i čini pokoru. Krhka leđa Dominika Guzmana preuzeše na se Albigenze! Neka ga Bog blagoslovi!...

Papa iskapi posljednji gutljaj mlijeka i spusti se u drveni naslonjač. Lice njegovo, puno neslomljive ener-

gije, prosja sada ponosom i zadovoljstvom, čim mu modro oko obuhvati na zemljovidu Španiju. O sveta zemljo! Najljepša pobjeda ovoga ljeta, „triumf križa" u tebi se odigrao! Oči cijeloga kršćanskog svijeta sve su bile uprte u te!... I on, Inocent, papa, stupao je bosonog u procesiji moleći za pobjedu križa nad polumjesecom. Neumrla slava pripada toledskom biskupu Rodrigu, a koliko vjere i neustrašivosti pokazaše i drugi. Naves de Tolosa, evo tu je, dobro se vidi na zemljodinoj karti, tu pokraj Toleda, tu je bila ona strašna borba, tu je pala odluka. Gospode, upokoji duše onih junaka! I papa Inocent nakloni glavu, a onda se naglo uspravi. A cijela Španjolska? Još nije slobodna, još čeka jedan dio svoje oslobođenje.

I kao da se nečemu naglo sada dosjetio, zakorači papa k stolu u jednom kutu dvorane i dohvati s njega smotak pergamene. To je jučer stiglo sa dalekog sjevera. Teško je, teško s tim Prusima! A onda Litva! Tu je evo izvještaj cistercite Kristijana, kako dobro napreduje pokrštavanje ovog oporog naroda, koji se upravo nekom divljinom srca drži svoga poganstva. O, kada će se križ zasaditi u ta srca, da upoznaju ljubav? I papino oko obuhvati s velikom ljubavi onaj komadić zemlje, što ga oplakuje sjeverno more. Kao da bi htio ljubavlju svoga očinskog srca usaditi Kristovu sliku u ove divlje duše sjevera. Još danas mora biti otpremljen odgovor bratu Kristijanu. O, to je svet i revan sluga Božji. I pomnjivo pročita izvještaj sa sjevera i onda odloži pergamenu.

Zemljovidna karta privuče i opet njegov pogled. O — taj otok, taj veliki engleski otok! Koliko god je daleko na sjeveru, još mu više zadaje briga. Pa to je ludilo, sva ta strašna nedjela i nepravde kralja Ivana. Koliko su puta upravo razdirali Inocentovo srce... Svoju do kraja opaku volju pokazao je kralj Ivan najbolje, kada je poslao poruku afričkom vladaru Miramolinu, da je spravan odreći se i vjere kršćanske, da zadobije njegovo prijateljstvo. Ali s tom porukom postiže samo prezir ovog mudrog vladara, koji prezre i njega i njegov narod. „Ja se čudim tim Englezima," rekao je, „da trpe takvu neman. To nije narod muževa, nego žena i robova." Rumen stida preli se papinim uskim obrazima pri pomisli na tu sramotu. Ali čekaj, vjerolomni kralju engleski! Već će moć pape Inocenta oslo-

boditi kršćane u Engleskoj od toga kukavnog izdajnika i nasilnika. I papina se šaka stisnu nad onim komadom kopna, što ga sa svih strana okružuje more.

Onda se papa Inocent podupre rukama o stol. Kako će izdržati pod teretom svih tih briga i boli ? A nisu to sve ni najteže. Još teže i gorče razdiru srce Inocentovo.

Na jugoistoku zemljovidne karte bilo je žarkim, crvenim slovima ispisano: „Jerusalem". Inocentu se lice bolno zategne, a oko stisnutih usana pojavi se izraz gorčine. Što već sve nije poduzimao, samo da sveta mjesta dospiju opet u kršćanske ruke! I sve uzalud, sve! Još i gore. Ondje, gdje su trebale da niknu sve kreposti, pojaviše se najgore opačine. Ono sramotno zauzeće Carigrada 1205. godine, pa razbojnička otimanja o mala prijestolja! Teško je to, teško. Pa to čitavo latinsko carstvo samo je sklop najrazličitijih naroda i u njemu nikada mira. Je li zato pozivao Papa zapadne vitezove na križarsku vojnu, da oni putem osvajaju zemlje i kojekakva prijestolja osiguravaju svojim nasljednicima ?!

Opet se čvrsto stiskoše papine usne, i glavu podupre stisnutim šakama, da je domala uspravi.

Ne, tako krivi nijesu oni, koji oklijevaju, koji ne će da ispune zavjet i obećanje. Ne, nisu tako krivi. Pa i taj hrvatsko-ugarski kralj Andrija! Otkada već i on obećaje, a mjesto da krene na križarsku vojnu, krvi se sa rođenim bratom Emerikom. Čudno i nezdravo je stanje i u toj zemlji. Pa tu su dva naroda pod jednim vladarom. Kraljevina Hrvatska bijaše nekada najvjernija kćerka Crkve. Njihov kralj Zvonimir uživao je neobičnu sklonost i ljubav Svete Stolice. Otkad za kralja izabraše vladara susjedne države, mutne su prilike nastale u te obje kršćanske zemlje. Prije ili kasnije doći će do razdora, jer se ne da ni zamisliti, da bi dva tako različita naroda ostala dugo pod jednim vladarom. Eto su i sada Hrvati bili uz Emerika. I papa Inocent osjeti veliku naklonost prema tim vjernim Hrvatima. Otvoreni su to i hrabri ljudi, koji imadu nešto djetinje u očima. I vjerojatno samo uslijed tih mutnih prilika zahvatio je i njih val krivovjerja.

Uto se začu kucanje na vratima i na papin poziv uđe mlad redovnik u odjeći cistercita i zastane kod vrata.

„Nove vijesti ?" zapita papa.

Redovnik je šutio.

„Samo govori, brate Balduine, ne boj se!"

Posljednje riječi papine bile su uistinu potrebne, jer je brat Balduin teškom mukom na to progovorio:

„Tužne vijesti, vaša svetosti, tako tužne! Čini se, da je posve sigurno, da su nastradale dvije lađe sa malim križarima. Danas prispješe vijesti i o pojedinostima. Obje lađe razbile su se u oluji na stijenama otoka Sv. Petra kod Sardinije. Sva su djeca potonula. Još je gore, vaša svetosti, da se pronose vijesti, da su preostale lađe u rukama nesavjesnih i podlih ljudi, koji su spremni na sve. Ti isti, koji su preuzeli prevoz malih križara, zapravo su trgovci robljem i vjerojatno će svu djecu, čim se iskrcaju na afričkoj obali, prodati u roblje!"

Pun tuge redovnik se tupo zagleda preda se, i velikom dvoranom zavlada tišina. Ako Inocent ne odgovara, onda ga valja ostaviti samoga. To je znao brat Balduin i pogledavši krišom sv. Oca udalji se na prstima iz dvorane.

Kako je papa zatvorio oči i nemoćno spustio ruke u krilo, nije se micao. Opet se nađe pred tajnom Božjeg djelovanja. Opet je osjetio, kako su kratkovidne ljudske oči i kako naši putevi nisu Božji putevi, pa bila naša nakana najčišća.

O Bože! Sve su to djeca! Da, djeca su! O Stvoritelju Bože, pa to su sve djeca! Da, djeca, a on je dozvolio, on, otac njihov, da ostavljaju svoje roditelje i domove svoje i pođu u Kristovu domovinu. Prva vijest o tom neobičnom pokretu među djecom bila mu je tako čudesna, da ga nije mogao drugačije protumačiti, nego da je od Duha Svetoga. I nije zabranio taj pokret, nije mogao. Nevina djeca zastidit će odrasle, pred njihovom bijelom vojskom uzmaknut će neprijatelj, čudo će se dogoditi... I zato nije zabranio, nije zapriječio taj pokret.

„Ti, Milosrdni, zar je tako bezgranična podlost i pohlepa ljudska!?" uzdahne Inocent. Golema žalost obavije srce i misli velikoga pape.

Uto odjeknuše tri mukla i jaka udarca, koji se razlijegnuše lateranskim hodnikom. Netko je teškim batom udario po velikoj metalnoj ploči. Tim udarcima dan je znak, da će se papa sada uputiti u dvoranu za primanje i da će u društvu trojice kardinala primati i rješavati tužbe i sporove. To je bilo svima poznato, i u ta tri dana

u sedmici bilo je neobično živo u lateranskoj palači. Papinska straža teškom je mukom održavala red, jer se često događalo, da bi izbila svađa i tučnjava između zavađenih stranaka. Ali čim bi i najogorčeniji protivnici dospjeli u dvoranu pred Inocenta, sve je prestajalo. Izvanredna je bila moć uživljavanja velikoga pape. Tajna uspjeha njegovih u sređivanju strašno zamršenih prilika ljudskog života one dobe bila je u neobičnom daru, da se uživi u najraznovrsnije situacije, te bi i najprepredenije ljude zapanjio. U neslomivoj svojoj energiji uvijek miran, a u velikoj dobroti uvijek ljubezan, za kratko bi vrijeme razoružao i najbjesnije protivnike. Znao je iz svakog ljudskog bića kao čudom izvući onu negdje duboko sakritu dobrotu i s tom je onda postizavao uspjehe. Iako ti uspjesi ni izmirenja često puta nisu bila trajna, glavna im je oštrica bila zauvijek otupljena.

Miran i sabran pojavi se i danas iz svoje radne sobe, pred kojom ga je već čekala pratnja. Na kratkom putu do dvorane uspije jakoj njegovoj duši, da utiša sve bolne porive i potpuno prekrije svaki odraz jada strašnih događaja u životu i svijetu, nad kojima je bio kratko vrijeme klonuo. Posve spreman može da opet stupi pred one, koji ga trebaju. Samo... negdje duboko... na dnu očinskog mu srca prebacivahu i dalje valovi mora hrpe nadulih i pomodrelih dječjih tjelesa, i nešto ga je oštro peklo i muklo boljelo...

* * *

U predvečerje istoga dana uvuče se u lateransku palaču malen čovjek, bosonog, u odijelu od vreće i sa konopom oko pasa. Nije se uvukao šuljajući i plašljivo kao tat, nego bezbrižno i smiješeći se kao dijete. Stražari u palači samo su kimali glavama i propuštali su ga bez ijedne riječi. Kad bi koji stranac susreo toga čudnog čovjeka, kako se penje stubama, pomislio bi, da je to kakav prevejani uhoda, koji papi Inocentu vrijedi više nego nekoliko kardinala i biskupa zajedno. Samo oči toga čovjeka odviše su vedre i bezazlene, njegove smeđe oči!

„Franjo! Sam te Bog šalje!" usklikne papa. „Kako si znao, da te danas trebam?" zapita podižući redovnika, koji se pred njim spustio ničice.

„Samo sam htio da vašoj svetosti izručim ovo, što sam skupio pred Sv. Lovrom. To je daleko više, nego je meni i mojoj braći potrebno za sutrašnji dan."

„Dobro, asiški moj sirotane, to ćeš predati ocu Egidiju dolje kod ulaza. Nego sada dođi ovamo i pogledaj ovo ovdje, ovu zemljovidnu kartu. Vidiš li? Tu je Rim... a ovo je Italija... i evo... tu ti je tvoj Asiz i Umbrija..."

Mali se redovnik prekrštenih ruku na prsima samo čudio.

„Jest... zaista... sve je tu..." i pođe mršavim kažiprstom morem na istok, i dok mu je taj prst prekrivao jedno mjesto, lice mu se svo zažari.

„Jerusalem... Jerusalem... ovdje je trpio i umro naš Gospodin..." Dvije se krupne suze iz smeđih očiju skotrljaše na zemljovidnu kartu. Boja se pod njima rastopi i razlije. Franjo iz Asiza htjede to rukom obrisati, ali mu papa zadrži ruku.

„Ne, Franjo, pusti sada. Manje će se pokvariti, ako se samo osuši. A kako je opet to — pa ja htjedoh da upravo o Jerusalemu s tobom govorim. Jesi li čuo za male križare, koji se uputiše na lađama, da oslobode Jerusalem? Dao sam svoj pristanak, da se okupe i da pođu u Svetu Zemlju, a danas sam evo dobio vijest, da su se dvije lađe potopile. Teško mi je, brate moj u Kristu, tako mi je teško za tom djecom! Dvostruko teško, jer čujem, da su se druge djece dočepali trgovci robljem. Ne mogu danas da se smirim. Sva ta djeca vrve mi pred očima. I njihove majke... Da, osobito majke... Koliko tuge i žalosti!"

Franjo asiški je šutio i samo su mu se usne lagano pomicale, kao da moli.

„I ja sam oteo mnogim majkama njihove sinove, a i mene je Gospodin oteo mojoj majci. Neka mir bude s tobom, sveti Oče!... O, kada bi svijet znao, kako je slatka otmica Gospodinova! I kako je onda sve svejedno, što će Gospodin učiniti sa svojim plijenom. Samo ako ti je iskazao tu neizmjernu čast, da te otme... Ah, samo biti tvoj plijen, nebeski Otmičaru!..."

Oči asiškoga siromaha zagledaše se u ekstazi nekuda u tamne grede drvenoga stropa. Papa je s udivljenjem gledao u malog sveca, koji opet tiho nastavi:

„Sretne li djece... sretne li djece... i sretne njihove majke!... A sretni i oni drugi, koji nedužni plove

u tjelesnu propast!... To je, kao kad vjetar uzvitla sjemenjke i prenosi ih na drugo tlo, gdje su potrebnije... Sjeme mora da ugine... a ne nikne ni svako zrno sjemena... nekoje se i pokvari... ili ga ptice pozobaju... Jest... to je tužno... ali to mi ne razumijemo..."

Odjednom se mali redovnik prene i kao zbunjeno dijete zamuca:

„Oprosti, Sveti Oče... odviše sam govorio. Sad idem, da, idem. Blagoslovi me još!"

I opet se mali redovnik prostre po podu ljubeći papine noge. U dubokoj ozbiljnosti i privrženosti načini Inocent znak križa nad tom neuglednom sivo-smeđom gomilom, iz koje su izvirivale žute bose noge.

*

Te iste noći kratak san prekine Inocentovo spavanje. Pred njim je uspravna visoka žena, plemkinja, koja ga je velikim sivim očima prodirno gledala. Kao da je znao, što traži od njega, povikao je muklo, pokazujući na sliku Raspetoga Krista:

„Ne od mene, ne... od Njega išti svoga sina..."

I.

KRATKE SU lipanjske noći, i tko bdije pokraj bolesnika, ne sagori mnogo ulja ni voštanica. Tako i Mara postavi pred svoju gospodaricu uz srebreni svijećnjak samo dvije kratke voštanice. Do njih postavi i očišćene velike škare, koje su imale zgodnu napravu, da se odrezani stijenj zadrži u kutijici. Gospodarica kimnu samo lagano glavom, i Mara izađe. U velikoj dvorani zavlada tišina.

Večer je, pa iako je prošlo osam sati, još je vidno. Kroz dva rastvorena prozora trebao je da ulazi svježi zrak, ali se to slabo zamjećivalo. Iako su ti prozori bili prema vrtu, u svakom kutu dvorane još se osjećala danja sparina.

Osim plemenite gospe Petronile, pred koju je Mara postavila svijećnjak, voštanice i škare, u dvorani se nalazila još jedna žena. Sjedjela je na drvenoj klupi u udubini debelog zida, gdje je bio jedan prozor. Imala je razvezane okrajke bijele kape na glavi, pa su sa strane provirivale sijede vlasi. Glavu je držala malo otegnuto i osluškivala je glasove, koji su dopirali iz odaje nad

njom. A čuli su se i koraci nad drvenim stropom. Široko lice sa jakim ličnim kostima odavalo je zabrinutost i bol. Krupna žena nije bila visoka rasta, to se vidjelo, i dok je sjedjela. Od vremena do vremena brisala bi znoj sa čela, a napokon rastvori i bijeli niski okovratnik, obrubljen uskom čipkom, a koji je virio iz tamnocrvene haljine.

Muški glasovi nad njom odjekivali su sad jasnije, a za čas opet prigušeno, i teško da je mogla što razumjeti.

Dok je žena u prozoru bila još osvijetljena, spodoba gospe Petronile gubila se u sumraku. Oslonjena jednim laktom na teški stol od hrastovine gledala je ravno preda se. Od sparine kao da nije mnogo trpjela, nije čela brisala i nije se uopće micala. A visoka rasta mora da je gospoja Petronila, kada se uspravi. Vidi se to odmah i po dugom, vitkom struku i po duljini linije od struka do ruba haljine. Boja te haljine nije se mogla više odrediti. Sve je obavio sumrak, samo su se rubovi haljine sjajili srebrenasto, a nabori bijahu duboko tamni.

Opet uniđe Mara.

„Gospodarice, Jela pita, koliko će postelja pripremiti. Tko će sve u dvoru prenoćiti?"

Petronila se trzne iz misli, podigne glavu i pogleda prema ženi do prozora. Onda muklo zapita:

„Majko, vi znate, tko će prenoćiti. Jela pita radi postelja."

Od prozora se ozva tako tanak glas, da bi se svaki iznenadio, tko bi ga prvi puta čuo. Nikada i nitko ne bi očekivao, da je u one krupne žene tako tanak glas.

„Ostat će sigurno Pavao i Benko Javorić, pa Kirin Brlobašić i Juriša Stričković. Petar će Mikšić otići sigurno sestri, a Vid će dolje u samostan... Juriša i Kirin, Pavao i Benko, a ja mislim, da će doći i naš Pavao. Neka Jela spremi pet postelja," nadoda Petronila.

Dok je Petronilin glas zamirao po dvorani, Mara se okrene prema vratima, ali je zaustavi tanki glas sa prozora:

„Ali sutra se može još netko svratiti na objed. Neka na to misli Jela."

Kako se sumrak sve više hvatao, Mara pogleda po dvorani.

„Da upalim svijetlo, gospodarice?" upita i ne čekajući odgovora izvadi iz suknje mali komadić vošta-

nice i pripali ga na uljenici, koja je visjela pred jednom tamnom slikom, pa pođe da zapali svijećnjake.

Dva teška brončana svijećnjaka bila su postavljena na dvije strane dvorane i u svakome utaknuto po deset svijeća. Polagano bljesnuše plamečci, i kad je svaka svijeća gorjela svojim plamenom, nasta u dvorani čudna rasvjeta. Kroz prozore još je prodirao nekakav mliječno-plavičasti odsjev danjega svijetla, a svijećnjaci su prosipali toplu žuto-crvenu svjetlost. I u toj se mješavini svijetla moglo zapaziti, da je Petronilina haljina svijetlo-ljubičasta i da je vrlo jednostavnoga kroja. Na glavi je imala kapicu od iste tkanine, a bila je obrubljena sitnim biserom. U tamnoj, po sredini čela razdijeljenoj kosi ljeskala se već i po koja srebrena vlas. Lice joj je bilo tamno-putno i blijedo, a savinuti i ne maleni nos i velike sive oči neobično su se isticali. Te su oči sada mirno motrile ženu do prozora, koja se u to podiže i uputi polagano kroz dvoranu. Činilo se, da teško hoda.

„Idete li leći, majko ?"

„Ne ću još," odvrati krupna žena i spusti se u stolicu nasuprot Petronili. Tek se sada pri svijetlu svijeća zapažalo, da joj je lice posve svijetlo i ružičasto kao u mlade djevojke. Blijede plave oči mutno su se ljeskale, kao da su suzne. Starački su izgled tome licu podavala samo usta, jer su joj manjkali zubi.

A izraz, kojim je gledala Petronilu, teško bi bilo odrediti. Bijaše u njemu mješavine i sućuti i dobrote, a uz to i nekakve čudne tvrdoće i nepovjerenja. Već na prvi pogled moglo se je zapaziti, da je Petronila samo iz običaja nazivlje „majkom" i da među njima nije bilo nikakve krvne veze. Katarina Šimac, kako se zvala starica, odgojila je Petronilina muža, koji je ostao siroče bez majke. Bila je udovica njegova strica, a sama nije nikada imala djece. Rodom bijaše od Bijele Stijene, od Magdalenića. Po udaji tako se priljubila Menićima, da je i zaboravila na svoj rod i pleme.

„Što misliš, Petronilo, kako će naši odlučiti sutra u klupama ?"

„Pa ne će, majko, biti samo naši, bit će i Medvođani i Obrovčani. A sigurno će doći netko i od Jezerčana i Koprivničana."

„Svejedno, naši uvijek odlučuju," odvrati ponosno starica.

„Sutra dolazi i biskup iz Knina. Možebit će i on sudjelovati."

Razgovor žena prekinu kucanje na vratima. Na Petronilin poziv uđe u dvoranu sluga.

„Gospodin Šimun želi, da gospodarica dođe gore."

Petronila se lagano podiže i pozove slugu, da ponese srebreni svijećnjak, voštanice i škare. Visina rasta njezina i uspravni hod upravo iznenađuju. Sluga pođe pred njom noseći stvari. Sve do na vrata isprati ih staričin pogled, u kojemu kao da je bilo i zavisti i ljubomore.

Ništa Šime ne odlučuje bez žene, pa i drugi se naučili, da o svemu govore s Petronilom. Kao da ona sve razumije. A što je dosada izmudrila njezina pamet ? Te i slične misli motale su se staričinom glavom.

Onda se i ona pridiže i pođe dvoranom prema drugim vratima. Izlazeći nije se ni obazrela na svijećnjake, koji su mirno dalje gorili. Vidjelo se, da se u kući satnika Šimuna Šimca nije štedjelo. Pa bila bi to i sramota i u ovoj kući znak škrtosti, da su se uvijek gasila svijetla, kad ne bi bilo nikoga u dvorani. Bio bi to samo nepotreban gubitak vremena i truda sa novim zapaljivanjem. Tako su svijeće plamsale mirnim sjajem i svjetlost im je bivala sve sjajnija, kako je otvor prozora postajao sve tamniji.

Iz vrta se oglasi cvrčak, a odnekale preko zida dopriješe uzrujani ljudski glasovi, koji se domala izgubiše u sumraku.

U dvoranu stupiše uto četiri muškarca, a za njima dva momka sa velikim vrčem i vinskim kupama. Oba momka bijahu neobično uzbuđena i onome, koji je ulijevao vino u široke kupe, podrhtavao je vrč u rukama. Gledajući gospodu od jednog do drugoga sve je htio da nešto kaže, ali se nije usuđivao. Napokon mu pogled zastade kod najstarijeg. Bila je to krupna ljudina, u tamno-smeđoj surki, široke glave i dugih sijedih brka ispod tubastog, mesnatog nosa.

„Oprostite, plemeniti gospodine Kirine, oprostite eto, ali ja bi nešto morao reći," smjerno započne momak. Gospodin Kirin kimne samo širokom glavom, a druga se trojica i ne osvrtahu na momka.

„Dolje iz Pseta izbiše malo prije Martin i Juran i rekoše, da se svijet strašno uzbunio i zabrinuo. Šire se eto glasi, da su navalili skakavci i da su već prešli Savu."

Svi se usupnuše, a jedan od njih poskoči sa stolice i stane iza Kirina.

„Skakavci, za Boga! ? Pa kako da mi ništa ne čusmo ?" uzviknu Benko Javorić, mlad čovjek, sav svijetao i rumen.

„Ovaj čas izbi ta vijest, i Martin kaza, da već svi kreću kućama, pa Bog zna, hoće li koga biti još sutra u Psetu."

„A da to nije kakva varka ? Odakle odjednom skakavci ? Jedva je moj djed upamtio, da su se jednom pojavili kod nas. Pa kako sad odjednom ?" govorio je Kirin kao za sebe, ali mu je glas ipak podrhtavao. Onda obriše uznojeno čelo, iskapi naglo kupu i ustane.

Nato ustadoše i preostala dvojica i isprazniše svoje kupe. Momak pritrči, dana novo nalije, ali gospoda odbiše.

„Pohitimo samo dolje. Bit će najbolje, da sami vidimo i doznamo, što je istine na tome," reče jedan od preostale dvojice stavljajući krznenu kapu na glavu.

„Da, da, što prije to bolje. Hajdemo!" povika mladi Benko.

„O Milosrdni!" zavapi onaj momak. „Upravo ove godine sve je tako rodno. A vele, kud skakavci prođu, kao da je i oganj popalio. Očuvaj nas, križu sveti!" zakuka momak poluplačnim glasom.

„Tiše! Ne kukaj tako glasno!" povika Kirin i pokaza rukom na strop.

Žurnim korakom pođoše gospoda prema vratima. Sa vrata se Kirin još okrene k momcima:

„Te tvoje vijesti nemoj gore odnositi," i ponovo pokaza rukom prema stropu. „Nije potrebno onom bolesniku kvariti noć. Jedan od vas neka pričeka dolje, dok se ne povratimo."

Jedan od momaka zatvori za njima vrata, a drugi pokupi kupe sa stola i uzme vrč i sve iznese van. Onda onaj prvi pogasi svijetla. Dvoranom se prospe mjesečina.

*

I bolesničku je izbu obasjala tako jaka mjesečina, da nije trebalo ni užeći voštanice. Bolesnik je ležao na širokoj drvenoj postelji pokriven krznenim pokrivačem. Strašna je bila ta groznica, koju je donio u tijelu iz dalekih i tuđih krajeva satnik Šimac.

Već je četvrta godina, kako se povratiše, ali njemu nije bilo više zdravlja. U početku bi se na mahove činilo,

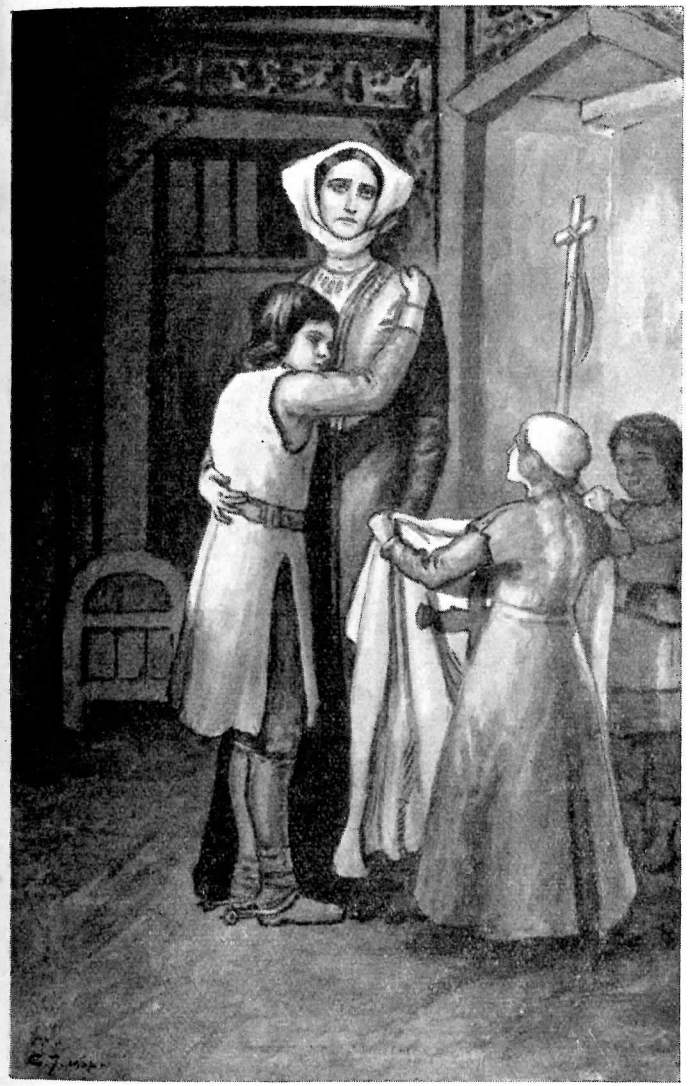

UTO SE POJAVI MALA AGNEZA NOSEĆI NJEGOV ŠTAP S KRIŽEM I PLAŠT . . . .

(Str. 20.)

kao da će ozdraviti. Groznica bi popuštala, i tek mu se vraćao. Ali samo za kratko, i groznica bi ponovo ispijala njegovu životnu snagu. Sve moguće se kušalo, sa sviju strana dolazili lijekovi i liječnici. Knez Stjepan Vodički već je nekoliko puta dolazio u Pset, da obađe vjernog druga sa vojne, koja se krivnjom kralja tako jadno završila. S kakvim se samo oduševljenjem pridružiše hrvatski plemići knezu Stjepanu, kad su krenuli u Split, da se tamo pridruže kraljevoj vojsci, pa da krenu i oslobode Kristov grob iz ruku nevjernika! Ali u kralja Andrije nije bilo ni malo ustrajnosti, i uza sve muke i pregaranja povratiše se iz onih dalekih krajeva ne učinivši ništa. No ipak je mnogi križar ponio iz Kristove domovine dragocjeno blago i za dušu i za tijelo. A među najdragocjenijim bijahu duboka i vjerna prijateljstva, kojima se pojedini povezaše za cijeli život. Tako je knez Stjepan neobično zavolio satnika Šimca. I knezu bijaše nada sve teško i mučno, da ga je vratio bolesna u domovinu. Činilo mu se, kao da je on tome kriv, jer je on kupio hrvatske vitezove, premda je Šimac pošao od svoje volje i pun radosti na križarsku vojnu.

Skoro nikome ne bijaše tajna, što ga je zapravo ponukalo i koji je bio glavni razlog njegova polaska na križarsku vojnu, ali mu toga nitko i nikada nije spominjao. Samo iza Šimčeva odlaska na križarsku vojnu svi su još više izbjegavali njegovu ženu Petronilu. Cijelo je pleme već od početka bilo protiv te ženidbe. Čim se doznalo, da Šimac dovodi ženu od zloglasnih Kačića s mora, radilo se i rovarilo na sve moguće načine, da se to zapriječi. Ali velika bijaše Šimčeva ljubav, kojom je zavolio Petronilu, i uzaludna bijahu sva ta nastojanja. Tako je pukao jaz, a taj se još više proširio, kad su plemenite žene Menića vidjele, da ih Petronila nadilazi u znanju i svakom umijeću, iako je nastojala, da se pred njima posebno ne ističe. I u odijelu i govoru bijaše razlika. Sve da je i željela i htjela, Petronila nije mogla postati kao one. Uza sve to bila im je iskreno odana i otvorena, mnoge je zavoljela i cijenila, pa ju je nada sve boljelo to njihovo nepovjerenje. Za ljetnih mjeseci, dok bi boravili na imanju usred drugih plemenskih kuća, to je najteže osjećala. U početku je nastojala, ne bi li s ovom ili onom mladom ženom sklopila prijateljstvo, ali joj nije uspijevalo.

No što joj nije polazilo za rukom sa plemenskim ženama Menića, dolazilo je kao samo od sebe kod muš-

karaca. Prvi je zavoli Šimunov sad već pokojni stric, stariji brat Katarinina muža i Šimunova oca. Starac je bio oslijepio, i Petronila mu je postala i jedno i drugo oko. S njom je sve dijelio. Starcu se polagano priključiše i drugi i posve neprimjetno uvukli su Petronilu u sve svoje pothvate i poslove. I tako se razvi stanje, da plemeniti muževi Menića nisu bez Petronile ništa odlučivali. Napokon se i žene primiriše i sprijateljiše s tim stanjem, kad su uvidjele, da je Petronila uvijek ista, da se nimalo radi toga ni ne izdiže, ni ne ponosi. Majke, koje su imale kćeri, postajale su prema njoj sve prijaznije. A kako i ne bi, kad su pod Petronilinim okriljem rasla tri njezina sina, da je prava radost bila pogledati ih. Stjepko, prvorođenac, sličio je ocu, Pavao, mlađi, bio je posve drugačiji, pa su govorili, da je isti pokojni otac Šimunov. Najmlađi Držislav tako je sličio majci, da je naslijedio čak i njen hod i kretnje ruku. Privrženošću se sada najviše isticala Marija, žena plemenitoga gospodina župana Jurja Jagodića. Na sve moguće načine tražila bi zgode, da se približi Petronili, jer je već u duhu gledala svoju jedinicu Agnezu uz prvorođenca Šimčeva. I njezino se majčino srce napuni velikom radošću i zadovoljstvom, kad je jednoga dana vidjela, kako je Petronila zavoljela Agnezu. Mala zlatokosa djevojčica postala je nerazdruživa drugarica Šimunovih dječaka, a Petronila ju je zavoljela, kao da joj je kći. Osobito joj je godilo i duboko obradovalo, da je duša male Agneze tako prihvatljiva za pobožnost. Kako je Petronila imala sestru redovnicu u Italiji, često bi dobivala pobožne molitve pomno ispisane na pergameni i druge nabožne predmete. To je često pokazivala Agnezi i učila je napamet latinske molitve.

Od dječaka je jedini Stjepko odavao nagnuće za molitvu i pobožnost, a druga dvojica bijahu odviše divlja, i sva je nada Petronilina bila u redovnicima, kojima će biti za koju godinu povjeren njihov odgoj.

Držislav ih morade još i prije ostaviti. Jednoga je dana naglo obolio i za tri dana umro. Pokopali su ga dolje u trijemu uz Bogorodičinu crkvu i pod kamenom pločom bi pokopan i komadić Petronilina srca. U to doba bijaše Stjepku dvanaest, a Pavlu devet godina. Iza Držislavove smrti dječaci postadoše ozbiljniji. Petronila ih je mogla zadržati i dulje vremena uza se i pripovijedati im nešto iz Sv. Pisma Starog i Novog Zavjeta. Najviše su voljeli, kad im je pričala, kako su svu zemlju, gdje je Isus hodao, trpio i umro, zaposjeli nevjernici. Dječacima bi oči plamsale, kad bi im majka dalje pripovijedala, koliko li je već hrabrih vitezova ostavilo tamo svoje živote. Nije im krila, nego im je otvoreno pričala, da su za svu tu uzalud prolivenu krv i za sav neuspjeh ponajviše krivi oni zli križari, koji su zaboravili na svoj sveti poziv i u tuđemu se svijetu pokazali kao razbojnici, a ne križari. Otad su se dječaci voljeli igrati križara, a Agneza je pomagala Petronili, da im na plašteve pričvrste crvene križeve.

Dvije godine iza Držislavove smrti prispije jednoga dana dolje u samostan neki redovnik, koji je boravio u Francuskoj. Taj je redovnik pričao nevjerojatne stvari. Tako se prepričavalo naokolo, da je Bog objavio, da će samo nedužna djeca osloboditi Isusov grob. Duhovi se uznemiriše, i sve te čudnovate vijesti poprimiše najnevjerojatnije oblike. Taj isti redovnik pričao je, da djeca već imaju i svog vođu u Francuskoj i da cijele vojske djece kreću prema Marseju, da se ukrcaju za Svetu Zemlju.

Te vijesti doprješe i do Petronile. Da dozna, što je na stvari, pozove toga redovnika k sebi i zamoli ga, da joj sve potanko ispriča. Pred dječacima i malom Agnezom počeo je redovnik govoriti s tolikim oduševljenjem i žarom, da je zanio sve, a najviše dječake. Čim je svršio pričanje, stupi pred njega Stjepko i sav rumen u licu povika uzrujan:

„I ja ću s onom djecom!"

Petronila protrne od straha, a Pavao i Agneza gledali su sjajnim očima u Stjepka. Redovnik se zanio, zagrli dječaka, i kao da je sve gotovo, ponudi se, da će ga on otpratiti, a još će biti lakše, uspije li mu još koje dijete predobiti za taj viteški i sveti pothvat.

Petronila je zanijemila i nije mogla da se snađe. Osjećala je, da sve sada ovisi o njoj. Pristane li, da žrtvuje svoje dijete, onda će pristati i muž. To je došlo tako nenadano, da je uzalud kušala da sačuva mir i razbor. I u duši ove čelične žene započe teška borba. Navikla na nemirna vremena, opet joj je svaki čas zastala misao pred tim dosad nečuvenim: da će djeca osloboditi Spasiteljev grob, što ne mogoše dosada toliki slavni vitezovi.

Stjepko je plakao i navaljivao, a riječi redovnikove kao da su neprestano odjekivale.

„Majko milosrdna, rasvijetli me!" šaptala je neprestano Petronila. U teškoj borbi sklone se na grob najmlađeg sina i dugo je ostala klečeći na kamenoj ploči.

Kad se Petronila povratila u dvor i dozvala Stjepka, zagrli svog prvorođenog pa mu kaza:

„Pođi, sinko, u ime Božije!"

Čim se to raščulo, uzbunilo se čitavo pleme i cijeli Mali Pset. Neki raznesoše naokolo, da je Petronila poludjela. Kako može pustiti svoje dijete u takvu strašnu neizvjesnost i nesigurnost? Pa to je isto, kao da ga svojom rukom gura u sigurnu smrt. Šimun je šutio i samo je kadgod dodao:

„Mora da je to volja Božija!"

Stjepko postade junak dana i gdjegod bi se pojavio među djecom, gledala su ga s udivljenjem. Mnogo bi dijete rado pošlo s njime, ali ne daju roditelji ili im je nedostajalo odvažnosti za konačnu odluku.

Nakon nekog vremena izvijesti redovnik Petronilu, da će Stjepko imati društvo, jer na tu svetu vojnu kreće i nekoliko djece iz Šibenika.

Prođe vrijeme i približi se dan odlaska. U jutro toga dana stiskao se Stjepko uz majku sav drščući i samo je s mukom progovarao:

„Ja se tako bojim, majko..."

Uto se pojavi mala Agneza noseći njegov štap s križem i plašt i pruži mu oboje gledajući ga s neopisivim ushićenjem. Nato se dječak postidi i porumeni i kao mali vitez hrabro se ogrne plaštem i čvrsto prihvati štap s križem.

Ali Petronila nije više ništa znala ni vidjela, samo se strašno duboko zapariše u njezino srce one riječi: „Ja se tako bojim, majko."

To isto jutro mala Agneza bijaše posljednji puta u dvoru satnika Šimca. Majka ju onamo nije više puštala. No ta zabrana nije nimalo koristila. Kada Agneza nikada i nikoga više ne bi vidjela iz Šimčeva doma, opet bi ostao lik Stjepanov u njezinu srcu. To je i naslućivala njezina majka i od to doba zamrzi na Petronilu. Od onoga opet dana, kad je Agneza odbila prvog prosca, ta se luda mržnja još poveća. A Agneza se razvi u neobično lijepu djevojku i bivaše sve ljepša, pa nikakvo čudo, da se nadaleko za nju pročulo. Prosce je redom

odbijala, a kako ju je zaprosio i jedan od bribirskih knezova, odbije i njega, tvrda i stalna u svojoj odluci, da se ne će udavati.

„Čekaš onog ludog Stjepka — je li?" dobaci joj majka jednog dana u srdžbi.

Agneza porumeni i mirno odvrati:

„Pravo si pogodila, majko, čekam Stjepka i čekat ću ga..."

„Sijede ćeš plesti, jer si poludjela, kćeri," vikala je majka.

Davno je tome, kako su izbile one strašne vijesti o propasti križarske djece. Sve, što se znalo, bila je vijest redovnikova, da je djecu sretno ukrcao za Marsej, i otada se više nije čulo za Stjepka. Zato je Agnezina stalnost bila nerazumljiva majci, bila je u njezinim očima krajnja ludost. Pa ni satnik Šimac, vlastiti otac Stjepkov, uza sve veze i nastojanja nije mogao ništa saznati o svome sinu. Svi su znali, da je samo zato i pošao na križarsku vojnu sa knezom Stjepanom, ne bi li gdjegod otkrio trag svog sina. Nakon neizrecivih muka i patnja povrati se satnik Šimac svome dvoru, ali bolestan, a sinu ni traga ni glasa.

Misli i kucaji srca i Petronile i satnika Šimca često se susreću oko izgubljenog sina. Tako i ovu večer. U mjesečevu tragu počivaju sada njihove ruke na lisičjem krznu, a isto tako im se i misli i osjećaji čvrsto stisnuše oko jednog lika. Muževa je ruka neobično vlažna i hladna, ali Petronila ne će da iz nje povuče svoju ruku. Onda progovori tiho i odsječeno:

„Oh, Bože, samo da mi je zaboraviti one njegove riječi: ‚Ja se tako bojim, majko!' Vidiš, Šime, kadgod se posve primirim i mislim, kako je Stjepko umro dobar i nevin, pa je sada u nebu. A onda odjednom začujem pokraj sebe tu negdje posve blizu: ‚Ja se tako bojim, majko!' i zagledam strašne slike: kako trpi, kako ga muče i proganjaju, kako je bolestan i jadan i ostavljen od sviju... I još gore i strašnije: vidim ga u sjaju i bogatstvu, ali pogled mu je izgubljen i nesretan, sve kao da nešto traži, što je izgubio, a čega ne može da se sjeti... I htjela bih mu pomoći, kriknula bih, da me čuje, da je ono, što je zaboravio, križ i Isus i vjera majčina, ali ne mogu, pa je to eto strašno..."

Iako je bolesnik šutio i mirovao, Petronila je znala, da ne spava, da je čuje i sluša. Kolike je već noći pro-

bdjela ovako pokraj njegova ležaja. Već bi davno uminula ponoć, kad bi potiho stupila u odaju majka Katarina, da je zamijeni. Bolesnik skoro nikako ne spava, ali su mu očni kapci tako umorni i teški, pa ih stalno drži spuštene.

U odaji zavlada tišina i tek iza nekog vremena javi se bolesnik. Još uvijek mu je glas imao onaj puni osebujni prizvuk, koji je Petronila tako voljela.

„Tako bih volio što skorije umrijeti. Čini mi se, da bih ti onda mogao pomoći, da bih ti mogao otkriti, što je sa Stjepkom. Znadem, da bi ti i najteža istina bila lakša nego ova neizvjesnost. Ali eto, kako dugo bolujem, a još se ne vidi kraj mojoj bolesti."

Petronila nato i drugom rukom stisne njegovu ruku.

„Ne, Šime, ne govori o rastanku! Ne mogu ni da zamislim, kakav bi mi bio život bez tebe. Ti znadeš, da me ovdje ne vole, a svojima sam se otuđila. Radi Stjepkove uspomene zapostavljala sam Pavla tako, da se i on okrenuo od mene. Nisam pravo radila. Često mi je to predbacio, a osobito otkad sumnja, da sam otkrila njegovu tajnu. Da, i o tome sam htjela danas s tobom govoriti. Jesi li ti, Šime, kada pomišljao, da bi naš Pavao mogao voljeti Agnezu?"

„Pavao — Agnezu? Ne, nije mi to nikada palo na pamet. Pa kako bi, kad se uvijek srdio, ako bi se u njegovoj prisutnosti spomenula Agneza, i nije mogao da zaboravi onu uvredu? Ti znaš, da ga je uvrijedila njezina majka, kad je jednom došao po Agnezu odmah nekako iza Stjepkova odlaska. A po čemu ti zaključuješ, da Pavao voli djevojku?"

Petronila se nasmiješi:

„Oh, vi muževi! Ta upravo po tome, što se uvijek ražesti, kad se spomene Agneza. A ima i drugih znakova. Jednom sam u crkvi uhvatila njegov pogled, kojim ju je gledao. Onda ćeš se i ti sjetiti, kad je ono izazvao kavgu sa pratiocem bribirskoga kneza i potukli su se mačevima. A bribirski je knez došao prositi Agnezu... Sad pred tri dana sam opazila, da mi je nestalo onog srebrenoga križića, što mi ga je Agneza potajno utakla u ruku, kad smo izlazile iz crkve. O tome sam onda pripovijedala Pavlu i znam, da sam mu pokazala i križić. Mislim, da se nikako ne varam, ako držim, da je sada križić kod njega."

„Sutra se vraća Pavao sa selišta, je li? Samo da prispije do ujutro."

„Čudim se, da već nije prispio. Kad je oko Petrova, gleda obično prispjeti uoči toga dana. Sigurno ga je zadržao kakav posao, samo ako nije opet kavga. Pavao je nagle ćudi, uvijek se bojim za njega."

Petronila nije to još pravo bila ni dorekla, a izvana odjeknu nekakav otegnuti zov, mukao i tužan... Dopirao je od strane vrta.

Bolesnik se malo strese.

„To je novi noćobdija. Čudnovato se javlja," oglasi se Petronila i sama čudno uzbuđena.

„Ne mogu da se priviknem na te glasove. Kakav je to čovjek? Odakle je? Da sam ja bio zdrav, ne bi taj postao noćobdija u Psetu."

„Nemoj se uzrujavati, Šime! Meni rekoše, da je inače dobar, ne pije i ne miješa se ni u što. Malo je čudnovato — po danu uopće ne izlazi, još ga nije nitko po danu vidio. Ni nedjeljom ne ide u crkvu. Nitko pravo ne zna reći, ni odakle je, ni što je."

Uto opet odjeknu tužni, otegnuti zov, ali sada već mnogo slabije.

„Čovjek se nauči na nešto pa se teško privikne na novo. Ja sam volio, Petronilo, kad bi stari Juran onako veselo zapjevao svojim hrapavim glasom, pa makar to bila i najteža i najžalosnija vremena. Znao je on, da se dobro spava, samo kad je duša smirena, a ovaj zavija, kao da straši i zazivlje šišmiše i ušare."

U odaji opet zavlada tišina, pomiješana sa jednoličnim šumom Une. Odjednom Petronila trzne svoju ruku iz muževe i zajeca:

„Petronila? Što ti je?" otvori bolesnik oči i rukom dohvati njezino koljeno.

„Šime, dragi, možeš li mi oprostiti! Sve sam ja skrivila — sve. I tvoju bolest, i da smo izgubili Stjepka i sada evo, da je Pavao nesretan... Ah, zašto si morao mene odabrati, Šime! ?..."

Teška i vlažna ruka na koljenu polagano je milovala ljubičastu tkaninu.

„Petronilo, ja poznam te tvoje osjećaje. Uvijek te muče, pa makar ti ja neprestano ponavljao, da sam uz tebe našao tako duboku, veliku sreću. Pa ti znaš dobro, kako je među nama. Znam, razumijem te. Ti bi htjela, da su svi oni, koje ti ljubiš, sretni i zadovoljni,

i zato se moliš i žrtvuješ se. Sad ti se čini, da je oko tebe samo jad i nesreća i kriviš sebe. Ali ja znam, da je to časovito, da moja Petronila imade neograničeno pouzdanje u Providnost."

Petronila je tiho jecala.

„Ah Šime, kad bih bila sigurna, da sam vršila samo volju Božju! Ali kadgod mi se učini, da je sve bila samo moja taština i oholost, da sam htjela nešto posebno i pred Bogom i pred ljudima."

„Pa dobro, Petronilo, recimo, da je i bilo tako, ti si već odavna okajala, i život će ti pružiti još dosta prilike, da okaješ. Budi sada samo mirna, draga. Tko zna, koliko ćemo još ovih tihih noći provesti skupa."

Petronila se nato naglo sagne i poljubi muža u čelo.

„Oprosti mi, Šime, to je skrivilo ono zavijanje noćobdije. Ne znam, zašto me je naknadno tako potreslo. Ali sad je već prošlo. Želiš li malo slatkog soka?"

Ne čekajući muževu privolu ustane i pođe prema vratima. Tu odmah i zastane, jer začuje nečiji nagli korak po drvenim stepenicama. Uto se već otvoriše izvana vrata i u mjesečini prepozna majka sina.

„Pavle, ipak si došao! Već smo se brinuli, što je s tobom."

Mlad čovjek, srednjega rasta i vrlo širokih ramena upane upravo na vrata i zatetura do sredine izbe. Bio je zadihan.

„Hitio sam samo, da se ne brinete. Opet moram na put. Čuli ste već?!"

„Što?" povikne Petronila, a satnik se Šimun teškom mukom uspravi u postelji.

„A ne znate još? Žao mi je onda, da ću uzrujati oca. Eto pred dva dana pronesoše se vijesti, da idu skakavci, da su prešli Savu. Dan i noć smo nanosili iz šuma granje i gdjegod smo mogli, napravili smo velike lomače, da ih zapalimo, čim se približe. Kad smo to dovršili, dobro sam uznojio konja jureći ovamo, da se ne brinete. Dobri Bog sam znade, hoće li naše naprave šta koristiti. A tako su nam divna žita!"

Pavao se približi ocu i zagleda se u njega. Dotle Petronila zapali voštanicu na plamičku uljenice i prinese svijećnjak bliže sinu. Istom sada opazi, u kakvu je Pavao stanju. Sa čela mu je tekao znoj, a ruke mu bijahu sve iskrvavljene. Petronila spusti svijećnjak na stol

pokraj ležaja i požuri na vrata, da se za čas povrati sa vlažnim ubrusom, koji pruži sinu:

„Otari čelo i ruke, Pavle. Bi li se htio još okrijepiti?"

„Pusti, majko, nisam žedan. Hvala ti, napio sam se dolje na vrelu. Ali sad moram otići, nije druge. Ostajte mi s Bogom i molite se. Čuo sam, redovnici će cijelu noć moliti, a ujutro će prirediti ophod. Sve naše žene već su zapostile i na koljenima obilaze oko polja. Jaki Bože, smiluj nam se!"

Ljubeći očevu ruku začuje Pavao s postelje tihe riječi:

„Sad vidiš, sinko, da imade nešto preče i od vlastite sreće. Bog te blagoslovio!"

Pavao se lecne i pogleda majku. Onda i njoj poljubi ruku i pođe prema vratima. Prije nego je odvrnuo drveni zasun, okrene se:

„Kakav vam je to novi noćobdija? Da nije bilo mjesečine, skoro bih se bio prepao od njega. Susreli smo se iznenada, i kad me je ugledao, zastao je i sagnuo glavu, nisam mu vidio lica. Tako je stajao, sve dok nisam prošao. Kad sam malo zamakao, okrenuo sam se, a on je stajao još uvijek na istome mjestu i gledao je za mnom. Ne znam sam, zašto mi je neugodno, da ću se opet s njim sresti. Volio bih, da uhvatim, da su gradska vrata još otvorena. Pred Petrovo su obično otvorena do pola noći. S Bogom mi ostajte!"

„Kao da gledam pokojnog oca. I on je volio zemlju više od svega. Mogao je doći do velike časti, ali se nije dao sa zemlje. Kraljevi i knezovi, banovi, župani — njemu je sve bilo svejedno. Njegovi su knezovi i banovi bili sunce i oblaci, kiše i oluje, a jedini gospodar Bog na nebesima. Takva sam ga vidio kao sada Pavla, kad se jednog proljeća naglo otopio snijeg na planinama i bujice odnesoše svu zemlju sa krša skupa sa sitnim stabalcima. Mjesto lijepe zemlje crnice sve ogoljelo, a rijeka valjala cijele hrpe mladih stabalaca, izvaljenih iz korijenja. Koliko sam samo žalio oca!..."

Petronila je stajala na istome mjestu i spustila nemoćno obje ruke niza se. Onda pogleda muža, koji se zatvorenih očiju činio smrtno umoran, i tiho pojuri prema vratima. Za čas se povrati s nekakvim zemljanim sudom i drvenom žlicom. Sjedne opet na svoje prvašnje mjesto i s velikim oprezom i nježnošću, kao da se boji, da će je odbiti, zamoli bolesnika:

„Šime — da ovo pojedeš — godit će ti. Jučer je to upravo za tebe donijela stara Ruža. I rekla je, da je ovo najbolji lijek protiv groznice. I ja sam kušala. Da znadeš, kako je dobro i slasno i kako lijepo miriši. Ukuhane su razne šumske jagode i umiješan je u tom sok od raznih trava."

Bolesnik zategne usta i jedva vidljivo odmahne rukom.

„Ti još uvijek, Petronilo, vjeruješ u pomoć ? Pa daj, hoću, tebi ću za ljubav uzeti malo."

Kad je počeo jesti, godilo mu je, jelo je bilo hladno i mirisavo i kao da mu je dizalo umor. Tek malo ostade na dnu zdjele. Petronila se od radosti nasmiješi.

„Kad ti je tako prijalo, poručit ću Ruži, da opet ovoga priredi. Samo ako sve ne unište skakavci. Očuvao nas Bog od te žalosti ! Ionako je jada odviše, pa bi to užasno bilo. Pogotovu sada, kad je prošle godine naš narod jedva namirio kunovinu. Mora da je nešto na stvari, jer se više nisu povratili ni Kirin ni Juriša ni Pavao ni Benko. Onda se sutra ne će moći riješiti ona stvar za novi most preko Une kod Kružnice. Tko zna, moguće je i bolje, da sutra ne bude sastanka, jer ne bi mirno prošao. To je sigurno. Pristaše Belini bijesni su, da se herceg namjerava opet pokoriti ocu, a oni se drugi opet zlurado vesele, da će kralj Andrija pomrsiti sinove namjere. Žalosno je to stanje između oca i sina, a najžalosnije je, da se braća, sinovi roda našega, krve poradi dva tuđina..."

Dok je Petronila još govorila, osjeti odjednom, da kroz otvoreni prozor dopire nekakva hladna struja. Spustivši zdjelicu priđe k prozoru. Sve je bilo kao i prije, mjesec je stajao upravo nad njom, a nebo je bilo posve vedro. Samo se zrak posve izmijenio. Nije to ono obično ljetno noćno zahlađivanje, nego upravo nekakva ledena struja, da se sva tresla od zime. Zato zatvori teški prozor od malih stakalaca s obrubljenim olovnim okvirima.

„Čudnovato, kako je zahladilo !" reče Šimun, kad je prišla k ležaju.

„To je negdje pao dobar led. Ne bi li dao Bog, da je uništio skakavce. Onda ne bi bilo šteta, da su postradali nečiji usjevi."

Uto se otvore vrata. Uniđe stara Katarina, koja je pod večer sjedjela sa Petronilom u dvorani.

„Dođi, Petronilo, vrijeme je, da i ti legneš. Ja sam se naspavala."

Kako su se svake noći ponavljale te iste riječi, ni bolesnik ni Petronila ne odvratiše na to ništa. Petronila poredi samo malo ležaj i stisnu mužu ruku. Šimun otvori oči i gledao je za njom, sve dok nije izašla...

*

Na zidu u hodniku titrala je mala uljenica. Petronila je skine i noseći je u ruci svijetlila je sebi po uskim drvenim stepenicama. Kako je ovaj dvor bio građen usko, a visoko kao kakva kula, bijaše malo prostorija na pojedinome spratu. Visoki prag na vrhu tih stepenica i mala ali teška vrata od hrastovine vodila su ravno u Petronilinu odaju. Kad je stupila u prostor obasjan mjesečinom, udari joj tako hladan zrak u prsa, da je i nehotice rukom zaštitila grudi. Položivši uljenicu na drveno klecalo odgrne zastor na zidu i skine kratki krzneni haljetak, kojim se ogrne. Odaja je imala samo maleno okno, pa je bilo upravo čudno, da se tako brzo napunila hladnog zraka. Na to okno stupi sada Petronila.

Ponovo i svaki put i uvijek joj je draga slika, koju zagleda pred sobom, a gleda je već toliko godina. Na toj istočnoj strani to je šumoviti Hum, koji svake godine prođe kroz svu onu ljestvicu boja, dok ne postane bezbojan, da potom utone posve u bijelinu, kad se cio kraj pokrije snijegom. Onda se opet pojave na njem tamno-ljubičaste pjege, dok sav ne potamni i tamu njegovu ne zadahne prvi dah zelenila. U isto se vrijeme počne zaokruživati, dok ne dostigne svu puninu u boji i svu oblinu u oblicima. Dane i dane kupa se u toj svojoj punini i u ljetnom suncu, da opet skoro nevidom počne žutjeti i ulaziti u sve žarče bakrenasto rumenilo, dok se opet sve ne ugasi upravo kao plamen, koji se trne. Nestaje i punine i obline i na rubovima prema vrhu već prosjajuje svijetlo neba, kad se sve pogasi i dovrši, te postane opet ljubičasto taman. A Hum se ne da ni zamisliti bez svoje Une, koja se upravo pod njim raskošno razvila i razdijelila u pet rukava, pa obilato natapa male otočiće, na kojima sve klija i buji kao malo gdje.

Kad je mračna noć, onda na mostu preko Une gori svijetlo. Ove noći nije na mostu bilo svijetla, jer je sjala mjesečina i jasno osvjetljavala na drugoj obali samostan i crkvu Bl. Djevice Marije.

Stojeći dugo kod okna Petronila osjeti, da su joj oteščale vjeđe: umor i san su je hvatali. Pospanim pogledom obuhvati još svoju dragu bukvu, divno stablo ogromne krošnje, koje se kao ostavljeno i zaboravljeno dizalo malo više crkve. Davno, još od prvoga dana, kako je dovedena, usjekla se ta bukva Petronili duboko u srce. Nazvala ju je sestrom i svaki bi je dan s prozora pozdravljala.

Kad je pritvorila kapke na oknu, još je neko vrijeme stajala u mjesečevu traku. S rukama skrštenim na grudima i duboko nadesno sklonjenom glavom kao da se uvirala u nečiji naručaj tražeći počinka na nečijim prsima. Svaki put, kad nije mogla ni da moli ni da misli, onda ovako miruje. Skoro fizički osjeća očinsku blizinu onog Neizmjernog i Svemoćnog Bića, koje poznaje i najskrovitiju njezinu nutrinu. I osjećala je, da iz tih očinskih grudiju struji snaga i oproštenje i ljubav... I dolazi mir...

Taj mir kao da ne poznaje čovjek, koji je u to isto doba sučelice Petronilinu prozoru u najdubljoj sjeni bio oslonjen na zid. Od vremena do vremena promrsio bi samo strašnu kletvu, a uz to rukama prelazio preko svog iznakaženog lica. Bio je bez desnog oka, a strašna brazgotina preko lijevog obraza zavukla mu je kožu lica i odurno iskrivila i iznakazila usta. Zgrbljena leđa bila su mu tako savijena, kao da je dugo vremena nosio preteške terete, a noge iskrivljene prema vani. Bio je prava nakaza.

„Prokleti bili!" zaškrine zubima. „Svi prokleti! Osvetit ću se," mrsio je dalje kroz zube stiščući šaku, „vama svima i Bogu vašemu i vašim svecima. Vragovi vas pojeli, doći će i moj dan!" pa pljesne i strašno opsuje. „Samo neka brzo dođe, prije nego me mržnja poždere." Tako je mrmljao škripeći zubima, pomičući se u sjeni kamenog zida novi noćobdija grada Pseta.

*

U rano jutro jašio je malim puteljkom uz Baštru Pavao Šimac igrajući se jednom vlati pšenice. Baštra bijaše nabujala, jer je pritočica Čava dolila mnogo vode. I jučer i prekjučer bili su negdje prolomi oblaka i sva se voda srušila u Čavu, a ova opet dovela u Baštru.

„Meni sad ne treba vode," mislio je Pavao ljušteći zrna pšenice, koja se već počela rudjeti. Otpuhujući

opne dva puta je pobrojavao zrna pšenice, a onda se zadovoljno nasmiješi i počne sve zrno po zrno metati u usta. Griskajući svojim čvrstim zubima uživao je u slasti još nedozrelih zrna. To su isto činili tumarajući kao djeca po žitnim poljima on, Stjepko i Agneza. On i Stjepko bi runili zrna klasa i otpuhivali opne, a Agneza bi svaki čas pružila svoju mršavu ručicu. Kao da i sada vidi živu pred sobom i Agnezu i njezinu ručicu, a ta ručica često nije bila čista. Tu se uzbudi i zaustavi konja. Ah, kad bi mu Agneza sada pružila ruku! Stavio bi u nju nesamo zrna pšenice, nego i srce svoje i cijeloga sebe. Onda se začudi sam sebi, zašto upravo u Agnezinu ruku i zašto uopće misli na nju. Unaokolo su rasle djevojke kao livadno cvijeće, pa da te milina obuzme. Nije li ono jučer Anica Javorićka gledala za njim, kad je projašio ispred njihovih kuća? I kako ga je gledala, oh! A svako jutro to opaža. Čim se približi njihovoj ogradi, već se nešto zabjelasa u vrtu, a kad se posve približi, spodoba umakne nekamo među stabalje. Ali on opet zna, da odnekuda vire za njim sjajne crne oči. Pa zašto eto izbjegaje svaki susret s njome? Jest, žao mu je lijepe djevojke i želio bi da odvrati svoje misli od njega. Konj je išao polagano, a Pavao je prebirao dalje po mislima. A bi li Agneza bila za njega? Ako dobro promisli, ne. Nježna je i odviše, a većinom je boravila u gradu i ne razumije zemlju. A čemu da je i razumije? Nju je rodila i dala ta zemlja, da bude zrcalo i odraz sve njezine ljepote. I moguće je upravo zato i zavolio tu Agnezu, jer ga ona sva sjeća njegove ljubljene zemlje. Njezin je hod kao lelijanje klasja u laganom vjetru, obrazi su joj kao cvjetne livade, a u njezinim se očima odrazuje i bistra voda i modro nebo. A kose Agnezine? Savile su se oko njezine glave kao crvenkasto-žuto lišće u jeseni, a usne kao da su sačinjene od sokova šumskih jagoda. U glasu joj odzvanjaju oni tihi, prigušeni zvuci malo tužni i rijetko vedri, kojima se glasa priroda. Koliko već jutara i kolike večeri mori Pavla ista čežnja: da na svojim putevima sretne Agnezu, da je ustavi gdjegod to bilo, svuda je lijepo, pa da joj jednom rekne sve! Da joj rekne sve, što osjeća, i da čuje njezin odgovor... Ali Agneza je izilazila samo u voćnjake oko dvora svojih roditelja, sve dok se u jesen ne bi povratila u grad. A u tom dvoru Pavlu Šimcu nije bilo mjesta.

Ponovo uzbuđen natjera Pavao konja, da pregazi Baštru. Brza voda zaustavljala bi konju hod, iako su se kopita odupirala o pijesak i kamenje na dnu korita nabujale rječice. Na drugoj strani izjaši Pavao na rub šume, u koju su tek počeli prodirati sunčevi traci. Pjegava bukova stabla dizala se ravno u visinu zovući vitku djecu svoju, da ih slijede. A mlade su bukve bile poslušne i onako vitke izvijale su se uz stare, što su samo mogle.

Ušavši u šumu, zaokupiše Pavla druge misli. Od prošlog tjedna, kako je ono vidio oca, upravo mu je ova šuma uvijek na pameti. Slab je otac, vrlo zlo je s njim, mogao bi svaki čas izdahnuti. A šta onda ? Ne, poteškoće ne će imati, sve je jasno i sve će se lako urediti. Samo ova bukova šuma — ta mu zadaje briga. Još od Šimunova oca traje parba oko te šume, pa dokle još ? I nikako da se izvede načisto, čija je šuma, pripada li Šimcima ili Brlobašićima. I jedni i drugi iznose pisane dokaze braneći svoja prava. Tako je šuma rasla i bujala, a kako je Kirin Brlobašić volio i štovao Šimuna, nije za njegova života ništa više poduzimao, da se stvar jednom raščisti. Međutim Pavao je bio čvrsto uvjeren, da će Kirin, čim Šimun umre, odmah stvar pokrenuti. Zato je često promišljao, kako da se spremi. A ne može druge biti, šuma je njegova, kad mu je najdraža od cijelog imanja. Mora biti njegova, jer nije mogao ni pomisliti, da je izgubi. Evo zato je ovoga jutra i krenuo tako rano ovim putem. Inače ne prelazi Baštru, nego se vraća istim putem na posao.

Već dan prije najavio je po momku Krsti Jagodiću svoj dolazak, jer će ga jedini Krsto u ovoj stvari znati pravo savjetovati. Krsto je pametan, učio je pravo u Bolonji i opet se u rujnu onamo vraća. Još nije ni dovršio nauke, a već se nadaleko znalo za njega, i na sudišta ga zovu i na druge sastanke, kadgod se radi o važnim stvarima. Krsto i Agneza od dva su brata djeca, ali Krsto živi već dulje vremena odijeljeno od cijele svojte. Još kao dječak ponajčešće je boravio u samostanu cistercita, gdje je bilo jedino vrelo dublje nauke. Samo je tamo bilo onih sitno ispisanih knjiga, koje su više od svega privlačile Krstinu pažnju. Već zarana ode na nauke u Bolonju i s najvećim je marom prošao trivium i quadrivium željno iščekujući, da se posveti svom najmilijem predmetu : pravu. Kad se prvi put vratio iz Italije, nastanio se sam samo s jednim slugom u drvenoj kući,

koju mu je otac prepustio. Zimi je sluga ostajao sam, da čuva kuću. A morao je pomno čuvati, jer je Krsto svake godine teška srca ostavljao svoje blago, koje je godinama sticao. Ne bijahu to ni zlatni novci ni dragulji, nego smotci papira i knjižurine, koje je nabavljao putujući kojekuda. Kolikogod ga je u Bolonju tjerala želja, da opet čuje čuvene pravnike i da proširi i produbi svoje znanje, svaki put mu je posljednji pogled, kojim bi obuhvaćao to svoje blago, bio pun brige. Ozbiljne i iste onakve brige, kao da ostavlja nedoraslu djecu ili stare i slabe roditelje na još goroj njezi.

Pavao se pazio sa Krstom već odavna, iako je Krsto bio mnogo stariji. Približila ih je i spajala zajednička odvratnost prema lakoumnome potezanju mača i prolijevanju krvi — i ispraznom i lažnom viteštvu. Koliko Pavao bijaše odan zemlji, toliko i Krsto nauci. Uza sve to, što Krsto sa svojim malim kratkovidnim očicama nije nikada promatrao Pavlove livade, niti je Pavao zavirivao u Krstine knjige, jedan o drugome bijahu do u dno duše uvjereni, da svaki potpuno razumije svoju stvar. Zato je Pavao bio tako siguran, da će mu Krsto stvar razglobiti i raščiniti tako, da ispadne čisto zrno pravde i istine. A što, ako pravda i istina budu na Kirinovoj strani ? — Pavao se smrkne. Ponio je bio sve listine i izjave nekih starih, vjerodostojnih ljudi, ali nešto mu ipak ne da mira. Šta je ono tvrdio onaj stari Gašpar, da su Brlobašići svu drvenu građu za svoju staru kuću sjekli upravo u ovoj šumi i da su živi još nekoji starci, koji će potvrditi, da ih nitko u tome nije smetao ? Kad su se Menići počeli dijeliti, nastajale su mnoge parbe, koje ni do danas nisu uređene. Od vremena do vremena bude i mrtvih glava i netko bi i oružanom silom zauzeo koji posjed. Pavlu se lice zarumeni, a na čelu mu iskoči modra žila. Ako Krsto ne nađe, da je na njegovoj strani pravica, on će onda silom. Poginuo, svejedno, ova šuma mora biti njegova.

Kad je izjašio na šumsku stazu, začu topot konja, i domala se pojavi na stazi upravo on, na koga je mislio : Kirin Brlobašić. Pavlu se smrači lice, ali natrag nije mogao.

„Dobro ti jutro, Pavle!"

„I vama dobro bilo, rođače!"

„Podranio si, vidi se, da si i ti poželio malo projahati ovom našom šumom. A lijepa je, slave mi Božije!

Pogledaj! Ne znam, kako ćemo se nagoditi, kad je budemo dijelili!" I Kirin lukavo zažmiri očima.

Pavlove oči bljesnu, i on samo promrmlja:

„Nema tu diobe," i podbode konja.

Mjesto odgovora začuje Kirinov smijeh za sobom. Eto jasno je kao sunce, na što Kirin smjera, i sigurno namjerava odmah iza Šimunove smrti započeti parbu. Govori o diobi. Nema tu diobe. Prije će pasti mrtva glava. Pa tko bi dijelio ovakvu šumu? Ali čekaj — i Pavao zaustavi konja. Dok Kirin misli na diobu, najbolji je znak, da se ni on ne pouzdaje tako u svoja prava.

„Ne dam je dijeliti, pa kud puklo!" ponovi Pavao i izjaši iz šume. Kad je bio na čistini, ponovo zaustavi konja i okrene se prema šumi. Gusta i zelena protezala se poput zida, dokle je oko dosezalo. Kako s jedne tako i s druge strane. Pavlu zadrhta srce od milja i dođe mu, da je ogrli svojim rukama i da je zaštiti od svakoga. Onda natjera konja na stazu, koja je vijugala između pokošenih livada. Da, tu već započinju zemlje Jagodića.

Tako jašući motrio je sve svojim pogledom. Promjerao je plastove i odmah sračunao, koliko će Jagodići imati ovogodišnjeg sijena.

Domala se pojavi iz torova pušteno blago na pašu sa svojim čobanima, koji su smjerno pozdravljali, a Pavao je milostivo odzdravljao. Tako zađe u žitna polja. Jara su im žita nešto slabija od njegovih, ali ozima su bolja. Jest, pšenica je slabija, ali mora priznati, da im je zob bolja, a i raž je bila dobra. Na jednom malom komadu zemlje rezale su žene lan i slagale ga u snopove. Neke se mlađe osmjehnuše na Pavla, kada ih je prolazeći pozdravljao, i dugo su još podizale glave i gledale za njim, sve dok nije s konjem zamakao za brežuljak. Kod jednog prekrižja izađoše pred njega na stazu kosci. Kad su se pozdravili, zapita Pavao:

„Ljudi Božiji, pa kuda s kosama? Ne vidim ništa, što bi sada bilo za košnju."

Jedan mladić ispruži ruku i pokaza u daljini na tamnozelenu plohu tik uz Baštru.

„Gospodine Pavle, pa ti ne znaš naš zeleni do? Podvodno je, pa nikad trava sazreti. Nije baš najbolja, oštra je, ali valja i nju pokositi."

Razgovor se nastavi o žitu, o blagu, sve dokle kosci ne skrenuše desno. U svijetlu sunca, koje je već obasjalo svu krajinu, svaki su im čas kose zablještale, dok su kosci bivali sve manji i manji i domala ih nestade za grmljem uz puteljak.

Kratko iza toga pokazaše se na brežuljku drvene kuće Jagodića, a na rubu maloga brezika pomaljao se iz zelenila jedan krov, prema kome upravi sada Pavao svoga konja.

Na domaku kuće ugleda za ogradom staroga Krstina slugu, kako cijepa drva, i s njim u razgovoru neku ženu. Žena ga je prva spazila i kao uplašena pojuri ravno kući. Pavlu se pričini, da je to Agnezina služavka.

„To je netko kod Krste?" pitao je slugu, koji mu je pridržao konja.

„Malo prije došla je gospojica Agneza, da joj gospodin Krsto nešto pročita."

Pavlovo lice oblije rumen, dok je lagano skočio s konja.

„Onda ću pričekati, dok oni svrše, jer za moju stvar treba dulje vremena."

Stari je Luka bio ponosan, da eto svaki treba njegova Krstu, premda je u dnu duše više držao i do najobičnijeg strijelca nego do Krste i Pavla. Mjesto da se oblače u viteška odijela i da pašu mačeve, jedan eto u lanenoj košulji sije i kosi, a drugi se zagnjurio do nosa u prašne knjižurine. Za Boga dragoga, kakvi su to plemići! E, da je Luki nekadanja snaga i mladost, nek nitko ne misli, da bi on tu čuvao knjižurine, već bi tražio, gdje se odapinju lukovi i gdje sijevaju mačevi i padaju glave! A toga je uvijek i kod nas i svagdje.

Dok je Luka odveo konja u staju, Pavao sjedne na klupu pred kućom. Srce mu je nemirno udaralo. Služavka ga je prepoznala i u kući već sigurno znadu, da je on došao. I uistinu je služavka pojurila u kuću, ne da gosta najavi gospodarici, nego da upozori Agnezu, da odmah krenu, kad joj njezini brane, da se sastaje sa Šimčevima.

Sve više uzrujan ustane Pavao sa klupe, prođe nekoliko koraka, a onda skine krznenu kapu, pređe rukom preko kestenjaste kose i stupi u kuću. U malom prostoru bez stropa bila su troja vrata, i kad je otvorio ona, koja vode u veliku prostoriju, ugleda već s vrata Agnezu. Služavke nije bilo.

U velikom drvenom naslonjaču sjedio je Krsto, okružen papirima i knjigama, a na malom stoliću sa una-

krsnim nogama stršilo je nekoliko guščijih pera, utaknutih u okruglu zemljanu zdjelu, a u drugoj manjoj bili su rubovi poprskani crnilom.

Krsto je bio naduven i okrugao, blijedog lica i rijetke svijetle kose. Ali ništa na njemu nije bilo neuredno, kako je to češće kod učenjaka i čudaka. Dapače haljetak od tamno-smeđeg sukna bio je urešen izvezenim prugama i po svemu se vidjelo, da nije bio domaće proizvodnje, kao ni ulaštene čizme od crne kože na njegovim nogama. Upadne su bile njegove neobično lijepe blijede ruke. Bile su uske i duge i nisu bile ni u kakvoj vezi s ostalim tijelom.

Kad je Pavao stupio u njegovu izbu, Krsto je samo podigao glavu i nasmiješio se.

„Sjedni, Pavle, dok ovo Agnezi prevedem. Nemoj se ljutiti, ako budeš morao malo čekati."

Pavao stupi pred Agnezu i držeći krznenu kapu u rukama duboko se pokloni.

Iako malo zbunjena, da razjasni Pavlu, Agneza mirno progovori:

„Došla sam Krsti i molila sam ga, da mi prevede, što mi je poslala prijateljica iz Splita. Pisano je latinski, a ja toga ne razumijem," i odmah se opet okrene prema Krsti.

Pavao se spusti na jedan tronog sa naslonom i zagleda se u Agnezu. Imala je tamno-zelenu suknju i svijetlozeleni prsluk, iz kojega su provirivali rukavi i okovratnik od čistoga, bijeloga lana, a na glavi lanenu vezenu kapicu. Ispod suknje provirivala joj je jedna noga u šarenom vunenom priglavku opšivenom smeđom kožom. Cijela njezina spodoba pričini se Pavlu još tanjom i slabijom, nego je bila, kako ju je vidio posljednji put.

Kao da dopire iz velike daljine, čuo je Krstin malo hrapavi glas i pojedine riječi. Često su se ponavljala dva imena: Dominik i Franjo, a onda je razumio, da se radi o nekakvim svetim ljudima, koji čine čudesa i obraćaju svijet. Domala utone posve u gledanje i ništa više nije razumio. Zatim ga do kraja smuti Agnezina mirnoća, kao da ga i nema. Onda protare oči, kao da ne vjeruje samome sebi, da je to uistinu Agneza, da sjedi tamo na tronogu samo dva koraka od njega. Strelovitom brzinom iskrsavale su mu najsmjelije misli. Da joj počne govoriti o svojoj ljubavi, pa makar i pred Krstom?

Da joj ponudi, da pođu u vrt ili kroz brezik, jer da joj mora nešto reći? Ili da je zamoli, da se negdje sastanu? Onda mu bljesnu misao, da zamoli Krstu, neka se udalji, neka ga ostavi sama s Agnezom, da može s njom govoriti.

Kada je Krsto preveo i zadnji redak, upita ga Agneza:

„Reci, Krsto, jesi li ti u Bolonji čuo štogod o tim svetim ljudima?"

„Pa sigurno da sam čuo, već su osnovali i samostan. Mene samoga više zanimaju bijeli redovnici, jer su otvorili samostan upravo do naših učilišta. Jako su učeni. Oni opet u smeđim haljinama smjestili su se među učenike slobodnih znanosti i umjetnosti."

„Znaš, Krsto, kad se sad u jeseni povratiš u Bolonju, moraš se puno više za njih zanimati i o svemu mi pisati. Inače ti ne ću više nikada poslati naših kolača."

Kad se radilo o kolačima, Krsto je bio na sve spreman, i to je bilo nešto čudno kod njega. Agneza je dobro znala za tu njegovu slabost, i kadgod se pružila zgodna prigoda, poslala bi mu tih kolača, koji se nisu tako brzo kvarili.

„Pa dobro, sve će biti, kako ti želiš, samo mi moraš još napomenuti, prije nego odem, pa ću napraviti nekakav znak," odvrati Krsto i već je dalje čitao nekakvu pergamenu, kao da više ne zna ni za Pavla ni za Agnezu. To je Pavlu dobro došlo, pa kad je Agneza prolazila ispred njega, on ustane i prihvati ju za ruku:

„Agneza, ostani još, moram s tobom govoriti."

„Da nije zlo satniku Šimunu?" zapita uplašeno.

Pavao se uhvati i za to, samo da zađe u razgovor.

„Zlo mu je, Agnezo, jako zlo, samo što nije izdahnuo."

Agnezine se oči napuniše suzama.

„Koliko već želim, da mi ga je još jednom vidjeti. Volio me je i bio mi je dobar kao rođeni otac. Pavle, reci Petronili, da uvijek mislim na nju i nisam prestala ljubiti je."

„A mene?" upade naglo Pavao.

To pitanje zbuni u prvi čas Agnezu, ali odmah nato pogleda Pavlu ravno u oči.

„I tebe volim, Pavle, i želim ti dobro."

Pavao se smrkne.

„Nikada me ne ćeš voljeti, kao što si voljela Stjepka."

On se i sam začudi, kako je mogao to izgovoriti.

Agneza se upravo uplaši.

„Pa što ti je, Pavle, do moje ljubavi ? Za tebe sve okolo cvate, sve je cvijeće tvoje, treba samo da pružiš ruku. A ja sam samo onakva biljka u sjeni, koja počne da vene, prije nego što je procvala."

Osjećajući, da je ljepota ovoga jutra i njezino srce raznježila, postade Pavao još smjeliji:

„Agnezo, ja moram s tobom govoriti, moram. Toliko se nakupilo, a nikada te ne mogu samu sresti. Reci mi — nađi načina, da se sastanemo."

Dok je to govorio, Agneza je gledala u njegove usne i učini joj se, kao da joj govori Stjepko. I zamisli se.

Uto se Krsto sjeti Pavla, da je k njemu bio došao, podiže glavu sa pergamene i svojim žmirkavim očima počne ga tražiti po sobi. Kad je spazio Pavla i Agnezu, da stoje mirno, opet spusti glavu nad pergamenu.

Pavao prihvati Agnezinu ruku, a ona se zagleda u stranu. Osjećala je, da iz te ruke struji i mladenačka snaga i nježnost i milovanje, ali se brzo osvijesti. Samo za jedan čas njezina se mladost i ljepota rastvorila kao cvijet i udahnula ljubav, da se odmah zatim pobuni njezina duša. Što je htjela da učini ? Čemu da se sastaje s Pavlom, kad znade, da mu ne može ništa biti ? Samo zato, da uz njega osjeti makar i mali dio onoga, što je proživjela u sanjama s njegovim bratom?

Osjećaj pregaranja obuze Agnezu, pa kad je uzdigla glavu, Pavao se skoro prepao ozbiljnosti u njezinu licu. Pogled joj je bio neodređen i gubio se nekud u daljinu.

„Ja mislim, Pavle, da mi ti nemaš ništa reći, a ni ja tebi. Molit ću se za tvoju sreću."

Izvukavši naglo svoju ruku iz njegove Agneza pođe prema vratima odaje, pa izađe.

U odaji nastade tišina. Pavao je stajao na istom mjestu i nije se micao. U jednoj je ruci držao još krznenu kapu, a u drugoj je još uvijek osjećao njezinu ruku, mršavu i hladnu. Prvi put osjeti jasno jaz, koji ga dijeli od Agneze. A ipak — kako ga je u dno duše potresao i usrećio taj susret. I nju je za čas bila savladala neka zagonetna nježnost, a to je odalo njezino lice. To je Pavao vidio.

Iz tog čudnog stanja trzne ga škripanje pera. Krsto umočivši pero u onu zdjelu sa crnilom počeo je pisati

po strani one pergamene. Uz to je mrmljao nešto nerazumljivo.

Pavao se sjeti, zbog čega je došao, i pristupi k njemu i kad je izvadio nekakve papire iz male kožne torbe, koja mu je visjela o ramenu, pruži ih Krsti.

„Došao sam, da mi savjetuješ u jednoj stvari, Krsto. Hoćeš li me saslušati ?"

„Kako ne, dragi Pavle ! Pridrži još samo malo svoje isprave, jer ovo u mojoj ruci sigurno je još važnije. Što misliš, Pavle, hoće li se ovoga držati onaj stari lisac ?"

„Lisac ? Kakav lisac ?" Pavle se nije domislio.

„Pa kralj Andrija. Opet nam sprema zamke, opet nas kani prevariti. Sjedi, Pavle, i slušaj i čudi se."

„Po Bogu, Krsto, što to govoriš ? Ja te ne razumijem."

„Kako ne razumiješ ? Pa dobro znadeš, da ja i ti i većina Menića pristajemo uz hercega Belu. Mene je zvao u Krapinu, i vidio sam, da nam hoće dobro. Domala bi bio predobio sav narod osim onih nekoliko pljačkaša, kojima je samo do nepravednog otimanja. Ali nanjušio je to stari lisac i oni oko njega, pa se eto dosjetiše nečemu. Da obećaju više, nego što je Bela počeo provoditi. I sastaviše ovu zlatnu bulu i stari je morao potpisati. Ovo u mojoj ruci je prijepis, teškom ga mukom dobih, dok još ovdje nitko ništa ne zna. A sad slušaj, Pavle, kakvu nam je kašu svario stari."

I Krsto poče polagano, ali čisto ispravno prevoditi sa latinskog:

— — — — — — — — — — — — — — — —

„Drugo: Ni mi ni nasljednici naši ne smiju kojemu mogućniku za volju zatvarati ni progoniti plemića, ako nisu bili prije pred sud pozvani i od redovitoga suda osuđeni.

Treće: Od imanja plemićkih ne smijemo zahtijevati ni porez ni denare slobodnjaka, u plemićke kuće i selišta ne ćemo se svraćati; jedino ako budemo pozvani. Tako isto ne ćemo ni od crkvenih podanika utjerivati ni porez ni daće.

Četvrto: — — —"

Krsto je naglašivao pojedina mjesta, kod kojih je Pavlovim licem preletio porugljiv smijeh. Kad je došao do šesnaeste točke, Krsto zastane, da malo odahne i obrati lice Pavlu:

„A sada da čuješ jednu od najvećih laži, koja je ikada izgovorena i napisana!... ‚Šesnaesto: Ubuduće

ne ćemo čitavih župa, a ni časti podjeljivati za sva vremena s pravom nasljedstva... Sedamnaesto: Nikome se ne smije oteti posjed, koji je poštenom i pravednom službom stekao.' "

Pavao prasne u smijeh, ali se odmah uozbilji.

„I na to je stari stavio svoj kraljevski pečat ?! Bože dragi, a već se svuda pronosi, da je obećao knezu Stjepanu Mali i Veliki Pset i sve zemlje oko njega. Pa tome da čovjek onda vjeruje ?" nekako potišteno dovrši Pavao.

Krsto se samo nasmiješi i lukavo zažmiri očicama.

„Ne treba uopće vjerovati, nego otvoriti dobro oči pa gledati, što se oko tebe radi. Ali sada slušaj dalje, kako hoće da sebi primami biskupa !... ‚Dvadeset i prvo : Biskupi nijesu dužni da daju desetinu za naše konje od plemićkih posjedovanja, tako isto ne moraju njihovi podanici donositi svoju desetinu na kraljevska imanja...' Znamo, što to znači. Zagrebački biskup Stjepan je svakako uz njega — ali nije ni to tako jednostavna stvar. Jesi li vidio, kako je cijeli Kaptol skupa s prepoštom bio uz hercega? Samo šteta, što je izgorjela crkva," reče Krsto i odmah nastavi : ‚Dvadeset i drugo : — — —' " i sve tako, dok nije došao do posljednjih riječi. Te je izgovarao još polaganije, naglašujući svaku riječ : „Ako bi pak mi ili koji od naših nasljednika bilo kadgod radili proti toj povelji, mogu se bez ikakve povrede veličanstva tako biskupi kao i drugi velikaši i plemići našega kraljevstva, ili svi zajedno ili pojedince, sadanji i budući, kao i njihovi potomci oprijeti i protusloviti nama i našim nasljednicima...' "

Pavao razrogači oči od čuda, a onda srdito pljune na stranu.

„To ti je onako : tko te tuži : kralj, tko ti sudi : kralj. — Ne čekamo mi njegove milosti, mi sebi sami pravdu krojimo, dok smo pri zdravoj pameti i dok su nam slobodne desnice."

I Pavao zavitla stisnutom šakom i bijeli mu laneni rukav spuzne sve do lakta i otkri poput konopa žilavo mišičje. Svojom finom blijedom rukom prihvati Krsto Pavlovu šaku i diveći se napetom mišiću zamišljeno progovori :

„Snaga je u tvojim rukama, Pavle. Da, dobre su i trebaju takve desnice, da drže čvrsti mač i znadu odapeti luk u obrani slobode. Ali treba nam i ono drugo. Slo-

boda se ne brani samo tako. A kod nas — ne," a onda iza male stanke nastavi trpko : „Kad će se kod nas početi pravo cijeniti i oni, kojima oslabi tijelo, jer im duh odviše radi, pa da se ne budu s prezirom otklanjali savjeti onih, koji ne dižu buke, ne viču, nego u osami premišljaju i prosuđuju ?... Ali čemu našima savjeti, savjeti, koji traže pravdu i otkrivaju laži ?... I ti znadeš, Pavle, slušao si još od djetinjstva, kako svaki naš dom imade kakvu mračnu stranu, nešto, u što ne smije zaviriti oko pravde. Sam Bog znade, koliko se samo nepravde nanosilo udovicama i njihovoj siročadi... Nije svakoj udovici bilo tako dobro, kao Katarini uz tvog oca... Što je moja sirota majka podnijela, dok nisam odrastao i toliko znao, da nam pribavim natrag sva naša prava. Kako znade samo i komadić zemlje preokrenuti čovjeka, kad mu zaokupi srce. Sjećam se Agnezina oca. Dok je moj otac živio, volio nas je, kao da smo i njegovi, jer nije imao sina. A kad nam umrije otac, zape mu oko za jednom našom livadom uz Baštru. I radi te livade nanosio nam je nepravdu za nepravdom, a moja mati nije imala nikoga, da se za nju zauzme... Agneza to znade, sve je to gledala, pa je uvijek nastojala, da mojoj majci bar donekle pomogne. Tek kada je vidio, da sam ja sve prozrio i da sam našao veza sve do hercega, povuko se. Ali ja znadem, da mu je još ona livada u srcu..."

Pavao je sav rumen duboko sagnuo glavu. Pa ovaj Krsto kao da čita njegove misli i pogađa razlog, koji ga je k njemu doveo. Onda se sjeti misli, koje su ga pratile na putu ovamo, pa još više porumeni. A da se i s njim ne dogodi upravo onako, kako je to Krsto malo prije rekao : Kako znade i komadić zemlje preokrenuti čovjeka, kad mu zaokupi srce... U isti čas iskrsne mu pred oči cijela ona bukova šuma tako živa, kao da diše s njime, i srce se njegovo opet stisnu.

„Krsto, kad si već skrenuo na zemlju," Pavao će, „zapravo sam u takvoj stvari i došao danas k tebi. Znaš, otac je slab, jako slab, a drugo je sve u redu, samo nije nikako jasna stvar s onom bukovom šumom do Baštre... Brlobašići se ponašaju, kao da još postoji i njihovo pravo na nju, a što su dosada šutjeli, da je samo iz ljubavi i poštovanja prema ocu. Zato sam donio sve isprave, koje sam kod nas mogao pronaći, pa ih ti, Krsto,

prouči. Onda ćeš mi reći, kako ću postupati iza očeve smrti."

Krsto prihvati iz Pavlove ruke nekoliko požutjelih papira, a pri tome mu je gledao ravno u oči.

„A ako pravda ne bude na tvojoj strani, Pavle?" Spuštena pogleda Pavao je šutio.

„Vidjet ćemo. Ako se stvar ne uzmogne drugačije izvesti na čistac, a vi podijelite šumu."

Pavao podigne naglo glavu, a na čelu mu iskoči žila.

„Dijeliti — nikada! Volim i glavu izgubiti."

Krsto se samo blago nasmiješi.

„Eto, takvi ste svi. Pa što da onda radim ja među vama? Vi trebate suce, kakve ste i dosada imali. Onakve, koji sude, kako vi hoćete. A dalje bi vas dovela pravda i istina."

Krstin se pogled opet zaustavi na velikoj pergameni, na kojoj je bila ispisana Andrijina „Zlatna bula", a onda pređe preko nje nehajno rukom:

„Draže vam je ovako, da vam tuđin kroji svoju pravdu... A ne bi bilo nikada ni došlo do ovoga, da naši djedovi nisu mislili upravo ovako, kao što sada ti misliš."

Krsto uvijek vidi sve odviše crno i preduboko grabi, pomisli Pavao i istom sada osjeti, da postaje sve toplije u sobi.

„Mora da je sunce već dobro odskočilo, dok je ovako zagrijalo. Naredio sam, da mi danas izmijene krov na suši, a ništa se pravo ne radi, ako mene nema među njima. Moram ići. Kada ćeš ti, Krsto, malo k meni?"

Krsto je malo teže skretao mislima, pa je i prečuo posljednje pitanje, a samo zamijeti, da Pavao hoće da ode.

„Moraš ići? Dobro, Pavle, ja ću ti ovo pregledati, a ti se navrati za koji dan..."

Pružiše jedan drugom ruke, i Pavao se oprosti.

Vani je dobro zagrijalo. Luka je sjedio u hladovini i oštrio sjekiru. Do njega je stajala čuturica od tikve, iz koje bi pokatkada gucnuo.

„Je li to voda, Luka?" nasmija se Pavao.

„Voda, voda — grehota bi bilo u ovakvoj čuturici vodu čuvati," i podiže je, da je Pavle bolje vidi. Bila je vrlo lijepo išarana. „Uvijek ja velim, da je gospojica Agneza pravi anđeo. Nikad ona ne dođe, a da Luki štogod ne donese. Eto danas ovu punu čuturicu i ne reče mi, da joj povratim, kad popijem."

Nato Pavao izvadi kesu od svinjeće kože i odvoji srebreni komad novca.

„Evo ti, Luka, da ne pričaš Agnezi, da sam škrtac."

„Za rane Božje, nemojte o meni tako misliti, gospodine Pavle! Hvalim ja vas gospojici Agnezi, kolikogod mogu. Znadem ja, sve ja znadem, hm... A ona se samo smije i uvijek mi kaže: ‚Ma nije meni mrzak Pavao, ali ja se ne ću udavati nikada...' Ma to su tako ženski govori... Da je meni vaša mladost, predobio bih ja i deset Agneza... i dvadeset Agneza..."

Starac opet nagne čuturicu i potegne dobar gutljaj. Dotle je već Pavao uzjahao konja i krenuo. Nije krenuo istim putem natrag, nego je prošao kroz selište i skrenuo nalijevo. Tako će zaobići svu bukovu šumu, iako je put nešto dulji. Tako projaše i pokraj livade, o kojoj su govorili jutrošnji kosci. Dobar dio livade bio je već pokošen, a kose su sada mirovale, jer su kosci upravo doručkovali.

Blago je još paslo, nije se povuklo na plandovanje, jer su od vremena do vremena blažile zaparu hladnije struje, koje još nije zagrijalo sunce. Cvrčci su cvrčali i sve je naokolo zujalo. U tom prividnom miru bilo je nebrojeno mnogo pokreta i zvukova. Leptiri su oblijetali, a zrak pun rojeva malih i većih mušica. Po zemlji je sve vrvjelo i gmizalo, a visoko nad glavom prolijetale su ptice.

Jašući dalje ni na što Pavao nije svijesno mislio.

II.

LISTOPADSKO nevrijeme spustilo se nad Pset. Žestoki zamah vjetra nanosi škropac tolikom silom, da kapi udaraju poput leda. Onda se sve stiša i kiša pljušti jednolično obarajući se okomito. Novi zamah vjetra obustavi u svome šumu pljusak, da odjednom zalije opet krovove i strehe tako krupnim kapima, kao da sasiplje kamenje. Nigdje živa stvora. Po Psetu ide šapat od kuće do kuće: ovo nevrijeme nije samo tako, ovo se bune duše umrlih, jer je Gospa Petronila zabranila, da itko nariče nad mrtvim Šimunim Šimcem. Svi su se u strahu pitali: a što će se dogoditi, kad stignu sa selišta plemenske narikače? Ni najstariji ljudi ne pamte,

da ih je ikada netko odbio, a ovdje se još radi o satniku Šimcu, kojega su svi bez razlike tako cijenili i voljeli.

I još je nešto učinila Petronila, što dosada, otkad je grada Pseta, nije učinila nijedna udovica u njemu: pošla je pod večer u crkvu i rekla je, da će ostati cijelu noć uz pokojnika. Udovici je mjesto u kući, da sa ženama plače, kuka i nariče, a ne da s muškarcima bude sama u noći. Samo plemenske narikače smiju obići mrtvaca, i to samo dok traje naricanje, a onda se moraju odmah povući.

U crkvi su redovnici i svećenici, te se izmjenjuju samo muževi, rođaci i prijatelji pokojnika. Za plemenske starješine mjesta su u klupama, gdje pomalo drijemajući ostaju svu noć u crkvi. Dakle tu nema mjesta ženama. Ne, nikad se nije čulo niti se pamti, da bi koja žena sprovela noć u crkvi uz mrtvaca.

Već je to razljutilo staru Katarinu, a za njom i ostale plemenske žene, da se Petronila, čim su zauvijek upokojenog Šimuna ponijeli u crkvu, zatvorila u svoju sobu i nije izašla puna dva sata. A kada je izašla, nije ni plakala ni kukala, nego je šutjela. Nečuveno je to! I još je onda prebacila veliki plašt sa kukuljicom i zapovjedila sinu Pavlu, da je prati u crkvu. Nitko se nije usudio da joj protuslovi.

U crkvi je nastalo komešanje, kada su ugledali gospoju Petronilu. Uza sve to plemenska se gospoda razmakoše i s dubokim naklonom propustiše je sve do odra. Pavao je stupao iza majke i ostao iza nje stojeći, kad je klonula na klecalo pred odrom. Na sastavljenim štitovima ležao je satnik Šimac u potpunoj bojnoj opremi. Bio je u oklopu, a štit i kaciga njegova bili su smješteni nad uzglavljem. Sa strana su gorjele debele voštanice u teškim svijećnjacima.

Šum i komešanje, nastalo dolaskom plemenite gospoje, doprlo je i do ušiju redovnika, koji su glasno molili. Jedan za drugim podigoše glavu, i nastade mala stanka i pometnja u pjevanju mrtvačkih psalama. Opat Ambrozije, koji je u to vrijeme stajao i predmolio, mirno dovrši do kraja i tek se onda okrene prema odru. Neko je vrijeme motrio nijemo i kao skamenjeno lice gospoje Petronile, a onda stupi na rešetkastu vratašca kora i pođe ravno k odru usred crkve.

„Zašto si došla, Petronilo?" zapita tiho i ozbiljno.

„Morala sam, oče."

„Previše je za tebe, ne ćeš moći izdržati," nadoda njezin ispovjednik gledajući je toplo i samilosno.

„Da ne ću izdržati pokraj Šimuna — posljednju noć?!" I u opata pogledaju velike sive oči, pomućene kao od stakla, a blijede se usne bolno zategoše.

Iskusni opat cistercitskog samostana u gradu Psetu, koji je jedini poznavao Petronilinu dušu, protrne pred veličinom bola. Pred njim se rastvori dubina tajne one mistične veze, koja je vezala ovoga mrtvaca s ovom ženom. Slutio je, da će njezin bol biti užasan, ali ono, što je sada zagledao u njezinu licu, bilo je gore od smrti.

„Neka ti donesu stolicu sa naslonjačem, da sjedneš, kada se umoriš," šapne još, ali ga ova bolna duša nije više čula nesamo poradi vjetra, koji je zaurlao oko crkve, nego što se oglušila svemu izvanjemu.

Kada se opat povratio u kor na svoje mjesto, podizao bi često zabrinuti pogled prema Petronili. Ne, nije mislio, da će njezina bol odjeknuti tako i u njegovu srcu. Već je nebrojeno mnogo puta bdio pokraj pokojnika, ali još nikada nije osjetio smrti kao danas. I sva crkva kao da se odjednom ispunila ledenom prazninom, kao da se pretvorila u srce one žene, koja kleči nepomično pred odrom.

Ona čeka znak — Šimun je rekao, da će joj objaviti, da li je Stjepko živ ili mrtav. Nepomično uprtih očiju u njegove stisnute usne pita samo jedno...

Crkvena vrata bijahu širom otvorena i neprestano se ulazilo i izlazilo, iako je tu noć kiša lijevala i vjetar puhao, a vladala takva duboka tama, da se nije moglo ništa razabrati.

I psetski se noćobdija ušuljao u crkvu, što nije bilo nikomu čudnovato. Možebit je došao više iz radoznalosti i da se skloni od vjetra i kiše, nego da oda poštu pokojniku. Iz tamnoga kuta crkve, kamo se zavukao, sve je pažljivo promatrao. Nekoliko je puta i zakoračio i pomaljao se iz tame, kao da je htio prići odru, ali bi se opet povukao u sjenu i nije odilazio iz crkve. Kako ga nitko nije zamjećivao, mogao je nesmetano motriti sve, što se u crkvi zbiva. Pogled onog jednog oka išao je od lica do lica prateći pomnjivo svaki izraz i sve promjene na njima. Tako se dugo zaustavilo na gospodinu Pavlu, pa na gospi Petronili.

Ljudi su se izmjenjivali, ostajali i odlazili, i tako se dogodi, da su u jednom času ostali kod odra sami

Pavao i Petronila, a podalje redovnici i plemenske starješine.

U tom je času začula Petronila pokraj svoga uha posve jasno Šimunov glas: „Stjepko je živ!" Ona osjeća, da su joj budna sva osjetila, da je pri svijesti, i strava je počne obuzimati, što se to sada s njome događa. Čula je Šimunov glas, i kao da nekim unutarnjim pogledom sama duboko prodire, sada zna, da je Stjepko živ. Živ je? A gdje?

„Kriste raspeti, što je opet to?" bolno je šapnula. Stjepko da nije u tuđini, nije... nego tu... tu negdje u njoj samoj... I začuje sada, da njegovo srce kuca pod njezinim srcem... Doteščali kapci njezinih očiju umorno se zaklopiše i ona je osluškivala... Da... kuca Stjepkovo srce tu u njoj... I Šimun je stao pokraj nje i ona se smije i priča, kako kuca srce njezina djeteta. I odjednom se opet sve izmijeni... Strašne boli saviše njezino tijelo... sin se njezin rađa... a ne može da se rodi... ne može, jer nema njegova oca... Hoće da ga zove, hoće da ga traži, a ne može... Nema Šimuna, ne dolazi... i ona ne može da rodi svoga sina...

Iz grla poluonesviješćene Petronile provali tako užasan krik, da svi unaokolo protrnuše... Odmah iza toga rastvori ona široke oči i kao da je tek sada vidjela, da je Šimun mrtav i da ne će više ustati, zavapi nanovo i zalomi rukama. Nasta žamor i svi se uskomešaše. Pavao prihvati majku, a uto prileti i opat.

Provala boli tresla je i lomila Petronilino tijelo, a čudnovati grleni glasovi, pomiješani s dubokim jecajima, napunjali su crkvu stravom i užasom.

On, Šimun... onaj jedini poznati i blizi čovjek na svijetu... otac njezine djece — ostavio ju je. I nigdje ga na zemlji više ne će naći, kada ga sutra ujutro odnesu odavle. Novi i sve očajniji vapaji i jecaji razdirali su Petroniline grudi.

„Duše Sveti, udahni mi sada pravu riječ," ponavljao je opat Ambrozije šaptom onaj svoj uobičajeni uzdah, kadgod bi se kod ispovijedi našao pred nerješivim pitanjima ljudske duše i srca. Onda se sagne do Petronilinog uha i šapne prodirno: „Sjeti se, Petronilo, da je on više od svega volio tvoj mir i tvoju veliku povučenost i sabranost pred drugima."

Trzaji počeše popuštati i jecaji su prestajali, iako se tek polagano stišavala strašna bura i provala čuvstava. I tijelo Petronilino počne se uspravljati i krutiti, kolikogod se u njemu dalje lomilo, a boli bivale sve jače, ali ne dade od sebe više ni glasa ni krika. Samo iz očiju kapahu teške krupne suze, sve jedna za drugom.

Opat duboko odahne, a kad je pošao prema svome mjestu u koru, razlijegne se crkvom glasan smijeh. Prva mu misao bijaše, da se nije Petronili smutila pamet, i dok se okrenuo prema njoj, izmače mu pogledu, da se na crkvena vrata išuljala nekakva tamna spodoba.

U crkvi nastade nemir, jer su se prisutni počeli ogledavati i nešto došaptavati.

Dakle su i drugi čuli, pomisli opat. Bože milosrdni, što će se još sve zbiti ove noći? Već ovo nevrijeme vani je tako strašno, kao da su povrvili pakleni dusi i poveli kolo s vilenjacima i rugaju se i smiju. Strašna je ova noć — noć pokojnog Šimuna na odru... A on toga nije zaslužio... Pa duša je njegova bila kao u malog djeteta, svakome otvorena. Zašto onda, zašto? Ne, nije to radi pokojnog Šimuna, nešto drugo nije u redu, nije, pa nije — — —

Pravo rekoše žene u Psetu: Tko zna, što se još ove noći može dogoditi!?...

*

Ali nije se ništa više dogodilo. Noć prođe mirno, a pred svanuće se i vjetar stiša i samo je rominjala tiha jesenska kiša.

Pokojni satnik Šimun ležao je mirno i nepomično kao i svaki drugi mrtvac. Svijeće oko odra nisu izgarale ni brže ni polaganije nego i druge svijeće. Tko se u svanuću zagledao prema stropu crkve, mogao je zapaziti, kako su sada neobično lijepi uresi nad glavicama crkvenih stupova. Vidio bi vješto izrezane grančice i ptice i grozdove. Uz slične ukrase oko velikog oltara to je bio skoro i jedini ures crkve Bl. Djevice Marije.

Kad se razdanilo, crkva se pričinjala gola i prazna. Tako na prvi pogled. Stupi li tko u kor iza velikog oltara, gdje redovnici mole, vidio bi i slika i drvenih rezbarija. Uokolo nad svakim sjedalom bila je po jedna slika, izvedena bez velikog umijeća, ali velikom pobožnošću, kako je to sebi bio zamislio nepoznati slikar redovnik, koji je u Italiji, vjerojatno samo gledajući, naučio slikati. Bilo je tu slika iz Novog i iz Starog Zavjeta. Psetska su se djeca često ušuljala u taj kor, ako u njem

ne bi bilo nikoga, i penjući se na sjedala razgledavali bi slike. Od svega im se najviše svidio na jednoj slici Jona, kako izlazi iz ogromne ribe.

Da je crkva posvećena Majci Božjoj, kazivala su samo velika crkvena vrata iz teške hrastovine. Bijahu to dvokrilna vrata razdijeljena u deset polja i u svakom rezbarija po jedne zgode iz života Bl. Djevice Marije. Svi ti prizori bili su vrlo zorno i plastično prikazani, ali je malo tko zapažao te rezbarije ili o njima govorio. Pa kako i bi, kad je vrata izdjelao i sačinio siromašni Petar Malić ispod Grmeča i poklonio crkvi, a Petra svako pozna! Pa eto rezucka u drvetu, a neka, kada nema ozbiljnijega posla. Neka radi, ako se nikada ne želi najesti boljeg zalogaja i sjesti u udobniju kuću, nitko mu ne brani.

Iako se te noći uz odar satnika Šimuna u crkvi Blažene Djevice mirno rasvanulo, nije u gradu Psetu. Sve su žene uzrujane, svi bez iznimke su uzbuđeni i odmah s večera okupiše se brojne žene u dvoru pokojnika pristajući uz staru Katarinu. Žuč i bijes sakupljani kroz tolike godine izliše se sada preko njihovih usana.

„Sestro moja, nema ti ona bojazni pred ničim. Na selištu, a nama na prkos, uvijek ti je držala crne kokoši, a svaki znade, što to znači."

„A koliko se samo nama izrugivala, što držimo konjsku lubanju nad vratima", doda druga.

„Eto zna i Jela, nikada da bi s nama izgovorila naš zaziv, kad se ujutro upali vatra na ognjištu," začu se tanki piskutljivi glas Katarine.

„Kako je to, ona se moli Bogu i svecima, a prkosi tamnom duhu, koji je isto tako moćan i jak?" opet se javi ona prva.

„Kuku meni, kako ću sada dalje s njom živjeti!" opet će Katarina i započe naricati za pokojnim Šimunom. Žene narikače odmah prihvatiše i domala se otegoše cijelim domom jednolični i tužni srokovi, dok s vrata ne povika jedan od momaka:

„Gospodarica je strogo zabranila da se nariče. Dok je ona tu gospodar, hoće, da bude mir. Kome nije pravo, zna, gdje mu je kuća!"

Narikače ušutješe, a Katarina je samo brisala suze.

„Eto, sestre, sad i same vidite, kako se u dvoru postupa, otkada iznesoše mog Šimuna. Duša mu se raja nagledala, nikada on toga ne bi dopustio."

Svu noć su pridolazile nove žene i zavirivale, ispitkivale, osluškivale i čudile se. Pogdjekoja mlađa gospoja u svojoj je duši i odobravala Petronili i naslađivala se srdžbom starijih, ali nijedna se nije usuđivala da prozbori.

„Došlja — neka ide, odakle je i došla! Sve nam je muževe začarala kao i svoga pokojnoga Šimuna. Petronila kaže tako, Petronila misli, da je bolje ovako, neprestano moram da slušam!" s iscerenim licem zlobno ubaci žena srednje dobe, blijedoga mršavog lica i šiljastog podbratka.

„Tako i moj stari. Sav se uzoholi, ako ga je Petronila štogog pohvalila," polagano pridoda otežućim i dosadnim glasom starica bijelih vlasi i posve bez zuba.

„Drage moje, nešto moramo poduzeti, sad je najzgodnije vrijeme. Sve nas je plemenske žene uvrijedila, pa je uvrijedila i cijelo pleme. Možemo li mi u dom svoj iza ovakve sramote?!" bijesno zaviče jedna od narikača.

Nato se sve stiša i poče se govoriti šapatom, ali sijevajući očima i granajući rukama...

*

Kako je neraspoloženje sve više raslo među psetskim ženama, tako i uzbuna među muškarcima. Još u kasnoj noći mnogo ih bijaše na okupu u županovu dvoru, te kao da i ne misle na počinak. Nemirni su, ustaju sa sjedala, hodaju po dvorani, ispijaju vino popraćujući svaku izreku ružnom psovkom ili kletvom.

Pročulo se, da je satnik Šimun pred gradskim sucem sastavio oporuku i da ju je pohranio kod opata. Kolikogod raspituju, nitko još pravo ne zna, što je u toj oporuci. To ih je uzrujalo i zabrinulo. Ono, što se pronosi — ne, to bi bilo strašno. To nije moguće. A opet tko zna? Posljednja vijest, što je malo prije stigla u Pset, kao da sve potvrđuje.

Dolazi knez Stjepan, juri s pratnjom najvećom brzinom prema Psetu. Sve konje mijenja na putu, samo da prispije na satnikov ukop. Neki govore, da ne putuje sa običnom pratnjom, kao što se pristoji za ukop prijatelja, nego da je knez u oklopu sa dobro oboružanim momcima. Dovici i žamor odjeknuše dvoranom i izbije jasno, da se već zna, da je satnik Šimun u svojoj oporuci odredio kneza Stjepana glavnim upraviteljem svojih imanja, a Pavao treba da mu je podložan.

Pa to ne može biti! Nečuveno je to! Pleme je slobodno, Pavao je sin svoga plemena, pa kome da bude podložan osim kralju? Šta je to sada? Svejedno, što kneževa vlast ne ide tako daleko, da bi mogao na svoju ruku raspolagati Šimčevim imanjem, ali ni Pavao ne smije ništa važnijega poduzimati, a da ne pita kneza.

U dvorani psetskog župana zujalo je kao u pčelinjaku. Ali pokojni satnik izdvojio je od toga gospoju Petronilu. Njoj je ostavio kuću u gradu i jedno selište u potpuno i isključivo vlasništvo kao dio njezina miraza. Iako se plemena psetske županije živjela u dobrim odnosima sa knezom Stjepanom Vodičkim, bojali su se njegove moći i bogatstva i stalno su strahovali za svoje slobode i pravice. Odatle tolika uzrujanost i nemir. Svima im se sad pričinjalo, da se njegova ruka već ispružila nad cijelom njihovom plemenskom zemljom, čim se eto uvlači u posjede Šimaca, koji se svuda dotiču njihovih posjeda.

Župan Juraj, visok i mršav, sa šiljatom prosijedom bradom i dugim još tamnim brcima, kao da se najviše uzrujavao.

„Trebalo bi pobuniti Pavla," govorili su županu. „Neka se opre. Kako će slobodan plemić pristati na takvu sramotu? Kao da otac nije imao povjerenja u njega."

„Znadem," uzrujavao se župan „da je pokojni satnik to plemenito smislio, da sinu dade oca i očinske savjete, ali on mnoge stvari nije vidio ili nije htio da vidi. U svemu i svakome vidio je samo ono najbolje. Ali Pavao mu nije sličan. Pavao ne će na to pristati. Naša je dužnost, da ga potpomognemo, neka se usprotivi očevoj odluci i neka potraži poništenje oporuke."

„Tako je, tako, pravo kažeš, Jure," povikaše mnogi glasovi.

„Što nam može knez, ako se mi svi stavimo uz Pavla a protiv njega?" oglasi se Benko Javorić i lupi šakom po hrastovu stolu.

„Moramo potiho razglasiti, da svi ujutro dođu na ukop potpuno oboružani, ali neka se ne zapazi. To je za svaki slučaj." Tako je šaptao županu lukavo žmireći očima malen čovuljak rijetke brade i brkova i ćelave glave.

Uto stupi u dvoranu Krsto Jagodić, i odmah nasta muk. Svi ušutješe kao po dogovoru, jer svi na jedno pomisliše: ovaj cjepidlaka mogao bi nam sve pokvariti.

Još bi mogao nagovoriti Pavla, da na sve pristane, i tako im pomrsiti račune.

„Čast Krsti inače, on je pametan čovjek i razumije se u stvar, ali znamo i bez njega, što je za nas najbolje, a za našu pravdu mi ne poznajemo drugoga mjerila."

Dok je Krsto boravio među njima, govorilo se samo o običnim stvarima. Ali nije dugo ni ostao u dvorani, jer je pošao da potraži svoju rođakinju Agnezu.

Bio je u crkvi, gdje je puni sat proveo kod odra pokojnog satnika.

Agnezu je našao u njezinoj izbi, kako je zadrijemala moleći. Klečala je pred stolom, ali glava joj je počivala na stolu. Čim se pojavio Krsto, odmah se prenula i ustala.

„Vidiš, Krsto, kako me je svladao san, a htjela sam i ja da probdijem noć. Je si li bio u crkvi?" zapita onda naglo.

„Jesam, zato sam i došao, jer znadem, da želiš čuti nešto o njima. Petronila je u crkvi."

„Petronila? Krsto, za Boga, nije moguće," zabrinuto će začuđena Agneza. „Opet će svi biti protiv nje, kad čini nešto, što ovdje nije dozvoljeno."

„Čuo sam, da je odbila i narikače."

„Odbila i narikače? Divim se gospoji Petronili. Pred tobom mogu reći, divim se njezinoj smjelosti, samo se bojim, da će je to skupo stajati. Narikače su ponosne na svoje umjeće, i svi ih poštuju, dapače i muškarci."

„Ja ću zabraniti, da mi smetaju moj mir, kad jednom umrem. Jadan se čovjek ne može više da obrani, kad mu razdiru ušu."

Smiješak preleti preko Agnezina lica, ali se opet rastuži.

„Petronila je sigurno jako tužna. Velika je to žalost za nju. Ona i Šimun voljeli su se ljubavlju, koja skoro nije bila od ovoga svijeta."

„Petronila je divna žena. Znadeš, Agnezo, ja sam još od djetinjstva malo u nju zaljubljen i mislim, da se zato nisam ni oženio, što sam svaku djevojku ispoređivao sa Petronilom."

„Čini mi se, Krsto, da je nama obojemu suđeno, da ostanemo sami. Onda nikada ne ćemo biti ovako nesretni, kao što je sada Petronila."

„Ti se, Agnezo, nemoj sa mnom uspoređivati. Pogledaj mene pa sebe i onda reci, jesmo li zaslužili istu sudbinu ?"

Mala ruka Agnezina pređe mu preko rijetkih vlasi na glavi.

„Mene se nimalo ne tiče, Krsto, ono, što ti misliš. Ali sad se sjetih, kako sam nešto čudno sanjala, prije nego što si ti ušao k meni. Oblačili su me u svečano svadbeno ruho. Kad sam bila skoro gotova, pojavi se na vratima pokojni Šimun i ovako me zapita: ‚Hoćeš li uistinu da pođeš za Stjepka, pa bio on ne znam kakav ?' Pri tom me je tako čudno gledao. Ja sam na to glasno odvratila: ‚Hoću,' i u taj čas si ti stupio u izbu, te sam se probudila... Čudan mi sada izgleda taj san."

„Hajde, Agnezo, ne misli više na toga Stjepka i pusti sne. Nego nađi mi, molim te, gdje bih ja mogao da prilegnem. Još su dobra četiri sata do pogreba, pa bih se mogao pošteno naspavati. Da, donio sam ti i pozdrave od majke. Poručila ti je, da se strpiš još koji dan. Znadeš ti nju, da ona ništa ne će da prepusti drugima, pogotovu kad se radi o zimnici."

Agneza dohvati svijećnjak sa dvije voštanice i povede Krsta, na odvrativši ništa na njegove posljednje riječi o njezinoj majci. Pred jednim vratima se okrene:

„A kako je to, Krsto, da si ti još ovdje, da nisi već davno u Bolonji ? Znadem, da tvoje nauke započinju četrnaestog rujna na svetkovinu Sv. Križa."

„Tako si se malo brinula za mene, otkako si se povratila u grad, da nisi ni znala, da sam bio bolestan."

„Bolestan si bio ? Ali na tebi se ništa ne zapaža," prinese ona svijećnjak posve blizu njegovu licu. „Ništa se ne zapaža, Krsto," i otvori vrata. „Eto tu ćeš naći sve spravno, da se odmoriš."

„A kako si lijepa sada, Agnezo, da se samo vidiš. Šteta, što te namjesto mene ne može sada da vidi tko drugi, recimo gospodin Pavao Šimac."

Agneza se zarumeni.

„Kako si upravo nabasao na Pavla ? Bog s tobom, on mi je upravo kao i ti."

„Tako ? A meni se onajputa kod mene pričinilo, da ga nisi gledala ovako, kao što gledaš mene."

„Tvoje oči ne vide dobro, Krsto. A sad ulazi i naspavaj se!"

„Ne ću prije, dok mi ne obećaš, da ćeš i ti otpočinuti."

„Dobro, obećajem ti, Krsto. Evo ti jedna svijeća, tamo ćeš naći svijećnjak." I izvadivši jednu svijeću pruži je Krsti, a s drugom krene natrag.

Čim je stupila u svoju izbu, sjeti se opet onog čudnog sna. Kao da i sada čuje one riječi: „Hoćeš li uistinu poći za Stjepka, pa bio on ne znam kakav ?..." Što znače te riječi ?... Onaj nejasni osjećaj u duši njezinoj, slutnja, što li, sve to bivalo je sada sve jasniji: Stjepko je živ. Ali ono nejasno, što ju je prije ispunjalo velikom srećom, od nekog doba napunjalo ju je samo strahom. „...Pa bio on neznam kakav..."

Pa kakav je sve mogao postati Stjepko ? Što to uopće sve znači ?

Mračne slutnje pune strašnih slika zaokupiše je nanovo. I obuze je nemir i zebnja, da je sve drhtala, dok se spremala na počinak. I kad je legla, te ugasila voštanicu, nije mogla da se riješi tih utvara. Sjetivši se napomene Krstine o Pavlu obrati svoje misli na njega, kao da će je sada Pavao zaštititi od svega, pa i od samoga brata, ako joj nosi nesreću. Polagano nestade utvara, i san se spusti na njezine oči...

*

Slijedeće noći zasja vedro nebo nad Psetom gradom. Strašno nevrijeme i oluje prošle noći kao da su saprale kupolu nebesku samo zato, da se po prvi put što jasnije pomoli mliječna staza.

Dan, koji je prošao, bio je pun predznaka mnogim jadima i nevoljama.

Dogodilo se toliko toga, da je majstor Balša Justić muku mučio, dok je u svojoj glavi sve događaje tako svrstao, kako će ih lakše uvesti u svoje zapiske. Zapisci se ne smiju oduljiti, a opet mora biti sve jasno i razumljivo.

Neka nitko ne misli, da je majstor Balša kakav pisar od besposlice. O — preko dana on i još kako marljivo obavlja svoj zanat. On je postolar u Psetu i imade četiri naučnika osim svoja dva sina. Stanuje izvan gradskih zidina, a kuća mu je na tako zgodnom mjestu, da sa svojih ulaznih vrata vidi upravo sve: i gradska vrata i veliki most i cijelu drugu stranu, gdje je crkva i samostan. Istina, ne vidi, što mu se događa za leđima u samome gradu, ali to već i drugačije sazna.

Krivo bi činio, tkogod bi držao, da je majstor Balša radoznao onako od same izvjedljivosti, kao na pr. njegova poštovana domaćica Barbara. Ne, nego je nastojao, da sve sazna samo zato, da onda, štogod je važno, i pribilježi. A te svoje bilješke on ne bi dao ni za sve blago ovoga svijeta. Koliko se Barbara već naljutila, što bdije tako dugo u noći, sagara svijeće i samo kvari oči pišući. Kad bi majstoru Balši dodijali prigovori, zatvorio bi joj usta ovim riječima:

„Kad mi netko povrati postole, da nisu dobro sašivene, i kad ti netko rekne, da majstor Balša više dobro ne vidi, onda mi, ženo, prigovaraj! Jesi li čula?!"

I Barbara je morala da ušuti, a kad bi god zaklala gusku, ipak bi probrala najljepša pera iz krila i njima obradovala Balšu.

Djed majstora Balše bijaše nekada slobodnjak i vlasnik lijepih zemalja tamo prema Bišću. Ali je zlo gospodario, upustio se u nekakve trgovačke poslove pa gubio sve po redu, tako da je Balšin otac ostao od milosti na zemlji, koja je već sva pripadala drugome. Kao rođaku ostaviše mu kuću, te da sebi za svoj rad ustegne toliko prihoda, da prehrani svoju obitelj.

Još od malih nogu uviđao je Balša, kakvo je to stanje, i čim je ponarastao, zaputio se u svijet. Stigao je do Splita i tamo izučio postolarski zanat i kod benediktinaca domaćem pismu. Kao plaćenik odlazio bi i u vojne. U vrtlogu događaja dođe mu prvi puta volja, da počne bilježiti sve važnije, što bi čuo i vidio. Kad se oženio Barbarom, nastani se posve u Malome Psetu, ponajprije u maloj drvenjari, a za neko vrijeme podiže na kamenim temeljima kuću od hrastovih greda.

Nakon burnih događaja toga dana znala je Barbara, da će Balša dugo u noć bilježiti u one svoje zapiske. Zato je mirno, čim je djecu spremila na počinak i posvršavala poslove oko ognjišta, legla na svoju stranu u široku veliku postelju s čvrstom odlukom, da se ne probudi. kad Balša bude lijegao. A kako je majstor Balša bio malen, tankovijast čovuljak, znao se uvući u postelju tako tiho, da se Barbara ionako nije nikada budila.

Ove noći ne će tako brzo leći, to je znao već unaprijed, kad je u pameti svrstavao događaje. A Balša je već takav, nije mirovao, dok ne bi sve zapisao, i nije volio prekidati, pa da opet nastavlja druge večeri. Uvijek

bi se bojao, da mu se u glavi ne bi štogod ispremiješalo, ili nešto važnijega izmaklo.

Kada se sve smirilo i utihnulo, izvadi majstor Balša iz svoje škrinje dugački komad proste pergamene i postavi preda se na stol. Onda dohvati guščije pero, prekrsti se, umoči u crnilo i počne pisati sitno i okomito:

„U ime Oca i Sina i Svetoga Duha.

Ja, Balša Justić iz plemena Omršal, a sada građanin Psetski, dajem na znanje svima i svakomu, pred čije lice dospije ovaj moj list, ovo, što se dogodilo u župskome gradu Psetu dana jedanaestog listopada godine Gospodnje tisuću dvjesta dvadeset i druge.

U našoj crkvi Blažene Djevice Marije svi bijasmo na okupu, da otpratimo do groba našega satnika plemenitog gospodina Šimuna Šimca. Na oltaru je služio sv. čin časni otac Ambrozije, opat našega samostana, a s njime i dva naša popa. Na jednoj strani do odra bili su svi Memići, to je pleme pokojnog gospodina Šimuna, a iza njih još i svi Medvođani. A na drugoj strani stajaše glavom sam knez Stjepan Vodički i iza njega njegovi ljudi. Mi ostali, a bilo nas je mnogo, stajali smo odzada sve do vrata. Osim gospoje Petronile, to je udovica pokojnog našeg satnika, nije bilo u crkvi nijedne ženske osobe. Gospodin je župan stajao odmah uz gospodina Pavla Šimca, a to je jedini sin pokojnoga gospodina satnika. Svi smo vidjeli, da je knez Stjepan brisao suze. Knez Stjepan bio je velik prijatelj našeg pokojnog satnika. Kad je svršio sv. čin i časni otac Ambrozije obavio odrješenje nad odrom, svi smo gledali, kako će se sada poredati gospoda plemići. Knez Stjepan je ugledniji i po časti i po imanju, ali je naš gospodin župan ovdje prvi. No gospodin knez je stupio odmah na stranu i pustio da prođu najprije gospodin Pavao i gospoja Petronila, a za njima župan i svi plemići i Medvođani i Menići. Istom iza njih nastupi knez sa svojim ljudima. Našeg pokojnoga satnika ukopasmo u grobnicu s lijeve strane crkve, a kad je sve bilo gotovo, vidjeli smo, kako je časni otac Ambrozije prišao gospodinu knezu i nešto mu rekao. Isto je tako nešto rekao gospodinu županu i gospodinu Pavlu i gospoji Petronili. Odmah zatim istupi naprijed gospodin župan i glasno kaza, da će se sada pročitati oporuka pokojnoga satnika Šimuna Šimca. Sad sam ja svojim očima vidio, a sigurno su i drugi među nama, kako su Memići sa gospodinom županom našto polu-

glasno govorili, a gospodin Pavao ostavio je nato gospoju Petronilu i pridružio se k njima. Gospoji Petronili pristupio je gospodin Krsto Jagodić, onaj, koji uči velike škole u Italiji. Gospodin je knez ostao sam sa svojim ljudima. Menići zauzeše svoja mjesta u kamenim klupama uz crkvu, a s njima i Medvođani. I jedni i drugi tako su mrko gledali na kneza i njegove ljude i nitko od njih nije pristupio, da s njima govori. Svi smo se tome čudili, jer su prije naši plemići bili u dobrim odnosima sa knezom Stjepanom. Časnog oca Ambrozija nije sada bilo među nama, ostala su samo ona dva naša popa. Potom istupi naprijed gospodin sudac i gospodin pristav i svi nato zašutješe. Gospodin sudac imade jaki glas, pa su i oni s kraja sve dobro čuli. Kad je pročitao, da je pokojni gospodin Šimac imenovao glavnim upraviteljem svega svoga imanja, osim onoga, što je ostavio gospoji Petronili, kneza Stjepana i da njegov sin Pavao ne smije ništa poduzimati, prije nego se ne savjetuje sa knezom, nastala je vika. Gospodin Pavao i svi plemići Menići počeli su vikati, da bi to bila sramota, da to ne može biti, da su oni slobodni plemići i da će ostati slobodni, da ne daju ni knezu ni ikome da se miješa u njihove poslove, i da će to braniti mačem. Tako su sve vikali. Potom gospodin knez istrgnu svoj mač, postavi se uz suca i povika:

‚Sveta je posljednja želja mog pokojnog prijatelja, ja ću bdjeti nad njegovim posjedom.' Nato povadiše i gospoda Menići i Medvođani svoje mačeve i svi navališe sada na kneza. Gospodinu knezu pritekoše u pomoć njegovi ljudi sa golim mačevima. Tako smo svi svojim očima vidjeli, da su svi plemići Menići bili oboružani. Nastala je lupa i zveket mačeva. Neki od naših ljudi priključiše se knezu, a drugi opet Menićima. Bio sam goloruk i ja sam umakao u samostan i sve sam gledao kroz jedno okno. Časni otac Ambrozije je istrčao, da ih smiri i rastavi, ali su ga dočekali Menići i silom ga odguraše u samostan i zalupiše vratima i još postaviše dvojicu ljudi pred vrata, da ga ne puste van. Neko vrijeme nikako da uočim kneza Stjepana. Ni gospoje Petronile nigdje nisam mogao da spazim. Mislio sam već, da je gospodin knez sklonuo negdje gospoju Petronilu, kad li ga opet ugledah usred najgušće hrpe. Gospodin knez Stjepan visoka je rasta i branio se junački. Mnogi su navaljivali, ali on je odbijao udarce, a njegovi su mu čuvali leđa.

Tako je uzmicao polagano sve uz brežuljak iznad crkve, gdje su bili njihovi konji. Ne umijem da sada opišem, kako su se gospodin knez i njegovi ljudi vješto izvukli napadačima. Nisam pravo ni vidio, jer dok sam došao k sebi, već su oni bili na konjima i jurili u najbržem kasu na glavni drum. Ali to sam vidio, da se knez Stjepan okrenuo još jednom i nešto je doviknuo. Onda to nisam čuo, a poslije mi je rekla jedna vjerodostojna osoba, da je doviknuo, da će se već povratiti, da dobije zadovoljštinu za tu uvredu. Potom sam i ja izašao iz svog skrovišta, baš kada izađoše i redovnici i časni otac Ambrozije, da vide, što je s onima, koji su ležali na bojištu.

Pridružio sam se k njima. Samo je jedan bio mrtav, i to od kneževih ljudi, i dva teže ranjena, a naši su imali osmoricu ranjenih, od toga dva Menića i jedan Medvođanin teže. Među lakše ranjenima bio je i naš pop Ivan. Htio je borce rastaviti pa je dobio po zatiljku. Časni otac Ambrozije naredio je, da redovnici ponesu ranjene u samostan, a mrtvaca neka sklonu u crkvu. Dalje se časni otac Ambrozije nije htio ni u što miješati. Menići i Medvođani opet zauzeše svoja mjesta u kamenum klupama, a gospodin sudac i gospodin pristav, koji su se bili negdje sklonili, ne znam gdje, donijeli su opet oporuku pokojnoga satnika Šimca, da je do kraja pročitaju. U taj čas, baš kada je gospodin sudac htio da započne, zavikne nekakav glas:

‚Počekaj, počekaj malo, i ja moram biti kod čitanja.'

Između nas se progura — tko bi na to pomislio — naš noćobdija. Svi smo ostali zabezeknuti, jer ga mi po danu još nikada nismo ni vidjeli. Pa otkuda sada izbi odjednom i što ono znači, što reče? Znali smo, da on ne zna dobro ni našega jezika, pa što će nam tu sada? Kad je stupio pred gospodina suca, snimio je svoju kapu od lisičine. Ružno ga je bilo pogledati u lice, jer nije imao jednoga oka, a preko lica mu se vukla velika brazgorina, i usta su mu bila posve iskrivljena. Upalo mi je u oči nešto, po čemu bi mogao sličiti pokojnom gospodinu satniku Šimcu. Počeo se smijati i klanjati na sve strane, a napose gospodinu Pavlu Šimcu. Kada je progovorio, teško je hvatao riječi, ali se opet sve razumjelo:

‚Dobar dan, gospodo rođaci, dobar ti dan, dragi brate Pavle! Ne poznajete me, je li? Ja sam Stjepko — da, Stjepko — Stjepko!' I smijao se kao lud. Sve nas obuze strava, a gospodin Pavao problijedi kao platno. Onda se

nekoji nasmijaše, pa smo se smijali svi, a najposlije i gospodin Pavao. Kad je vidio naš noćobdija, strašno se uozbilji.

‚Ne vjerujete mi, je li ?' poviče sasvim drugim glasom, i svima nama se učini, da to govori naš pokojni satnik Šimac. ‚I ti mi nevjeruješ, brate Pavle ? A gdje je moja divna gospoja majka ? Valjda bi me ona prepoznala, svojega Stjepka ?' I on se onim jednim okom ogledavao okolo, ali gospoje Petronile nije nigdje bilo. Kad je noćobdija vidio, da nema gospoje Petronile, posegne rukom u njedra i kad je nešto izvadio, prišao je bliže gospodinu Pavlu i to mu pružio. ‚Sjećaš li se još — i ti moraš imati ovakvu besmislicu. Čuvao sam je samo zato, da mogu jednom dokazati, čiji sam. Inače ja pljujem sada na takve stvari. To nam je jednom poslala nekakva tetka, je li, preslatki brate ?'

Dok je to govorio, ružno se cerio, a gospodina Pavla je bilo teško pogledati. Ona stvar, koju nisam izbližega vidio, izgledala mi je nekakva kutijica sa sv. moćima. Kako ju je gospodin Pavao prihvatio, zurio je u nju, dok nije pristupio k njemu gospodin župan i zapitao :

‚Prepoznaješ li, Pavle, tu stvar ?' Gospodin je Pavao rekao nešto, što ja nisam mogao čuti, a nato je gospodin župan pristupio noćobdiji i gledao ga je dugo i pažljivo. Sva su gospoda plemići šutjeli, a i gospodin sudac nije ništa kazao. Noćobdija je opet razgledao oko sebe i opet se počeo onako gadno smijati, a uz to je rekao :

‚Što sad ne govorite ? Ne možete od radosti, je li ? Da se iz šugavoga noćobdije iskukuljio odjednom Stjepan Šimac i da ćete ga morati primiti među svoja gospodstva. Ali ne bojte se ni malo, meni nije stalo do vašega društva. Ja samo hoću svoju baštinu, a vas ne trebam nijednoga.' Onda se okrenuo gospodinu Pavlu : ‚I ti, preslatki brate, ne boj se, da ću te zagrliti i poljubiti. Samo ćemo nas dva bratski podijeliti, što nam je ostavio otac. A to bi mogli odmah urediti, kad ste se svi tako lijepo sabrali na okup.'

Gospodin župan Juraj malo je premišljao, a onda je odvratio :

‚Ne misli, da je to tako jednostavna stvar. To se uopće nije još nikada dogodilo u našemu kraju. Mi se moramo o toj stvari posavjetovati. Ja predlažem, da to ostavimo za sutrašnji dan. Dotle ćemo se mi posavjetovati, kako bi to riješili. Je li tako, gospodo ?' Sva gospoda

plemići povikaše : ‚Tako je,' i podigoše se iz klupa. Sad međutim poskoči noćobdija, izvuče još nešto iz torbe, koja mu je visjela o pojasu. Time naglo premahne i to se razmota. Svi smo vidjeli prljavi bijeli plašt sa crvenim križem. Onda je zgužvao taj plašt i bacio ga gospodinu županu u prsa i povikao je surovo :

‚Odnesite to vašoj jedinici, plemeniti gospodine ! I pitajte je — he — he — tko je pružio ovaj plašt Stjepku, kad je odlazio.' Gospodin Juraj plane strašnim gnjevom i istrgne kratki mač. Ali u taj čas podigne gospodin Pavao zgužvani plašt sa zemlje i poviknu : ‚Agneza !...'

Noćobdija poskoči kao kakva zvjerka i tako izbjegne županovom maču, a onda lukavo zaškilji onim jednim okom prema gospodinu Pavlu :

‚Vidi, vidi — tko bi to mislio ! Ali ne strahujte ni jedan ni drugi za Agnezu. I ona je kriva, da sam se ovakav povratio. Mrzim i nju i majku i tebe, sve vas mrzim — a najviše toga vašega Boga !' kričao je noćobdija u bjesnilu strašno kunući. Svi smo protrnuli od straha Božjega, a kada je podigao šaku prema našoj crkvi, grozno ga je bilo pogledati. Nastao je veliki metež i vika na sve strane, a mnogima se činilo (nesamo meni), da će se nešto strašno dogoditi. Malo potom jedan plemenski starješina posve sijed i pogrbljen istupi na sredinu, i dobro sam vidio, da je čovjek plakao.

‚Neka nebo ne sluša tvojih poganih riječi, sinko, i neka ne padne kazna na pleme naše. Ja ti vjerujem i opraštam ti. Mnogo si morao pretrpjeti, kad ti je paklena mržnja ispunila srce. Priznajem u tebi sina našega pokojnoga Šimuna, Bog ti dao svoj...' Još starac nije pravo ni izgovorio, kad ga je otraga pograbio za ramena neki mladi čovjek i povukao natrag.

‚Otac je već podjetinjio, ne pazite, što on govori !' prozbori glasno, da su ga svi čuli. Nato je gospodin župan govorio nešto sa gospodinom sucem, a onda se opet okrenuo prema noćobdiji :

‚Po pravdi bih te mogao sada zatvoriti u kulu radi hule na Boga. Ali kako još ne znam, jesi li lud ili su pri zdravoj pameti, naredit ću našim stražarima, da paze na tebe, dok stvar uredimo. Matko, Filipe, pođite s ovim čovjekom, vi mi odgovarate za njega, a sutra ga opet dopratite ovamo !'

Noćobdija ili Stjepko Šimac promjeri onim jednim okom naše stražare i reče nekako porugljivo :

‚Teško ćete me pratiti, kuda sam ja namislio. Ravno ću knezu Stjepanu, da tražim pomoći i zaštite.' I dok se još nitko nije snašao, poskoči i poleti kao strijela niz brijeg. Jedan od stražara odapne luk, ali svi vidjesmo, kako se domogao jednoga konja i pojurio drumom. Gospodin župan obrati se sada gospodi plemićima:

‚Gospodo i braćo, molim sada na razgovor i vijećanje o ovoj stvari.' A onda će nama: ‚A vi, ljudi moji, pođite u miru Božjemu opet svaki na svoj posao!'

Kad smo se tako svi razišli, moglo je biti i tri sata iza podne. Meni se po svemu čini, da je naš noćobdija uistinu sin pokojnoga gospodina Šimca, komu Bog udijelio rajsku slavu! Što je bilo s gospojom Petronilom, još nisam mogao saznati. Samo sam doznao od žena, da nije u svom dvoru. Sada očekujemo, što će se dalje dogoditi. Neka se vrši sveta volja Božja!"

III.

DIŽU SE jesenske magle i nestaje ih u suncu, a dva se mlada grla složila i uzdigla pjesmu. Dvije čobanice u vunenim haljetcima držeći se za ruke pjevaju što ih grlo nosi:

„Poblijediše ljubice u polju... Oj...
Pitaju ih mlade djevojčice... Oj...
Što blijedite, ljubice u polju?..... Oj...
Mi blijedimo, jer se žalostimo... Oj...
Rad očiju gospe udovice... Oj....
Koje blijeđe od nas postadoše... Oj..."

Svaki redak te pjesmice otpjevaju po tri puta. Prvi put jednolično nisko, onda dignu glas otežući ono „oj", a treći put malo spuste glas i naglo završe: oj!

Ta je pjesma tek nedavno nastala. Nitko ne zna, tko ju je prvi put ispjevao. Odjednom se svuda pjevala, i staro i mlado brzo je upamtiše. Netko ju je spjevao samo tako ne misleći ni na što, a ponekome je bilo i jasno, da se pjesma odnosi na tugu gospoje Petronile. Tko bi znao, koja je to priprosta duša iz naroda tako duboko zagledala i zapazila, da su joj oči od suza izblijedjele, našavši istodobno prispodobu s onim velikim ljubicama, koje se još u kasno proljeće nalaze po poljima i zaravancima bez boje i mirisa. A mogla je to biti samo jedna priprosta duša, jer je Petronila u svojoj tuzi boravila sada tu među njima. Krsto Jagodić sluteći, što se sve može dogoditi, mudro je za vremena odveo Petronilu i smjestio je u svoju samotnu kuću među bijelim brezama. U isto doba otposla staroga Luku, da neopazice dovede i Petronilinu vjernu sluškinju Maru. Srećan je slučaj htio, da je Krsto prvi govorio sa Marom i tako zapriječio, da do Petronile ne dopru glasovi o onom zagonetnom noćobdiji, koji tvrdi, da je Šimunov Stjepko. Sa druge se strane nije trebalo bojati otkrića, jer su priprosti ljudi, koji jedini ostadoše čuvajući plemićka selišta, bili povučeni i šutljivi govoreći tek, kad bi ih tko šta zapitao. A Petronila je sama šutjela i nije ni zašto pitala, pa bi s mukom odgovarala, ako bi nju tko što zapitao.

Krsto je radio u svojoj sobi i po cio dan ne bi izlazio osim k zajedničkom blagovanju, gdje su u udubini debelog zida pod širokim dimnjakom gorjele na ognjištu klade bukovine. Tu za stolom u blizini ognja blagovali su skupa gospoja Petronila, gospodin Krsto i Mara i Luka. Mara je zgotavljala tečna jela, a stari se Luka uvijek ljutio, kad bi gospodin Krsto pohvalio njezino jelo obraćajući se pri tome njemu. Petronila bi jedva štogod založila i većinom je šutjela. Ravnodušnost, koja je njom zavladala iza one strašne provale boli, sličila je nekom mrtvilu. Iza blagovanja niti bi zapažala odlazak Mare i Luke niti želju gospodina Krste, da ostane kod nje. Još nijednom nije upitala ni za Pavla ni za što drugo. Njezine uistinu izblijedjele oči zaustavljale bi se širom otvorene nekako tupo i neživo na pojedinim predmetima, pa i na gospodinu Krsti. Uza sve molbe, da pođe na zrak, nije to htjela nikako, iako je vjerna Mara znala i kleknuti pred svoju gospodaricu, osobito oko podne, kad je bio topliji zrak. Napokon je Mara domolila, da Petronila sjedne do prozora i da joj sunce igra u krilu. Inače je ponajviše klečala moleći, osobito noću, kad nije mogla da spava.

Dokle će trajati to njezino teško stanje, toga nije znao ni gospodin Krsto ni stari Luka. Luka je navaljivao na Krstu, da bi se moralo nešto poduzeti, jer će ovako plemenita gospoja svenuti. Mara bi nato uvijek zaplakala. Ali Krsto bi mu presjekao riječ, da se stari u to ne miješa. Sam sebi ne bi priznao, ali mu je u dnu duše godilo ovo Petronilino stanje. Da — pa Krsto je dobro znao, da će Petronila, čim počne opet jače živjeti, nešto i poduzeti, da uredi svoj život. A onda — onda ne će više ostati kod njega, ne može. Zasada joj u

u Psetu nema mjesta. Sve su se žene sjatile protiv nje i ne bi joj ni dale, da se povrati u svoj dom, gdje je preuzela svu vlast Katarina Šimac. Neke su Petroniline stvari već dopremljene, a i druge će stići. Na te se stvari nije Petronila obazrela ni jednim pogledom, kao da je se i ne tiču. Mara je sve naredila i pospremila u škrinje i sa domaćim ženama obojila je neka odijela u crno, da gospodarica imade što obući.

Jedne noći začuje se s druma iz šume topot mnogih kopita i zveka oružja. Mora da prolaze brojni konjanici, a onda se sve opet umirilo. Mali ljudi, ugljenari, drvosječe i mlinari navraćali bi se Luki i donosili svakojake glasove. U međusobnom razgovoru i prepričavanju čudnovatih događaja izbijala je duboka radost malog nezaštićenog čovjeka, da je knez Stjepan Vodički, koga neka Bog blagoslovi, već krenuo na Pset, da ukroti obijesne plemiće. A hoće, velik je on vitez i u plemenštini i u viteštvu. Pa će onda dati Bog i popustit će i jaram, u koji su oni upregnuti. Već po samome čuvenju voljeli su svi ti mali ljudi viteškoga kneza i štovali su ga, pa čak im ne bi bilo mrsko, da on zagospodari i cijelim psetskim krajem.

Stari bi Luka redovito sve pričao gospodinu Krsti. Upravo poradi toga nije se Krstio odazvao pozivu velemožnog svog strica župana, da bi i on došao sa nekoliko svojih oboružanih ljudi za svaki slučaj. To je učinio tim mirnije, što se nije bojao nikakvih kazna, jer od svoje gospode rođaka nije ništa ni tražio.

Sunce se polagano opraštalo od opustjele prirode, a sa suncem odilazila i pjesma. Povukla se pod krovove i u domove i kolibe, postajala sve tiša i otegnutija. Pjevale su je majke nad kolijevkama i djevojke uz stanove i vezivo. Na nebu se već dva dana zgušnjuju oblaci, dok nije započela kiša. Jednolično i gusto padale su kapi i nastalo je pravo rominjanje. A kad bi kiša prestajala, naletio bi vjetar, pa bi se nad cijelim okolišem objesilo jednolično sivo nebo i po cio se dan ne bi mijenjalo. Vrlo se brzi spuštala noć, a tada se teško javljao dan.

Mara bi po više puta odilazila najbližim susjedima, da štogod satka ili izlije voštanica. I jedne takve večeri, kad je pod sivim nebom sva priroda zanijemila, progovori po prvi puta Petronila. Bilo je to za večerom. Kao sve te dane tek je srknula malo mlijeka i pojela komadić raženoga kruha. Onda je iznenada zatvorila oči pa ih opet otvorila i trepereći kapcima zagleda se u Maru pa u starog Luku i napokon u Krstu. Sve troje njih bijaše zabavljeno oko zemljane zdjele, iz koje su jeli gustu juhu. Krsto prvi odloži drvenu žlicu i obriše usne vezenim ubrusom od lana, što ga je nosio o pojasu. Kad je podigao pogled, neobično se začudi, kako ga Petronila promatra.

„Krsto, čini mi se, da si ti trebao da već davno budeš u Bolonji ?"

Kad stari Luka i Mara čuše taj promijenjeni gospodaričin glas, brzo posrkaše juhu, pokupiše sve sa stola i izađoše van. Dotle već otpoče razgovor između Krste i gospoje Petronile.

„Istina, davno sam već mogao biti u Bolonji, međutim je bolje, da sam ostao. Nesamo zbog vas, plemenita Petronilo, nego i poradi jedne druge stvari. Da znadem. da će vas zanimati, ispričao bih vam, o čemu se radi."

Kad je kimnula glavom, Krsto otpoče smiješeći se:

„Stvar je malo smiješna, ali je zanimljivo, kako je više puta upravo teško iznaći, što je pravo. Ta se pravda često voli sakriti našim očima, da je moramo dugo tražiti. A više puta se i slučaj poigra s nama pa stvori nevjerojatne vjerojatnosti. Jedno znamo, pravda mora negdje biti, jer nema pod suncem ništa, što je ne bi nijekalo ili objavljivalo i potvrđivalo. A to je upravo ono najljepše, tražiti pravdu, kada se najdublje sakrila. Samo ne znam uistinu, hoće li vas ta moja stvar zanimati — inače je tako obična."

„Pričaj, Krsto, obične su stvari više puta najbolji lijekovi za dušu."

„Plemenito je vaše srce, pa neka bude po vašoj volji. Tamo oko Mrazovca lijepo je imanje nekog Martina Strilčića. Veseo plemić i kuća mu je uvijek puna gostiju. Netko ga je naveo, pa se zaletio u nekakve trgovačke poslove na veliko i zatrebalo mu novaca. Naputiše ga na nekakva ismaelićanina, od koga pozajmi novac na velike kamate. Poslovi prođoše slabo, i gospodin Martin nije mogao da plaća kamate. Njegov najbliži susjed Jakov Gorjeković bio je imućan plemić, i Strilčić odluči, da mu ponudi na prodaju jedan povelik i rodan šljivik upravo na međi do Gorjakovićeva imanja. Pogodiše se i posao urediše između sebe na poštenu plemićku riječ. Martin Strilčić odstupa šljivik Jakovu Gorjakoviću, a Gorjaković će odmah u ime otkupnine podmiriti sve zaostale kamate kod ismaelićanina. Međutim je slučaj htio,

da se ismaelićanin nije nikako javljao, uopće se nije za njega znalo, kao da ga je zemlja progutala. To opet plemeniti gospodin Gorjaković nije rekao Strilčiću. Te godine rodi šljivik, da je bila milina, i kad je gospodin Strilčić vidio u jesen, da se Gorjaković nikako ne brine za šljivu, sam obere stabla, pokupi plod i proda trgovcima. Uto dozna Strilčić, da Gorjaković još nije otplatio njegove kamate, kako su bili ugovorili, i pozove ga na račun. Mjesto razjašnjenja zapita Gorjaković Strilčića, što je to bilo sa šljivama i je li on gospodar šljivika ili nije. Strilčić prizna de, za koliko je prodao šljivu, i sporazumno to otpišu od kupovnine za šljivik. I druge godine opet dade Bog, da je šljiva izvanredno ponijela, a o ismaelićaninu ni traga ni glasa. Gorjaković se opet ušutio, a Strilčić kao iz navike opet pobere i proda šljivu, a Gorjaković niti što pita, niti poručuje. Kad se i treće jeseni isto ponovilo, izbi Gorjaković jednoga dana Strilčiću sa nekakovom listinom: ‚He, gospodine susjede, sad smo gotovi,' reče on Strilčiću i pruži mu obračun. Svota novca, koju je gospodin Strilčić tri godine primio za šljive odgovarala je upravo svoti kupovnine za šljivik. ‚Slaže li se račun? Slaže, je li, sada je šljivik moj. Evo ovdje potpiši!' Strilčić se uzbuni i ne htjedne potpisati. Koliko je god promišljao, sve mu je čudnije izgledalo. To se zna, da je bilo vike, i dobro, da nisu potegli noževe. I tako se rastanu, Gorjaković potpuno uvjeren u svoje pravo, a Strilčić ravno k meni. Ali gledajte slučaja, da se onih dana pojavio i onaj ismaelićanin. Negdje je tamnovao tri godine poradi nekakve soli. Naračunao je jadnom Strilčiću toliko kamata, da se koža čovjeku naježi. Lupao se Strilčić kod mene po glavi, kose je čupao, da mi ga je upravo bilo žao. Njegov šljivik nije više njegov, a za njega nije primio ni novčića — pa opet sve zato, jer je prodavao svoje šljive kao obično. Priznajem, da se i meni sve vrtjelo u glavi. Nekoliko sam dana premišljao o tome i na koncu sam pošao do Gorjakovića, a pozvao onamo i Strilčića. Predložio sam, da se sve poništi, ali kao mahnit iskoči na mene Gorjaković. Nisam se dao smesti i pokušah, da mu stvar razložim. Spomenuh poštenje, sjetio sam ga na plemićku čast, da ni on nije ispravno postupao. Ako je pošteno mislio, trebao se onda dati uvesti u posjed i, kako su ugovorili, potražiti ismaelićanina, da mu plati. On nije učinio ni jedno ni drugo. A imade još i treće. Morao se pobrinuti za rod, kad je šljiva dozrela, a ne onako mučke

i zlonamjerno pustiti, da Strilčić pokupi plod. A Strilčić je opet pogriješio, što se nije uvjerio, da li je Gorjaković platio njegove kamate, i što je propustio da raspita, smije li on još uopće prodavati te šljive. Pa to mu je moralo pasti na pamet, da ne može biti u redu, kad je šljivik prodan. Po tom ni jedan ni drugi nisu ispunili uvjete svoga ugovora i ugovor više ne vrijedi. Zato sam nastojao, da se na lijepome dogovore, a sa ismaelićaninom bih ja već tu stvar uredio. Zadovoljio bi se on i s manjim. Strilčić bi pristao na moj prijedlog, ali Gorjaković ni da čuje. Uši mi je probio vičući, da je on u pravu, da je šljivik njegov, pa njegov. Kad je Strilčić vidio, da je Gorjaković zadro, zadre nato i on, da ne da uopće šljivik, ne da, pa pale i mrtve glave. A znate li, plemenita Petronilo, na čemu su ostali? Da će obojica uputiti stvar čak do dvorskog suca, pa stajalo ih ne znam koliko. Pa recite sada, kako da čovjek pomogne svojim ljudima s tim tvrdim tikvama? Hoću im dobro, a oni ne će."

Petronila se nato blago nasmiješi:

„Zaista je to zamršena stvar, i da mi je nisi ti pričao, Krsto, izgledala bi mi nevjerojatna."

„Svaki dan iščekujem, da mi stigne odgovor od mog čuvenog učitelja Odofreda, komu sam dojavio tu stvar. Vama je to pomalo i smiješno — je li, da je za mene to tako važno, hoće li se moj učitelj složiti sa mnom u toj stvari."

„Ne, što bi mi bilo smiješno, Krsto? Ja uopće volim, kad se muškarac sav preda jednoj stvari, ne volim poloviČnjake."

Tiho zadovoljstvo zasja na Krstinu licu. Po prvi puta je to u njegovu životu, da mu je netko takvo što rekao. Zahvalno pogleda Petronilu, a onda se naglo dosjeti, da Petronilu umara i da je dosta razgovora, te odmah ustane. I Petronila se podiže i odjednom će tvrdo i odlučno:

„Sutra ću na Šimunov grob. Sutra je naš vjenčani dan."

„Za Boga, Petronilo, to nije moguće!" sav će ustrašen Krsto. „Vi dobro znate, kako su poradi oporuke pokojnika plemići grdno uvrijedili kneza Stjepana, i knez je s oboružanim ljudima već pošao onamo."

„To ne smeta. Crkva i samostan su izvan Pseta, a knez je Vodički naš prijatelj. Samo mi nađi nekoga za pratnju."

U velikoj neprilici prelazeći svojim tankim prstima po rijetkoj kosi na glavi Krsto je neko vrijeme šutio. Uz kneza je onaj zagonetni noćobdija, koji tvrdi, da je Petronilin sin. A to Petronila ne smije sada saznati ni pod koju cijenu.

„Dobro. Pratit ću vas ja, Petronilo," odvrati Krsto odlučno.

„A zašto ti, Krsto ? To nije nužno. Mogao bi Luka sa još jednim momkom. Tebi je, znam, nezgodno."

„Pa bilo mi upravo i nezgodno, ja moram s vama."

„Nisam ja strašiva, o ne, Krsto, nimalo. Sada još manje nego prije." Posljednju rečenicu izreče u po glasa i spusti pogled.

„Nije to, Petronilo, druge je vrste moja briga i strah. Kad bi se dalo ikako spriječiti, mnogo bih dao, da ne idete sutra onamo. Ali ako morate, dobro, ujutro odmah polazimo."

Petronila ne odvrati ništa, i Krsto se udalji.

U noći, kad se Krsto spremao na počinak, začuje naglo šuštanje i tapkanje, kao da se netko šulja oko kuće. Skinuvši uljenicu sa zida uputi se iz svoje izbe k ulaznim vratima. Kad je odvukao zasun i otvorio, netko je sa praga stuknuo naglo u mrak. Krsto podigne uljenicu, i kad je njezin plamečak pomalo rasvijetlio tamu, prepozna Krsto jednu stariju ženu iz obližnjega selišta, a uz nju se privio dječak od neko deset godina. Nato ispruži žena ruku s kiticom svakojakog osušenog cvijeća.

„Samo sam htjela ovo utaknuti u prag. Ovo je protiv tuge. Sve su žene dale ponešto iz svojih vjenčanih vijenaca."

Krsto primi kiticu u ruku, a druga, kojom je držao uljenicu, kod tog zadrhta. Milosrdni Bože, što sve ovim ženama ne padne na pamet ! I osjeti, kako je zbunjen pred ovom priprostom ženom.

„To je, kažeš, protiv tuge ? I sigurno pomaže ?"

„Sigurno. Naša se Kata htjela utopiti, kad joj je umro posljednji sin, a mi smo joj ovakvu kiticu metnuli pod uzglavlje, i ona se smirila."

„Tako — dobro — hvala ti, laku noć !"

Kad je opet privukao zasun, nije Krsto znao, što bi i kuda bi sada s tom kiticom cvijeća. Nije bio ni najmanje praznovjeran i nije povjerovao ni u moć ovoga suhog cvijeća, ali ga je duboko dirnula pažnja ovih ljudi,

koji izgledaju, kao da ni o čemu ne vode računa, nego samo o svojim malim svagdanjim doživljajima i brigama.

Kad se vratio u svoju izbu, zatače kiticu za drveni gredu iznad svog ležaja i usnu brzo udišući miris bosioka.

*

I u Psetu su plemićke djevojke pjevale novu pjesmu :

„Oj ti Uno, hladna rijeko,
Ne daj prijeko, ne daj prijeko,
Niti konju, nit junaku,
Ni kneževu modrom znaku.
Oj ti Uno, hladna rijeko,
Ne daj prijeko..."

Modri znak — to je bio stijeg Stjepana Vodičkog od modre svile sa kneževim grbom. U grbu je bio štit sa kacigom, a na njemu pola lava sa raširenim pandžama i krunom na glavi. Najjače je izvijala pjesmu gospojica Anica Javorićeva, koja je sva gorila za plemenske slobode — pogotovu sada, kada se zapravo radilo najviše o Pavlu. Kneževi ljudi i konjanici i pješaci utaborili su se nad samostanom. Nije ih doveo sam knez Stjepan, nego im je zapovijedao zamjenik mu plemić Gašpar Dobrošević. Nekoji od njih htjedoše nasilno provaliti u samostan, ali to je zapriječio Gašpar. Da izbjegne daljnjim nasiljima, privoli Otac Ambrozije, da konače u samostanskom gostinjcu.

Od Menića i Medveđana nitko nije više izlazio iz Pseta. Gradska su vrata bila još otvorena, jer je zapovjednik Dobrošević poručio, da u ime kneza dolazi sa drugom svrhom i da ne misli napadati Pset. Mnogi su zahvaljivali Bogu i Blaženoj Djevici, jer bi sa obranom bilo teško. Nesamo u trgovištu na otoku izvan gradskih zidina, nego i unutar samoga Pseta bijaše ih vrlo mnogo, koji su u ovoj stvari držali uz kneza. To su plemići znali i znali su dobro, da se na njih ne mogu osloniti. I svi su ti bez iznimke vjerovali, da je gradski noćobdija sin pokojnog satnika Šimca, i nadajući se boljemu potajno su željeli, da bi došao i do kakve vlasti u Psetu. Tko je sam proživio onakve jade i nevolje, takav će sigurno lakše razumjeti maloga čovjeka.

Po nalogu župana Jurja straža je nadzirala gradska vrata i pomno pratila kretanje kneževih ljudi s onu stranu Une. Slika se grada nije promijenila i svagdanji je život bio kao obično. Pokatkada bi prošao kroz vrata

seljak sa natovarenim konjem ili bi se zaustavljala koja plemićka služavka, da prikrati vrijeme straži kod vrata.

Skoro svakoga dana zatrubio bi pred mostom glasnik Gašpara Dobroševića noseći poruke. Dobrošević je u ime kneza pozivao psetske plemiće na dogovor pred crkvom, a župan Juraj bi opet u ime plemića pozivao gospodina Gašpara u grad. Svaki put je to bio iskreni poziv, jer su se u gradu osjećali sigurniji, a ni župan Juraj ni itko od plemića nisu imali volje, da se izvan grada izlažu pogibelji. Knez je Vodički moćan i jak, pa su se uvlačile sumnje u miroljubivost gospodina Gašpara. Zato predlože konačno, da dođe u grad gospodin Gašpar u pratnji desetorice oboružanih ljudi. Dobrošević je opet imao nalog od kneza Stjepana, da ne popušta, ali da uredi stvar bez prolijevanja krvi.

U toj zategnutosti prođe nekoliko dana. Najteže je bilo Pavlu. Što se dulje to stanje otezalo, sve je češće zapadao u srdžbu i žestinu i pri vijeću bi predlagao plemićima, da otvoreno udare na kneževe ljude i mačevima privedu stvar kraju. On će ih voditi i dobro smišljenom navalom bi i pobijedili. Starijim i iskusnijim plemićima uspije uvjeriti Pavla i ostale, da ta navala i prolijevanje krvi, pa i pobjeda ne vodi k ničemu. Valja im izdržati, navaljivati ne će, ali će se braniti.

Pavlu je bilo najteže, što mu pred očima neprestano lebdio lik onog nakaznog čovjeka. I ta nakaza da je njegov brat Stjepko! ? Znao je, da je taj čovjek prebjegao knezu, i da mu je knez povjerovao. Kod same pomisli, što mu ta nakaza može sve učiniti, obuzimala bi ga strašna srdžba — da mu onda može zasjeniti svu njegovu budućnost. A što, ako je on uistinu Stjepko ? Njegov brat Stjepko ? Onda će stalno živjeti uz njega i nikada se ne će riješiti te more. I ponovno bi ga hvatao bijes, a nejedamput i grešna misao, da makne tu nakazu s puta pa bilo na koji način. Onda mu iskrsne želja, da se neopazice udalji iz grada, pa da sam potraži gdje bilo toga svog brata. I da sam sve obavi, pa ma pri tome i poginuo. Što će mu ovakav život ?

Polagano iščeznu u njemu i posljednja sumnja, i koliko je god krio od drugih, morade sam sebi priznati, da je psetski noćobdija uistinu njegov brat. Pred drugima bi to u svakoj prigodi još uvijek odlučno nijekao i nije dopuštao, da se o tome s njime govori. Povjeravao se nije nikome, pa ni svom najboljem prijatelju Benku

Javoriću. Poradi toga i postade njegovo stanje nesnosno i osjećao je sve jasnije, da ne će moći više dugo izdržati, da će se morati povjeriti, pa bilo kome. Pomišljao je i na majku, ali je znao, da je upravo zato Krsto i sklonuo Petronilu i da mu je uspjelo, da dosada sakrije pred njom sve, štogod je u vezi s tim prvorođenim sinom.

A Agneza ? Sve ga češće započe poticati želja, da se povjeri Agnezi, ali nije iznalazio načina, kako da se s njom sastane. Ona je stalno u gradu i sigurno je doznala za sve, što se dogodilo, i ona je jedina, koja duboko pojimlje svu ozbiljnost i težinu toga. A što, ako se obrati Anici Javorić ? Pavao zastane kod te pomisli... Anica mu je sklona, ona će već naći načina — i ne premišljavajući dalje požuri u dvor Benka Javorića.

Benko bijaše u dvoru i kao uvijek dočeka Pavla raskriljenih ruku i započe odmah o najnovijoj isporuci kneževa zamjenika Dobroševića. Pavao je rastreseno slušao, a onda ga naglo prekinu pitanjem :

„A gdje je Anica ?"

Benko se začuđeno zagleda u Pavla. Pa još nikada dosada nije mu drug ničim pokazivao, da uopće zamjećuje njegovu sestru.

„Anica ? A molim te, Pavle, što ti treba Anica ?"

„Htio bih s njome nešto govoriti. Važno je."

Dobroćudni Benko odmah prihvati :

„Idem je tražiti, bit će negdje sa ženama... Ti se dotle strpi."

Nije dugo potrajalo, i Benko se povrati s Anicom, uplašenom i rumenom. I Pavao se zbuni, kad se nađe pred djevojkom.

„Gospojice Anice, ja bih vas nešto zamolio," propenta nesigurno Pavao.

Djevojka je šutjela i nije podizala pogleda, bila je smetena. Nato će Benko :

„Pa sigurno si pripravna, Anice, da saslušaš molbu mog prijatelja Pavla ?"

„Drage volje," tiho odvrati djevojka podigavši samo malo pogled. Pavao pristupi bliže.

„U jednoj važnoj stvari morao bih govoriti sa županovom Agnezom a vi znadete, da meni nema pristupa u njihov dom."

Aničinim licem preleti izraz tuge, da Pavao ne dolazi poradi nje. A Pavao nastavi :

„Vi ste dobra drugarica s Agnezom, pa bih vas molio, Anice, ne bi li vi mogli Agnezu pozvati k vama, ali da joj ne kažete, u koju svrhu ?"

Sad se u Anici javi prkos i neko je vrijeme šutjela. Kada se s mukom savladala, podigne očne kapke i svojim sjajnim crnim očima zagleda se u Pavla.

„Ako je i pozovem, ne znam, hoće li htjeti doći. Ona sada nikamo ne ide."

„Vi morate, Anice, nešto izmisliti, da — ona mora doći k vama, jer ja moram s njome govoriti."

Spustivši pogled Anica je premišljala neko vrijeme.

„Jedino će doći sigurno, ako je pozovem, da skupa molimo. Nekada se to i češće događalo, jer ona voli moliti pred našom slikom, koju je otac donio iz Italije. Da, mislim, da je to jedini način."

„Anice, do groba ću vam biti zahvalan, ako to za mene učinite," odvrati Pavao i pogleda je toplo prijateljski.

To Anicu rasrdi i omjerivši ga hladnim pogledom progovori prkosno :

„Pa prijatelj ste moga brata, i ako to budem učinila, učinit ću radi njega," i naglo izađe iz izbe.

Benko osta iznenađen gledajući prema vratima.

„Što je to odjednom Anici ? Mene je stid, da se ovako ponijela. Ali čekaj, zapamtit će to !"

„Pusti je, Benko. Ne poznaješ ti Anice, iako ti je sestra. Ja se nimalo ne ljutim. Samo gledaj, molim te, doznati, hoće li ona stvar urediti i kad bih ja došao."

Benko odmahnu rukama, i nato se obojica uputiše do župana, da vide, imade li kakva nova poruka.

Kratko vrijeme iza toga povrati se Anica opet u izbu, gdje se malo prije sastala s Pavlom. Kad je stala upravo na ono mjesto, gdje je i onda stajala, pogleda na prazno mjesto, gdje je stajao Pavao. U licu njezinu ne bijaše više ni traga prkosu, samo su njezine oči postajale sve vlažnije, dok iz njih ne prokapaše prave pravcate suze...

*

Plamsaji upaljenog žiška uljenice podrhtavali su i prelijevali se preko potamnjele slike na drvenom stalku u uglu male dvorane. Oduljeno lice tužne Bogorodice sageto je nad mrtvo tijelo Božanskoga Sina. Njezin veliki tamnomodri plašt ispunio je skoro cijelu sliku i samo su se u pozadini iza njezine glave isticala tri tanka križa. U tu malu dvoranu slabo je dopiralo ono ionako

mutno svijetlo kasnojesenjeg popodneva, koje je moralo da prodire kroz mala okna, napeta tankom kožom. U dvorani je bilo hladno, jer nije nigdje bilo ni ognjišta ni koje druge naprave za loženje. Zato su djevojke preko vunenih haljina obukle kratke haljetke postavljene i obrubljene krznom. Molile su glasno : Agneza je predmolila, a Anica odgovarala. Čas bi poklekle, a onda ustale držeći ruke otvorene i raširene. Pogled Agnezin utonuo u bolno lice Bogorodice odavao je krajnju predanost, dok bi se Anica samo na mahove sabrala i gledala u sliku, da se onda opet izgubi za mislima zagledavajući kojekuda po dvorani.

Njihova se molitva sastojala od Očenaša i pozdrava Mariji, a uz to je Agneza ponavljala neke zazive, koje Anica nije znala. Agnezin je glas bio dubok i tužan, a Aničin zvonak, ali bez izraza i hladan pokraj sve mladenačke opojnosti.

„Marijo, Majko milosti — ti slatka majko blagosti,
Od dušmanina brani nas — a na čas smrti primi nas",

vapila je moleći Agneza, kad se Anica potiho pridiže i polagano odšulja na vrata. Dvoranom je i dalje odlijegao Agnezin glas, topao i tužan i pun sućuti sa Bogorodicom, sa samom sobom i sa svim ljudima...

Domala se vrata opet potiho otvoriše, i kako je Agneza upravo dovršila, a Anica trebala da odgovori, nastade tišina, koja potraja nekoliko časaka.

Pavao, koji je ostao pokraj vrata, nije htio da se i dalje pritaji, nego se oglasi :

„Agnezo, tu sam ja, Pavao. Anica je pošla k majci."

Polagano, kao da je boli, okretala je Agneza glavu.

„Ti si, Pavle ? Dođi bliže !"

I podigavši se pođe mu ususret. Kad su stajali sučelice, upita ga naglo :

„Reci mi iskreno, je li on uistinu tako strašan ?"

„Tko, Agnezo ?"

„Pa Stjepko ! Ti si ga vidio."

Pavao zaglavinja, kao da ga je tko u prsa udario, i teškom mukom promrsi kroz zube :

„Ti vjeruješ ono ?"

„Da, vjerujem. Noćobdija je Stjepko. Ja to znam."

„Ti znaš ?" muklo će Pavao. „Odakle to znaš ?"

Agneza reče, da sjednu, i onda mu ispriča, što je ono usnila, kada je pokojni Šimun ležao na odru. Kad je svršila, Pavao se porugljivo nasmiješi.

„Nisam znao, da ti vjeruješ u sne. Agnezo. I samo poradi tog sna držiš, da je onaj varalica naš Stjepko ?"

Premda je u dvorani bilo već polutama, Pavao je jasno vidio Agnezino lice. Vidio je jasno, kako ga promatraju ona dva velika zelenkasto modra oka ispitujući dno njegove duše i srca. Onda je izgovorila polagano ne skidajući pogleda s njegovog lica.

„Pavle, pa ja ti vidim na licu, da i ti misliš isto, što i ja... I da bi ti tako izgledao samo radi tog prijepora sa knezom ?... Tko bi ti to vjerovao, Pavle ? Ti znaš posve jasno kao i ja, da je ono uistinu Stjepko. A sad mi odgovori na moje prvo pitanje: Je li on uistinu tako strašan ?"

Pavao se strese.

„Strašan ?" i gorko se nasmije. „Preblaga je ta riječ za njegov izgled. Ah, Bože, Bože !" zavapi Pavao ne mogući se više svladavati. „Što da uradimo, Agnezo ?" I pograbi se objema rukama za glavu.

„Znade li već Petronila što o njemu ?"

„Mislim, da ne zna. Krsto ju je za vremena odveo i zaklonio u svoju kuću. On mi je obećao, doklegod bude mogao, bdjeti, da do majke ne dopre vijest o njemu. Ona ionako još nije došla pravo k sebi od očeve smrti... A sada ne bi mogla podnijeti."

Oko Agnezinih usana zaigra blagi, sestrinski smiješak.

„Podnijeti ?... Ne bi mogla podnijeti ?... O kako vi muškarci slabo znate, koliko mi žene možemo podnijeti... Ali svakako je bolje, da se Petronila polagano pripravi na to bolno otkriće. Ili — tko bi znao, kako je bolje..." otegnu glasom i zašuti.

Pavao ustane, prođe jedamput dvoranom i stane pred Agnezu:

„Pa dobro, ako je ono uistinu Stjepko, što će onda biti ?... Što će biti od mene, od majke... i od tebe, Agnezo ?... "

Nemoćno kao dječak ispruži obje ruke i zagleda se u Agnezu.

„Ti ćeš, Pavle, podijeliti s bratom očevu baštinu i oženit ćeš se dobrom djevojkom... možebiti Anicom... Petronila će se boriti sama sa sobom do uništenja, dok uzmogne tog svog sina privinuti na grudi... A ja... ja ću moliti, da vi svi ipak jednom budete sretni... i polagano ću umirati," govorila je nekako proročkim glasom.

Pavao je gledao u nju ne shvaćajući je.

„Nisam tako mislio, Agnezo. Nisam te to pitao. Kaži mi, što da učinim sada, sada... danas, sutra... prekosutra, ako se sastanem s njime... s tim... ?"

Uto se naglo otvoriše vrata, i Benko povika:

„Odmah k županu, Pavle ! Pasji sinovi ! Koliki od naših već pređoše knezu. Sve se ispreplelo. Pohitimo, došao je i dvorski sudac, a Gašpar Dobrošević zove nas sve, da mirno dođemo u svoje klupe pred crkvom. Župan misli, da pođemo svi, ali dobro oboružani i svaki sa dobrom pratnjom."

Pavao se zažari u licu.

„Nego da ćemo poći, da ne misle, da se bojimo, što nas je manje nego njih. Prevarit će se, ako drže, da će to sve tako mirno proći. S Bogom ostaj, Agnezo !"

I obojica otpiriše i ne zatvorivši vrata. Odmah iza njih uleti Anica sva usplahirena.

„Za rane Božje, kud ono odoše, Agnezo ?"

„Naši su odlučili, da izađu iz grada i da u klupama pred crkvom urede sve s gospodinom Dobroševićen. Zato su odjurili k ocu. A što si se ti tako prepala, Anice ?"

„Kako samo možeš tako pitati, Agnezo ! Jesam, prepala sam se i kako se ne bih prepala ! Istrčali su iz kuće, da je sve zveketalo, a nikome ni riječi. I tebi to ništa nije, da može doći i do boja i da mogu poginuti ?"

„Slušaj, Anice, primiri se malo. Za koga se ti zapravo bojiš ? Tvoj je Benko poznat na maču i svi ga se boje. On će sigurno postati satnik mjesto pokojnog Šimuna Šimca. Za njega neka te nije strah. A Pavao..." Agneza na časak zašuti i pogleda Anicu. „A Pavao, iako se samo bavi zemljom, vješt je i on maču i jak je i čvrst, da se malo koji od naših plemića može s njime ogledati."

„Šta mu to sve koristi, kad nije iskusan u borbi ?" plačnim glasom projeca Anica.

„Dakle se više bojiš za Pavla ? De, priznaj mi sada lijepo. Hodi ovamo k meni i sve mi iskreno reci !"

Kad se Anica približila, ogrli je Agneza i privine k sebi i jedva je čula, kad je Anica šapnula:

„Da."

„Strah te je, da se Pavlu štogod ne dogodi, jer ga voliš. Pa to ja već odavna znadem, ti ludo mala. Ali u ljubav ne treba čovjek dirati prije vremena. Dakle drag ti je Pavao, je li ?"

Anica je samo kimala glavom, a na to je Agneza povede do drvene škrinje i posadi do sebe. Čim je Anica sjela, odjednom se promijeni. Prkosno podigne glavu i uzvikne:

„Neka samo pogine, neka! On me ionako ne voli. Ni malo me ne voli, ni malo!"

Agneza je neko vrijeme šutjela, a onda prihvati Aničinu ruku čvrstu i kratku.

„Slušaj me sada, Anice. Ja sam mnogo, mnogo mislila o ljubavi i kolikogod sam mislila, ostala mi je ipak velikom tajnom. Mi nismo više djeca, Anice, nas obadvije znamo, za što je ljubav, gledaju ćiživot oko sebe. Da se dvoje zavole, pa da im ljubav pomogne, da mogu izvršiti teški Božji zakon: da se rađaju i odgajaju novi ljudi. Ali imade još i nešto drugo: to mi je prvi put postalo jasno, kad sam jednom uhvatila pogled, kojim su se pogledali pokojni Šimun i Petronila. Nikada ne ću zaboraviti taj pogled... Ne znam, čime jedan stvor to zasluži pred Bogom, da njegove oči susretnu u životu druge jedne oči, koje kao da već od vječnosti čekaju na njih. Inače ljudske oči ostanu same... Nađu se ruke i usne, a oko bludi preko zagrljaja u tamu i osamu. Ja sam sanjala, da će se moje oči tako jednom sastati s nečijim očima... Ali o ljubavi ne treba toliko sanjati... to je skoro grešno... Zato me je stigla kazna. Sanjala sam o Stjepkovim očima, a on se eto povratio samo s jednim okom... a još prije nego me je vidio i s tim jednim okom, rekao je, da me mrzi..."

Aničina se čvrsta ruka trzne i izvuče iz Agnezine.

„Ali te zato voli Pavao. Jest, tebe voli, samo tebe!"

Agnezu obuzme za čas bol, da se Anica nimalo ne uživljuje u jad srca njezina, nego misli samo na sebe. Da je Anica podigla glavu, zapazila bi jedva zamjetljivi osmijeh na Agnezinim usnama... Ali toga nitko nije vidio, i s tim osmijehom zatvori se opet nutrina njezina, i ona postade opet mirna i sabrana.

„Ti, Anice, tvrdiš, da Pavao voli mene? Da, moguće me i voli, ali to su još ostaci njegova sjećanja iz dječačke dobe. Samo kratko još, i on će posve točno znati, kako je volio mene, a kako voli djevojku, koju hoće da uzme za ženu. Čekaj, još ću ti jasnije reći, jer se bojim, da me ne ćeš razumjeti. Predoči sebi nekoga, tko mora da krene na daleki put. Taj će mu put donijeti ispunjenje svih

njegovih želja, ali on se ne rastanku ipak okreće i obuhvata cijelim srcem sve, što mu je bilo milo i drago. Ako je kakvo stablo, koje je od djetinjstva volio, on bi ga najradije ponio sa sobom. Je li, Anice? Tako je i sa Pavlom. Ja sam ono stvorenje, koje je on od djetinjstva najvolio, i sad misli, da me mora ponijeti sa sobom u svoju muževnu dobu. Ništa zato, kad on potpuno zagazi u novi život, onda će osjetiti, što je za njega, i onda će potražiti tebe, Anice. Pa to ja vidim pred sobom, to znadem sigurno. Samo moraš biti strpljiva. Obećaj mi, da ćeš biti strpljiva i da mu ne ćeš prkositi, jer bi tako mogla unesrećiti i sebe i njega."

Anica je šutjela.

„Možebit ne ćeš morati ni tako dugo čekati. Sad se događaju važne i teške stvari u njegovu životu i za jedan dan može od mladića postati zreo muž. Onda ti budi spremna, Anice, da mu doneseš svu ljubav, što si je sakupila, i svu dobrotu."

Agneza se nato podiže i stavi ruku na rame Anici, koja je još uvijek šutjela.

„Ako se sutra bude što događalo, dođi k meni. Sa našeg okna u potkrovlju vidi se dobro sve do samostana. Vi ste tu sasvim u zidinama pa ne vidite ništa."

„Sutra ćemo početi tkati novo platno, pa me ne će pustiti majka. Dođi ti, ako što vidiš i čuješ..."

Kad su izlazile na mala vrata, utrnu se plamičak male uljenice...

*

Uvečer je kod župana pala konačna odluka, da se ide pred crkvu, i odmah je nastala velika užurbanost u gradu. Oklopi su se čistili i usjajivali, vadila se iz škrinja svečana odijela i pregledavalo oružje. Kratki i dugi mačevi, odavna već otupljeni, dođoše nanovo pod brus i marljivo su se vježbale desnice psetskih plemića. I konji su se uređivali, grive konjske nanovo splitale i repovi podrezivali. Svatko je pregledavao potkove svoga konja i nanovo ih potkivao.

Jutro je svanulo magleno i hladno. Čim se razdanilo, zatrubi rog nad vratima grada Pseta, a onda se začuše udarci mnogih kopita. Na gradska vrata izjaši duga povorka konjanika, sve dva po dva. Dugo je tutnjilo, dok projašiše psetski most i drugi, koji je spajao grad sa trgovištem preko jednog rukava Une, pa preko drugog

rukava trećim mostom na ravni drum. Nisu žurili, konji su išli običnim hodom.

Tako projašiše drumom psetski plemići na čelu sa županom Jurjem i Benkom Javorićem. Samostan i crkva bijahu na susjednom brežuljku i rastavljaše ih samo šuma. Prije nego će skrenuti sa druma na puteljak, spaziše pred sobom u magli hrpu konjanika.

„Naši smo," začuše se povici. „Prispjesmo prije vas!"

Bijahu to okolni plemići, dobro oboružani i svaki sa oružanom pratnjom. Tako je glasila županova poruka. Kad se pozdraviše s braćom, krenuše udruženi dalje. Magla se još nije dizala, iako su dopirale hladne struje iz šume. Domala zađoše konjanici u šumu. Put je vodio uz brdo i konji se usoptaše, da im se dah vidio. Zapažao se i dah ljudi, jer u šumi postade hladnije. Gola su stabla šutjela, i tišinom unaokolo odjekivali su udarci kopita, lom sitnih grančica i šuštanje opalog lišća na stazi, kojom su prolazili. Čas jače, čas slabije zazveckali bi i zazvonili srebreni kolutići i zvjezdice na konjskim opremama, kako su konji mahali glavama, a pokatkad bi zveknulo i oružje ili se čula koja glasnija riječ.

Na drugom zaokretu puteljka izbi iz magle sjena jahača, koji je kasom jurio. Spazivši oružane ljude, zamahnu modrim stijegom. Bio je to knežev znak, a jahač knežev stjegonoša. Kad je zaustavio konja pred županom i Benkom, nagne ponovo kneževim znakom i reče:

„Zamjenik knežev gospodin Gašpar Dobrošević pozdravlja plemenitu gospodu plemiće grada Pseta i okolice i javlja, da je već sve spremno i da željno očekuje vaš dolazak."

Pozdravivši tako opet mahnu kneževim znakom, okrene konja i odjuri kasom u maglu. Župan i Benko se pogledaše, i nitko ne progovori ni riječi. Na povik Benkov: „Naprijed u ime Božje!" krenuše dalje.

Kako se magla započe razilatiti, za kratko se vrijeme pokaza kroz granje toranj crkve i samostanski krov. Domala začuše i rzanje konja, na što odgovoriše i njihovi konji. Izjašivši iz šume konji im postadoše nemirni i prvi se Benko začudi, kada ugleda nedaleko crkve kneževe konjanike svrstane u bojnom redu. U Benku uzavrije želja za borbom, ali župan Juraj, kad ugleda mahanje kneževa znaka i videći u tome samo znak učtivosti, odredi, da krenu prema crkvi. Kod klupa pred

crkvom poskakaše redom s konja, na što priskočiše njihovi momci odvodeći ih u stranu.

Svi plemići na čelu sa svojim županom posjedaše na svoja mjesta u kamenim klupama i okruženi svojim oružanim ljudima čekali su razvoj događaja. Raznobojne surke sa srebrenim pucetima, postavljene debelim krznom, zaštićivale su ih dovoljno od studeni, koja je izbijala iz kamena. Uz to su preko većine sjedala bila prebačena ovčja krzna.

Magle je posve nestalo i sunce obasja cijelu krajinu. Nije dugo potrajalo, kada se na samostanskim vratima pojavi Gašpar Dobrošević sa dvorskim sucem u pratnji još nekoje gospode. Svi plemići u klupama poustajaše. Dvorski sudac Ivan Čiračanin, omašan i debeo u dugom crnom gornjem dijelu s postavljenom dabrovinom, klanjao se plemićima na desno i lijevo i napokon sjeo na uzvišeno mjesto priređeno za njega. Njemu o desnu zauze mjesto knežev zamjenik Dobrošević i do njega se ugura psetski noćobdija — Stjepko. S donje strane sjeo je pristav sa dva pisara i dvojicom sluga. Kad su zauzeli svoja mjesta, te kad su svi plemići opet sjeli, nastade šutnja...

Dok je vladala ta neugodna šutnja, zbiše se dva sitna događaja. Iz hrpe guščijih pera, zabodenih u zdjelici pred dvorskim sucem, jedno se pero odijeli i, kao da ga tko otpuhnu, pade na zemlju. Dok još nitko nije ustao, da ga digne, zazuji odnekale strijelica i pribode pero na zemlju. Uto se podigne krupna tjelesina dvorskoga suca i okrećući glavu na debelom vratu svukud unaokolo započe hrapavim i nejasnim glasom:

„Nismo se sastali, uzmožna i plemenita gospodo, ni na šalu ni na veselicu, nego da uredimo važnu i teškú stvar. Naš premilostivi gospodar i kralj ovlastio me je, da sudim u stvarima plemića slobodnjaka ovoga kraja. Ali prije nego započnemo, zazovimo pomoć Svemogućega Boga Oca, Njegova Sina i Duha Svetoga!"

„Amen!" odgovoriše plemići u klupama.

Dvorski se sudac prekriži, a za njim svi ostali osim psetskog noćobdije.

I opet se spusti krupna tjelesina sučeva i on nastavi:

„Velemožna i plemenita gospodo, vi znate dobro, o čemu se radi. No prije nego pređemo na samu stvar, molim gospodina Jurja Jagodića, župana, da mi potvrdi ovo, što će sada moj pristav pročitati."

I dade znak čovjeku pokraj sebe, da čita:

„Ja Juraj Jagodić, župan županije psetske, ovime potvrđujem, da je u našem župnom gradu Psetu dneva desetog listopada godine Gospodnje 1222. naravnom smrti umro satnik Šimun Šimac ostavivši iza sebe pravovaljanu i pravomoćnu oporuku, koja je bila pohranjena kod časnog oca Ambrozija, opata cistercitskog samostana Blažene Djevice Marije."

Kad je pristav prestao, priskoči jedan sluga i primivši ispravu iz ruke dvorskog pristava odnese je i preda županu. Drugi sluga pruži guščije pero i crnilo. Pročitavši ponovo ispravu župan se polagano potpiše i vrati je slugi.

„A sada molim vas, časni oče," nastavi dvorski sudac, „da saslušate i potvrdite ovo," i opet dade znak pristavu da čita:

„Ja otac Ambrozije, po milosti Božijoj opat i glavar samostana Bl. Dj. Marije cistercitskog reda, primio sam pred svjedocima plemenitom gospodom Kirinom Brlobašićem i Benkom Javorićem oporuku pokojnog satnika Šimuna Šimca u gradu Psetu te sam je dneva jedanaestoga listopada godine Gospodnje 1222. predao, da se pročita u plemenskoj skupštini na ovome mjestu."

Opat potpiše, a dvorski sudac postavi preda se obadvije isprave i prekrsti na njima ruke.

„Potom molim gospodina župana, da me po svojoj najboljoj savjesti izvijesti, što se ovdje dogodilo, kad je čitana ta oporuka pokojnog satnika, sve do onoga časa, kada je nastao važan preokret u cijeloj stvari s povratkom satnikova izgubljenog sina. O tome ćemo onda dalje raspravljati."

U klupama nasta rogoborenje, ali utihnu, kada se začu glas župana Jurja. Pričao je sjedeći, a pisari su bilježili. Ispričao je polagano cijeli tok događaja onoga dana, a kada je dovršio, ustane, a za njim svi plemići Menići.

„Iznova ponavljamo i naglasujemo pred cijelim ovim zborom i pred vama, gospodine kraljevski suče, da ne priznajemo nikakva miješanja u naše posjede i da odbijamo svaki sličan pokušaj. Po starodavnim našim plemićkim ustanovama još iz vremena župana Miroslava nije pokojnik imao uopće prava, da ma komu strancu povjerava upravu svojih imanja," povišenim glasom završi župan Juraj, i svi opet sjednu.

„Potvrđujete li vi, plemeniti gospodine Dobroševiću, u ime gospodina kneza Stjepana Vodičkog ispravnost izvještaja gospodina župana i što imadete u ime gospodina kneza da primijetite?"

Gašpar Dobrošević naglo ustane i započe mirnim glasom:

„Pokojni satnik Šimun Šimac bio je velik prijatelj gospodina kneza. Jednom zgodom prije svoje smrti tražio je pokojni satnik od kneza Stjepana, da se zakune, da će čuvati i očinski bdijeti nad njegovim sinom, i uz to je naglasio, da će u oporuci obvezati svoga sina, da ništa ne poduzima bez savjeta kneževa. Gospodin je knez znao, koliko je pokojnom satniku bilo stalo do toga, da mu se imanje sačuva, da i dalje ostane cijelo na njegovu imenu. Ovako je rekao gospodinu knezu: ‚Pavao zna obrađivati zemlju, ali nema iskustva u upravljanju.' To i samo to ga je ponukalo na tu odluku u oporuci."

„A znate li nam reći, plemeniti gospodine, zašto pokojnik nije izabrao kojeg starijeg čovjeka od svog plemena i postavio ga neke ruke skrbnikom nad svojim sinom?"

Gašpar kao da se malo skanjivao da odgovori na to pitanje.

„Na to pitanje mogu u ime gospodina kneza odgovoriti, da je satniku Šimcu često predlagao upravo to, što vi spomenuste, gospodine suče, ali nije htio ni da čuje za to. I sam sam svojim ušima čuo, kada je satnik jednom zgodom ovako rekao: ‚Pavao je odviše ponosan i nagao je, on to ne bi trpio.'"

„Pravo je rekao otac: i ne ću trpjeti nikoga. Kunem se na to."

Pavao ustane i prihvativši držak mača bijesno je gledao i u kraljevskog suca i u Dobroševića.

„Molim, plemeniti gospodine, samo mirno, s dobrom voljom sve ćemo to raščistiti," glatko će dvorski sudac. Nato zatraži oporuku pokojnikovu i neko je vrijeme zurio u nju prebirući usnicama, kao da šapće, a pokatkad se začu kao poluglasno: „Da... da... tako... hm... tako..." a na koncu će glasno: „Dobro" i pokrije oporuku dlanom svoje debele ruke. „Mi ćemo se vratiti na ovu oporuku i na samu stvar, ali prije toga još je nešto važno."

Onda podigne ruku sa oporuke, podupre se njom o stol i opet ustane.

„Svima je vama već poznato, plemenita gospodo, da je u cijeloj ovoj stvari najvažnije upravo ono, na što, kako izgleda, pokojnik nije ni pomislio sastavljajući oporuku. Molim zato svu gospodu plemiće, da mi potvrde najprije ovo," i dade znak pristavu, da pročita:

„Mi plemići iz plemena Menića skupa sa našim županom Jurjem potvrđujemo, da je pokojni satnik Šimun Šimac imao sina prvorođenoga Stjepka i kao dječaka ga godine Gospodnje 1212. otpremio na dječju Križarsku vojnu..."

Prvi se potpiše Juraj i svi Menići, vješti pismu, potpisaše onda redom ispravu.

„Tako, to su potvrdila plemenita gospoda, i sad je jasno. Po tom sad molim najstarije plemenite članove, da mi odgovore na ovo pitanje: Po čemu bi vi poznali toga pokojnikova prvorođenca, da se slučajno povrati, a inače ne postoje nikakve pismene isprave?"

Nato nastade žamor i šaptanje plemenskih starješina, začuše se i glasniji povici, a pogledi se sve češće ustavljahu na psetskom noćobdiji. Žamor tek prestade, kad se sa svog sjedala podiže Kirin Brlobašić.

„Mi bismo Šimunova izgubljenog sina samo onda prepoznali i priznali, kada bi bilo svojim izgledom ili po svojim sposobnostima sličio svome pokojnome ocu."

„Tako je!" povikaše mnogi glasovi.

Psetski noćobdija prasne u smijeh.

„Da je bijes htio, pa da je jedan od vas prošao ono, što sam ja prošao, ne bi bio više nalik na čovjeka, a kamo li na svoga pokojnoga oca."

Dvorski sudac opet sjedne, podboči glavu o ruku i bulječi u oporuku neko je vrijeme razmišljao. Onda zaokruži očima unaokolo i zapita:

„Koji je od plemenite gospode Pavao Šimac?"

Pavao se isprsi na kamenoj klupi i odvrati kratko:

„Ja sam."

„I vi, plemeniti gospodine, ne prepoznajete u ovome čovjeku svoga brata Stjepana?"

Pogledi sviju prisutnih prelazili su od Pavla k noćobdiji i natrag k Pavlu. Jednim svojim okom psetski noćobdija upravo je probadao Pavla, a Pavao je smeten gledao u stranu.

Motreći prizor dvorski sudac zažmiri očima i stisne usne tako, da mu se brci spojiše sa bradom.

S lijeve strane klupa uspravi se sada sjedokosi starac i prošavši pokraj drugih, koji su sjedjeli, polagano se uputi pred dvorskog suca.

„Uzmožni gospodine, ja sam se nečemu dosjetio. Ja sam Lovro Brlobašić i dok bijah mlađi, stalno sam zalazio pokojnom satniku Šimcu, kadgod bi me posao doveo u Pset. Dječaci su me voljeli, i ja sam ih koječem učio. Eto Pavao može posvjedočiti, da sam ga ja prvi naučio, kako se urezuju voćke. Sjećam se kao danas, da sam dječacima pokazivao, kako se usađuju i kako se gaje mali javori, bukve i hrastovi. Tom zgodom zamoli me jednoga dana Stkjepo, da drugi put donesem sa sobom malu bukvicu pa da je onda s njime usadim negdje na skrivenome mjestu. I dogovorismo se, da nikom ne kazujemo, da za nju znamo samo on i ja. Ja sam oduvijek volio stabla i rado sam učinio po njegovoj volji, jer sam se veselio, da je to djetetu palo na um. Tako je i bilo, i bukva se primila. Dječak je bdio nad njom, a kad je otišao, pazio sam ja, dok nije toliko ponarasla, da je nije više trebalo čuvati. Eno je i danas i još kako lijepo stablo! Ako mi taj čovjek znade reći, gdje je ta bukva, onda vjerujem, da je on uistinu Šimčev sin Stjepko."

„Nego da znadem," zaviče psetski noćobdija i ustane, pa se popne na svoje sjedalo i pokaže rukom prema Psetu. „Tamo je bukva uz vanjski zid gornjega grada s juga. Pod onom mašikulom, na kojoj je isklesan zmaj."

„Za Boga, braćo, pogodio je!" uzrujano će Lovro Brlobašić, a onda spusti glavu i s tugom u glasu nastavi: „Pogodio je, i ovaj ne može nitko drugi biti do Stjepko, najstariji sin pokojnog Šimuna Šimca. Slava ti, Bože, da ovo pokojni Šimun nije doživio."

I starac se povrati na svoje sjedalo.

Dvorski sudac zasuče zadovoljno obadva brka pa pogladi bradu i spusti ruke, a onda podigne glavu:

„Dakle, plemeniti gospodo, Bogu velikom hvala, što sada možemo početi od početka, kad se to, što je najvažnije, razjasnilo."

Uto sa desne strane klupa naglo skoči Pavao sa svog sjedala i mašući objema rukama u zraku zaviče:

„Ne priznajem! Ja ne priznajem ovoga čovjeka, da mi je brat. Lovro Brlobašić je slab starac, i ono je mogao biti i dogovor između njih dvojice."

Još nije to pravo ni dorekao, kad razjaren plane stari Brlobašić:

„Meni ne vjeruješ, skote jedan ? Ti meni ne vjeruješ?" i izvukavši mač poleti na Pavla. I Pavao crven od jarosti i stida dočeka golim mačem starca i odbije prvi udarac. Uto priskočiše nekoji plemići pa ih rastaviše.

„Odvedite ih na njihova mjesta, i molim plemenitu gospodu, da se umire!" reče mirno sudac. „Tako. Hm... A sada pitam plemenitog gospodina Stjepana Šimca, da li je saglasan sa oporukom svoga pokojnog oca ?"

Psetski noćobdija ustane i izazovno se okrene prema sjedalima plemića. I dvorski je sudac teško podnosio pogled Stjepkov, zato spusti pogled preda se slušajući, što će ovaj odgovoriti. Kako mu je glas lijep — pomisli sudac — sigurno jedino, što je spasio od svog nekadanjeg čovještva.

„Poštujem posljednju volju svoga oca i pripravan sam da joj se u svemu pokorim. Priznajem uzvišenom gospodinu knezu Stjepanu sva ona prava, koja mu je moj otac namijenio."

Tu naumice zastane gledajući oštro svojim okom, kako će te njegove riječi djelovati na sakupljene plemiće. A imao je šta i vidjeti. Njegove riječi napraviše pravu zabunu među psetskim plemićima. Svi su poskakali sa sjedala psujući i hvatajući se mačeva.

Radostan nad tom uzbunom noćobdija opet nastavi:

„Već sam govorio s mnogim ljudima sa naših selišta i iz... grada... Pseta," to izgovori otegnuto, „i svi su oni i još kako zadovoljni s mudrom odlukom moga pokojnoga oca."

Sada provali prava bura bijesa:

„Izdajice! Pasji sinovi! Mi ćemo im pokazati, tko im je gospodar!" orilo se iz klupa.

„Ja sam se već s premilostivim gospodinom knezom potpuno sporazumio. Moj predragi brat Pavao neka i dalje sve obrađuje kao i dosada, kad ga to veseli. Ja, plemenita gospodo, nemam ni najmanje volje, a kako vidite ni sposobnosti, da idem za plugom i mašem kosom. Samo ćemo prije toga lijepo, onako bratski urediti, koliko će mu davati moj brat od čistog dohotka. Od gospođe Petronile, moje majke, tražim, da mi prepusti mjesto za stanovanje u svojoj palači u gradu Psetu. O tome nema sumnje, da će me moja premilostiva gospođa majka sigurno dočekati raskriljenih ruku, kad samo čuje, da sam se povratio..."

Posljednje riječi izgovorio je tako trpko i ujedljivo, da se smrklo i lice dvorskoga suca, te reče:

„To su vaše stvari, da ih poslije uređujete. Moje je bilo da slušam obadvije strane..."

„Kakve obadvije strane ? Mi još nismo ni progovorili!" upadne mu u riječ Kirin Brlobašić.

„Samo govorite, plemeniti gospodine, ja sam i došao, da vas pomno saslušam!" I sudac se pripravi, da sluša.

„Ne bojte se, ne će to biti dugo, što vam imadem reći. Mi plemići Menići došli smo ovamo dogovorno i sa čvrstom odlukom, da branimo svoja prava. Od toga nas ne će odvratiti ova protuha od Bog zna kuda, i o kojoj ne znamo još ništa. I vi ste, gospodine suče, s knezom i s ovom protuhom ovdje sve lijepo unaprijed utanačili. Sve onako, da se ne povrijedi kraljeva riječ, a da se opet sve polagano i pomalo sužuje vlast plemića slobodnjaka, vlast naša u župi našoj još iz vremena daleko prije Kolomana. Znamo mi to. Progledali smo tu igru. Ali nama je malo stalo do vašega pera, to recite vašemu kralju. I čujte još ovo: mi smo svi pristaše našeg obljubljenog hercega Bele i mi znamo, gdje ćemo se potužiti, pokuša li, pa bio ne znam tko, da se silom upliće u naše plemenske stvari i poslove. Rekao sam svoje, i sada znate. Je li tako, plemenita braćo! ?"

Svi plemići Menići ustadoše, digoše mačeve uvis i odgovoriše kao jedan:

„Tako je!"

„U ime kneza Stjepana odbijam tu osvadu!" uzvikne Gašpar Dobrošević, koji je dosada šutio, i ustane gledajući izazovno psetske plemiće.

Dvorski sudac sav poplavi od bijesa i srdžbe. Njemu tako u brk, njemu kraljevskome sucu! I lupi sa svima ispravama po stolu i zagrmi:

„Moje mjesto nije više ovdje, gdje se tako vrijeđa moj vladar. Takve uvrede samo krv pere!"

I pokupivši se pobrza natrag u samostan, a za njim pristav s pisarima i slugama. I Dobrošević okrene leđa zboru i pođe k svojoj četi.

U taj isti čas zaori glas Benka Javorića:

„Na konje, braćo, i natrag u grad!" i s golim mačem skoči na konja, a za njim svi ostali.

„Momci, strijelicu i luk!" ponovo zaviknu Benko i pojuri na put u šumu. Uzagrepce pojuriše psetski ple-

mići kroz šumu, a momčad s lukovima priječacima, da što prije padnu na drum.

Začuvši Gašpar Dobrošević Benkov uzvik požuri k svojim ljudima, koji su spravni stajali, i bacivši se na konja pojuri s njima kroz šumu. Na izlasku iz šume spaziše posljednje redove plemića i već zazujaše prve strijelice, a jedno koplje pogodi u leđa staroga Vida Lukšinovića, koji je bio bez oklopa.

Na glas navale s leđa promijeni Benko svoj naum i okrenuvši se naglo tik pred mostom svrsta plemiće u gusti red, pomiješavši i strijelce. Koliko su ih god nadilazili kneževi konjanici brojem, Benko je znao nadmoć svojih plemića u borbi s mačem. Zato prosuše kišu strjelica strijelci skriveni između konja, dok su psetski plemići, zaštićeni oklopom, spravni čekali. Videći međutim Dobrošević, da mu ljudi stradavaju od strijelica, uzviknu:

„Naprijed — po njima!" i pojuri prvi. I sad se pokaza vještina borbe s mačem, na koju je Benko računao.

„Sad!" zaori njegov glas i tresnu prasak prvog udara. Zazvečaše mačevi u rukama i žestina borbe ispremiješa ljude. Pade nekoliko kneževih ljudi i njihovi konji pojuriše iz vreve. Strijelci uzmakoše između konjskih nogu i povukavši se k mostu s napetim lukom pazili su na svaku zgodnu priliku. Pritisak navale prisili Benka, da se polagano povlači na most, da što više suzi mjesto sraza.

U vrevi prvoga sraza Pavao je vrebao na Stjepka i viđao ga neko vrijeme, kako se divlje bori, a onda ga naglo nestade, kao da ga je zemlja progutala. Pao je, pomisli Pavao i zađe ponovno u borbu. Benko je polagano uzmicao k mostu, a Dobrošević se pokuša probiti do njega. Benko opazi namjeru njegovu, a opaziše i drugi. Uza svu želju za bojem Benko je mislio samo na to, da brani most sa što manje krvi i da tako prisili neprijatelja, da se povuče. Zato se suprotstaviše Dobroševiću nekoji plemići, a kad su dvojica bili ranjeni, pobjesniše i jedan od njih, Ivan Palčac, zatjera vršak mača Gašparu u grlo. Gašpar Dobrošević klone, a Juriša Dužić zgrabi Dobroševića i baci ga u Unu. Velika zabuna nastade među kneževim ljudima. Benko Javorić bdijući budno nad razvojem borbe spazi, što se dogodilo, okrene konja i odbije udarac, namijenjen županu Jurju, te povika, što mu grlo nosi:

„Ne za njima!"

Kako je pao Gašpar Dobrošević, kneževi ljudi počeše uzmicati braneći se od plemićkih mačeva. Tako se klupko konja i ljudi poče rastavljati, iako borba nije prestajala. Psetski strijelci videći uzmicanje kneževih konjanika napeše lukove, a kad je jedan od njih oborio konjanika na uzmaku, izda Benko zapovijed, da prestanu.

Sad neka nitko više ne izbaci ni koplja ni strijelice, a još manje, da ih progone! Muka je bila s nekojim plemićima. Razigrani borbom htjedoše upropanj za njima, na što Benko Javorić plane i počne psovati. Ne sreću šuma sakri kneževe konjanike i na drumu ne bijaše više nikoga. Uzavrela krv i bijes i ljudi i konja poče se smirivati, i tek se sada počeše obazirati unaokolo po razbojištu.

Osim paloga Lukšenovića i trojice strijelaca teže ranjeni bijahu Pavao Hernić, Stjepko Gulišić i Jakov Gorjaković, a mnogi ostali dopadoše lakših rana. Od kneževih ljudi nađoše šestoricu mrtvih isječenih mačevima, a jednoga sa strijelicom u oku. Ostali ležeći na zemlji bili su što teže, što lakše ranjeni. Tijelo Gašpara Dobroševića zanijela je Una i s obale nisu ništa zapazili. Pavao Šimac, lakše ranjen u desnu ruku, stidio se toga kao velike sramote i sakrivši ruku pod surku šutio je blijed, stisnutih zuba. Na licu mu ni traga onog zadovoljstva i radosti, koja se ogledala na ponosnim licima psetskih plemića.

Župan Juraj naredi, da se pomogne svima, teže ranjeni neka se prenesu u grad, a koji mogu jašiti, neka se podupru. Htjede poslati i u samostan k ocu Ambroziju dva momka, da se časno i kršćanski ukopaju pali, ali se poboja, da ne panu šaka kneževih ljudi. Benko ga upozori, da će kneževi ljudi već izvijestiti časnog oca opata i da se ne treba za to dalje brinuti. Bude li potrebno, poslat će momke, kada pogibelj mine. U Psetu je pop Kirin i on će se brinuti za teško ranjene. Nato izda zapovijed, da se pohvataju konji palih u boju. Među palima su uzalud tražili psetskog noćobdiju.

Svrstani u red sve dva po dva krenuše psetski plemići na svojim konjima na čelu sa županom Jurjem i Benkom Javorićem preko prvog i drugog mosta i počeše se uspinjati a grad. Pavao Šimac bio je krijući ranjenu desnicu toliko utučen, da nije znao, kuda bi. U grad? Kome u grad? Bio bi najrađe okrenuo konja natrag

nekuda u šumu, na svoje selište i svejedno kuda. Što je ova pobjeda za njega ? Pobili su kneževe ljude — pa ? Za njega ostaje i dalje sve mutno, sve nejasno. Stjepko ! Nije dakle pao, pa sam Bog znade, što je opet zasnovao !

Eto, sada će na gradska vrata, pa u grad i on da pođe opet u očev dvor, gdje je stara Katarina. Ne, tamo hoće noćobdija da useli, a gdje je on, njemu, Pavlu, nema mjesta. Pa što da radi ? Na selište ? Zahvati ga takva tuga, da mu se učini, da se nikad više ne će radovati proljeću, zemlji, klijanju i prvim pupovima. Ne će moći, jer ta zemlja nije više samo njegova...

Zvuk roga trgne Pavla iz razmišljanja. Benko je sa županom već ujašio na vrata i tu zastanu i propusti sve konjanike. Dvorište pred vratima bilo je već puno građana i građanki i djećurlije. Kad su unijeli i ranjenike, zapovjedi Benko, da se digne most i zatvore gradska vrata do daljnje odredbe i da se straža podvostruči. Sa dvorišta i uskih uličica već su odjekivali radosni povici i svugdje se kliktalo psetskim vitezovima.

„Blagoslovio Bog Benka Javorića !" klicalo se svuda, kud je Benko projašio. Dostigavši Pavla, rumen od radosti zagleda mu se u lice, a onda ustukne.

„Što ti je, Pavle ?" zapita, jer ga zabrinu izgled njegova lica. „Da nisi ranjen ?"

„Malo u ruku, nije vrijedno spomena," odvrati Pavao.

„Kada se kod župana sve svrši, doći ćeš sa mnom," doviknu mu još Benko i projaši na čelo povorke.

Veselju i sklicajima ni kraja ni konca, a kada se isturiše pred kuće i bačvice vina i poče iznositi meso, sir i druga ugotovljena jela, veselje još poraste. Tko bi sada pitao, da li su svi istih misli i želja, da li tko potajno želi, da bi se oslobodio plemenske vlasti i pripao vlasti kneževoj ! Vino još više razveseli srca i svagdje se oduševljeno i složno pjevalo :

„Oj ti Uno, hladna rijeko, ne daj prijeko..."

Pobjedu na unskom mostu smatrali su sada svojom svi bez razlike u Psetu i svi se podaše bezbrižnom veselju, pa i oni, koji su bili potajno uz kneza. Na dvorištu županova dvora bilo je najživlje. Odnekuda dovučeni stolovi s unakrsnim nogama bili su puni jela, a klupe pune gostiju. Gostilo se i častilo, a sve su češće išle drvene i zemljane kupe od ruke do ruke. Nazdravljalo se, ljubilo i grlilo.

Sve ranjenike, i one kneževe, smjestiše u županovu dvoru, i vješte žene ljekaruše dale su se odmah na posao. Rane su bile isprane, namazane priređenim mazama, obložene ljekovitim travama i vješto povezane lanenim obvojima. Ona, koja je svima prednjačila, bila je Agneza.

U neko doba objavi župan Juraj svim dobrim ljudima, da su psetski plemići izabrali Benka Javorića za svoga satnika namjesto pokojnoga Šimuna Šimca. Svi su Benka voljeli, i nije bilo nikoga, tko se nije veselio, a kada se pojavio novi satnik, digoše ga na ramena.

Kličući gromko nosili su ga kao na štitu naokolo, da se sa svima pozdravlja. Kad se sleglo prvo oduševljenje i opet nastavilo piti, pozva županov momak sve plemiće u dvor, gdje je u velikoj dvornici sve bilo već spremno za njih. Na ulazu u dvornicu čekale su sluge sa pladnjevima vode i dugačkim vezenim ubrusima, da plemenita gospoda operu svoje ruke. Kad je Pavao Šimac prispio na ulaz, opere samo jednu ruku, a drugu nije pomicao. Momci se zgledaše. U dvornici poskidaše gostima gornja odijela, postavljena krznom, jer su na ognjištu gorile velike klade bukovine, samo Pavao ne dade skinuti svoje teške surke.

Čelo stola sjedio je župan Juraj s novim satnikom Benkom Javorićem. Gosti se poredaše redom unaokolo i pokraj Pavla smjestiše Lovru Brlobašića. Već je dulje vremena promatrao Pavla i po vlastitoj ga želji smjestiše do njega. S početka su bili u neprilici poradi uvredljivog izazova jutros na zborovanju, i Pavao kao mlađi pruži prvi ruku na pomirenje. Stari Lovro rado prihvati i upita Pavla, zašto pruža ljevicu, te ga pogleda očinski.

Gozba otpoče i žamor glasova ispuni dvornicu. Svaki je gost iznosio svoje jutrošnje dojmove, pri čemu se često nazdravljalo novom satniku. Svi su plemići znali, da jutrašnjom pobjedom nije za Pavla stvar svršena, a na staroga Lovru Belobašića su se ljutili, što je u najnezgodniji čas došao sa svojom bukvom. Tako Pavao i Lovro nisu sudjelovali u općem razgovoru, nego su potiho pričali. Pavao prizna Lovri, da je ranjen u desnu ruku, a on ga posavjetuje, kako će previti ranu, da se ne da na zlo. Nakon male stanke zapita stari Lovro potiho :

„Što misliš, što bi s njim ?"

„Ne znam... Kao da je u zemlju propao."

„Hm... Kud se djeo? Tko bi to znao! Slušaj, Pavle... de, izgovori se meni slobodno kao svome ocu, bit će ti lakše."

Pavao stisnu zube i ne odvrati ni riječi.

„Kad ti se ne da, a mi ćemo o nečemu drugome. Moj Kirin hoće da sada uredi i za onu šumu. Imamo svjedoke, da je šuma bila isto toliko naša, koliko i vaša. Kako da to uredimo?"

„Uzmite i šumu i sve i moju glavu, ako hoćete, sve mi je svejedno!"

„Nemoj tako, sinko, valja živjeti. A čuo si, da ti on ne će dirati u zemlju, već da mu samo daješ novaca."

„Ne ću s njime da išta imam. Eto mu sve — otići ću nekuda u svijet. Možebiti majčinoj rodbini, pa ću gusariti kao i oni."

Pavle je to izbacio iz sebe kao otrov iz srca, a Lovro ga zaprepašteno pogleda.

„Bog s tobom, sinko! Ne valja tako — tako se ne živi. Treba i mozgom živjeti, a nesamo srcem. I čim sretneš zapreku, okrenuti glavu i pobjeći! Ne, sinko, tako ne radi muž. Treba sve lijepo promisliti i promozgati u miru — pa se i Bogu uteći — da, i Bogu pomoliti. Znadem — teško ti je i preteško. Živio si dosad bezbrižno, nisi ni mislio, da bi ti se mogao povratiti ovaj brat. I ako si pomislio, vidio si ga kao i sebe, da je sličan tebi i ocu i majci. Kad najednom iskrsne ovo strašilo i na duši i na tijelu. I ja ga nisam mogao pogledati, a svjedočio sam za njega. Morao sam, sinko. Dugo sam se borio, da li bih iznio onu stvar, kad odjednom kao da mi pokojni Šimun šapnu u uho: „Govori, Lovro!" Eto tako je bilo, upravo tako. Bog je pripustio tu nesreću, ali tko bi znao puteve Njegove! Kršćani smo, Pavle, sinko, i jedna vas je majka rodila. Ne ću ti govoriti, da olako uzmeš stvar — bilo bi to ludo. Ali ne treba ni bježati. I to se ne će dati odjednom urediti. Mogu proći i godine. Što ćeš, padne ti na leđa križ i nosi ga — sve misliš, sad će se nešto dogoditi, pa će se sve izmijeniti i sve će opet biti kao prije, dok nije bilo toga križa. Ali da — dan za danom prolazi, a ništa se ne događa. Sve ostaje pri starom, i ti se učiš strpljivosti. Da, strpljivosti, sinko."

„Zašto se morao ovakav povratiti? Zašto?" muklo uzdahne Pavao.

„Mnogo pitaš, sinko, mnogo. Tako samo mladost može pitati. Kao da je ikome od nas drago, da se ovakav povratio. Sačuvao nas Bog, još će nama svima zadati dosta jada. Danas se samo bio pritajio poradi izaslanika kneževa i dvorskog suca. Vidio sam mu na licu, kako se pretvara. Ali zasada se ne može ništa, već sačekati, dok se vidi, što će on poduzeti. Samo, sinko, nemoj se nadati, da će ga grom ubiti ili divlja zvijer rastrgati. Takvima se ništa ne događa — oni su tu na smetnju, i rekao sam ti, da se mi učimo strpljivosti. Znadeš li ti Boga moliti, Pavle?"

„Kako ću moliti s ovom mržnjom u srcu na vlastitog brata?"

„Dobro — veliš mržnja — hm — mržnja... Je li to baš mržnja? Trebao bi biti svetac, da ovakvog brata zagrliš. Ja bih to znao pred Bogom ispričati. I ti trpiš radi te mržnje. Ti bi više volio i koliko bi dao za to, da ti se vratio brat, kojega bi morao bratski zagrliti, i da ti bude mjesto oca. Nego — jedno ti je dužnost, Pavle: da se držiš pravice, da tome bratu ne ćeš da naneseš krivicu i da ga gledaš u svom srcu malo opravdati i razumjeti. On je nevoljnik, nisi ti. To Bog ima pravo da traži od tebe, kad si razumno stvorenje i kad ti je srce nepokvareno."

Pavlovo smrknuto lice poče se vedriti. Prve se izgubiše crte još mladenačkog prkosa, a ispoljavala se polagano volja za razmišljanjem.

Gozba je postajala sve življa. Nova jela dođoše na stol, i gladni plemići otkidahu čvrstim zubima velike komade mesa od kostiju umačući prstima kruh u nekakve umake, zgotovljene najviše od luka i različitog slatkog korjenja. Pavao dohvati lijevom rukom oveći komad mesa i jeo je vrlo nespretno. Sad istom uvidi Lovro, da s tom desnom rukom nešto nije u redu.

„Boli li te? Možeš li micati rukom?"

„Nije duboko zasječena, proći će!"

Ali Lovro ne bi zadovoljan s tim odgovorom i ne pitajući Pavla izvuče mu ispod surke ruku i zagrne gornji rukav. Rukav od košulje bio je pod njim sav krvav. Kad je to Lovro vidio, brzo ustane:

„Kuda, kuda?" upita Pavao, ali ne dobije odgovora.

Domala se stari Lovro povratio s čistim komadom platna, smočenim do polovice u vodi. Sjedne opet do Pavla i, da niko ne opazi, brzo mu raskopča rukav košu-

lje i podvuče najprije vlažni dio platna, zatim suhi i provuče opet rukav i zakopča. Prignut tako zaviri stari Lovro kriomice Pavlu u lice i brk mu se podigne od zadovoljstva.

„Razmišlja sinak, razmišlja. Neka, dobro je to."

Žamor nije prestajao. Dvornica je bila puna svakojakih zvukova i glasova. Glasni razgovori miješali su se sa mlackanjem ustiju i glasnim žvakanjem i kucanjem drvenim i srebrenim kupama, a smijeh se razlijegao na sve strane. Gostima nije manjkalo dobre volje, sve se do u sitnice prepričavalo, uveličavalo i kitilo. Dvorskog suca izvrgnuše ruglu i uopće okrenuše ono cijelo spravišće u klupama u smiješno. Martin Strilčić tako je izvrsno oponašao gospodina dvorskoga suca, da su se svi tresli od smijeha. Čak se na vrata natisla i služinčad županova, da što bolje čuje.

Novi satnik veseo i razdragan nije zaboravljao gradskih vrata. Od vremena do vremena poslao bi nekoga, da ga izvijesti, je li straža na svome mjestu i vidi li se sa kule što sumnjivo. Dokle je oko dopiralo, nije stražar vidio nijednog jahača, i po tom je Benko zaključivao, da su kneževi konjanici izgubivši svog vođu okrenuli natrag. Kako je po podne vrlo rano pala gusta i teška magla, stražar je jedva vidio na drugu obalu Une.

Kad se vani spustila magla, u dvornici posta odmah tamnije. Upravo tada ubaci netko pitanje, kuda je nestalo psetskog noćobdije i što će opet skrojiti. Tome brzo nadoliše vina i tako ga ušutkaše, da ne kvari veselje. Sutra je novi dan i već će donijeti svoje brige. Kao po dogovoru nitko od prisutnih nije se obraćao Pavlu, niti su ga uvlačili u svoje šale i doskočice. Bilo im je žao, da mu na mlada ramena pade teret od one strašne nakaze. Zato je dvostruko zaplatio stari Lovro Brlobašić. Svaki su ga čas navlačili s njegovom bukvom, ali su mu već oprostili, jer je upravo ta bukva bila neki povod, da su se mogli tako sjajno ponijeti pred kneževim ljudima i pred dvorskim sucem.

Uto banu u dvornicu zakašnjeli gost. Visok čovjek u zelenom gornjem odijelu, stegnutom kožnim pojasom i kožnatim hlačama, i visokom šiljatom pustenom šeširu. Taj je šešir bio ukrašen neobično dugim perom od gnjetela. Raskoračivši svoje duge noge zamahne rukama i zaviče tako gromko, kao da zove preko planina:

„Hej, plemeniti gospodine, šta radite? Zaboravili ste na mene, kao da me i nema. Cijelo smo ljeto ja i moji ljudi bili na izvidu i na straži, da nam ne bi umakao koji jelen ili divlji jarac. I dođe najljepše vrijemde za lov, a vas nijednoga. Pune su šume, a nigdje lovca. Sramota je to."

„Pravo govoriš, Grgure, pravo — pravo!" zaori sa svih strana, i svi priskočiše s punim kupama, da Grgura nazdrave. Grgur Gojščić bijaše mali plemić, ali velik lovac. Poznavao je okolne planine kao niko u psetskoj župi. Tragovi zvijeri i divljači njemu se nisu mogli sakriti, i nekako dođe samo od sebe, da je on zapovijedao svim šumarima i bio glavni kod svih lovova. U stvarima šume i lova u Psetskoj župi jedino su njega pitali.

Svi se sada okupiše oko Grgura, a župan Juraj naredi, da uvedu njegove prepeličare, koje je nabavio, i sokola, što mu ga je izvježbao čovjek iz Glinice. Pavao je sve motrio ne mičući se sa svog mjesta. Lovro Brlobašić nije mogao, a da i on ne ustane i ne pođe da vidi pse i sokola. I Pavao je volio lov, pa čime bi se drugim i bavio u kasnu jesen? Samo mu sada nije bilo do lova ni do razgovora o lovu. Videći sve zabavljene razgovorom o lovu sa Grgurom izađe tiho iz dvornice, a da nitko toga nije ni zapazio.

Kad je izašao iz županova dvora, već se bio mrak hvatao. Pitao se: A kuda? Pomalo mu se maglilo u glavi, noge su mu klecale. Ali se silom svlada i zakoraca uspravno i krene prema kući Benka Javorića. Ni na što nije sada mislio, nego samo da mu je zbaciti sve sa sebe i pružiti se negdje i zaspati. Zato kad mu je momak otvorio vrata, samo mu je rekao:

„Vodi me, da negdje legnem."

Momak ga svijetleći s luči povede kroz otvoreni trijem i uvede u jednu izbu. Tu je bilo mračno i zrak je bio težak. Pavao ostavi otvorena vrata, da uđe malo zraka, iako nije bio svjež, jer je vani bila magla.

„Donesi mi pladanj i malo vode," naloži momku, koji mu je s luči upaljivao voštanicu. „I ne trebaš nikomu ništa kazivati. Ako bi te tko zapitao, reci: došao je Pavao Šimac, da prospava kod nas, i ništa više. Jesi li razumio?"

Momak zakima glavom i pođe, da donese vode. Kad se povratio, zateče Pavla, kako stoji na istom mjestu, oslonjen o vratnice. Nije se ni maknuo. Momak spusti

na pod bakreni vrč i pladanj i opet se tiho udalji. Istom kad je prevukao na vratima drveni zasun, počne se Pavao polagano skidati. Najprije gornje odijelo, a onda i lanenu košulju oprezno radi rane. Kad je ranu isprao i pomno je pregledao, vidio je, da nije bila duboka, ali na nezgodnom mjestu, upravo unutar pregiba u laktu. Platno, koje mu je za nevolju Lovro stavio na ranu, bilo je već sve krvavo. Zato odere sada od svoje košulje dugi komad, omota ruku oko lakta i čvrsto zaveže pomažući se zubima. Kad je opet obukao košulju i gornje odijelo, ugasi voštanicu, pruži se po velikoj slamnjači i prevuče preko sebe pokrivalo iz ovčijega krzna.

U Pavlovoj glavi još je neko vrijeme sve brujilo, sve se miješalo, a onda zaspi dubokim i teškim snom bez sanja.

A dalje iza trećih vrata od Pavlovih vrtjela se na počivaljci Anica i nije mogla da zaspe. Uz nju se čvrsti privila i spavala mala njezina seka i puhala joj topli zrak u lice. Čim bi Anica pokušala da se odmakne, djevojčica je to i u snu osjetila i čvršće ovila ručicu oko Aničina ramena. Bože moj, što se to sve jučer dogodilo! Koliko je toga čula, a ipak nije mogla da sazna ono, što ju je najviše zanimalo: što je s Pavlom i što on misli o svemu tomu. Znade, da on tu sada spava pod istim krovom, a ne zna ništa o njemu. Momak joj je samo toliko znao reći, da mu se čini, da je ranjen u ruku... Hoće li se ujutro pružiti ikakva prilika, da ga vidi ili s njime progovori?...

Mala seka spava i sve u snu nešto priča i nešto se ljuti, a Anica budna miri je gladeći joj kovrčaste vlasi...

*

U domu pokojnoga satnika Šimca sve je noći već bilo pozaspalo, kad na vratima odjeknuše mukli udarci. Dugo je trebalo, dok se razbudio Juran, momak, koji je spavao odmah do ulaznih vrata. Onako sanen dugo nije mogao da iskreše oganj i upali luč. Dotle su sa vrata neprestano odjekivali udarci.

„Lupa, ko da ga tko progoni. Pa nije čovjek duh da se odmah stvori. Tko bi to samo mogao biti? Da nije gospodin Pavao?" govorio je u po glasa.

Juran upalivši napokon luč i prilazeći vratima zapita:

„Tko je Božji?" poviče pred vratima.

„Otvaraj i ne pitaj!" začuje se s vana glas. Umalo da od straha Juranu ne ispade luč. Sva mu se krv sledi.

„Svi sveci Božiji, pa to je glas našeg pokojnog satnika!" prošapta Juran cvokoćući od straha zubima i potrči niz trijem i zalupa svom snagom na vratima, gdje je spavala Katarina.

„Gospodarice, gospodarice, za Boga miloga, otvorite!"

Vani je i dalje lupalo, i Juranu se naježi koža, dok su se vrata otvorila i ukazala gospoja Katarina. Bila je zaogrnuta dugom kabanicom sva postavljenom krznom, a glava joj je jedva provirivala iz velike, bijele kape. Kad je spazila izobličeno Juranovo lice, protrne od straha.

„Što je, za Boga, što se dogodilo?"

„Slušajte, slušajte..." odvrati Juran i zašuti, da se čuju udarci na vanjskim vratima.

„Pa dobro, netko lupa. Jesi li pitao, tko je? Da nije naš Pavao?"

„Pitao sam, pitao, pa je odgovorio — — odgovorio je naš pokojni satnik."

„Šta?" promuca Katarina i sva problijedi.

„Jest, čuo sam glas pokojnog satnika. Hodite i čut ćete sami."

„Sveta Barbaro, spasi nas! Ja ne idem, Jurane, zovi Kuzmu iz staje brzo!" i naglo se povuče u izbu i zalupi vrata i prevuče zasun.

Juran požuri u staju i teškom mukom razbudi Kuzmu. Momak Kuzma nije se ničega plašio, a najmanje duhova. Uvijek je tvrdio, da bi se volio s kojim sresti. Kad je pošao s Juranom do vrata, i kad se začulo ponovno udaranje, porine naglo debelu hrastovu priječku, prevučenu preko cijelih vrata, na njezino mjesto u zid, onda digne zasun, otvori vrata i posvijetlui s Luči.

„Što ne otvarate, kukavice crne? I to su mi momci! Ali čekajte, letjet ćete vi brzo odavle!"

„O... ho... a tko si ti, pogrdo jedna, da ovdje tako govoriš?" upopriječi se Kuzma.

„Ja sam Stjepko Šimac i hoću u svoju kuću," pokuša da zakorači preko praga. Ali mu Kuzma zakrči prolaz.

„Polako, gospodine, polako! Ha — pa ti si naš noćobdija. Sad te prepoznajem. Da, čuo sam jučer, da si ti... da ste vi, gospodine noćobdijo, zapravo sin našega pokojnoga gospodina. Pa sve i da jeste, ovu je kuću

pokojni gospodin ostavio samo gospoji Petronili, a ja eto sumnjam, da bi vas ona pustila unutra."

Stjepko se glasno nasmije.

„Znam ja to sve, ludove, sve mi je to poznato. Ali ja mislim, da moja majka jedva čeka, da mu vidi i zagrli."

„Gospoja Petronila nije se povratila ovamo, sve otkad je odnešen naš pokojni gospodar. Ona je sada na selištu Jagodića."

„A tako! Nisam znao, da moje gospoje majke nema doma. Pa tko vam je sada tu gospodar? Valjda nije kuća ostala na vama glupanima?"

„Sad je ovdje gospodarica gospoja Katarina, udovica Bartola Šimca."

„Ahaa — sjećam se sada malo. To je ona debela, što onako pišti, kada govori. Ne bojte se, ta vam ne će dugo gospodariti — samo dok ja dovedem kakvu, onako prema sebi — vraga isred pakla. Bit će veselja, bit će! Dakle Katarinu ću sada vidjeti! Nisam je nikad volio, ali vodite me toj mojoj... čekajte, što je ona zapravo meni?... A vragu neka ide stara — hajdemo!"

I gurne Kuzmu, da je zateturao, i istrgne mu iz ruku luč.

Razgledajući na sve strane svuda je prosvjetljavao, da vidi, je li još sve onako kao za njegova djetinjstva.

„Tu su zazidali trijem... onda je ovdje bilo otvoreno. Bilo je ljepše, nego ta vaša okna..."

Kad su došli pred vrata Katarinine izbe, pograbi Stjepko Kuzmu za rame i šapne:

„Zovi je, nek otvori i nek se ništa ne boji!" a pri tom mu zaprijeti nožem.

„Gospodarice, otvorite! Ne bojte se ništa. Ja sam, Kuzma."

„Tko je s vama?" žuo se piskutljivi glas Katarine.

Kuzma je šutio, a Stjepko opet šapne:

„Gost je tu i želi s vama govoriti."

Kuzma ponovi te riječi i iznutra se začuše koraci, kako se približuju vratima. Polagano, krzmajući otvori Katarina vrata, a kad je u svijetlu luči ugledala Stjepka, zavrisne i onesvijesti se od straha.

„Podignite staru i odnesite je na počivaljku. Ništa joj ne će biti. Malo se prepala moje ljepote... hi — hi....! A gdje spava njezina sluškinja? Probudite je i pozovite ovamo!"

I Juran i Kuzma su se skanjivali. Bili su u velikoj neprilici.

„A što stojite, ludovi? Jeste li razumjeli, probudite služavku."

„Ne znate vi, gospodine, Vuku. Probudite je vi, ako smijete," bojažljivo će Kuzma.

„Kakav je to zmaj? Ne bi li to bilo nešto za mene? Neka vas bude stid, takva dva momka boje se žene!"

Juran i Kuzma nisu se ni pomakli.

Stjepko ružno opsuje, a onda se izdere:

„A gdje je ta Vuka?"

Kuzma i Juran pođoše naprijed, a Stjepko za njima. Morali su naokolo, pa saći u podrum. Kod jednih malih vratiju zastane Kuzma:

„Eto tu je!"

Stjepko udari snažno u vrata.

„Izlazi, Vuko!"

Tišina — ništa se nije micalo. Stjepko izvuče nož i udari drškom nekoliko puta po vratima.

„Svi vragovi, Vuko, otvaraj!"

„Odmah, odmah! Nek je jednom netko u ovoj kući progovorio, kako treba."

Vrata se naglo otvoriše, a svijetlo luči osvijetli mladu ženu, raskostrušene crne kose, širokog tubastog nosa usred plosnatog lica i vatrenih očiju. Ružna su joj bila velika usta i rastavljeni zubi i koža sa tragovima crnih boginja. Ispod haljine se ocrtavalo jedro i čvrsto tijelo. Gledala je ravno u Stjepka.

„Ti, nakazo, kao da si iz pakla — samo se Vuka pakla ne boji. Što hoćeš od mene?"

„Hajde gore svojoj gospodarici. Ona nije kao ti — prepala se, kad me je ugledala. Pomozi joj, a onda dođi dolje u dvornicu, pa mi daj, da štogod pojedem. Ogladnio sam kao vuk tražeći i provlačeći se tajnim prilazom u grad. Hi-hi — pa da ga nisam dobro upamtio! Oni ludovi još čuvaju gradska vrata, a ne znaju, da im je vrag već ušao u grad. Hajde, što buljiš u mene? Ne pričam tebi!" izdere se ponovo na Vuku, koja je gledala u njega: „Nosi se sada, ne zaboravi na jelo!"

„Bit će brzo spravno," i vežući rubac oko glave pođe Vuka naprijed.

„A tko je taj vrag?" zapita tiho Kuzmu, kada je prolazila kraj njega, i pri tom zažmiri jednim okom, a Kuzma samo promrsi kroz zube:

„Stjepko Šimac."

Lukav i čudan osmijeh preleti Vukinim licem. Nešto muklo, nagonsko prostruji njezinim tijelom, i kad je podigla glavu, ogleda se posve drugim pogledom po kući. Pogledom gospodarice, a ne sluškinje...

*

Tvrdoglavi Petronilin naum osujetila je blaga ruka Providnosti. Ono jutro, kad su trebali ona i Krsto da pođu u Pset, oboli služavka Mara teško. Punih deset dana ležala je u ognjici i Petronila nije se skoro ni odmicala od njezinog ležaja. Ali čim je krenulo na bolje i Mara počela ustajati, zamoli Petronila ponovo Krstu, da krene. Krsto privoli i odredi, da krenu slijedeće srijede još prije svanuća, da stignu još prije noći u Pset. Dani su naglo odmicali, a sve je nekako mirisalo po skorom snijegu.

Pred odlazak umota Krsto Petronilu krznenom kabanicom, da se jašući na konju ne bi prehladila. A bila je i inače toplo obučena. Duga joj je haljina pokrivala noge, na kojima je imala debele vunene čarape i postole podstavljene janjećom kožicom. Koliko je god na njoj bilo odjeće, opet je cijela njezina spodoba izgledala još uvijek vitka.

Prekrstivši se prvi izjaši iz dvorišta na put stari Luka u ovčijem kožuhu noseći u ruci svjetiljku. Bila je to obična stajska svjetiljka od drvenih okvirića, napetih tankom kožom, koja je služila i za puta. Unutra je gorjela voštanica. Luka nije zaboravio ni na svoju široku sjekiru sa dugim drškom, s kojom se na putu nije nikada rastajao. Ta je visjela o sedlu.

Za Lukom izjaši Petronila, a iza nje Krsto. Mara, još u mraku na vratnicama napravi znak križa za njima i zaželi im sretan put.

Neko su vrijeme jašili niz Baštru, koju u mraku nisu vidjeli, ali su čuli šum i klokot vode.

Domala se i mimo svijetla svjetiljke poče razabirati put i skoro neopazice započe svanuće. Gola stabla i sumoran kraj pred zimu primali su dan tako ravnodušno, kao da ga i ne treba. Pa čemu da se i dani, kad već sve spava i nikomu nije od potrebe ? Ništa se ne će promijeniti, i kada se posve razdani. Ne će zapjevati ptice, niti će propupati usnule grane. Ali dan se rađao i kad se posve rasvanulo, stigoše upravo na ušće Baštre, gdje

se salijeva u Unu. Kao da je upravo čekao na to, istom sada ugasi Luka svoju svjetiljku. Bilo je posve vidno.

Una, mutno zelena, jednolično je oticala i sigurno se čudila, da sve oko nje spava, a ona je budna, vječno budna. Put je vodio uz tok Une i Krsto je teško podnosio, da idu uz vodu. Jašući uvijek odzada upravo se mučio, da ne gleda u vodu, koja je tekla protivnim smjerom.

U neko doba oživi put. Najviše su sretali seljake sa konjima, natovarenim svežnjima robe, drvima ili velikim košarama sa drvenim ugljenom. Put postade širi, i Krsto potjera konje uporedo sa Petronilinim. Htio je započeti nekakav razgovor, ali kad je pogledao sa strane Petronilu, poboja se, da ga ne će čuti. Tako su jašili šuteći, a Krsto je rasijano gledao puste ravni, selišta i brežuljke, da opet svrne pogled na tamnu spodobu na konju pokraj sebe.

Prve pahuljice kao bijele točkice spazi na tamnoj kabanici Petronilinoj. Pogleda onda na svoj rukav i uistinu — padao je sitan snijeg, male, bijele zvijezdice.

„Petronilo, gledajte, pada snijeg!"

Polagano dopre odgovor iz one crne kukuljice:

„Da... da... snijeg... prvi snijeg. Šime je bio uvijek veseo kao malo dijete, kada je padao prvi snijeg. Iako nije bio nimalo praznovjeran, kad je pao prvi snijeg, uvijek bi učinio ono isto, što i njegova pokojna majka. Nahvatao bi toga prvoga snijega u široku zdjelu, pa kad bi se rastopio, morala sam načiniti jedan kolač. O — što se on znao veseliti tome kolaču. Dok su još bili mali, pričala im je njihova majka, da su u tom kolaču maleni dobri dusi, koji su došli s neba."

„Jest, Petronilo, i ja se sjećam, da sam u djetinjstvu tako nešto slušao," doda Krsto i razgovor je bio dovršen.

Ovaj prvi snijeg nije dugo padao, tek da se na suhim travnjacima uhvatila prozirna bijela koprena i ništa više.

Čim su prestale pahuljice, zapuše hladan sjevernjak, koji uzbuni oblačnu povlaku i na jednom se mjestu poče vedriti. Ta daleka vedrina svaki se čas javljala na drugom mjestu, ali se nije potpuno razvedrilo.

Što se više približavalo podne, Krsto bivaše sve zabrinutiji. Stari je običaj, da se na putu svi zaustavljaju kod Tome Dužića. I to im je bio neki daleki rođak,

a primao je putnike na konačište, ali našlo se kod njega i za pojesti i popiti. I oni će se morati ondje zaustaviti. Već i poradi konja, kad ne bi i njima trebalo, da se malo ugriju i okrijepe. A što, ako tamo zateku putnike, i netko počne Petronili pričati štogod o psetskom noćobdiji — o Stjepku ?

Kad je Krsto vidio, da su na domaku Dužićeva selišta, obrati se Petronili i starome Luki :

„Ja ću malo prije vas, da sve priredim. Vi jašite lijepo korakom polagano, ima vremena," i podbode konja i odjuri.

Stigavši u Dužićev gostinjac zateče oko ognja nekoliko gostiju i upustivši se u razgovor uvidi Krsto, da je njegova bojazan bila i te kako opravdana. Svi su već znali za sve te događaje, i bilo se bojati, da će nešto o tom izlanuti, uza sve to, što su svi tvrdili, da i sami ne bi za Boga ništa Petronili spominjali. Moglo se to dogoditi, ali samo slučajno i nepažnjom. Krsto se tek umirio, kad ih je upozorio i zamolio, da o svemu tom uopće ne govore pred Petronilom.

Odmor kod Tome Dužića prođe upravo onako, kako je to Krsto želio. Ljudi su bili samilosni i prijazni s Petronilom, i vidjelo se po svemu, da joj žele ugoditi. Kad su se okrijepili i ogrijali, a konji odmorili, krenuše opet na put. Putem zahvaljivaše Krsto od svega srca Bogu, da je i to sretno prošlo. Prelijevanje boja neba produlji se sve do sumraka, a onda se nebo ugasi. Cijelo to vrijeme nije Petronila progovorila ni riječi. Luka bi od vremena do vremena nešto zabrundao, pa da mu je tko zavirio u lice, opazio bi, da je sve veseliji, što se više približuju Psetu. Kako i ne bi, tamo će naći svoje stare znance i drugove, pa će biti razgovora, a ne će uzmanjkati ni onog Božjeg dara — dobre kapljice. Tako brundajući upali napokon svoju svjetiljku.

Nastala je noć. Petronila pritjera svoga konja bliže Krsti, da mu je dodirnula stremen, i tako su jašili uporedo. Zato se Krsti pričini, da se Petronila nečega straši, i kad je sagnuo glavu, zapita :

„Što je ? Bojite li se nečega, Petronilo ?"

„Ne znam ni sama. Kudgod prolazim, sve mi je tako strano, kao da idem u posve tuđi, nepoznati kraj. I tamo — kao da me tamo čeka nešto strašno."

„Odbacite te misli, Petronilo. Pa tamo vas čeka dobri otac Ambrozije, komu sam javio, da na večer dolazimo."

Petronila je neko vrijeme šutjela, a onda zaustavi konja i okrene lice prema Krsti :

„Krsto, vratimo se natrag, mene tamo mrze — ne znam, odakle to znadem, ali mene tamo netko strašno mrzi."

„Plemenita Petronilo, pa mi ne ćemo nikuda odilaziti iz crkve i samostana, i nitko i ne zna, da vi dolazite. A sada je nemoguće krenuti natrag."

„Pa hajdmo u ime Božje !" i Petronila se ispravi na konju, kao da se postidjela svoje slabosti. Kad se u daljini pokazaše jedva vidljiva svijetla, opet zapita :

„Je li, Pavao u Psetu ? Kako to, da nije dosada dolazio, da me vidi ?"

Krsto se nađe u neprilici, što bi odgovorio.

„Krivite za to mene, Petronilo. Ja sam Pavlu poručio, da ne dolazi, dok se vi malo ne primirite. Recite i sami, da li bi vam bio dobro došao ?"

„Da — pravo govoriš, Krsto... da... i pametno si uredio... Što bi Pavao kod mene ?... Samo... čudno mi je eto... čudno... da nije došao sam od sebe."

Velika je tuga podrhtavala u njezinu glasu.

„Vi zaboravljate, Petronilo, što sam vam pričao, šta se sve dogodilo oko Pseta i u samom gradu iza smrti pokojnog Šimuna. Promislite onda, je li za svega toga bilo Pavlu moguće, da dođe do vas ?..."

Petronila je šutjela. Uto izjašiše iz šume i teško razabraše crkvu i samostan. Iz crkvenog kora odsijevalo je slabo svijetlo, a uto već začuju muklu molitvu redovnika.

Pred ulazom u samostan obrati se Petronila ponovno Krsti :

„Ako je Pavao u Psetu, neka dođe k meni sutra prije našeg polaska. Poruči mu."

Luka je bio dozvao vratara. Uto već otvoriše samostanska vrata, i ususret im izađe otac Ambrozije. Krsto skoči s konja i pomogne Petronili da siđe. Stari Luka prihvati oba konja i skupa sa svojim pođe na pokrajna jedna vrata.

U ranu zoru drugoga dana Petronila se ispovjedi i pričesti, a onda je dugo vremena klečala na Šimunovu grobu. Povrativši se u gostinjac očekivala je Pavla. Okolo je vladala tišina, svaki redovnik za svojim poslom, Luka je bio u samostanskoj kuhinji, a Krsto je pošao do opata Ambrozija.

Kad je došao sluga, da prigleda vatru na ognjištu, kaza Petronili, da vani pada snijeg, što se kroz mutna, okrugla stakalca na gostinjskom prozoru nije vidjelo. Pa kroz ta se stakalca, zaljevena olovom, teško provlačio dan.

Četiri velike bukove cjepanice, koje su izgarale na ognjištu pod visokim zemljanim krovom u obliku tulca, širile su ugodnu toplinu.

Očekujući tako Pavla Petronila se povede za mislima. Redale se slike, obnavljali događaji i u tome nizu iskrsne i jedna zgoda iz njegova djetinjstva. Sve do pete godine bio je Pavao bucmast i debeo i poradi toga vrlo nespretan. Stjepko bijaše uvijek tanak i neobično spretan. Verao se po stablima kao vjeverica, skakao sa ograda i krovova, a nikad ni rane ni ogrebotine, dočim je Pavao neprestano padao i plakao, a uvijek je bio za petama Stjepku. Koliko ga je samo puta izružila i naredila mu, da se igra u dvorištu, da ne pristaje za Stjepkom. Ali Stjepko bi ga mamio i zvao, dok mali ne bi opet pristao. Njihovu selištu Lugu pripadao je i jedan brežuljak, komu se s jedne strane vrlo teško prilazilo. Oštre klisure i pećine bile su strme, a takav je bio i vrh brežuljka. Nigdje na vrhu ni grma ni drveta, da se lakše uspne gore. Naravno, da je Stjepko odabrao baš tu stranu za uspinjanje i silaženje niz brežuljak. Jednoga jutra, dok se Petronila pred kućom na zeleni bavila oko maloga Držislava, koji je još bio u kolijevci, nije ni mislila, gdje su i što rade Stjepko i Pavao. Odjednom zaori iz daljine vrisak i plač, a onda zapomaganje Pavlovo. Odmah je znala, da je opet Stjepko po srijedi i da je maloga na nešto naveo. Pusti Držislava u kolijevci i požuri za Pavlovim glasom. I danas joj je zagonetno, kako je onaj mali debeljko dospio na onu strmu liticu, gdje ga je onda zatekla. Stjepko je bio gore na vrhu i dozivao brata pokazujući mu, kako će dalje. Kako je Pavao zastao i nije mogao dalje, derao se i vriskao kao lud, a pri tom je svojim malim šakama udarao po kamenu, kao da mu je on kriv, da ne može dalje. Spazivši sada majku zavrišti još više od ljutine — on ne će natrag, ne će — on hoće da se popne za Stjepkom. Ali Petronila se uspe na niže kamenje i dohvati debeljka i spusti ga dolje na zemlju. Onda zaprijeti Stjepku, da će sve pričati ocu, na što on navodi dijete. Mogla se i nesreća dogoditi. Pavla pomalo primiri, a da lakše zaboravi, Petronila mu obeća malu lopatu i motiku, da može kopati zemlju. Ti prizori iskrsoše tako živo pred njezinim očima, da se morala nasmiješiti... Onda joj nije bilo do smijeha — a sada još manje, jer se uto otvoriše vrata i u odaju stupi to njezino dijete — Pavao.

„Milosrdni Bože, kako se Pavao izmijenio!" uzdahnu Petronila.

Pa i pri ovom slabom svijetlu u odaji razabire, kako se izmijenio. Oči pomućene, lice izmučeno, — a odakle oko usta ona oštra crta? Izgledao je posve drugačiji, nego ga je ostavila među Menićima iza ukopa pokojnoga mu oca.

„Pavle!"

„Majko!"

Samo jednom rukom ogrlio je Pavao majku i na čas osloni glavu na njezino rame.

„Što ti je ruci, Pavle?"

„Malo su me posjekli, kad smo se na Uni tukli, čula si o tome. Ali nije ništa ozbiljno, eto gledaj, već mogu rukom kretati," i ispruži ranjenu ruku i opet ju skupi uza se. Petronila mu se zagledala ravno u lice, na što se Pavao smete i okrene glavu na stranu.

„Zašto me tako gledaš, majko? Jesam li se toliko izmijenio?"

„Jesi, sinko — a ja ne mogu da shvatim, prosto ne znam, što te je moglo tako izmijeniti. Da se nije što dogodilo Agnezi?"

Pavao sav porumeni.

„Ne, majko, Agnezi je dobro, i govorio sam s njome kod Javorićevih. Sada sam miran i znam, da među nama ne može ništa biti."

To odgovori čvrsto kao pravi muškarac, da ga Petronila začuđeno pogleda tražeći uzalud u njemu onoga mladića, kojega je još pred tako kratko vrijeme vidjela ondje kod crkve. Zato postade pažljiva i sumnjičava.

„Pa što se to dogodilo, da je to sada tebi tako jasno?" zapita ga ne gledajući mu u lice.

„Ništa se nije dogodilo. Znadem, da me vrlo voli samo kao brata i da me ne će nikada drugačije voljeti."

„Što mu je samo podalo snagu, da o tome govori sada tako otvoreno preda mnom?" pitala se majka i naglo ga zapita: „Hoćeš li, da se ja danas povratim kući? Želiš li, Pavle, da opet budemo skupa?"

Kao da je rekla nešto nečuveno, s takvim zaprepaštenjem zagleda se sada Pavao u nju.

„Ne, majko! Ne ćeš ti sada kući. Ne možeš nikako, ne možeš još — još nije zgodno — ne, ne — nikako, majko... I ja ću danas gore u planinu Grguru Gojšiću. Bit će još lova za mene."

„Ti ćeš u planinu? Tako — bježiš od nečega? I majci svojoj ne možeš povjeriti, što je?... Ne vjerujem, da su ove prilike i sve ovo, što se dogodilo... Pa napokon za tebe se, Pavle, nije ništa promijenilo. Ti ćeš i dalje obrađivati svoju zemlju, a knez ti ne će ni u čemu smetati. O tom sam uvjerena. Pa što ti je onda zapravo?"

Pavao je šutio i ljutio se sam na sebe, da se ne zna bolje pretvarati pred majkom. Ali nešto mu je stislo grlo i nije mogao da govori. Šutio je i dalje šetajući nemirno po izbi. Bio je uzbuđen. Petronilu obuze čudan osjećaj. Nije se samo Pavao ovako promijenio, svi su se izmijenili. I otac Ambrozije davao joj je danas u jutro kod ispovijedi čudne savjete — tek sada joj dolazi na um. Zašto je ono rekao, da nije trebala ovamo dolaziti, da je trebala poslušati savjet Krste Jagodića, koji joj želi dobro? Krsto je toliko mlađi — i da je savjetuje? Zašto? Kao da svi nešto taje, skrivaju nešto pred njom i boje se, da ne dozna. A da to nije u vezi sa pokojnim Šimunom? Nikada nije ni posumnjala u njega, ali tko zna? I on je bio samo čovjek, pa je mogao i pogriješiti. Da nije imao kakvih obaveza i to je sada došlo na vidjelo? Pa što misle, da ona tako malo poznaje život i da ne zna biti velikodušna?

„Pavle, govori... Svi vi nešto tajite..."

Pavao protrne od straha, ali mu odmah odlane, čim je nastavila:

„Da nije što s pokojnim Šimunom? Govori! Znaj, da ništa ne može potamniti sliku tvog oca u mojoj duši."

„Za Boga, majko, kako si samo na to došla? Uspomena pokojnoga Šimuna Šimca je čista kao zlato," ponosno izgovori Pavao.

„Dakle nije?... Pa onda što je? Ja se ne varam. Ćutim, da vi svi nešto od mene krijete."

„To ti se samo pričinja, majko," Pavao će već posve sabran. „Svi poznaju tvoju bol, pa osjećaju, kako ti nisu potrebni, i boje se, da bi ti smetali, kada ne mogu pomoći."

„A zašto se protiviš, da se vratim u svoj dom?"

„Ne dam, ne dam to u ime pokojnoga oca, jer znam, da bi tamo trpjela. Da je otac sada tu na mom mjestu, i on ti ne bi dao i on bi zapriječio, da se povratiš onamo."

Opet se Petronila morala čuditi Pavlovoj muževnoj odvažnosti i smjelosti, s kojom je to izgovorio.

A Pavao se opet sam prestraši tog svog nastupa i pristupivši majci odano joj poljubi ruku.

„Oprosti mi, majko, da ovako s tobom govorim. Hoću samo tvoje dobro, kunem ti se. Ostani samo još kod Krste, a ja ću iza lova ravno k vama. U Psetu se mnogo toga izmijenilo u ovo kratko vrijeme, vjeruj mi."

Suze zasjaše u Pavlovim očima, i Petronila privuče k sebi tog svog odraslog sina i poljubi ga u čelo te poče tihim glasom:

„Pavle moj, slušaj, ne ćeš ti ostati ovako osamljen. Otkad je pokojni Šimun, — Bog mu dao rajsku slavu — ležao na odru, ja nešto sigurno znadem. Stjepko je živ, Pavle, i ja slutim, da će se skoro povratiti. Onda ne ćeš biti više sam. Bit ćete vas dvojica i skupa ćete dijeliti radost i žalost..."

To je bilo odviše za Pavla. Da se ne izda gorčinom u smijehu, postane grub:

„Šuti, majko! Zaklinjem te grobom pokojnoga oca, ne govori više o tome, jer bih mogao postati nepravedan prema tebi. Taj moj brat sve mi je ugrabio — sve!"

Nije ni slutio, kako je dobro odabrao te riječi, jer je njima svratio Petroniline misli od onog opasnog predmeta na sebe. I ne htijući pogodio je duboko majčino srce, iako je bilo bolje, nego da je i dalje muče ona sumnjičava nagađanja.

Petronila klone na drvenu klupu i iz otvorenih joj očiju prokapaju krupne suze.

„Dala bih život svoj, podnijela bih ne znam što, da tebe, Pavle, vidim jednom sretna. Vjeruješ li svojoj majci?"

No Pavao nije ni dospio da odgovori, jer u izbu stupi Krsto s ocem Ambrozijem.

„Sve je spremno za naš polazak, Petronilo. A ti, Pavle, hoćeš li s nama?" zapita Krsto.

„Slušaj, Krsto, ne mogu sada. Obećao sam Benku, da ćemo skupa u lov. No na Badnjak, ako Bog da, eto me k vama. Nego, reci mi još, ti ove godine ne ćeš više na put?"

„Mislim, da ne ću do proljeća. A onda ako odem, ne ću se vraćati preko ljeta."

Nato Krsto namigne Pavlu, da pođu van, a otac Ambrozije pristupi Petronili:

„Prije nego kreneš natrag, nešto bih te zamolio, plemenita Petronilo."

Mudre oči staroga opata kao da se iz dubokih očnih šupljina pomakoše malo naprijed podastirući pred Petronilu redovnikovu molbu.

„Čuo sam, da se tamo negdje uz imanja Jagodića nastanio nekakav ugljenar, koji širi krivovjerje i odvraća ljude od kršćanske istine. Ti bi, Petronilo, mogla neopazice pratiti rad toga čovjeka (za koga ja držim, da nije uopće pravi ugljenar). Nastoj steći povjerenje ljudi iz okolice, da lakše uvidiš, što i kako vjeruju. Ti ćeš odmah sve prozrijeti, jer ti je Bog podario u velikoj i rijetkoj mjeri bistrinu u shvaćanju vjerskih istina. Oni će se prije povjeriti tebi, nego nama, i ti možeš više kod njih djelovati. To mi tako leži na srcu, otkad sam to doznao."

U prvi čas ne uspije Petronili zatomiti svoju bol, pa da se prenese u opće nevolje. Gledajući tupo u oca Ambrozija prisili ga, da ponovi ono, što je rekao, na što još doda:

„Kćeri moja, ne daj, da ti se srce ogluši i zatvori, i daj, da te još blagoslovim."

Petronila klekne na pod i časni otac načini nad njom znak križa.

Uto se vratiše opet Krsto i Pavao noseći Petronili kabanicu i topla odijela.

*

Snijeg, koji je preko noći napadao, počeo se već topiti, kad su krenuli na put. Čudno je jašio stari Luka, koji je prvi krenuo. Krsto ga pogleda zabrinuto: Što mu je? S njim nešto nije u redu.

I nije bilo u redu. Pri opremi se konja ljuljao i nikom zagledati u oči. Sad na konju opet se ljuljao i samo je mudra životinja držala ravnovjesje. Krsto se nasmiješi:

„Pio je stari. Neka mu, samo da mi ne zaspe na konju."

Pavao i otac Ambrozije duboko odahnuše, kad im se konji izgubiše s vida.

Šuteći pođoše pognutih glava natrag u samostan. Jesu li oba nemirne savjesti, da se jedan drugomu ne usuđuju pogledati u lice?

Prvi progovori Pavao:

„Oče Ambrozije, trebali smo majci kazati istinu."

Bilo je baš na samostanskim vratima. Stari opat zastane pred pragom, pogleda oštro u Pavla, onda kucne svojim štapom o kameni prag i odvrati kratko:

„Ne!"

DRUGI DIO

I.

PAVAO ŠIMAC i žena njegova Anica vraćahu se sa svadbe Aničina brata Benka Javorića. Već osam dana traje svadbeno veselje i tek je danas uspjelo Pavlu da sa ženom krene kući. Polazeći na svadbu već se bio ljutio na Benkovu ludu zamisao, da se ženi u proljeće, kad su najveći poslovi. Za to je kasna jesen, kad se sve posvršava, pa čovjek nema više pametnijeg posla. Tako je umovao Pavao. Istina — ovo i nije ove godine pravo proljeće, sve je još zamrlo — ali svejedno, početak je travnja i zemlja treba ljudske ruke. Pogotovu što je Pavlu ove godine mnogo stalo do one krčevine tamo uz brdo Plavnu, u koju će ovoga proljeća prvi put zaći plug. Koliko je samo trebalo znoja i truda prošle jeseni njegova i njegovih ljudi, krčeći gustu šikaru, pa sada jedva čeka, da je zaore.

Što se tiče samoga Benka i njegova svadbovanja, uoči li se pravo, morao ga je čovjek razumjeti. Već su tome dvije godine, da je upoznao djevojku, kada je na čelu svoje satnije vojevao s hercegom Belom na Omišane i Kačiće. Usred te vreve i krvavih bojeva mladi se ljudi zavolješe, ali je valjalo prebroditi teške smetnje i zapreke. Dosta je reći, da je djevojka bila od Kačića i daljnja rođakinja Petronilina. Ali Benko je bio neslomiv i postojan kao nekada i pokojni satnik Šimac i napokon je i svoju ljubav doveo u svoj dom u Pset.

Momak Kreško jašio je iza Pavla i Anice, a konji su veselo koračali u ovo kišno proljetno jutro. Pavao je jašio šuteći, ali nije više mislio ni na Benka ni na njegovu zaručnicu niti na svadbeno veselje. U ovih pet godina, koje prođoše od smrti satnika Šimuna, Pavao se jako izmijenio. Tko ga nije od tog doba vidio, teško bi ga prepoznao. Gusti smeđi brci sastavili se sa bradom i s kosom okružili ozbiljno lice, na kojemu se već urezaše

lagane bore. Okrupnio je, postao je širi, osobito zatiljak i ramena pokazivahu jako mišičje. Sad se to nije vidjelo, jer je bio zaogrnut tamno-modrim plaštem s kukuljicom preko glave.

Sličnim tamno-zelenim plaštem bila je zaogrnuta i Anica, a momak Kreško bio je dobro zaštićen plaštem složenim od šaša i širokim pustenim šeširom.

Rominjala je tiha i lagana proljetna kišica i već je tome cio mjesec, da se ovako navraća skoro svakoga dana. Ako i ne pada, nebo je naoblačeno, rijetko se kada razvedri. Počne li se vedriti, to je obično pod večer, a onda su noći još hladnije. Neobična je ovoga proljeća ta hladnoća i s dana u dan sivo nebo. Zato se ne čuje ni zuj kukaca, a kamo li da bi se pojavili leptiri. Ipak su stabla iscvjetala i, što je najčudnije, iscvjetala su kao malo kada dosada. Cvjetovi su bili krupni i pravilni, a grane pune i prepune. Samo nije bilo u njima života. Ni vjetar nije zapuhao, da ih zanjiše, ni pčele se nisu uvlačile u cvijetne čaške; savršeno lijepi i pravilni cvjetovi na kruškama i trešnjama nepomično su cvjetali, kao da su se ukrutili i da ne će nikada opasti.

„Što misliš, Kreško, što će ove godine biti s voćkama?", zapita Pavao momka jašeći pored nečijeg voćnjaka.

„Dobro da jabuka još nije iscvjetala. Od ovoga svega cvata, bojati se, — slabo će što ostati."

I Anica se iz svoje kukuljice zagledala u proljetni cvat, koji nije slao nikakvoga mirisa. Uživala je u mirisima, a sladogorki miris voćaka u cvatu osobito voli.

Anica se nije mnogo promijenila: obrazi su joj i sada puni i rumeni, a pogled crnih očiju živ. Moglo bi se reći, da je postala još ljepša, da joj usne nisu bile tako blijede i skupljene. Sa djetetom joj oslabiše mnogi zubi, pa je nerado otvarala posve usta, a kad bi se nasmijala u društvu, brzo bi stavljala ruku na usta.

Cijelim putem misli joj se stalno navraćahu roditeljskoj kući. O, kako bi rado bila provela još koji dan u svadbenom veselju. Uživala je u sreći svoga brata i njegove lijepe mlade žene, a pomalo im je i zavidila. Kako je bila posve drugačija njezina svadba! Pavao joj je otvoreno rekao, da se ženi samo zato, jer tako mora biti, jer treba kućanicu u svom domu. Nju je izabrao, jer zna, da je radina i štedljiva, i jer misli, da joj on nije mrzak. Nato je i ona zatomila svoje osjećaje i s poštenim ali hladnim odgovorom pristala je. Zašto je pristala?

Mnogi su je odgovarali od te udaje. Oko Šimčevih se ovio nekakav čarobni krug i ko ukleti ne mogu da se iz njeg oslobode. Stjepko se širi i gospoduje u domu svog oca pokojnog satnika Šimuna u gradu Psetu, i nitko se ne usuđuje da mu se u bilo čemu suprostavi. U taj dom zalaze sada svakojaka nepoznata i sumnjiva lica, unaokolo kolaju strašne priče, što se sve tamo događa. Vuka, Katarinina služavka, gospodari u domu, i Stjepko izazovno svakome naglašuje, da mu je ona ko žena i odnedavna je razglasio, da će mu roditi sina, iako nisu bili pred oltarom.

Uza sav taj sablažnjivi život Stjepka je pratila nevjerojatna sreća. Štogod je započinjao, sve mu je uspijevalo. a upuštao se u svakojake vratolomije: kupio bi gdjegod kakav stari mlin na Uni ili drugu podrtinu i za kratko vrijeme sve je već obnavljao, posao napreduje, sve cvate. Onda je okupio čitavu četu mladića i momaka i tako ih izvježbao, da se ničiji već izvježbani momci nisu mogli s njima mjeriti. Oni su ga pratili svuda i svako mu je zavidio na toj pratnji. Naravno, da je svijet sve te uspjehe pripisivao pomoći nečastivoga, s kojim da se Stjepko davno ujedinio.

S gospojom Petronilom, majkom svojom, nije se uopće sastao. Kad je Petronila napokon doznala cijelu istinu, nije nikako nastupilo ono, čega su se svi bojali. Mirno je saslušala sve, što su joj pričali, nekoliko je puta priupitala za nekoje pojedinosti, a onda se povukla tako u se, da je bila na oko kao bešćutna. Odmah iza Božića one zime preseli se na selište k Pavlu nastojeći ga nagovoriti, da se oženi. Sa njegovim izborom bila je posve zadovoljna i s veseljem je dočekala Anicu. Selište je bilo prostrano, a glavna kuća za stanovanje, sagrađena od hrastovih greda, imala je dva krila i dovoljno prostorija.

Anici je osta'a Petronila velika zagonetka, kao što i svima. Ne povjerava se nikome osim možebiti svom ispovjedniku. Mirna je u razgovoru o Stjepku, o njem govori kao o nečemu svagdanjem, ali nikada nije izrazila želju, da ga vidi. „A da li ga je ipak vidjela?" pitali su se mnogi. Gospoja Petronila češće je odilazila, a da nije nikome napominjala, kuda ide, ali oni su znali, da okolo obilazi bijedne i bolesne i siromašne i pomaže im.

Pavao je od svega toga mnogo trpio, a najviše zato, jer se najmanje mogao svladati. Često je lupio šakom o stol, i dok bi mu na čelu nabrekla žila, vikao je:

„Dosta mi je svega! Ovako se ne da dalje! I to je život! Milosrdni Bože, pa zar se ne će ništa promijeniti? Ovdje mi... on tamo... mi ne pitamo za njega, on ne pita za nas... Ukleti smo... ukleti... Ništa nije među nama jasno... ništa. Neka već jednom udari svjetlica Božja među nas i neka sve raznese!"

Petronila i Anica mirile bi ga blagim riječima, a nato bi Pavao opasao lovački nož, pograbio luk i tobolac i krenuo u šumu, pa se zimi ne bi vraćao ni po mjesec dana.

A i njihovo dijete kao da nije moglo ostati izvan toga začaranoga kruga. Rodila se neobično lijepa i zdrava djevojčica i razvijala se prirodno cijelu godinu. Pavao je bio želio sina, ali je tako zavolio tu djevojčicu, da su se svi čudili. Punu godinu dana bijaše dijete zdravo, smijalo se i pogdjekoju je riječ i čavrljalo. U desetom je mjesecu prohodala, bila je živa i okretna, a kad je nastao trinaesti mjesec, naglo oboli. Ognjica ju nije puštala, i dijete se posve ukočilo i nije moglo glave ni maknuti. Petronila i Anica nisu odlazile od postelje, a Pavao je dovodio svakog, za koga je samo čuo, da bi mogao pomoći. Dijete bi na mahove otvaralo oči, ali je rukama neprestano trzalo i uz to nerazumljivo tepalo.

Petronila se mnogo i zaufano molila i metala maloj na grudi svete moći, ali sve uzalud. Bilo je, kao da će je molitve i svi Sveti prije odvesti u nebo, nego da je ostave na zemlji.

Iza puna dva tjedna nakon strašnih dana i noći nastupi malo poboljšanje. Vrućina je jenjala i ukočenost šije popuštala. Anica je bila sama uz dijete, kad joj se jednog jutra mala prvi put nasmiješila. Srce joj zakuca od radosti, da je dijete prepoznaje, ali to je ujedno bio i jedini znak, da se svijest male Pavle povratila u život. Kad se mala posve oporavila, svi počeše zapažati kobne promjene u njezinu duševnom razvoju. Osim majke nikoga više nije prepoznavala. I oca i Petronilu nije uopće razlikovala od druge kućne čeljadi. Osim riječi, koje je znala prije bolesti, nijednu drugu nije više naučila, i štogod joj se govorilo, nije shvaćala. Strašno je bilo to otkriće, a još strašnije poradi toga, što se dijete tjelesno upravo neobično razvijalo.

Kao da i nije od ovoga svijeta, tako je nadzemaljski lijepa bila mala Pavka. Zlatni su joj uvojci padali na ramena, velike tamno-modre oči bile su zasjenjene gustim i dugim crnim trepavicama, put joj je bila bijela

i ružičasta, a kada bi se male rumene usne nasmiješile, onda bi sinuli bijeli sjajni zubići i na obje strane lica stvorile bi se dvije rupice.

Sva pa i mala su djeca osjećala, da je Pavka drugačija nego oni. Kako je uvijek ponavljala samo ono nekoliko riječi i kako nije shvaćala, što bi joj govorili, brzo bi se svako dijete povuklo, i tako je mala Pavka bila najviše sama. Ali nije bila tužna, tu samoću nije nimalo bolno osjećala, jer djecu zamijeniše životinje, koje su prema toj maloj čudnoj djevojčici pokazivale upravo nevjerojatnu privrženost. Mir, koji je strujao od djeteta, onaj tihi korak i polagane kretnje blagohotno su i čarobno djelovali na sve životinje.

Kao što mala Pavka nije nikada pogazila ili ubrala kakav cvijetak, tako nije uhvatila ni mušice ni maloga kukca. Ručice njezine nisu se ni za čim pružale, ona je sve prihvaćala samo pogledom. A taj njezin pogled! To je bilo nešto najljepše, što sebi čovjek može uopće zamisliti. Po tome pogledu nitko ne bi mogao zaključiti, da je to dijete duševno nerazvijeno i zaostalo. U tim čarobnim očima male djevojčice odražavala se i dubljina i spoznanje i bogatstvo. To su bile oči odraslog, mudrog i dobrog čovjeka — i u nečemu su sličile Agnezinim očima.

Ljekaruše i druge mudre plemenske žene savjetovale su na razne načine Anicu nastojeći oko toga, kako bi se djetetu pomoglo. Gospoja Anica poslušala bi kadgod po koji savjet, ako je bio takav, da ga je mogla priopćiti i Petronili, jer je gospoja Petronila većinu tih stvari zabacivala i Anicu uvijek odvraćala od svega onoga, što je i odviše odisalo praznovjerjem. Tješila ju je Božjom voljom i nadom, da će još imati djece, koja će biti zdrava i duševno i tjelesno. I uistinu kad se Anica ponovo osjetila majkom, stanje sa malom Pavkom nije joj se više činilo tako strašno.

I jašući sada na povratku s bratove svadbe radovala se, da će opet ugledati malu, koju je toliko poželjela, ni ne misleći na to, da to njezino dijete nije nikako kao sva ostala djeca. Eto u kožnoj torbi, što joj visi o sedlu, nosi joj slatkiša i kolača sa svadbe, a mlada nevjesta dala joj je za malu i narukvicu od koralja.

Dok je kiša pomalo prestala padati, i oni se približiše selištu. Iz glavnoga stana, koji se uzvisio nad drvenu ogradu, probijao je kroz otvor tamnoga krova dim naviještajući, da se u vatrišću priprema objed.

„Vidjet ću, da li su me poslušali, kako sam im poručio," oglasi se Pavao, kad zaokrenuše za posljednju okuku, iza koje se odmah ukaza cijelo selište. Uto već začuše i lavež bjelova. Još nisu ni prispjeli do nasipa oko selišta, a uto se već otvoriše drvena vrata u oboru od greda, i veliki kudravi bijeli pas pojuri im ususret skačući uz Pavlova konja i hvatajući svaki čas zubima njegove srebrne ostruge. Dva tri puta zahvati i Pavao njegovu čupavu glavu, kad bi bjelov jače poskočio, a onda se više nije na njega osvrtao.

Drugo nešto izazva izraz ponosa i zadovoljstva na Pavlovu licu: podalje na drumu stajali su volovi uz plug i uz njih ljudi, koji su mirno čekali. Jedan je držao u rukama priprosti haljetak od isplavljela sukna, na mnogim mjestima iskrpan, i visoke čizme od sirove kože i stari pusteni šešir. Čim im bijahu na domak, skoči Pavao s konja, na kom ostade plašt s kukuljicom, i stojeći uz ogradu počne skidati odijelo od crvenog baršuna i navlačiti onaj iskrpani haljetak. Momak Kreško pomogne mu izuti svečane čizme išivene srebrenim nitima i sa srebrenim ostrugama, umotati nanovo noge u komade lanenoga platna i obuti one radne. Onda još skide kapu od kunovine, natuče onaj pusteni šešir i povika glasno:

„Hajdemo, ljudi!" i krene i ne obazirući se više na Anicu.

Anica je na konju mirno čekala, dok nije momak odnio stvari i opet se povratio. Kreško pomogne gospoji Anici, da sjaše s konja, pa je zagrne suhim ogrtačem, koji mu je na vratima dodala gospoja Petronila.

Prolazeći s pridignutom haljinom uskom vlažnom stazom Anica naglo zastane: ispod jednog mladog kruškina stabla ugleda svoju Pavku. U dugoj modroj suknenoj haljini stajala je djevojčica pod krošnjom stabla i gledala gore. Uz nju se postavilo na zadnje noge malo bijelo pašče i isto se tako važno zagledalo uvis.

„O majko Božja! Moje je dijete upravo kao i ovogodišnji cvat," uzdahne Anica, „lijep i prelijep, samo ne miriše i ne će donijeti ploda."

Malo pseto prvo zapazi Anicu i veselo zalaja, ali se ne pomače od Pavke. Istom sada spusti djevojčica polagano glavu.

Kao uvijek, kad bi je iznenada ugledala, opet usupnu majku nebeska njezina ljepota: u srebrno sivom

kišnom zraku sjala je mala glava, kao da od nje dolazi svjetlost.

„Anđele moj!" zaklikta Anica i raširi ruke. Trogodišnja djevojčica nije zaciknula, nije ni potrčala u majčin naručaj, kao što bi to učinilo svako drugo dijete. Nijemo i ozbiljno zagleda se na čas u majku, a onda joj smiješak prosja oči i lice. S tim smiješkom pođe tiho i polagano, kao da lebdi. Uz nju je poskakivao mali psić i vrteći repićem nije skidao pogleda s djevojčice.

Anica je dočeka u naručaj, počne je grliti, ljubiti zlatne vlasi i tepati:

„Pavkice, janje moje, jesi li poželjela majčicu? A majčica je donijela Pavki svašta, svašta..."

Djevojčica podigne nato samo ručicu i počne opipavati majčino lice kao slijepac. Anica je prihvati za tu ručicu i pođe s njome po razmočenoj stazi.

Pred kućnim pragom stajala je Petronila. Spodoba njezina nadvisivala je poluotvorena vrata od hrastovine i odbijala se čudno od cijele drvene građe oko nje. Iako je sada živjela stalno na selištu, gospoja Petronila je zadržala sve navike gradskog života. Oblačila se pomno, iako nije skidala udovičke crnine, a nije se prihvaćala nijednog grubljeg posla. Dok bi ostale žene zimi prele i tkale, ona bi tek štogod dodala ili poredila, a ponajviše bi im što čitala. Nije je bilo ni kod ognjišta, pa ni kad bi se u jeseni spremala zimnica. Svima je to bilo posve razumljivo i nitko to od nje ne bi ni zahtijevao. Imala je sama za sebe izbu, u koju bi rijetko kada tko zalazio osim Pavla, koji bi s majkom često vodio duge razgovore.

Anica je poljubi u ruku, a Petronila nju u čelo.

„Zašto nisi malo dulje ostala kod majke, Anice? Nisam očekivala, da ćeš se odmah s Pavlom povratiti," govorila je Petronila, dok su ulazile preko visokog praga u kuću.

Anica porumeni:

„Svi su me zadržavali, jedva su me pustili, da odem. Ali ja nisam htjela moliti Pavla, kad je naredio, da se spremim. Da znaš, majko, kako je bilo lijepo i kako je Benko sretan!"

Petronila je duboko osjetila potajnu bol u tim Aničinim riječima... Onda joj iskrsoše pred očima davne uspomene na njezinu svadbu s pokojnim Šimunom i osjeti, da je sva ona golema sreća još uvijek tu, pohranjena

negdje u dnu njezina bića, potpuna i netaknuta. Njezino blijedo lice prosja blaženstvom i usne se napola rastvore.

Gospoja Anica nije toga opazila, jer je uto ušao momak s kožnom torbom, koju je ona odmah rastvorila i počela vaditi darove redajući ih na drvenu škrinju do zida. Kad je izvadila i mali zavežljaj, razveže uglove ubrusca i pozove malu Pavku i Petronilu, da kušaju slatkiše i kolače, koje je pravila njezina majka i spremila joj na put. Bili su medenjaci u različitim oblicima: bilo je zvjezdica, srdaca, polumjeseca pa čak i ptica. Neki su bili preliveni crveno obojenim prelivom i ukrašeni grožđicama i lješnjacima.

Anica se naglo nečemu dosjeti i zavukavši ruku u torbicu, što joj je visila o pojasu, izvadi smotak papira.

„Skoro zaboravih, majko, oprosti — ovo je došlo za tebe," i pruži Petronili omot.

„Oh — od Krste iz Italije! Hvala dragome Bogu!" usklikne Petronila i spravi omot u svoju krasno izvezenu kožnatu torbicu, dar pokojnog Šimuna.

Dok je mala Pavka griskala kolače, Anica se primakne bliže Petronili i poče šapćući:

„Istina je ono, što smo bili čuli. Stjepko svuda već priča, da će mu se roditi sin."

Petronila samo malo trzne usnama i zapita posve mirno:

„Jesi li čula još štogod o njemu?"

„Kažu, da ne izgleda više tako strašan, da se sada redi i gizda i da mnogo troši za odjeću. Pričaju još, da je u dvoru sve izmijenio, da nijedan dvor u Psetu nije tako uređen kao sada njegov. Ali naš pošteni svijet ne zalazi više u dvor, zato mnogo zalaze nekakvi stranci i svakojake ženske."

Tu prekide pričanje, jer su ušle dvije djevojke moleći gospoju Anicu, da dođe i razdijeli objed, da momak odnese u polje.

„Samo da se presvučem, eto mene odmah," i žurno se Anica uputi na vrata na desno, dok se djevojke opet udaljiše nalijevo, odakle su bile i došle.

Mala Pavka nagrize dva tri medenjaka, a onda se spusti na pod i poče prstićem zaokruživati utkane oblike u vunenom prostiraču. A Petronila izvuče tiho iz kožnate torbice bijeli laneni rubac i jednim njegovim uglom pređe polagano po rubovima zatvorenih očnih kapaka. Bijeli je rubac ostao vlažan.

*

Krsto je pisao iz Bolonje:

„Plemenita i draga Petronilo! Tvoje posljednje pismo puno je prigovora i predbacivanja. Kažeš, da sam se iznevjerio svome narodu, da prezirem ono, u čem sam se rodio i odgojio. Da je to obični kukavičluk i ništa drugo izmaknuti se dužnostima, koje su teške i ne donose slave, pa se lijepo predati ugodnom životu.

Draga i plemenita Petronilo, ti kao uvijek pogađaš pravo, ali znam, da znadeš i strpljivo saslušati, kad se netko pred tobom hoće da opravda. Ja ti prije nisam o mnogočemu pisao, jer nisam htio da tvoje srce uznemirujem i da kvarim tvoje duševno ravnovjesje. Prešutio sam ti velike i lijepe stvari, da ti ne bi omrznulo sve ono, u čemu ti moraš živjeti.

I upravo zato, plemenita Petronilo, jer sam mnogo toga kriv pred tobom, dobila si ti sasvim krivu sliku o ovom životu ovdje. Nemoj misliti, da su ljudi ovdje bolji, duhovniji, istinitiji i nesebičniji. I ovdje kao i kod nas većina ih teži za moći i bogatstvom i raskoši. Proste otimačine, ubojstva i svađe na dnevnom su redu. Taj me život ne privlači i nije zapreka mome povratku u domovinu.

Plemenita i draga Petronilo, jedina moja prijateljice, saslušaj me sada strpljivo i pozorno. Priznajem, da bi ti, draga Petronilo, bila pozvanija za sve ovo, što ću ti saopćiti, nego ja. Ali putevi su Božji tako čudnovati, pa tako ti se ja, suhoparni pravnik, nađoh odjednom u društvu ljudi, koji su svi do jednog zaneseni za najvišim stvarima. Kad sam među njima, tako mi često padneš ti na pamet, i ja pomislim: ah, koliko bi plemenita Petronila uživala u društvu ovakvih ljudi!

A sada tko su ti zagonetni ljudi? Ti si o njima već čula, samo nisi sigurno nikada pomislila, da bih ja mogao doći u kakvu dublju vezu s njima. To su ti redovnici, sinovi Sv. Dominika, koji osvajaju visoka učilišta i zapanjuju ljude svojim znanjem i svetošću. Ja sam najprije čuo bio za njihova čuvenog pravnika Konrada de Hokstera, s kojim me je doskora povezao zajednički rad, i tako je među nama nastalo toplo prijateljstvo. Po njemu sam upoznao i drugu braću, a naravno i njihova sadanjeg starješinu Jordana Saksonca. O tome bih ti čovjeku, draga Petronilo, mogao pisati na dugo i široko. Kamogod dođe, svakoga osvoji, a osobito mla-

dež. Ti ne bi vjerovala, kada bi vidjela, što sam ja svojim očima gledao: mladići iz najviših krugova, više puta na putu slave i časti, odbacuju sve i ulaze u samostan. Kao kakav Božji čarobnjak putuje brat Jordan po Evropi i izabire najvrednije i najumnije mlade ljude za svoj red. I mene je skoro povukao, a to će se tebi činiti vrlo smiješno, draga Petronilo. Ali kao što ti dobro znadeš, da ja nisam za takva šta, tako je i meni bilo jasno, da to nije za mene. Tko bi mene mogao natjerati, da ostavim sve, kad sam u najljepšem poslu, i da molim časoslov? To ni ti sebi sigurno ne možeš zamisliti, a o tom sam napokon uvjerio i brata Jordana. Ovih ću dana s njima poći na put. Naš cilj je Pariz, ali ćemo se putem zaustavljati još na drugim mjestima. To je bila moja davna želja, da posjetim taj grad, koji je kao i Bolonja sjedište svakoga znanja i umijeća. Nemoj se brinuti za mene, draga Petronilo, da će mi se putem što dogoditi. Moji suputnici su taj put prevalili već nekoliko puta i ostali su živi i zdravi. Nemoj se također žalostiti, ako sada dulje vremena ne dobiješ od mene vijesti. Teško je na putu naći veza i sigurnih osoba, da ti se javim. Tim ću više na tebe misliti, a najviše kad budem boravio u kakvoj lijepoj crkvi, u kakve ćemo sigurno ulaziti. Eto to sam ti htio reći o sebi, a sada da ti odgovorim na tvoja pitanja.

1. Nažalost ti moram oduzeti svaku nadu u ozdravljenje male Pavke. Pitao sam ovdje najznamenitije medikuse, ali izakako sam im točno prikazao stanje djeteta, kako si mi ti to navela, svaki je odgovorio isto: da je nemoguće za to dijete išta učiniti, ali da ono po svoj prilici ne će dugo ni živjeti. Najviše do dobe potpunog razvitka. Tako su rekli ozbiljni ljudi, a k onima, koji čaraju i vračaju, nisam ni išao, jer znadem, da si ti protiv toga kao i ja. Ipak nešto još ostaje: a to je Božja pomoć. To ti skoro ne trebam ni spominjati, jer ti u nju sigurno više i dublje vjeruješ, nego ja.

2. Ona stvar sa Pavlom i Kirinom teško će se privesti kraju. Najbolje bi bilo, da obojica pristanu, da šumu podijele. Ali ako su im obojici tako tvrde glave, onda neka tjeraju stvar do kraljevskog suda ili neka se potuku, pa čija glava ostane cijela, onoga neka bude i šuma.

Oprosti, da ovako govorim, ali vjeruj, da nisu drugačije ni zaslužili.

3. Hvala ti, draga Petronilo, da preda mnom ne kriješ svoju najdublju ranu i da me izvješćuješ o Stjepku. Tu samo preostaje strpljivo čekanje i ništa više. To je tako neobičan i tako rijedak slučaj, da mi za njega i sveti brat Jordan nije znao naći drugog savjeta nego: moliti i čekati. U molitvi se ne mogu s tobom združiti, jer nemam za to dara, ali u strpljivom čekanju ne možeš naći boljega druga od mene. Da ti ipak u toj stvari nešto utješnog javim, slušaj ovo: Ovdje su naša braća dominikanci osnovali i jedan ženski samostan. To su redovnice, koje žive strogo od svijeta zatvorene i provode život u molitvi i pokori. Imade tamo svetih duša, kako mi priča brat Jordan, i on je tima sestrama preporučio, da ustrajno mole, da u toj stvari nastane kakav preokret na bolje.

A sada, plemenita i draga Petronilo, da ti opet preporučim kao uvijek, da mi paziš na moje knjige i papire, a za to ću ti poslati nešto, što će te jako obradovati. Pozdravi mi Pavla i Agnezu i druge.

Opet te i danas uvjerava, da ti nikada ne će moći iskazati dovoljno zahvalnosti, što si mu dozvolila, da te nazove prijateljicom, tvoj Krsto."

Tako je pravnik Krsto Jagodić u najboljoj namjeri u te tri točke strpao tri životna pitanja. Ali život se uvijek otimao mrtvim slovima, i tko zna, kako će raspletsti te Krstine tri točke po tajnim i vječnim zakonima?

U takve misli zapade gospoja Petronila, kad joj je toga dana napokon uspjelo, da u miru pročita Krstin list. Bilo je to neposredno pred večeru, kad se kišna večer već bila obavila mrakom. Pri titravome sjaju uljenice jedva bi se bilo i primijetilo, da se Petronilinim licem, dok je čitala list, prelilo lagano rumenilo, koje ostade na licu sve do svršetka čitanja. Dok je list previla i složila opet onako, kao što ga je dobila, rumenila odjednom nestade.

Onda spremi list u veliku škrinju iz hrastovine, i to u jedan pregradak, gdje je već bilo naslagano nekoliko takvih listova. Iz iste škrinje izvadi nato čistu kapicu od lanenog platna, i sada se vidjelo, da je isto takvu nosila ispod svoje crne udovičke kape. Tu skide, a čistu metne na glavu. Dok je to sve tako udešavala, odjeknuše kućom buka i žamor glasova. Pavao se s ljudima povratio s rada vrlo razgovorljiv i veseo. Njegov je glasni smijeh najjače odjekivao, dok su svlačili čizme lu-

pajući njima o drveni pod i s velikom bukom ulazeći na vrata družinske sobe, gdje će večerati.

I uistinu dugo je već tome, da Petronila nije vidjela Pavla u tako dobrom raspoloženju. Kad je sada stupila na druga vrata u družinsku sobu, pozdravio ju je Pavao s kupom punom medovine iskapivši je u njezino zdravlje do dna.

„To je za mene, majko, današnji posao! Ono nije ništa, kada oreš strnište i ideš za plugom i odvaljuješ brazdu za brazdom, kao da režeš sir. Ništa lakše od toga, mogao bi i spavajući! A ovako, kad krivudaš i zapinješ, kad ti plug zadre ili iskoči, da vidiš veselja, majko!"

Sva se kućna čeljad sabra pri molitvi i večeri. Jeli su najprije pšeničnu kašu iz zajedničkih zdjela, a iza toga se donese na stol polovina pečenog teleta. Pavao kao domaćin zareže velikim nožem u meso dijeleći komade uokolo. Odmah do njega sjedio je Grgur Gojšić, kojega su još putem pokupili. Nije se izjašnjavao, kuda se zapravo uputio te večeri, a nije ga za to nitko ni pitao. Da Gojšić ima svoje pute i da često ne želi o njima govoriti, to je bilo svima poznato. A ipak je te večeri upravo Pavlov dom bio cilj njegova puta. Uza sve što je obilno jeo i pio, svaki mu se čas vraćao pogled na vrata, kao da nekoga iščekuje. Svoj šešir sa gnjetlovim perom nije skidao, a kako je nad velikim hrastovim stolom visio željezni obruč, koji je podržavao četiri uljenice, tako je Gojšićevo dugačko pero crtalo po svijetlom okrečenom zidu čudnovate šare i krivulje, kao da netko piše tajanstvena i nerazumljiva slova.

Nitko od društva za večerom nije zapažao, da je Gojšićeva današnja objest i veselje nekako usiljeno i nenaravno. Pio je naglo, a jeo pohlepno, pa se pred njim sabrao za čas cijeli kup kostiju. Samo gospoja Petronila, pred kojom je bio zemljani sud s mlijekom, pažljivo je promatrala Gojšićeve kretnje, pri čemu se njezino sivo, mirno oko često susrelo sa lovčevim pogledom. Njega je to smetalo, pa se svaki čas okretao na stranu, da ga izbjegne.

Uto pokupiše momci kosti ispred gostiju na bakrene pladnjeve, a Petronila se podigne, da se zahvale Bogu na daru blagovanja. Kad su domaće žene pospremile stol, ostaviše družinsku sobu.

Dalji razgovor prekide žestoki lavež pasa i strani glasovi. Navikli na nenadane goste, nije se niko na to

obazirao osim Gojšića, koji je zašutio i tako se ukočio, da mu je sjena pera od šešira bila ravna crta.

Lavež psa presta i na vratima se pojavi gospodin Lovro Brlobašić s jednim svojim čovjekom. Pavao skoči sa stoca i bučno ga i srdačno pozdravi, što je i naravno, jer starac nije tako rijedak gost na Pavlovu selištu. Dadoše mu stolac, da se smjesti uz Pavla, i nališe mu kupu. Kad su iskapili, ogrli mu Pavao ramena živo mu pričajući, kako je danas prvi puta zaorao krčevinu.

Stari je Lovro kimao glavom izmijenivši pri tom značajan pogled sa Gojšićem. Onda odloži kupu i uozbilji se:

„E, sinko Pavle, kad si danas tako veseo, mirno ćemo progovoriti koju o onome, zbog čega sam ti došao danas."

Pavao se zavali u drveni tronog i obje ruke čvrsto uhvate krajeve naslona. Petronila, koja je mirno sjedjela, upre svoj pogled u starog Lovru, dok je Gojšić brisao svoj nož o ubrus od grubog platna i spremao ga u kožne korice.

„Pa... tako, poslao me Kirin..." poče Lovro i tu zapne, a Pavlu već nabrekne žila na čelu, a lijevi mu se brk objesi.

„Poslao me Kirin..." teško ponovi Lovro. „Ti znaš, kako je riješio kraljevski sud poradi šume Bukovice. Stjepko je pristao, da se šuma podijeli... i Kirin je pristao. Samo se ti, Pavle, protiviš. Eto zato sam došao i molim te, da i ti pristaneš. Sutra će izaći Gojšić s ljudima, da podijele šumu."

Pavao naglo ustade, teški stolac gurne nogom, da je odletio sve do zida, i kao da vidi samo još Gojšića, pođe razjaren prema njemu. Uhvatio ga za ramena i podignu ga sa stolca.

„Za to si mi danas došao u kuću, vraže lukavi? Za to — je li?"

Gojšić se ispričavao otimajući se, ali ga Pavao dogura do vrata i baci napolje.

„Neka mi više ne prelazi praga, bolje će mu biti. A sada dolazi na red Kirin!" vikao je Pavao lud od srdžbe.

Drhtavim rukama stezao je kožni pojas, koji je bio kod jela popustio, a oči su mu sijevale i pjena se pojavila na ustima i spojila se s obješenim brcima.

„Pavle, umiri se! Dođi k sebi, pa se u miru dogovori s Lovrom!" pristupi k njemu Petronila.

„Odmakni se, majko!" zareža Pavao.

„Za rane Spasiteljeve, umiri se!" ponovo će Petronila.

„Ne spominji Spasitelja!... Idi — idi!" strašnim će bjesnilom Pavao.

„E, polako, sinko! A kuda se spremaš? Ja sam tu, da stvar uredim," odlučno se ustoboči pred njega stari Lovro.

„Na stranu, stari! S tobom nemam ništa, jesi li čuo? Šuma je moja i draža mi je od života. Ne dam je, ne dam! Čizme i konja, moga konja! Odmah, odmah!" izdere se hrapavim već glasom na momka, koji su zaplašeni virili na vrata.

Svi ustukoše kao pred pobješnjelim bikom, dok je Pavao dohvaćao kratki mač, koji je u kožnatim koricama visio o drvenom klinu u jednom uglu družinske sobe.

Uto se rastvoriše druga vrata i sva zaprepaštena pojavi se Anica.

„Pavle!" zavrisne očajno. „Šta ti je? Kuda ćeš?"

Kad je dotrčala do njega, uhvati ga za rame. Pavao ju odbaci kao perce i pojuri prema vratima.

U još većem strahu poleti za njim Anica, koju Petronila bojeći se za nju uzalud pokuša zadržati.

„Za rane Božije, Pavle! Ostani, Pavle, Pavle!..." vikala je Anica i objesi mu se za rukav.

Lovro Brlobašić požurio je naprijed u mrak.

Uto svi začuše vrisak i mukli pad. Petronila dohvati uljenicu i istrči na drvene stepenice u predvorju. Pri dnu stepenica raspozna na zemlji Anicu.

„Ovamo luč i neka dođe Mara!" povika Petronila prema družinskoj sobi, dok je s uljenicom prešla preko šest širokih stepenica od hrastovine. Anica je bolno stenjala stežući se rukama oko pasa, a u blijedom joj licu zapazi Petronila onaj tako dobro poznati izraz. Znale su odmah, što znači ovaj pad: da je uništena jedna nada i jedno očekivanje...

Na zapovijed Petronilinu podigoše momci i domaće žene Anicu i pomnjivo je unesoše u kuću i smjestiše na ležaj, te kod nje ostadoše samo žene Petronila pošalje nato po staru Mandu iz susjednog selišta, koja je bila vješta u takvim slučajevima, a dotle je sama s Marom pomagala Anici, kako je najbolje znala.

„Majko, majko, što će biti s Pavlom?" svaki je čas zavapila Anica u najvećim vlastitim bolima.

„Umiri se, Anice, sve je u ruci Božijoj," govorila je Petronila, dok ju je samu razdirao užasan strah i neizvjesnost. Da se sada moli, nije bilo ni vremena ni načina, i puna nemira samo je zazivala prisutnost Božiju i stavljala sve u svemoćne ruke Providnosti.

Kad je prispjela stara Manda, ispuni se doskora izba, u kojoj je ležala Anica, mirisom iskuhanih trava. Noćni su sati polagano prolazili i Anici prestajahu tjelesne boli, ali je zato nemir njezine duše postajao sve veći. Napeto je osluškivala u noć, iako su se čule samo kapi kiše, kako jednolično padaju. Dva puta je zalajao pas čuvar obilazeći po oboru, i svaki puta se Anica trgla i pokušala ispraviti se na ležaju, ali je sve ostajalo mirno.

Stara je Manda jednoličnim glasom pričala o ženama, kojima se dogodila takva ista nezgoda, pa kako su poslije opet rađale zdravu i jedru djecu. Pričala je tiho i polagano tužne i vesele zgode, sve oko onog čudesnog časa, kad se čovjek rađa na svijet.

Gospoja Petronila sjedjela je uz Aničinu postelju držeći u svojoj blijedoj, mršavoj ruci malo hrapavu, kratku i čvrstu ruku Aničinu. U stravi i nemiru gledale su jedna drugoj u oči osluškujući u noć, dok su ih priče stare Mande obavijale kao neko daleko, nerazumljivo brujanje ne prodirući dublje i ne dozivljući im išta u pamet... Gledajući tako nepomično u Petroniline budne, širom otvorene sive oči Aničin se pogled polagano zamuti i očni se kapci zatvoriše i domala se čulo samo pravilno i duboko disanje. Gospoja Petronila dade znak staroj Mandi, da ušuti, pokazujući na usnulu Anicu. I stisak male čvrste ruke popusti i Petronila polagano povuče svoju ruku.

Ustajući nagnu se još nad malu Pavku, koja je čvrsto spavala. Mala njezina postelja, nalik na zipku, bila je prislonjena na podnožje široke bračne postelje i zatvorena sa tri strane zastorima od vezenoga platna. Tihim koracima izađe onda Petronila iz sobe. Čim je stupila u predvorje, vidjela je, da se već razdanilo. Kiši ni traga, a na nebu se već javljalo plavetilo. Jutarnje svijetlo postajalo je sve jasnije navješćujući domala prvi odsjev sunca. Sišavši niz drvene stepenice Petronila se zagleda u razmočenu zemlju, u kojoj su ostali tragovi ljudskih stopala. To joj nanovo oživi sinoćnje doga-

đaje i mučna je neizvjesnost navodila da pođe, da krene, da dozna...

Što da čini? Dugo je stajala motreći tragove, a onda se ipak savlada i okrene se, da pođe opet uz stube. Uto odjekne topot konja, koji se zaustavi pred velikim vratima na oboru. Pas veselo zalaja, a jedna ruka izvana spretno proturi drveni zasun s nutarnje strane. Pavao miran i ozbiljan uđe na vrata vodeći konja za sobom. Kad je ugledao majku, domahne joj rukom, da dođe k njemu, a kada se Petronila približila, reče poluglasno:

„Ubio sam ga. Sad sam miran, riješio sam se eto šume," i smiješeći se odmahne rukom mimo čela. Oči Pavlove bile su djetinje otvorene, a cijelo mu je lice, iako blijedo, odavalo potpuni mir. Petronila je samo nijemo gledala, a nato je Pavao uze ispod ruke i povede u vrt.

„A Anica se nije brinula, što će biti sa mnom?" upita naglo s izrazom nemira, a onda nastavi: „Nakon onoga sinoć nisam drugo ni zaslužio," — i spusti glavu.

Petronila, koja još uvijek nije sve poimala, ispriča, što se s Anicom dogodilo. Pavao podigne glavu i zagleda se prema svom domu, a onda zažmiri očima boreći se s ganućem i suzama.

„Majko moja, slušaj sada, kako je sve bilo. Kad sam dojurio s Kreškom onamo, Kirin je izašao pred kuću i htio je da počne prijateljski razgovor. Nisam dao govoriti, odbijao sam sve i samo sam govorio jedno, da ja šume ne dam i ne dam. Brzo nasta iz prepirke svađa, a onda i Kirin pristane, da se pobijemo. Ne znam sam, bio sam lud od bjesnila, razjaren do krajnosti, a pri tome mi se činilo, kao da me se Kirin i boji. Momci su upalili baklje i pošli smo na onu čistinu pred njegovom kućom. Daljnjega se više pravo i ne sjećam, sve mi je u magli. Čuo sam iz Kirinove kuće žamor i zveket naših mačeva. Uto me rani Kirin ovdje u zatiljak i — sve bi se moguće drugačije svršilo, da se nije to dogodilo. Podivljah upravo, da me je prvi ranio, i samo sam htio smrt njegovu."

Pavao pokaže majci ranu, na kojoj je bila zgrušana krv.

„Kod jednog udarca, kojim me je promašio, zaokrene se tako, da sam mu sjurio svoj mač sa strane duboko među rebra. Kad se zateturao i pao — majko, majko — kako mi je bilo! Ne znam, je li to bila tvoja ili Aničina

molitva ili što drugo, ali kao da u mene grom puče. Panem pokraj njega i kao lud ga počeh drmati i zaklinjati: ‚Oprosti mi, Kirine, oprosti mi Boga radi. Oprosti mi, Kirine, brate, ne smiješ umrijeti!' — i rikao sam kao vol. Još je samo jednom otvorio oči, pogledao je u mene, a onda je svrnuo pogled na nebo i izdahnu... Proplakao sam kao malo dijete, ljubio sam mu ruke i optuživao sam samoga sebe, a kad sam ustao, izjavio sam pred svima, koji su se bili okupili, da se odričem i za se i za svoje nasljednike šume Bukovice, što ću još i pismeno potvrditi. Onda su došle i žene i počele naricati, a u mojoj duši nasta mir. I Kirinovo lice bilo je mirno i spokojno... „Majko, ti šutiš... zašto mi ništa ne kažeš?" uzvikne još Pavao kad je gospoja Petronila spuštene glave i dalje šutila.

„Ubio si čovjeka... brata... Pavle," jedva izusti Petronila polagano, muklo.

„Kad nisam drugačije mogao da ubijem šumu u sebi... razumiješ li me, majko? A sada kao da je i nema, ne — kao da i nije više ničija, samo Božja!"

Pavao raskrili ruke i raširi svoje tamne, od rada otvrdle prste, kao da bi htio pokazati, kako je sada slobodan i prost od svega.

„Raspeti moj Spasitelju... on je prost slobodan od svega... a ja primam mjesto njega njegov grijeh na sebe..." izgovorila je Petronilina duša, dok su joj usne bile čvrsto stisnute.

„Idem, da vidim Anicu, svoju jadnu Anicu!"

Nešto kao kliktaj zazvučalo je u Pavlovu glasu, kad je to rekao, a kako se naglo okrenuo, osjeti Petronila u tom pokretu nešto kao ljubav i čežnju.

„Je li moguće, dragi Bože, da će iz tame ove noći ipak bljesnuti malo svijetla?" pitala se Petronila, dok je gledala za sinom, koji je postao ubojica...

I odjednom joj se učini, da svi oko nje rade i žive bez prave svijesti, a samo ona mora tu stajati, da u sve pronikne, sve jasno vidi i sve šuteći nosi sa sobom.

*

Ovo jadno i nemirno srce ljudsko! Čim mu se malo sreća nasmije, već očekuje, da će se odjednom sve oko njega izmijeniti: sve krive će se staze ispraviti, svi ponori zasuti, a na svakom buništu procvasti cvijeće...

To se prelijevalo i na Aničinu licu, koje je poprimilo svoj nekadanji djevojački izraz. Smješila se svojim

rukama, koje su počivale na vunenom pokrivalu, i čudila se, kako su u ovo nekoliko dana nerada postale nježne i bijele. Ipak je željno iščekivala, da se opet pridigne i prihvati posla. Stara joj Manda još ne da ustati, a navodi takve mudre razloge, da se Aničino lice rumenilo od njezinih riječi.

Posljednje je dane stara Manda dolazila samo prigledati i nije dulje ostajala. Danas je privukla drveni tronog do postelje, sjela i spremala se, da nešto kaže.

„Znaš, žao mi je one tvoje Pavke, gospe. Sve ove dane premišljam, raspitavam naokolo, i pomisli, gospe, bila sam čak i kod ‚čelavog dede' u Grmeču..."

Anica je zabezeknuto gledala u staricu, a nato ona još više primače tronog k postelji i počne šapatom:

„E — da nije one tvoje svekrve. Ona ni u šta ne vjeruje, samo u svoju molitvu. A nebo je daleko, a oko nas ima svašta, treba samo znati. Eto da nje nema, ja bih ti nešto rekla, pa da me poslušaš, dijete bi postalo kao i druga djeca. Da hoće samo ona kuda otići, sve bi mi to lijepo uredili."

U Aničinu licu miješao se strah sa izrazom izvjedljiva očekivanja pred nekakvim neobičnim i tajnovitim otkrićima.

„Slušaj me, gospe, što bi trebalo učiniti. Dijete mora opet dopasti one iste bolesti."

„Mando, za ime Božje, što to govoriš?"

„Nemoj se odmah prepadati. Eto — dali bi djetetu sok od nekih bobica... sve ćemo mi to lijepo prirediti, pa će mala pasti opet u onakvu ognjicu i sva će se opet ukočiti. A onda treba dobro paziti, kad se počne mijenjati u licu i modriti; treba sve otvoriti i vrata i prozore, a onda jednim oštrim trnom, to zna ‚čelavi dedo', treba je ubosti u zatiljku, samo treba pogoditi pravo mjesto, i tu će unići opet onaj komad duše djeteta, što se već bio odvojio — onda, kad je dijete bilo bolesno. Jer moraš znati: onda, kad je dijete umiralo, odvojio se komad duše, a vi niste pazili, niste djetetu otvorili usta, i onaj komad nije mogao da se u nju povrati. Sada to ne ide tako lako, ali ako me poslušaš, kako ti evo rekoh, dijete bi opet postalo ko i sva druga djeca... A šteta bi bila onakvog djeteta."

„Očuvao me sveti križ! Toga ja ne mogu učiniti, ne bih mogla nikada!" odrješito će Anica.

„Ja ti rekoh, gospe, a ti promisli, materi nije ništa teško za svoje dijete."

I tiho se udalji stara Manda ni ne sluteći, kako je ipak pogodila pravi čas, da u majčino srce ubaci nadu, pa bila ona i skopčana s tako strašnim okolnostima. Koliko god je Anica uvjeravala sama sebe, da ništa ne drži do tog Mandina pričanja, svaka se ona riječ duboko usjekla u njezino srce. I odsad svaki put, kad bi god bila s malom Pavkom, otupljivao bi pomalo otpor i rađala se spravnost i želja, da se više pozabavi onim prijedlogom. Čuvajući tu tajnu pred Petronilom počela je pomišljati, kako bi je navela, da kuda pođe na neko vrijeme sa selišta.

II.

NIKO VIŠE ne bi prepoznao dvoranu, u kojoj su za one sparne lipanjske noći, dok je bolovao pokojni satnik Šimun, sjedjele Katarina i Petronila. Ona jednostavna dvorana, u kojoj su onda jedini uresi bile lijepo izrezane hrastove grede na stropu i ona dva velika brončana svijećnjaka, pretvorila se u vilinski stan. Zidovi su sve do stropa prekriveni sagovima i damastnim svilenim tkanjima, a sam strop bio je raskošno izrađen u kazetama i pozlaćen. Gdje zid nije prekriven tkaninama, ukazuju se zidne slikarije, ali takve, da ih kršćansko oko ne bi smjelo ni pogledati. Oživjele priče poganskih bogova i božica, kao da nikad nije ni bilo križa.

Uz zidove svukud unaokolo bile su smještene niske počivaljke pokrivene krznima svakojakih životinja, koje ne žive u našim šumama. Otprije je ostao u dvorani samo dugi stol od hrastovine i ona dva velika svijećnjaka, u kojima su i sada gorjele sve svijeće, premda je vani još bilo danje svijetlo. Ali tmurno je bilo to proljetno kišno popodne, i u dvorani je bilo tako mračno, da je Stjepko naložio, da se zapale svijeće.

Stari teški hrastovi stol skoro se savijao pod teretom svega i svačega, što je bilo na njemu smješteno: u bogato posrebrenjenim posudama izredala se najraznovrsnija jela, a teški dragocjeni vrčevi puni pića brzo su se praznili i opet punili. Usred stola bijaše umjetno sagrađena čitava kula od medenih kolača, ali još nije bila načeta.

U čudnu društvu slavi Stjepko rođenje svog sina.

Veselo je to i prijatno društvo, rekao bi netko, tko bi letimično pogledao dvoranom. Kod malo pomnijeg promatranja upalo bi mu štošta u oči: tri žene, jedine među muškarcima u dvorani, bile su napadno odjevene, lica su njihova i oči posve drugačije nego u žena iz sve župe psetske. Sve tri su sjale u nakitima, a na bijeloj i zagasitoj puti ljeskale su se mliječnim sjajem velike biserne ogrlice. Ne, na dobacivanja muškaraca nikada se onako glasno i otvoreno ne smiju druge žene i djevojke i ne leže niti sjede onako slobodno pred drugima.

Jednu od tih žena, onu tamnoputnu sa posve crnim vlasima, doveo je sa sobom onaj mladi gospodin, koji je islikao one slikarije u dvorani na zidu. Doveo ju je iz Italije zastalno naslućujući, da u ovoj još divljoj zemlji ne će naći žene, po kojoj bi mogao raditi svoje božice. Kako ta žena nije znala domaćeg jezika, drugima je služila za zabavu i smijeh. Od drugih dviju plavka jedna je bila žena zakupnika soli iz Knina, onoga čovjeka sa savinutim nosom i kudravom kosom. Tko bi znao, gdje ju je pokupio! O njezinoj se prošlosti nije ništa znalo. Bila je izvanredne ljepote, ali nagrđene ružnim i okrutnim izrazom. Taj je zakupnik soli imao da uredi neke poslove sa Stjepkom, zato se sada nalazio u Psetu. Druga plavka, još posve mlada, nježna i krhke spodobe sa grozničavo sjajnim očima, bila je od sve tri najrazuzdanija. Izazivala je muškarce riječima, da se svaki čas orio dvoranom gromki smijeh i odobravanje. Ona je inače razbijala dosadu starom bogatom trgovcu prekomorskh tkanina iz Splita, u čijim se džepovima smirivao dobar dio Stjepkova novca. Ni za nju nitko nije znao, odakle je i što je, ali je bila domaće krvi, jer je govorila posve po domaću.

Sve tri žene najčešće su se obraćale Stjepku, koji je sjedio na povišenom stolcu, a većina je drugih bila ispružena po počivaljkama.

Uistinu Stjepko nije više bio tako strašan. Preko onog jednog oka prebacio je bujnu smeđu kosu, a kako je sada brijao i bradu, vidio mu se lijepi uski podbradak i čvrsti vrat. Samo usta mu još uvijek bijahu odurna, osobito kad bi pio i jeo. Na njemu je bilo odijelo od zelenog i žutog baršuna, opšiveno zlatom, a okovratnik od dabrovine svršavao se otraga kao mali majstorski skrojen plašt, koji je savršeno sakrivao savinuta leđa, Sjedeći ovako u stolcu i kad bi još zaokrenuo glavom,

svakome bi se činilo, da to sjedi skladan plemić, koji nije ničim nagrđen. Osobito su ruke Stjepkove bile otmene građe kao u malo kojeg domaćeg čovjeka. Stjepko je vrlo malo jeo, ali je zato mnogo pio.

Osim Stjepka, zakupnika soli i starog splitskog trgovca te slikara Filipa bilo je u dvorani još nekoliko gospode: tri propala mala plemića, koji su za laskanje i ulagivanje i za još kojekakove usluge primali od Stjepka svaki čas pomalo novaca, da mogu životariti. Po strani na uglu hrastova stola sjedio je podebeo suludi starčić, nekakav Vukin rođak, koji se jednoga dana jednostavno uselio, i Vuka nije više dala, da ode. On je mirno sjedio za stolom i neprestano je jeo, ali je samo vodu pio.

„Slavno društvo želi, da pričam nešto o svojoj prošlosti — ha... ha... ha," cerio se Stjepko pružajući svoju kupu momku, da je napuni." Ali — Đulijeti će biti dosadno, kad ne bude razumjela ni riječi. Dona Đulijeto, je li, da ne ćeš ništa razumjeti?" obrati se njoj talijanski.

Ali Talijanka odlučno zaklima glavom, njoj je bilo svejedno, kojimgod jezikom Stjepko govorio, glas njegov bilo je jedino, što joj se u ovoj barbarskoj zemlji dopalo.

„Dakle... najprije neka živi moj prvorođenac Petar! Da, Petar će se zvati, i vi ste prvi, kojima kažem... a sve bez popa i krštenja!"

Svi iskapiše podignute kupe, dok se Stjepko smijao, smijao se samo grlom i očima, a nakazne usne ostadoše mu nepomične.

„U Psetu će opet biti uzbuna! Nečuveno je to: nekršteno dijete da živi u njemu! Kome je krivo, neka iseli! Meni je pravo, ja mogu i sam ovdje ostati."

Tu zastane dosjećajući se već omagljene glave od pića, što je htio dalje.

„Aha... sad ću se sjetiti, što je sve ono sa mnom bilo! Samo malo čekajte."

Ono jedno Stjepkovo oko zagleda se nato gore u pozlaćene dijelove stropa, ali se naglo svrne njegov pogled tražeći jednoga od plemića, a onda zapita nenadano:

„Je si li ti ono pričao, Rade?... Jesi li ti pričao, da je moj brat Pavao sjurio svoj mač u srce Kirinu Brlobašiću? Između rebara — je li? Ha... ha... Ljubezni moj brat... Dona Đulijeto, ja imadem brata... a lijep

je moj brat... ima ravne noge... samo su mu malo poširoke ruke... I dobar je i krepostan moj brat... vidiš, ubio je ovih dana jednog našeg rođaka. Taj je već pod zemljom... A ti još ne znaš, kreposna Đulijeto, da ja imadem i majku! O — da je samo vidiš, sakrila bi se i ti i ta oba anđela pred njom. To je plemkinja! A pobožna je i još kako pobožna! A bogobojazna je tako, da u pet godina nije poželjela da vidi svog prvorođenoga sina..."

Iz Stjepkovih se grudi ote smijeh gorak i otrovan.

„A kako ste se to nakazno i neukusno obukle... vi sve tri... istom sada vidim... Kakve su to boje?... Prave ste nakaze... Da vas vidi moja gospoja majka!... Rekoše mi, da ona nosi samo crno i da je još uvijek lijepa.. je li, Rade?" poviče Stjepko uzdignutim glasom.

„Vaša je gospoja majka, vaša milosti, nesamo lijepa, nego mudra i plemenita žena, upravo kao i vaša milost," oglasi se bezbojan glas ispod rijetkih brkova i šiljatog nosa.

„Glupane! Mozak su ti vrane pojele!" otrese se žučljivo Stjepko i ljutito zabaci onaj pram smeđe kose, da se ukaza šupljina onog sašušenog oka. Onda se smiri i postade opet ljubezan. „Gosti moji, jedite i pijte!... Momci, a što tu blejite?... Dalje, dalje, nosite sve na stol. — Sve se mora pojesti... sve... A što ćemo sve popiti, za to se ne će doznati, ne bojte se!"

I prvi iskapi svoju kupu do dna i zapjeva nekakvu tuđu pjesmu, čudnu i nerazumljivu i u riječima i u napjevu. Pijana družina u dvorani prihvaćala bi svaki put onu nerazumljivu riječ na svršetku, što se svršavala na — bastis — pa su je kreštavi i hrapavi glasovi ponavljali svaki na svoj način.

Odjednom prekide Stjepko pjesmu i lupi šakom o stol, da je sve zazvečalo.

„Dosta je dernjave!... Puknut će mi uši i glava!" povika iz svega glasa.

U tren nastade tišina, a onda se opet začuje Stjepkov glas, miran, iako u početku malo hrapav:

„Vi ne znate, tko me je naučio ovu pjesmu? Ona me je naučila, ona... poradi koje sam dobio ovo..." i pokaza rukom preko oka i lica.

„Što gledate tako? Čudite se — ha? Imali biste se vi koječemu čuditi, da bi se odmah otrijeznili. Ali ne sada... ne mogu, ne mogu sve. Samo nešto. Sve drugo

spada mojoj gospoji majci, mojoj ljubljenoj... njoj ću ispričati, bude li htjela slušati... sve ono o malom dječaku, koji je tako užasno trpio..."

I unakaženim Stjepkovim licem pređe nešto čudno kao izraz boli i tuge, koji kao da je tražio, gdje da se pojavi. Ali onda naglo podigne glavu i ono jedno oko pogleda strašno prezirno sve oko sebe.

„Što vi znate!" poviče Stjepko glasno. „Vi ne možete ni razumjeti, kako jedno dijete može biti sveto i dobro... Takav sam bio i kao rob crnog gospodara i kod njega sam obratio jednog svog druga i pokrstio ga... Ha... ha... ja sam ga pokrstio, a on je sada sigurno bolji kršćanin od mene... Ali to ne spada ovamo, nego sam vam htio pričati o onom crnom vragu od žene, koja me je naučila onu pjesmu... Dugo sam robovao u prvoga gospodara u jednom velikom gradu kod mora, dok me jednoga dana nije prodao svome isto tako crnome rođaku. I poveli su me sa sobom i dugo su me vodili. Kroz neku strašnu pustinju. Onda mi je moglo biti već sedamnaest godina. Kao vrag pakleni bio je crn i ružan taj moj novi gospodar — i okrutan i divlji. A ja... bio sam lijep... ogledao sam se u vodi i znao sam za to... Dona Đulijeta već drijema... Drijemaj, Đulijeto, i nasloni se samo na svog Filipa..." okrene Stjepko talijanski, a onda odmah nastavi: „Onaj divlji vrag imao je ženu, ružnu kao i on, ali njemu se činila najljepšom. Ta crna ljepotica baci oko na mene. Mazila me je i svačim podmićivala, a kada onaj vrag od gospodara ne bi bio kod kuće, učila me je pjesme... Glas joj je bio vrlo lijep... Dugo sam se otimao kao Josip... ali onda uđe nekakav zloduh i u mene... Ostavio sam u domovini djevojčicu zlatnih vlasi s modrim očima i nje sam se sjetio, i dok nju možebiti grli i ljubi drugi, ja robujem uz ovu grdobu... Nisam htio ni na što da mislim. Sve sam htio zaboraviti. I ona je crna žena uživala... Jednoga nas dana iznenadi gospodar i uredi me ovako..."

Stjepko pređe opet rukom preko lica i nagne kupu.

„Kad me je ovako krasno uredio, otpremiše me onako izranjena nekuda daleko. Oh, kad se toga sjetim!" promrsi kroz stisnute zube i sav se strese. „Kad su mi rane kako-tako zacijelile, morao sam vući tovare i prenositi teške vreće s obale u čamce... Dani su prolazili i mjeseci... i od toga se saviše moja leđa, a noge su mi se iskrivile, dok sam pod teškim teretima salazio niz brdo...

To je, da znate, zašto sam ovako lijep postao. Vama više ni ne treba znati. Ja znam, lice mi vaše kaže, da ste htjeli nešto drugo... ono, što vama treba, da se nasla-đujete," i ne birajući izraze nadoda im još nešto, od čega su se oni previjali i hvatali za trbuhe od smijeha. Nastade raspojasanost, zapitkivanje i dobacivanje.

Usred te graje uđe jedan od momaka u dvoranu i prišavši k stolu prišapne nešto Stjepku. Stjepko se lecnu, a onda pljesne rukom o ruku, da je oštro odjeknulo.

„Gospodo, znate li, tko je vani ? ! Nemojte se ustrašiti... Ha — ha... pred vratima je jedan odozdol iz samostana — redovnik. Sigurno ga je poslao onaj trbušasti opat, da prokune prvorođenca moga i mene i vas sve, ljubezne moje goste, i sve ove zdjele i kupe i jelo i piće. Što velite vi na to ? Puknut će vam pojas od smijeha, kako će to biti veselo... Jurane, uvedi ga ovamo!..."

Momak se malo skanjivao gledajući u neprilici na žene, koje nisu promijenile svoje položaje. Nato Stjepko sam ustane i pođe malo teturajući prema vratima, ali ga Juran preteče, otvori vrata i uvede u dvoranu redovnika. Bijaše to visok čovjek u bijeloj odjeći s prosijedom bradom. Kad je ugledao Stjepka, redovnik se jedva vidljivo lecne, a mudrim mu licem preleti izraz duboke sućuti.

„Ti si Stjepko Šimac ?" progovori redovnik malo stranim naglaskom, a onda se zbunjeno ogleda po dvorani. „Htio bih s tobom nasamu govoriti, Stjepko."

Stjepko se upre o stol i jednim je svojim okom zurio začuđeno u redovnika.

„Jest, to je isto lice... Vi... vi ste onaj isti, koji je mene otpremio onamo. Oho — koja je to čast. Neizmjerno mi je drago, da vas opet vidim. Ali nas dvojica nemamo jedan drugome ništa nasamu reći... Što mi imate reći, govorite slobodno pred ovim časnim društvom. Svi su oni časni, jer ja nisam nimalo bolji od njih. Ako ste poslani, da me prokunete, sada vam je najbolja prilika za to."

Starom redovniku potekoše suze niz lice.

„Sinko moj, nisam došao, da te prokunem, nego da dirnem srce tvoje. Jučer sam se povratio iza toliko godina i čuo sam sve o tebi. Koliko su me god i časni opat i sva moja braća odgovarala, nisam imao mira, dok nisam evo došao k tebi! Pođimo, sinko, od srca

te molim, u drugu koju prostoriju ili kuda bilo, samo da s tobom nasamu govorim."

Stjepko se zlobno naceri i raširi noge pred redovnikom.

„He — he — he — ljubezno je to od vas, vrlo ljubezno, da ste se potrudili u ovu ozloglašenu kuću, da govorite sa čovjekom još gorega glasa. He — a što ono htjedoh da vam još kažem ?... Aha — htjedoh vam reći, da mi nemamo ništa jedan drugome reći — ništa, što ne bi mogli čuti ovi moji kreposni gosti."

Na re tiječi redovnikovo lice zategne izraz ponosa, ali ga u čas savlada i spustivši se na koljena zamoli sklopljenim rukama :

„Sinko moj, molim te u ime Krista Raspetoga, razmisli malo, što će biti od tvoje duše. Bio si tako svet i dobar, kad sam te vodio pod plaštem i križem. Znam sve i vidim svojim očima, koliko si teško pretrpio, ali ima i puta i načina, da oprostiš, da zaboraviš ! Eto ja bih ovaj čas dao život svoj i najveće bih muke pretrpio, da se tvoja duša očisti i da opet budeš onaj Stjepko, kojega sam ja nekada i poznavao i volio."

Raskoračivši još više svoje noge i podbočenim rukama u pasu ustoboči se Stjepko pred starim redovnikom.

„A što ne pođoste onda s nama, sveti oče ? Što se onda niste ovako bacili u prah i pošli sa djecom ? Ukrcali ste nas s obale... He... He?... Vi ostaste na tvrdome, na sigurnome, a djeci kako bude. Je li ?... I onu ste noć mirno spavali i sve tolike noći. Ali... prošao je onaj pakao i sada ja mirno spavam, ah, kako mirno, sveti oče, samo da znate. Imam lijep dom, evo kako vidite, imadem i blaga i novac me se drži, a sada sam dobio i sina, pa zašto da onda mirno ne spavam ? Što bih još ?"

I Stjepko prasne u grohotan smijeh. Uto se redovnik podigne sa poda i ispravi. U licu mu se odražavala plemenita srdžba.

„Sinko moj, neka ti Bog oprosti, kao što ti i ja opraštam, jer govoriš u vinu. A ja te opominjem radi tvog vječnog i vremenitog dobra. Već su tolike tužbe na tebe stigle i do kralja i do biskupa. Radi javne sablazni može se upotrebiti i sila. Misli na to Stjepko. Moja su braća bila do krajnosti strpljiva, skoro da su prevršila i mjeru u strpljivosti s tobom, kako im spočitavaju psetski gra-

đani. Još uvijek imade vremena, a za sina Šimuna Šimca i Petronile naći će se i načina, da se sve uredi, da ne bude nikom zazorno i bez teških posljedica."

„Kako me malo poznajete i vi i svi drugi!" progovori Stjepko tako toplim i punim glasom, da u redovnikovim očima zasja nada.

„Kad bi se Stjepko htio preokrenuti i ravnati po vašim željama, nemojte misliti, da bi se on obazirao na posljedice i što će tko kazati. To upamtite. A zasada niti kanim niti na to mislim i ne ću se nikome pokoriti, jeste li čuli?" zagrmi opet takvim glasom, da je redovnik ustuknuo. „U mene je dosta i novaca i ljudi i znat ću braniti svoju slobodu... I sad smo gotovi. Razgovor je svršen!"

Okrenuvši leđa redovniku raširi ruke prema svojim gostima.

„A sada veselo, mili i časni moji gosti, neka vam ne kvari raspoloženje ova mala smetnja. Dona Đulijeta — ti kao da si se prepala... Kao da te je prodrmala savjest? E Filipo — poljubi je!... Tako... Je li da nema ništa slađe, Đulijeto?"

Stjepko se cerio teturajući prema svom stoliću.

Dotle se redovnik nečujno udalji.

„E, — haj... a sada igra... Igrajte... Što se izležajete... Rađe, kucni uz te svoje žice!"

Rade dohvati instrumenat, koji je sličio liri, i počne prebirati žice. Nesigurni na nogama uhvatiše se kako koji za ruke i oko stola započe smiješno skakutanje i okretanje. Stjepko prestane piti i nekako se podigne sa stolca i spusti na jednu od niskih počivaljki i sada, kada ga nije nitko motrio, sav se izmijeni. Podbočivši glavu rukama buljio je neko vrijeme onim jednim okom preda se, a onda se naglo podiže i izađe na vrata. Sa vrha drvenih stepenica čuli se odnekale prigušeni zvuci od plača novorođenčeta. Stjepko zakorači, da pođe na stepenice, ali ga zaustavi momak sa zapečaćenim smotkom papira. Prelomivši brzo poznati pečat približi se Stjepko uljenici, koja je osvjetljivala stubište, i počne polagano čitati. Kako bosanskom pismu nije bio osobito vešt, čitao je dulje vremena, dok nije potpuno razumio ispravu. Dotle je momak pokraj njega čekao osluškujući glazbu i smijeh i podcikivanje iz velike dvorane.

„Načuli sada svoje uši i slušaj dobro, što ću ti reći," progovori Stjepko ne dižući pogleda sa ispisane isprave.

„Hrelko neka se odmah opremi i zajaši put Bosne. On poznaje put do Vranduka, dva puta me je pratio onamo. Svuda putem neka sve uredi, da imademo konje za izmjenu. Radovan neka podigne sve momke, svi moraju imati prsne oklope i šljemove i oboružani neka me čekaju dole na Kružnici. Je si li razumio? A sad trči i pošalji mi Jurana."

Momak kimne glavom i nestade ga u mrak.

Stjepko skine uljenicu sa stalka i uputi se nadesno držeći još uvijek ispravu otvorenu.

Svijetleći put uljenicom uđe u neki uski prostor, gdje je zrak bio težak i odisao kožom i krznom. Tu su bile jedna do druge tri velike škrinje, a svuda su na drvenim klinovima visili mačevi, štitovi, koplja, lukovi i tobolci sa strijelicama. U tom tijesnom prostoru pročita Stjepko uz svijetlo uljenice ponovno i glasno ispravu vraćajući se na pojedina imena i dodajući svoje primjedbe.

„U Vranduku... morali su onu mrku kulu izabrati za sastanak. — Nemaš tamo ni gdje sjesti, a kamo li se pružiti... tako... dolaze i velmože i humski boljari... Hrelja Prodančić... poznam ga. — Radovan Turbić... To je onaj visoki mršavi, što toliko lomata rukama, a gospodari negdje oko Stona. Njega su, čini mi se, ranili Šplićani u nogu, kad smo se ono skupa borili sa knezom Petrom... Dakle Ninoslav se glavno u njih pouzdaje... Da vidimo..."

Stjepko smota ispravu i počne svlačiti gornje odijelo. Uto se pojavi Juran i na zapovijed Stjepkovu brzo je otvarao škrinje i povadio sve, što je potrebno. Onda pomogne gospodaru da navuče sukneni haljetak i prsluk i preko glave pletenu gvozdenu košulju i opaše ga kožnatim pojasom. Kad mu je navukao i čizme sa ostrugama, prikopča mu o pojas kratki mač u toku, a dugi mač zatakne u kožni privjesak. Najposlije zatakne Stjepko onu ispravu u kožni pretinac za pojasom i pođe na vrata, a za njim Juran noseći uljenicu.

Iz dvorane dopre do njih pijana cika i smijeh. — Kad je Stjepko bio već na pragu kućnih vrata, strči niz drvene stepenice jedna žena i zabrinuta lica poče:

„Gospodine, uzmožni, što ćemo? Gospodaricu Vuku uhvatila je velika ognjica i ne pušta je."

„Što ću vam ja! Dovedite koga iz grada, tko se u to razumije. Ali — dogodi li se što djetetu, znajte dobro, da ste svi odgovorni. Ja ću izbivati nekoliko dana, a kad se vratim, hoću, da mi je dijete zdravo, jesi li čula? Sad radite, kako znate..."

Stjepko zajaši konja, koji je već spravan čekao, i u pratnji jednog momka okrenu prema gradskim vratima. Vrata bijahu već zatvorena, pa moradoše buditi čuvara, da im otvori mali, pokrajni prolaz na vratima.

Na Kružnici blizu mosta čekala je spravna Stjepkova četa. U mraku se nije ništa razabiralo, samo se zasvjetlucaše nekoliko malih svjetiljaka i začuo se dahtaj konja. Čim se začu topot Stjepkova konja, izjaši mu ususret Radovan, vođa momaka, i onda skupa obađoše momke i konje, koje je Stjepko redom pregledao i našao sve bez prigovora. Stasiti jaki momci kao da su srasli s konjima, a kako su bili bogato opremljeni, sve se na njima i u mraku sjalo i ljeskalo. Projašivši opet mimo njih stavi se Stjepko s Radovanom na čelo i četa krene u mrak. Negdje sa Huma ozva se kukavica... Čudnovato... sada u noći da se javlja... to nije dobar znak... pomisli gdjekoji od momaka, ali nitko ne prozbori ni riječi.

Kao zloguka pratnja odjekivalo je sad jače, sad slabije neko vrijeme njezino ku—ku — dok napokon ne utihnu iza njih.

Kad su Stjepko i Radovan poodmakli naprijed, približi Radovan svoga konja uz Stjepkova i povjerljivo se nagne prema njemu:

„Opet je u subotu dolaziła među ljude... ostala je dugo, a drugo su jutro opet svi pošli u crkvu."

„Znam, ona mi jedina kvari račune. Ali čekaj, dovesti ću sada iz Bosne nekoga, tko će joj biti ravan i tko će znati da pobija njezine mudrolije."

„E, kada bi bilo samo to, što ona ljudima govori. Ali — nije samo to. Ne znam, kako bih to kazao... gospodaru... ali dokle god vaša majka bude tamo živjela, ne će svijet ostaviti crkve — pa makar ona ni skim ni riječi ne progovorila... eto... ne znam vam reći, kako je to —"

Stjepko je neko vrijeme šutio, a onda promrmlja u po glasa kao za sebe:

„Kad je tako... morat ćemo je nekuda maknuti."

Na to Radovan ne odvrati ništa i dalje su jašili šuteći. Da popriječe put, skrenuše sa stare rimske ceste na uski drum, koji je vodio kroz šumu. Prije, nego u nju zađoše, uzviknu Radovan momcima, da ih slijede.

Sad se valjalo uspinjati i naziruć u tami drum konji pođoše polaganije. Domalo se uspeše do jedne čistine, odakle kroz granje zasja slabo svijetlo.

„Petar Malić je još budan! Slušaj, Radovane! Ja se moram k njemu navratiti, a ti pričekaj momke, spustite se onda na cestu i tu me kod prekrižja čekajte."

Naloživši tako zađe Stjepko sa svojim konjem u grmlje. Kad je izašao na čistinu, nađe se pred kućom, odakle se ljeskalo svijetlo. Kuća je bila drvena, sagrađena na visokoj kamenoj podzidi, kojoj su do ulaza vodile drvene stepenice. Vrata su bila otvorena, a ono je svijetlo dopiralo sa ognjišta. U zdjeli nad ognjem nešto se kuhalo i varilo i širilo unaokolo vrlo neugodan miris.

„Da ti kuću dobro ne poznam, mislio bih, da sam zalutao kakvoj vještici... hej, Petre, što to variš?!" povikne Stjepko na vratima.

Sa ognjišta se diže uto visok i suhonjav čovjek, duge glave i visokoga čela.

„Upravo ste mi sad prispjeli, uzmožni gospodine, kad moram da svarim ovo ljepilo. Znam, da lijepo ne miriše, ali kad slijepim drvo, ni div ga ne može više odvojiti... to sam ja sam izmudrio i nitko do mene ne zna pripraviti ovakvo ljepilo," s ponosom reče Petar, a onda se opet okrene prema zemljanom sudu, u komu je dalje sve vrijalo i ključalo.

„Samo sam se našalio malo prije. Ništa mene ne smeta, Petre, naučen sam ja na svakojaki smrad," veselo odvrati Stjepko, obaziruć se, gdje bi sjeo. Ali se odmah predomisli i pođe unaokolo, kao da nešto traži.

Taj jedini prostor u kući bio je svačim tako natrpan, da se u prvi mah nije moglo ni raspoznati, što je sve u njemu nagomilano. Bile su naslagane cijele hrpe raznog drveta, stolci, alati i čudne naprave... Iz zadimljenog polumraka izdvajala su se još svakojaka obličja ljudska i životinjska i poprimala u drhtavom sjaju ognja sablasni život. Stjepko obilazeći unaokolo gurao je i premetao sad ovo sad ono tražeći nešto.

„A gdje je moje? Jao tebi, Petre, ako ono nisi još ni započeo."

Čovjek na ognjištu skide sada dugačkim svojim prstima zdjelu sa tronoga na ognju i turi ga u pepeo po strani. Onda šuteći zapali na ognju luč i pođe u desni ugao iza ognjišta, kamo još Stjepko nije dospio.

„Ovamo dođite, pa pogledajte... da nisam počeo... je li ? A ovo mi je najdraži rad, ko da ja ne znam, koliko vrijedi ovo, pa da trpam skupa s drugim stvarima."

I mršavi čovjek zatakne luč u jedan stalak, razmetne sa stola u uglu alat i druge stvari, a onda skide oprezno sa gornje police nešto, umotano u staru, lanenu krpu. To položi oprezno na stol i razmota krpu. Tri pločice od žućkasto bijele slonove kosti ležale su jedna na drugoj, koje polako rastavi, a onda se zagleda u Stjepka, da čuje, što će na to on reći.

Skinuvši još sa grede malu uljenicu zapali je na luči, koju baci na ognjište, i pozove Stjepka, da sjedne kod stola. Stjepko se spusti na pripravljeni stolac i poredavši pred sobom sve tri pločice šetao je onim jednim živim okom od jedne do druge. „Ova — rekao bih — kao da je najviše rađena", progovori Stjepko i pokaza na srednju pločicu. „Vidim, zadala ti je posla, ali čini se, da ti to nije bilo teško, jer si već i prije nešto slično radio. Samo — meni bi bilo draže, da je križ niže i da su Marija i Ivan veći. Rekao sam ti, da dođu tjemenom skoro do ruke na križu, a ti opet po svome."

„Ma nisam, gospodine Stjepko, nisam do kraja po svome. Eto gledajte samo lice Spasiteljevo, nisam li vas pravo shvatio?"

Pomno izrađeno bilo je lice Isusovo na križu ružno i iznakaženo. Usta su bila iskrivljena, jedna strana podbuhla i raskrvavljena...

„Da, dobro si me shvatio: kad već kažu, da je toliko bio mučen i toliko bijen i mrcvaren, ne može biti lijep na križu... Samo da si me još poslušao, pa spustio malo na niže."

Međutim je Petar gledao sada samo na one druge dvije pločice, pa kradom u Stjepka, kao da se boji, što će reći.

„Nisam se usudio ovo dublje izdupsti, dok vi ne vidite," plašljivo će Petar i primakne se bliže pokazujući na pločice sa strane.

„Vidim, vidim... i dobro da nisi dubao jače. Koliko sam ti govorio, da dječak mora stajati na višem i da mora pružati ruku za plaštem, koji mu pruža djevojčica, a ti si ga ovdje ukočio kao drvo i obje si mu ruke metnuo na prsa. A djevojčici je prevelika glava... Pa gdje joj je druga ruka ?"

„Druga se ruka ne može vidjeti od plašta," doda Petar.

„Kako se ne može vidjeti ?... Ovako izgleda, kao da je plašt od kakve kovine pa ga ne treba ni pridržavati s druge strane... Tu ćeš lijepo načiniti još jednu ruku, jesi li me razumio ? Rekao sam ti: djevojčica stoji ovdje sa lijeva i pruža plašt sa križem dječaku, koji stoji malo na višem s desna. Dakle dječaka moraš malo podignuti i jednu mu ruku moraš ispružiti — eto — pa neka druga ostane na prsima, kada već hoćeš."

I Stjepko sada uzme u ruke posljednju pločicu.

„Ova je bolja... Ha... Petre... dobro ti je oko," i prihvati za rukav mršavoga čovjeka. „Dobro si me gledao — ni sam sebe ovako dobro ne poznam... poslušao si me, je li — pa si gledao, kako iz mlina izlaze ljudi sa vrećama na leđima... takav sam ti bio ja, baš takav — bos, go i izderan. Znaš ti, Petre, kako izgleda sirotinja... Ovu samo ovako dovrši, ne trebaš ništa mijenjati."

Lice mršavoga čovjeka sve se razblaži i u tamnim dubokim očima pojavi se odsjev unutarnjega žara. Taj je odsjev samo bljesnuo, a onda ga sakriše tanki očni kapci, koji se spustiše napola.

„Muka je moja velika, kako ću ja to dostaviti gospojici Agnezi. O tom neprestano tarem glavu i razmišljam !"

„To je tvoja stvar... Ja sam ti rekao, da stvar ni ne započinješ, ako ne znaš načina, da ovo dođe do Agneze Jagodićke i da to zadrži. Sjećaš se, kako sam ti rekao? Ti znadeš dobro, koliko je zlatnika otišlo, dok sam nabavio ovakve tri ploče slonove kosti, a i tvoj rad ću dobro naplatiti. Ali istom onda, kada budem siguran, da je ovaj rad u Agnezinim rukama i da ga njezine oči gledaju."

„Već ću nešto izmudriti i Bog će dragi pomoći. Ne može biti nikakva zla u tome, da vi ovo darivate gospojici Agnezu ?" prostodušno i bezazleno doda Petar.

„Što ti pada na pamet, Petre, nikakvo zlo, nego samo dobro, još i više... to je nešto najbolje i najplemenitije, što je Stjepko Šimac učinio, otkada se povratio u domovinu. — Nego ti mene ni ne pitaš, ni otkuda

sam, ni kuda ću ovako u noć. Do tebe sam mogao i po danu."

„A kako bih se ja usudio pitati... da ja vas pitam, gospodine Stjepko, kuda idete i što ćete raditi! ?"

„A ja hoću upravo tebi, Petre, da povjerim, kuda i po što sam došao."

„Volja vaša, gospodine Stjepko, meni možete mirno povjeriti. Vi znate, da se od mene ne će dalje čuti."

To je govorio zamatajući brižljivo slonovu kost u krpu i sve opet stavi natrag na policu.

„Moram u Bosnu... u Vranduku je naš sastanak. Sam vrag je pravio ovaj Vranduk... To ti je kula na litici, da te strah spopane, kad ju vidiš. Ona visina — a duboko pod njom leži i buči i šumi rijeka Bosna, ne smiješ dolje ni pogledati. Hoćeš li u kulu, spuste ti ljestve od konopa i samo tako možeš doprijeti do ulaza. Ali ne misli, Petre, da gospoda bosanska stalno tako žive. Ni izdaleka. Gospoduju ti oni na posve drugačiji način, nego naši. U Bosni ne ćeš naći plemića, da ore zemlju, da se znoji i dobiva žulje, kano moj brat Pavao. Bijes neka znade, odakle to, jedno smo, jednako govorimo, ali ono su ti gospoda, velika gospoda!"

„Pa što ćete vi onda tamo među njima, gospodine Stjepko ?"

„Haj, ti kao da se bojiš, Petre, da bi me ona gospoda mogla omalovažiti ili vrijeđati. — E... Kada oni ne bi mene trebali... i boje me se... boje... jer ja mnogo znam. Sve je tamo ispremiješano, sve je vrtoglavo kao i kod nas. Imaju bana Stjepana, ali ga ne slušaju, ne vole ga. On i žena mu vjerni su rimskoj Crkvi i htjeli bi, da sav narod jednako misli i vjeruje kao oni. Ali još je tu nešto, što je teže progledati. Imadu svoje neko posebno vjerovanje i drže ga se, jer misle, da ono drži Bosnu. Znadu već i to, da je naš herceg Koloman pobožan čovjek, i pomalo ga se već i boje. U posljednje doba okupljaju se oko svoga čovjeka... ime mu samo znam i znam, da je moćan... to je Matija Ninoslav — pa bi htjeli zbaciti Stjepana, a Ninoslav da bude banom. Svemu tome mnogo pripomažu još i zahumski knezovi i vojvode, koji opet imaju svoje račune. Svi će tamo biti na sastanku."

Petar je začuđeno samo kimao glavom, a Stjepko se nije dalje brinuo, da li ga razumije.

„Tako je to Petre... ljudi se otimlju za moći — otimlju se za imanja i jedan drugome kopa grob."

„A što vi, plemeniti gospodine Stjepko, ne pomažete njihovu banu Stjepanu, kad je naš ?"

Stjepko se lecne.

„Vidi, vidi ti Petra! On sve sluša, kao da i ne sluša, a onda izbaci ovakvu krupnu... Povezah se eto u prijateljstvu sa nekim ljudima oko Ninoslava i zahumskog kneza Petra, kad su ratovali sa Splićanima. U mene imadu veliko povjerenje, a ja se za to ne moram na ništa odlučivati. Idem zasad da razvidim i ništa više... pa što ću i kod kuće ?!"

„Ne zamjerite mi, plemeniti gospodine Stjepko, što za ono zapita, tako mi je izletilo."

Stjepko na to naglo ustade i pođe prema izlazu. U hodu izvadi iza pojasa tri srebrenjaka i stavi ih na najbližu gredu.

„Uzmi, Petre, moguće ti treba," i dok je starac uzimao novac i zahvaljivao, Stjepka proguta mrak. Začu se samo šum granja i grmlja, kroz koje se s konjem probijao u noć, da poprječi put i stigne što prije na drum, gdje su ga čekali momci.

„A zašto lažem starcu?" pitao je sebe. „Zašto sam uopće ono pričao, kad mu nisam htio reći svu istinu? Što me je to prisililo, da glumim pred onim čovjekom, i zašto mu ne otkrivam svoju pravu namjeru ? — Je li zato, da ne smutim ono pošteno srce, ili radi nečeg drugog ? A zašto sam se uopće k njemu navratio ? Upravo ovu noć ? Haj — pa što za to, volja moja i dosta!"

Malo iza toga zaustavi na čas konja i klikne skoro glasno :

„Blago tebi, Petre Maliću, ti si sretan i presretan!"

III.

PROSPE LI i proljetno sunce nedjeljom po podne onaj svoj najljepši sjaj, onda se grudi ljudske nadimlju od radosti. Iz zemlje, prožete vlagom od tolikih kiša, sve buji, po njoj sve gmiže, kao da se život rađa po prvi put. Mudre su jabuke istom sada u cvatu, kao da su u dogovoru sa bumbarima i pčelama. Ništa ne miruje, sve je u pokretu, samo je čovjek prekrstio ruke, svijesno darujući nedjeljni dan svome Stvoritelju i Otkupitelju. Prekinuo je sve poslove i nada se i čeka, da će na sve

sići blagoslov s neba. Ovakav nedjeljni sklad svega stvorenoga sa svojim Stvoriteljem najgora je muka za starog zavidnika i napasnika ljudskih duša. Zato on ruje i snuje na svaki način, da taj sklad poremeti, ako ga ne može razrušiti. Danas mu je eto uspjelo, da iz ovoga proljetnoga sunca i ljepote odmami tolike u garavu i mračnu izbu ugljenara Dobrovita.

Uz njega je još jedan strani čovjek u dugoj crnoj haljini, kojega je Dobrovit zvao strojnikom. Taj se nešto srdio i žestio na prisutne.

„Opet su danas toliki bili u Jezerskom u crkvi. I ti, Stipane, i ti si bio u crkvi, a kleo si se, da ti noga ne će više otići onamo."

Mlad momak, koga nazva Stipanom, sav se pokunji.

„Morao sam radi matere, molila me sa suzama, pa nisam mogao gledati!"

„Jedan radi matere, drugi radi žene — pa kakvi ste vi ljudi... mjesto da vi žene okrenete, vi po njihovome... A za tebe sam čuo, Vide, da si odnio dijete na krštenje... Znao si se kleti, kad ti je trebalo novaca, da opremiš kćer."

Postariji čovjek, koji se kao udovac ponovo oženio, zaniječe glavom.

„Dok sam ja bio po poslu u Otoci, žene su odnijele dijete na krštenje, a gospoja Petronila mu je kumovala."

Čovjeku u crnoj haljini bijesno sijevnuše oči, ali ne reče ništa; mjesto njega javi se stara Manda, jedina žena među sabranim muškarcima.:

„Ne možemo se nikada sastati, a da se ne spomene ta Petronila. Dok se nje ne riješimo, ništa mi ne ćemo moći postići. Štogod mi uradimo, sve nam ona pokvari, čim se samo nađe među svijetom. Svake subote po podne zalazi redom u kuće i opominje, da u nedjelju treba poći u crkvu. Mudra je ona i lukava, sve ispipa od ljudi, oh — poznam ja nju dobro."

I ne slušajući pravo, što starica govori, čovjek u crnoj haljini prelazio je pogledom po sakupljenima, kao da ih prebraja.

„A gdje su Hranislav i Berko?"

„Moradoše iznenada sa gospodinom Stjepkom Šimcem. Na koju su stranu krenuli, to mi ne znamo, a ne znamo ni, kada će se povratiti."

Dok je to jedan od prisutnih još izgovarao, odjeknuše izvana na vratima, koja su bila iznutra zasunjena, tri udarca. To je bio znak, na koji je ugljenar Dobrovit otvarao vrata svoje kolibe. Svi pomisliše, da je pred vratima njihov koji zakašnjeli član, a kada je Dobrovit otvorio, upravo neiskazano je bilo njihovo iznenađenje: u svijetlu vrata ugledaše visoku gospoju, koju su svi poznavali osim stranca u crnoj haljini. Ugljenar, zapanjen, ustukne od vrata i gospoja Petronila uđe mirno u kolibu.

„Hvaljen bio Isus!" pozdravi sakupljene, na što neki odvratiše tiho i šapatom.

„To je Petronila Šimac," prišapne stara Manda strancu.

Tamna se njegova spodoba lecnu, a onda se ukruti i samo je pogledom bijesno mjerio gospoju Petronilu.

No Petronila ga nije gledala, nego je sa izrazom tuge promatrala sakupljene. Jedan za drugim spuštali su prisutni ljudi i poglede i glave, samo stara Manda pristupi k njoj i zlobno zapita:

„Koga tražite, plemenita gospojo? Moguće trebate mene?"

„Ne, ne trebam tebe, Mando, nevjesti je mojoj, hvala Bogu, posve dobro... Ali dođoh, da vidim kradljivce, koji se šuljaju po torovima i kradu ovce Dobrom Pastiru" — i sive se Petroniline oči oštro zagledaše u mrkog stranca i u Dobrovita.

„Mi ne krademo nikome ništa, mi samo upućujemo ljude u pravo kršćanstvo," odlučno istupi Dobrovit.

„Upućujete ljude u pravo kršćanstvo!" — strujanje žara iz cijelog njezina bića ispuni Petronilin glas. — „Kršćanstvo... a otimljete Kristu njegov najzbiljskiji, najsjajniji i najdraži ures: trnovu krunu i križ. Vi mu oduzimate ono, čime on privlači naše duše, osvaja i veže naša srca. I mi obični ljudi, ljubimo li nekoga, najviše smo pred njim ponosni, ako smo za njega nešto trpjeli, i to nam je najvrijedniji i najtrajniji zalog naše ljubavi... A vi kažete: nije Krist trpio, jer nije imao pravoga tijela, nego samo prividno. Luđaci ste vi, koji mislite tom svojom naukom omiliti Kristu."

Nato se ustoboči onaj stranac i ne gledajući Petronili u oči progovori dubljim glasom htijući time nadjačati dojam Petronilinih riječi:

„Ljudi! Neka vaše uši ostanu gluhe na govor ove žene. Ovo naše tijelo, ono je od vraga, vražija je to tvorevina, a poslanik Božji Isus Krist nije mogao imati ovo grešno tijelo, pa zato nije mogao ni trpjeti."

„Varaš se, zaslijepljeni čovječe, ovo naše tijelo može biti i sveto i grešno. U našemu su tijelu i grešne sklonosti iza pada naših praroditelja, ali ono je poslušno i strpljivo, kada duša njime gospodari. Krist je prorekao, da će se na sudnjem danu izabrati oni, koji su činili djela milosrđa. A djela su milosrđa, svi vi to dobro znate: gladnoga nahraniti, žednoga napojiti i odjenuti gologa. Onda gosta primiti, bolesnika pohoditi i mrtvoga ukopati. A to mi možemo činiti samo pomoću ovoga našega tijela. A ako to naše tijelo služi bližnjemu i žrtvuje se, onda je i ono zaslužno i treba da i ono primi svoju plaću u nebu. Je li vam ovo jasno, ljudi Božji?"

Neki od sakupljenih zakimaše glavama, dok se drugi ne usudiše dignuti pogleda.

Nemiran i u neprilici dohvati uto stranac sa stola knjigu uvezanu u debelu kožu.

„Evo — u ovom našem evanđelju nema ništa o tome, što ti, ženo, govoriš. A ne možeš reći, da Sv. Ivan nije govorio istinu."

Gospoja Petronila prihvati, skoro mu preotme knjigu iz ruke i još prije nego ju je otvorila, odvrati mirno:

„Vi znate, ljudi, da su četvorica apostola napisali život našega Gospodina. Duh Sveti bdio je nad njima, da napišu samo čistu istinu. Oni se divno nadopunjuju i istom sva četiri evanđelja pružaju nam pravu sliku života Isusova na zemlji. Ovi"... i pkaza rukom na stranca u tamnoj haljini, „...ovi su odbacili i Luku i Mateja i Marka, a uzeli su samo Ivana, što je nevjerojatna zabluda i velik grijeh protiv naše sv. Crkve. Ali neka, i Sv. Ivan će ih pobiti."

Petronila otvori knjigu, kojoj su stranice bile ispisane krupnim slovima, a bosanskim pismom. „I Riječ je tijelom postala," pročita Petronila polagano naglašujući dobro: „eto kako kaže Sv. Ivan: i Riječ je tijelom postala. Riječ je Krist, to vi znate i ta je Riječ postala tijelo... razumijete, što je to: postala tijelo?... Nije se Riječ prividno obukla u naše tijelo kao u maglu, nego je postala zbiljsko tijelo — naše pravo tijelo... Ali čekajte, još ćete čuti, što dalje govori sv. Ivan." I rumena

i zažarena lica poče gospoja Petronila da lista i prevrće stranice, dok nije našla, što je tražila: „Je li vam ikada ovaj strojnik rastumačio, što znače ove Kristove riječi: ‚Zaista, zaista vam kažem: ako ne jedete tijela Sina čovječjega i ne pijete krvi njegove, ne ćete imati života u sebi... jer tijelo moje doista je jelo i krv moja doista je pilo...' Vi ljudi dobro znadete, što ovo znači, vi ste se hranili tijelom Gospodinovim, vama to nije ‚tvrda besjeda', kao što bijaše nekim učenicima Gospodinovim. A bi li oni bili rekli, da je to ‚tvrda besjeda', kad bi naš Gospodin s tim riječima bio mislio samo na nešto prividno i nevidljivo?"

Bijesnim pokretom otme stranac, koga Petronila nazva „strojnikom", Evanđelje iz ruku njezinih i pojuri prema vratima prijeteći se Dobrovitu:

„Zapamtit ćeš me!"

Ugljenar u svom bijesu počne vikati na sakupljene:

„Nanjušit ću ja, od koga je doznala tajni znak, a taj neka se dobro čuva!" i izjuri na rastvorena vrata, a za njim i stara Manda.

Među iznenađenim sakupljenima podiže se još jedan mlad momak i pođe prema izlazu, ali ga zaustavi gospoja Petronila:

„Čini mi se, da te poznajem. Nisi li ti sin postolara Balše iz Pseta?"

Mladić se zbuni i jedva progovori:

„Jesam."

„Znade li tvoj otac, da si danas ovdje?"

„Ne zna, otac misli, da sam po poslu u Otoci."

Petronila mu zagleda ravno u oči:

„A dođe li ti ovamo od svoje volje, ili te je netko poslao?"

Momak ne odvrati ništa.

„Dakle — nisi došao od svoje volje, nego da učiniš uslugu nekome, tko je opet tebi nešto učinio. To je dosta, znadem sve."

Držeći mladića za rukav okrene se k drugima:

„Pođite, ljudi Božji, sada svojim kućama. Doba je, da uhvatite još malo ovoga sunca i nedjeljnog odmora. Sutra je opet radni dan i treba uraniti na posao."

Sakupljeni, kao da su jedva i dočekali, plahim pozdravima udaljiše se iz ugljenarove kolibe. Gospoja Petronila spusti se sada na jedan tronogi stolac i pozove i onog momka, da sjedne.

„Ja se sjećam, ti se zoveš Božo."

„Da, plemenita gospojo."

„Slušaj, Božo, sada ćeš mi sve lijepo ispričati, je li da hoćeš ?"

„Ne smijem, bojim se, plemenita gospojo."

„A koga se bojiš, je li ti tko zaprijetio ?"

Momak zakima glavom, a Petronila se malo zamisli, a onda mirno nastavi:

„Zaprijetio ti je gospodin Stjepko Šimac, je li ?"

„Kako vi to znadete ? Tko vam je to rekao ?" zamuca mladić.

„Znadem ja mnogo toga i bit će za dobro tvoje, ako mi sve iskreno kažeš."

Mladić je bio neobično duga, blijeda lica sa velikim ustima, obješenom donjom usnom i zelenkastih, malo izbuljenih očiju. Balša, njegov otac, malo je držao do njegove pameti predbacujući stalno ženi, da se Božo uvrgao u njezina oca. Petronila se još nikako nije mogla doumiti, koja je to osjetljiva strana, s koje je ovog momka Stjepko uhvatio.

„Čime se ti inače baviš, Božo ?" iznenada ga zapita.

Kao da ga je tko uhvatio u kakvu zlu, mladić sav porumeni. „Na dobrom sam putu," pomisli Petronila.

„Eto tako, najviše pomažem ocu, a uz to... ja... kako da kažem... još radim i drugi posao... to tako..."

„Tako, Božo... pa to se ti baviš nečim naročitim. To je lijepo. Da nisi štogod novo izmudrio ?"

Uza svu ozbiljnost potkrade se Petronili lukavi smiješak oko usana. Mladić to nije primijetio, jer je upravo prignuo glavu vadeći nešto iz drugog tobolca, koji mu je visio o kožnatom pojasu. Kad je izvadio ruku iz tobolca, držao je u njoj nekakvu napravu sa valjcima i kotačićima sa puno zubaca i nekako je oklijevao, bi li to pokazao gospoji Petronili ili opet spremio u tobolac. Petronila to opazi i posegne rukom za tom napravom, ali ne dajući naprave iz ruke mladić se poče ispričavati:

„Lagao bih, plemenita gospojo, kad bih vam rekao, da sam to sve ja izmudrio. Gospodin Stjepko Šimac donio je mome kumu, znate onome bravaru Tomašu Torčiću, upravo kad sam ja bio kod njega, da mu pregleda nekakvu napravu, koja pokazuje vrijeme. To je gospodin Stjepko donio sa sobom onda, kada se ono vratio izdaleka, gdje žive drugačiji ljudi nego mi. Crnji su od nas, ali znadu svakojake vještine. Kum se dugo

mučio, ali je nije znao popraviti, pa sam onda pokušao ja. I ja sam se mučio, sve me glava boljela i oči, a kad sam je popravio, obećao mi je gospodin Stjepko, da će mi nabaviti sve, što treba za ovakav posao. Krio sam od oca, da ne bi štogod doznao, — jer... eto... znate, otac ne bi dao, da ja išta imadem sa gospodinom Stjepkom. A gledajte, evo, već sam sastavio ovu napravu, da može hodati..." i počne nešto navijati, a nato se začu šum i kotačići se počnu okretati. Kada je okrenuo na drugu stranu, opazi gospoja Petronila, da su na ravnoj pločici ispisani nekakvi brojevi i da se pomiče jedna kazaljka: „Prebrzo mi se okreće i još mi se valja na tome pomučiti."

Petronila se uistinu zanimala za sve te pojedinosti na napravi, a onda kao usput zapita:

„Je li gospodin Stjepko u Psetu ?"

Mladić je pogleda izbuljenim očima.

„Gospodin Stjepko..., pa ne može biti u Psetu, kad je naglo otišao i odnio je onu napravu sa sobom... i eto... ne znam, kako ću s ovim dalje."

„Što dulje gledam tvoju napravu, Božo, sve mi se više čini, da bi ti zupčići morali biti malo uži, a dublje urezani... A kuda je to otišao Stjepko ?"

„Rekoše, da je odjahao s velikom pratnjom put Bosne... Bog vam platio, plemenita gospojo... i ja sam već mislio, da je nešto s ovim zupcima, da bi morali biti uži i dulji... pokušat ću ja to odmah!"

„I jest najbolje, Božo... a je li, gospodin Stjepko imade sada sina ?"

„Kažu, da ima... samo... umrla mu je ona... ona njegova..." tu naglo prekide kopajući i tražeći nešto po tobolcu. Ta vijest potrese gospoju Petronilu.

„Umrla je... ona... a tko je kod djeteta ?"

Rastavljajući napravu ispane Boži jedan kotačić na pod i spuznuvši sa stolca tražio ga je po utabanoj zemlji, čak je počeo otresati i rubove Petroniline haljine. I zaista iz jednog ruba ispade kotačić.

„Evo ga?... Oh, svi sveti, hvala vam... A što ono upitaste ?"

„Tko je sad kod djeteta ?" smiješeći se ponovo priupita Petronila.

„Čini mi se, da su doveli nekakvu ženu dolje iz grada, koja ima isto tako maleno dijete. Bit će da je to ona, koju sam ja vidio."

Gospoju Petronilu obuze čudan nemir, da je ustala sa stolca, a onda zapita:

„Ništa se, Božo, ne boj, sad mi možeš reći, je li te gospodin Stjepko poslao ovamo, da vidiš pa da ga onda obavijestiš, napreduje li Dobrovit među našim ljudima?"

„Pa vi sve znate, plemenita gospojo, i ja vam nemam šta više kazati. Dao mi je nešto novaca još i za neke ljude. Sam Bog zna, šta on to hoće, da se naš svijet okrene od svoje stare vjere."

Saznavši i više nego se nadala Petronili se sada jako žurilo.

„Samo ti dalje radi marljivo, Božo, a ako dovršiš i tvoja naprava bude dobro radila, onda donesi da vidim. Bude li ti za to ustrebalo novaca, dođi k meni, a nemoj više primati od gospodina Stjepka."

Kako je Petronila izašla naglo iz kolibe, ostadoše vrata otvorena. Sa obješenom donjom usnom momak je još neko vrijeme zurio u svoju napravu, a kad su se kotačići prestali okretati, položi sve na stolić, na kojem je prije ležalo evanđelje. Onda se ogleda po kolibi. Osjeti žeđu i poče okolo tražiti, ne bi li u kojem sudu našao vode. U zemljanom vrču sa odbijenim drškom otkrije vodu i nagne piti okrenut leđima prema vratima kolibe; pio je požudno u velikim gutljajima, da mu se cijedila voda niz podbradak.

Još nije ni odložio vrč, a kroz otvorena vrata oštro zazuji strjelica i zabode mu se u leđa. S bolnim jaukom klone momak na pod kolibe, a zemljani se vrč otkotrlja u kut, odakle se opruži vijugavi trag vode...

Na otvoru vrata kolibe pojavi se sada sjena jednog čovjeka, a ispod duboko natuljenog šešira začu se glas:

„Dobio si, to ti je plata, što si joj odao naš znak."

Mladić je ležao nepomično i nije više čuo tih riječi, a da ih je i čuo, ne bi ih bio razumio, niti bi mislio, da se njega tiču. Širom rastvorenih očiju, kao da još motri svoju napravu na stolu... a u tom času zazvrndaše njezini kotačići i počnu se okretati sami...

*

U to isto doba bila je gospoja Petronila već prilično poodmakla od ugljenarove kolibe. Zaokupljena mislima svaki se čas spoticala o kamenje na putu, a jednom je udarila i glavom o nakrivljeno stablo. Od vremena do vremena izustila bi glasno po koju riječ i stala usred

staze, a onda bi se naglo razgledala na sve strane snalazeći se, gdje je.

Kad je ugledala ogradu Pavlova selišta, uspori korak, vrati se opet natrag i zađe sa staze na mali puteljak. Puteljak je bio kratak, vodio je samo do vrela u šikarju i tu je prestajao. Petronila se spusti k vrelu i sjedne na kamen zarastao mahovinom. Zureći u malo okno vode, koje se jednako punilo i dalje oticalo, utone duboko u zamršene misli.

Neizmjerni lanci svega proživljenoga, svega prosjećanoga u njezinu životu, spleteni u jedno tkivo, počeše se rasplitati. Sve čežnje, boli i sve one nejasne slutnje o biti pojedinca i naroda njezina upletoše se u to tkivo i zgusnuše ga tako, da joj zaviše u maglu sve zbiljsko oko nje.

Usred svega toga ležao je maleni stvor, ono bespomoćno dijete tamo u dvoru, gdje je provela svu svoju sreću. A ponori je dijele od njega i neprohodne guštare, a kako da prodre kroz njih? Nisu to polja ili humci unske zemlje, nego divlji, nepoznati krajevi. Grad Pset, koji je Šimun toliko volio, kao da je iščezao nekud daleko, a dvor njezin kao da čuvaju strašila i nemani...

A ipak neodoljiv je onaj zov, koji ju sada zove onamo. Mora poći, mora zagledati u te ponore, proći guštare. Milosrđe je Božje veliko, moguće ti ponori nisu tako ni duboki, ni tako neprohodne te guštare?

Ali je velika ona sjena, koja je pala preko svega i ometa joj jasno gledanje, a to je sjena nekadanjeg psetskog noćobdije. On je dakle njezin prvorođenac Stjepko, kojega je opremila kao maloga križara u daleke one strane. Je li slutnja prouzročila, da se pokojni Šimun na smrtnoj postelji toliko uzrujavao na njegov glas?...

Petronila pređe u mislima cijelo Stjepkovo djetinjstvo, sve do onoga dana, kada je dobio križarski plašt. Onda pokuša, da mirno nadoveže sve, sve ono, što je u posljednjih pet godina čula o njemu i po prvi put joj uspije da u svemu tome otkrije trag njegov, trag onog svog ljubljenog malog križara. Pričali su, da je uredio dvor, kao što nije nijedan u Psetu, i da se sam oblači otmeno i ukusno. I sjeća se sada, kako bi je kao dječak promatrao s udivljenjem, kada bi obukla novu haljinu, koja bi joj osobito pristajala. Pa kako je znao sav ushićen pričati o zapadu sznca, ili bi je uzrujan zvao, da vidi, kako su na nebu lijepi oblaci. U dvoru, koji je bio ispu-

njen srećom njezina života sa Šimunom, živio je eto njihov prvorođenac sa ženom prostom, divljega izgleda i ta mu je žena rodila sina. Riječi, koje su se čule u dvoru, bile su surove i odurne, a goste svoje zabavlja razvratnim pričama. Sve je to čula, sve to znade, ali je i to čula, da kriomice pomaže i dijeli siromasima... Još je u njemu onaj njezin dječak, koji bi znao moliti, da sam smije udijeliti milostinju.

Samo jedno svijetlo, svijetlo križa na onome malom plaštu posve je ugaslo. Koliko je god žudila i raspitivala za kakav bilo znak, pa i najmanji, samo da bi mogla zaključiti, da se svi drugi varaju, da u Stjepku još tinja pobožnost, od nje kao da nije ostao ni najmanji trag... Gospoja se Petronila tako oštro zagleda u okno vrela, da je na dnu raspoznala svaki kamenčić...

Mržnja njegova, ona neutaživa mržnja na sve svetinje, njegov bijeg od svega, što nosi biljeg Božji na sebi — onaj potajni rad među narodom, da ga otkine od prave vjere — rad uporan i ustrajan, da mu se ona jedva suprotstavlja... sve to... oh, milosrđe Božije... pa sve to da nije samo obrnuta slika jedne velike ljubavi ?!... I Petronila protrne i zadršće.

Čula je i to, da je Stjepko zaključao njezinu izbu i nikome ne dozvoljuje unutra, samo sam zalazi katkad u nju i zadržaje se dulje vremena. Neki dan su joj opet pričali, da on oprezno propitkuje, kuda ona obično prolazi, i viđali su ga, kako bi se malo vremena iza nje pojavio na tom istom putu. Već se nekoliko puta i njoj samoj pričinilo, kao da je netko slijedi, čula je i šušanj i pomicanje grana, kao da se netko skriva i provlači kroz grmlje. Kako je rado polazila do šume na domak samoga selišta, na povratku se jedamput slučajno okrenula i mogla je na kraju staze još razabrati nekog konjanika, koji se brzo izgubio.

„Raspeti moj Bože, rasvijetli me!" uzdahne zamagljenoga pogleda, a kada je spustila očne kapke, potekoše ispod njih suze.

Majka i sin: Petronila i Stjepko, ali nisu tu sami, tu je i Stjepkovo dijete bez majke... Tamo na onoj strani, tamo je u gradu Psetu... Tamo je i župan Juraj i Benko Javorić i svi drugi, koji su dosada bili strpljivi samo radi uspomene na pokojnoga Šimca. Svi... svi su oni svjedoci tolikih sablazni... i dignut će se jednoga dana, kad se prevrši mjera...

Pa redovnici kod crkve Blažene Djevice... Opat je Ambrozije na samrtnoj postelji i umrijet će, pa će ga drugi naslijediti i taj će drugi podignuti tužbu do biskupa i nad nekadanjim malim križarom, sinom njezinim, bit će izrečeno crkveno prokletstvo.

Ljudi... svi ti ljudi i žene... to su oni ponori i one guštare..

Petronila ustane i uspravi se stasita i visoka i zaokruži pogledom za sve, što se oko nje prostiralo: mrka selišta u zapadajućem suncu, na ošumljene humke, iz kojih pogdjegdje proviruju klisure, a između njih provlači se kao vrpca rastopljenog zlata rijeka. Sa ovog mjesta ne vidi sada na daleko i široko nijednog živog čovjeka... Ali se zato duša njezina puni obličjima svake dobe, svih mogućih izgleda... Pred oči njezine iskrsoše pojedini likovi, koji su se dublje urezali u njezino sjećanje, a između njih kao sjene brojni slučajni prolaznici života. Vidi muškarce i žene, starce i mladiće, bogate i siromašne.. Vidi ih onako, kako ih je gledala u djetinjstvu, pa u djevojaštvu i svojoj zreloj dobi: svećenike i redovnike trgovce... djevojke, majke i žene...

Sjeća se svoga oca i djeda: mršavi od bure i sunca opaljeni, smjeli i divlji... Tuženi su bili i u Rimu, da su gusari, a djed i otac su planuli bijesom na te osvade i da oni ne daju svoje slobode... I nisu je dali, slobode svoga plemena i kraja. Neslomivi su bili... Jest, u takvim su borbama znali biti strašni, ali Bog je njima iskazao na samrti svoje milosrđe. Pa i njihova divlja srca znala su toplije zakucati: otac je ne jedamput spasao u buri život tolikima, a čitave su priče o pokojnom djedu i njegovoj vjernosti prema svojoj ženi, koja je mlada umrla, i da nikada više nije pogledao druge žene. O kakvi su to bili muškarci, ljudi!... Kako su joj na prvi pogled izgledali sasvim drugačiji ovi ljudi, koje je ovdje zatekla, kad ju je doveo pokojni Šimun... ! Sad joj se više ne čine drugačiji, šta više, tako su joj slični. I one dolje u njezinu kraju i ove ovdje i još dalje obuzimlje jednako srce njezino. Pa i one u Bosni... gorde i nepristupačne na svoj način... Toliko je istoga, toliko zajedničkoga kod svih tih ljudi, koje obuzimlje srce njezino: i u mržnjama i u strastima i grijehu, u radosti i smijehu, u ljubavi i prijateljstvu njihovu, u vjerovanju i praznovjerju, u pojedinačnim razdorima, razdvajanjima i neslozi... i u neslomivom zajedničkom otporu. Iz svega toga nastaje

ono tkivo, svima zajedničko i sveto, koje se ničim ne da kidati... A u to tkivo utkana je i ona i Stjepko i Pavao i Anica njegova i ono malo siroče u dvoru u Psetu...

Pred dušom se njezinom poče razvijati golema i moćna slika... budućnost svega naroda njezina... i ona zadrhta od uzbuđenja.

„Svemogući Bože moj — Ti nas vodi! Ne ostavi nas nikada!"...

To daleko viđenje razbudi u njoj novu snagu za njezinu nakanu i pothvat — ne, više ne smije otezati ni gubiti vremena... Čim se vrati u selište, Pavlu će prvome saopćiti, da se vraća u svoj nekadanji dom i da će zorom drugoga dana krenuti u Pset.

Tu opet zastane. Pri pomisli, da će morati ponovo zagledati u sve jade Pavlova srca, poče je napastovati želja, da nikome ne kazuje ni riječi i potajno ostavi Pavlovo selište. Ali i sama uvidi, da tome ne može izbjeći, jer valja na selištu mnogo toga srediti i spremiti se za dulji, ako ne i stalni boravak u Psetu.

Onda zakorakne i htjede da požuri, ali je ponovo obuze nemir. A što, ako to sve, što kani izvršiti, nadilazi sile njezine?... Ako njezino srce nije još toliko ojačalo, da podnese nove patnje, nove boli. A nije li opet samo oholost, koja je na to navodi, kano možebiti i onda, kada je u onom neprotumačivom raspoloženju duše žrtvovala Stjepka?.. Duša joj htjede da klone pod teretom nemira, ali uto je svu prosja bljesak one jedne velike i jasne spoznaje: da je puna i jedina prava vrednota bića njezina — neslomiva vjera njezina. Sve je drugo uzbibana tama ponora, iz koje ni sama ne zna, što će se pomoliti. Nije li onda svejedno, djelovala ili mirovala, boravila u Psetu ili gdje drugdje? I posve je svejedno, što će reći Pavao i svi ostali...

Ona će sutra krenuti u Pset.

IV.

VEĆ JE takvo svojstvo ljudi, da vole unaprijed raspoređivati dane i određivati časove za svoje odluke i čine, a moguće je to sve poradi toga, što im se onda čini, da oni ravnaju vremenom i da su gospodari života. U određene dane se žene i udavaju, kroje pravdu, putuju i vraćaju se, sastaju se i rastaju. Raduju se, kad im potpuno uspije raspored i djelo, a smeta ih, ako im ga poremeti nepredviđeni događaj, pa bio i radostan.

Često se nakane ljudi i odluke njihove međusobno križaju i međusobno isključuju. Dogodi se, da se u jednom danu i u isto doba predusretnu dvije nakane, koje se ne mogu skupa u isto doba provesti.

Tako je Petar Malić ispod Grmeča već prije bio odlučio da na Spasovo pođe u Pset i svojom vlastitom rukom uruči one rezbarije iz bjelokosti gospojici Agnezi, kada bude išla u crkvu. U to isto doba već je herceg Koloman potpisao biskupu kninskom odluku, da se na Spasovo svečano izreče prokletstvo nad Stjepanom Šimcem i istodobno se liši svih prava i posjeda u Psetskoj župi.

Jedan mali sitni i jedan zamašni veliki događaj dogodili su se na isti dan, pa što za to? Mogla bi se provesti oba bez ikakvoga sudara i zapreke.

Ne sluteći ni izdaleka, što će se sve u Psetu danas dogoditi — zorom na Spasovo spremio se Petar Malić na put. Za svoje tvorevine od slonove kosti već je bio dovršio posebnu plitku kutiju od hrastovine i pogledavši prije odlaska još jedamput pločice zatvori kutiju i spremi je u kožnu torbu, prekrsti se i htjede da krene.

Ali Petar Malić ne bi bio pravi umjetnik, a da ne skine torbu sa ramena i da opet ne izvadi kutiju, ponovo je otvori pregledavajući dugo pločice.

Bolno bijaše srce ovog neznanog umjetnika. Još nikada mu se nije bilo tako teško rastajati od svog djela kao sada od ovoga, iako je bio svijestan, da je to već od početka tuđa svojina i da se njega ne bi trebala da tiče. Oh, kad bi barem znao, da će se gospojica Agneza ovomu tako radovati, kao što se on veselio, kad je sve dovršio.

Onda uzdahne, smrkne se i zaklopi naglo kutiju i držeći na njoj obje svoje ruke zatvori oči. Mršavim licem preli se izraz bola poradi dijeljenja i kidanja. Dok su dugi prsti grčevito stiskali kutiju, i Petrovo srce obuze ona prastara ljudska napast, ne dati ono, što ti je drago, zadržati ga pod svaku cijenu, pa i pod cijenu časti i poštenja, pod cijenu mnogih suza, patnja i ispaštanja. I nosnice mu zadršću i otme mu se duboki uzdah časovitog olakšanja i zadovoljstva. Ali nato mu se podigoše prozirni očni kapci i iz dubokih očnih šupljina pade na onu kutiju mudri, potpuno svijesni pogled Božjeg čovjeka.

Hladna je i blijeda bila ruka majstora Petra, kad je sada stavljala kutiju u torbu, i umoran je bio korak,

koji je izveo umjetnika i njegovo djelo iz polumraka kolibe u svijetlo, koje kao da se sada upravo rađalo.

Nehajno prevuče majstor Petar preko svojih kućnih vrata drvenu prečku i provuče isto tako nehajno kroz željezni prsten čudnovati veliki lokot, kao da ništa ne ostavlja, kao da je sve ponio sa sobom. Takva je već duša umjetnikova: puca i kida se za malenkost, a odmah iza toga nehajno napušta sav svoj vidljivi posjed, jer je bogata i prebogata u sebi samoj. Lagan i zanjihan postane odjednom njegov korak, a oči mu se djetinje rastvore u Božjoj ljepoti, dok se spuštao niz pošumljeni brežuljak. Zaodjela se bukovina laganim i svijetlim zelenilom, godi očima i kao da sva ta mlada svježina miluje uvele obraze starca — umjetnika.

Kad je izbio na drum, upravo se pomoli sunce. „Eto mi odmah i moje sjene sa mnom," nasmiješi se Petar pozdravljajući svoju tanku i dugu sjenu kao svoga staroga i vjernoga druga.

I tako su se primicali gradu Psetu umjetnik i njegova sjena i mala bijela umjetnina u torbi. Nitko ih ne očekuje, nitko im se ne raduje, ali ih se nitko ni ne plaši. Taj Božiji stvor: umjetnik — tako je nepotreban i tako bezazlen i beskoristan, kao i ovaj lagani vjetrić, koji će utihnuti, kada sunce jače zagrije.

Tako je jednom koračao sam sa svojom večernjom sjenom uskrsnuli Spasitelj prema Emausu. I kao što su pred njim u večernjem sutonu išla dvojica učenika i razgovarala o čudnim i teškim stvarima, tako i Petar dostiže domalo dvojicu ljudi, kojih ga razgovor odmah smuti.

„Ma o kome i o čemu vi to govorite, ljudi?"

Istim onakvim začuđenim pogledom kao i učenici iz Emausa i istim glasom dobaci mu jedan:

„Ma odakle si ti, čovječe Božiji, da ne znaš, što se to danas sprema u Psetu?"

„Nisam izdaleka, tu sam izbliza, ali eto — ne znam ništa," i majstor se Petar zastidi svoga neznanja i samotnog življenja i ni za živu glavu ne bi sada bio otkrio, čime se bavi.

„Pa valjda ćeš, brate, poznavati gospodina Stjepka Šimca; onoga, što se nakazan povratio iz tuđine. Veliš, da nisi izdaleka, a po tebi vidim, da nisi ni velik čovjek, kako mi se čini, pa ga onda moraš poznavati, jer on obilazi svuda unaokolo. Nama nije nikad ništa skrivio —

ma što velim skrivio — pomogao nam je i još koliko, kada nam se prošlog ljeta srušila krečana."

„To su ljudi, što u šumi pale kreč," pomisli Petar i glasno odgovori:

„Poznam gospodina Stjepka Šimca — kako ga ne bih poznavao — pa mi recite, kakvo mu to zlo spremaju upravo sada, kada ga nema tu, da se obrani?"

Jedan od krečara priđe bliže Petru i promjeri ga dobro od pete do glave.

„Što mi znamo u našoj šumi, što sve gospoda rade u gradu? Govore, da se gospodin Stjepko niti križa — niti Bogu moli. U kući da su mu, Bože prosti, najgori ljudi — eto, brate, ne smijem pravo ni izreći, što sam čuo. I sad eto izbi na vidjelo, da je tolikim ljudima davao i novaca, da se prevjere, pa da uzmu nekakvu drugu vjeru. Nije toga nikad kod nas govorio, ja sam to rekao i onima, koji mi sve dojaviše."

Petar se zagledao u krečarevu glavu, glomaznu, sa gustom kestenjastom ukovrčenom kosom, i pomisli, kako bi mu ova glava dobro došla za jednoga od apostola kod Gospodinova Uzašašća. Jer sad je Petar istom bio svijestan, da već cijeli jutro misli na Gospodinovo Uzašašće i kako bi to prikazao na onoj velikoj lipovoj dasci, koja je sada posve suha.

„De — pogledaj malo gore u nebo," reče krečaru i uhvati ga ispod podbratka podižući mu glavu gore.

Krečar zastane i sumnjivo promjeri Petra.

„A što ti to pada na um, brate — hoćeš li to da vidiš, kad sam posljednji put oprao svoj vrat?" u smijehu će krečar, jer je bio šaljivdžija i s lukavim očicama promjeri ponovo Petra.

„He — hej — sad i ja znam, tko si ti — ti, dugonja, — kako ti ono bi ime? — Petar Malić, čini mi se — pa se još nisi okanio tih ludorija?"

Takve i slične riječi ne zbuniše nikada majstora Petra, ne — one su za njega olakšanje i privedu ga opet k sebi. U znak, da želi nastaviti započeti razgovor, on se sam primakne sada bliže krečaru:

„Tako dakle govore o gospodinu Stjepku? I samo ga za to hoće staviti u prokletstvo i protjerati odavle?"

„Ne, braco, nije samo za to. Puno se toga — kažu — nakupilo. Negdje kod Otoke prostrijeli netko srce sinu onog postolara Balše iz Pseta. Uhvatiše potom nekakvog stranca, kojega da je Stjepko dopremio iz

Bosne, da ljudima ovdje soli pamet. Svi govore, da ga je on ubio, pa će danas i njemu suditi. Balša je podigao toliku viku i uzbunu, kao da mu je već taj Božo jedini sin. A dosta je koristi i on vidio od gospodina Stjepka. Mora, da ga je netko podgovorio, da digne takvu hajku."

„I ja mislim, da se sam Balša ne bi svemu tome ni dosjetio. Tko može znati, gdje mu se krije pravi neprijatelj ?"

To izreče Petar tako djetinjim prizvukom u glasu, da se vidjelo, kako je rekao u prazno i kako nije nikada mnogo mislio o neprijateljstvu. No toga krečar nije zamjetio, nego nastavi dalje svoj izvještaj, ali novoga nije više znao, pa je samo ponavljao poznato dodajući sad ovo sad ono.

Una je tekla uporedo s njihovim hodom, prebacivala se preko kamenja i prala usput obale. Na jednom mjestu, gdje se rijeka bila razlila u široko i postala plitka, prelazilo je nekakvo momče preko vode i nije ni gledalo na drum, nego se zagledalo u nebo.

Majstor Petar zastane mahnuvši samo krečarima, da nastave put. I krečari zastaše, a onda se nasmijaše naglas i krenuše dalje kimajući glavama i obaziruć se na Petra Malića. Kada je momče zastalo nasred vode, ostade nepomično uvis gledajući. Brzi pogled na nebo osvjedoči Petra, da se momče zagledalo u orla lješinara, koji je kružio u visinama. Njega samoga nije orao nimalo zanimao, nego lice momka, koji se zagledao u vis.

„Ovo će mi biti Ivan," prošapta i spustivši svoju torbu preda se nešto je obim rukama kao mijesio u zraku. To potraja neko vrijeme, dok se odjednom orao ne spusti naglo negdje iza šume, a momče spusti glavu i pređe brzo preko rijeke na protivnu stranu.

Petar dohvati opet svoju torbu, opipa ponovo kutiju, a mozgom mu bljesnu u isti čas, da mu sva ova viđenja šalje dobri Bog za ono pregaranje od jutros i prošapta u pola glasa :

„Hvala ti, Bože !"

Krečari se bijahu izgubili za zavojem druma i više ih nije vidio.

Istom sada poče Petar razmišljati o onom, što je čuo, i nikako nije mogao pravo da u to vjeruje. Ali — kad domala počeše na drum pridolaziti ljudi sa svih strana, mnogi i na konjima i u kolima, opazi na svim licima izraze nemira kao u očekivanju nečeg neobičnoga.

Sjeti se onda onog posljednjeg Stjepkova posjeta u svojoj radionici u kasnu večer i bude mu žao nakaznog čovjeka, na kog se eto okomiše svi — svi su protiv njega. A ima li itko za njega ? I majstor Petar zaključi, da bi još jedina pomoć mogla doći od one djevojke, kojoj eto nosi one pločice u torbi.

„Može dati Bog, da bi se još u posljednji čas dalo nešto urediti...," i Petar poče velikim, uznjihanim koracima prestizavati sve prolaznike na drumu.

*

Ljepota je ljudskog obličja kao jedna nevidljiva mreža, koja uvijek pridržaje u skladu istančano mišićje, sve prelijeve i sve presitne dijelove boja, kolanje krvi i dihanje kože. Tajna te ljepote ljudskog obličja uzrokom je najvećih radosti i najtežih razočaranja i bolova i grijeha. Zato se najmudriji među ljudima za uvijek odrekoše i da gledaju i da budu viđeni, jer je ljudsko lice strašna i neprodirna tajna. Postojala je tako i ljepota Agneze Jagodićeve, lice sa kosom, o kome mnogi nisu prestajali sanjati, dok su mu se drugi opet nesebično divili. Ali — te ljepote više nema.

Agneza Jagodićeva još je živa i kosa joj je ista, ali ljepote je njezine nekuda nestalo. Teška srčana bolest svu ju je izobličila : lice omršavilo i potamnilo, oči istupile van, a na vratu iskočile jake žile. One lijepe usne njezine sad su se otanjile i pomodrile.

Agneza ne leži logom, hoda po kući i obavi i po koji posao, ali svaki malo veći napor oduzme joj dah i prouzrokuje grč. Već je tome i pola godine, da nije bila u crkvi, pa ni danas na Spasovo ne misli poći.

Otac i majka već su bili spremni i na polasku dobaci majka Agnezi još sa praga :

„Eto ti toga tvoga Stjepka ! Svima nam je do grla došao, svima je samo nanosio sramotu i krajnje je već vrijeme, da ga se riješimo."

Agneza, koja je upravo htjela da raščešlja duge crvenkasto-zlatne vlasi, uzalud se mučila iza tih majčinih riječi, jer bi joj ruka s češljem uvijek klonula natrag, kadgod bi je podigla. Konačno odustane od daljnjeg napora i sjedne na drveni kovčeg do zida. Češalj joj ostane u ruci, a pramovi kose, teški i sjajni, prebogati i preraskošni za to krhko tijelo, padali su joj niz leđa. Pod modrom vunenom haljinom teško su se nadimala njezina

prsa, još je udaralo ono srce, za koje je medikus iz Splita rekao, da se istanjilo kao pergamena.

Sve to, sav taj bijedni tjelesni izgled, pa i ono srce, što je sada tako udaralo, bilo je samo ono izvanjsko Agnezina bića i pripadalo prolaznosti. Agnezina je duša bila tako mirna i spokojna, tako sva u očekivanju velikog smirenja i pokoja, da skoro do nje nisu ni doprle one majčine tvrde riječi. Jedino, što je još Agnezinu dušu vezalo za život zemaljski, bila je samilost i sućut sa tuđim bolima i nevoljama.

I sada sjedeći na kovčegu Agneza misli samo na Petronilu. Otkako se Petronila povratila u Pset, već je nekoliko puta bila kod Agneze, a majka se njezina nije više bunila i uvijek ju je prijazno dočekala. Petronila se velikom brigom posvetila njezi Stjepkova djeteta, koje je tako nevjerojatno sličilo njoj, da su se svi čudili. Dijete je pokrstila ostavljajući mu ime Petar, kako mu je Stjepko bio nadjenuo. I posljednji puta, kad je bila kod Agneze, nije nikako slutila ovu današnju nesreću, iako je bila malo zabrinuta, jer je istraga radi umorstva Balšina sina iznijela na vidjelo mnogo toga, što bi moglo i Stjepku naškoditi. Uhvaćeni ugljenar Dobrovit priznao je napokon, da je on ubojica, ali time još nije bila stvar dovršena. Petronila nije mogla ni misliti, da bi sva krivnja mogla konačno pasti na Stjepka i pospješiti ono, što su toliki već davno očekivali. Danas će se eto iza sv. mise pred crkvom o svemu raspravljati i sve potpuno raščistiti.

Zanesena mislima na Petronilu Agneza i prečuje, da su se po drvenim stepenicama uspeli nečiji žurni koraci. Istom, kad na mala vrata netko snažno zakuca i nečija ruka ne čekajući odgovora prihvati za kvaku, Agneza se prene. Svakog bi prije očekivala, nego ovoga stranca. Iako joj cijeli njegov neobični izgled nije bio posve nepoznat, u prvi se čas nekako nije mogla dosjetiti, tko bi to mogao biti. Više od nje bio je usupnut i začuđen Petar Malić, koji je stupio u izbu.

Njegovo osjetljivo oko i dobro vidno pamćenje predočavali su mu posve drugu Agnezinu sliku, dok se penjao uz stube. U prvi mah je podvojio, da je to uopće gospojica Agneza, ali momak mu je dolje na vratima točno označio, gdje će je naći. Srećom je Petar Malić imao i još jedan drugi pogled i kad je sada tim pogledom

obuhvatio Agnezinu pojavu, nađe u njoj svu predašnju ljepotu. Za to naglo pristupi bliže i smeteno pozdravi:

„Ja sam Petar Malić, znate onaj, što je rezao ona crkvena vrata — onaj ispod Grmeča, znate onaj," — i nato skine torbu sa ramena i izvadi iz nje drvenu kutiju.

„Ovo sam vam htio predati danas pred crkvom — tamo sam čekao — mislio sam, da idete u crkvu kao i prije... nisam znao, da ste bolesni..."

Kad je otvorio kutiju, izvadi pločice i položi ih Agnezi u krilo.

„Sve tri su spojene... ovako ćete otvoriti... evo ovako..."

Da će još na ovoj zemlji doživjeti kakvo iznenađenje i komadić sreće, tome se Agneza nije više nadala. Zato je najprije ravnodušno motrila pločice od bjelokosti.

Najednom joj lice naglo porumeni, pa poblijedi — a oči još jače iskoče iz šupljine.

„Kako... što je ovo?... Ne razumijem... zašto si to radio... kako si znao ...?"

„Nemojte se prepadati, gospojice Agnezo. Gospodin Stjepko Šimac naložio mi je, da to izradim i da vam sam — bilo, kako bilo — predam."

Agnezina glava nagne se sada nisko nad pločice, kao da dobro ne vidi, a pramovi kose padoše s obje strane i skoro joj sakriše lice. Kad je opet podigla glavu i pogledala u Petra, njezino obličje prosja ponovo nekadanjom ljepotom. U dubokoj radosti pritiskala je pločice na grudi i smijala se — da, upravo se smijala...

„Kako si dobro sve pogodio, Petre... ma kako si samo mogao sve ovo ovako točno izraditi..." i opet se zagleda u onu pločicu, na kojoj je bila prikazana i ona kao mala djevojčica. Petru Maliću zadršće duša od veselja, ali uza sve to nije zaboravio, zašto je još došao.

„Gospojice Agnezo... eto ste vidjeli... pa ne može biti, da je gospodin Stjepko tako zao, kada je ovo dao kod mene izraditi... a čujem, da ga hoće baciti u prokletstvo. Pa sam ja mislio... tako... mislio sam... da bi ga ovo možebiti moglo spasiti... da odem — da im pokažem i posvjedočim, da kod mene nije nikada ništa govorio protiv naše svete vjere."

Agneza se nato zamisli, a onda ustane i pođe k malom prozoru, sa kojeg se mogla vidjeti i crkva i samostan i sve, što se tamo događa.

„Bojim se, da je za danas kasno, Petre. Svi su već u crkvi i misa je sveta započela. Nego da odeš do Stjepkove majke i njoj ispričaš sve. Ovo ostavi kod mene, dok čuješ, što će ti ona kazati."

Nije mogla da se rastane od pločica.

Odjednom kroz tišinu vedrog jutra odjekne zvono... jedan udarac... pa drugi... teška, samrtna zvonjava prodirala je zrak. Agnezi ispanu pločice iz ruku i ona se uhvati za prsa.

„Sad izriču prokletstvo nad Stjepkom... nad malim križarom..."

Podigavši pločice Petar je sa stravom gledao, kako je Agneza sva pomodrila, žile na vratu nabrekle, kao da će puknuti, a usta se širom rastvorila.

„Zraka... Petre... zraka..." još je kriknula, a onda se sruši na pod.

Petar potrči k vratima i počne dozivati u pomoć, ali mu se nitko ne ozva. Onda strči niz stube i iz susjedne kuće dozva staricu, koja je čuvala unučad. Kad su se uspeli skupa, nađoše Agnezu na istome mjestu već posve hladnu.

Ona ljepota, koja je bila odbjegla i skrila se, opet se vratila u Agnezino lice. Bijelo i čisto sa svim divnim oblicima, bez ikakva znaka bolesti, upravo je sada sjalo u okviru crvenkasto-zlatnih vlasi. Onih nabreklih žila na vratu je nestalo, a usne su se blago zatvorile ostavivši za sobom smiješak. Starica pomogne majstoru Petru, da je podignu na postelju i počne ga onda ispitivati, kako se to sve dogodilo. Petar je vrlo malo odgovarao i brzo zašutio, a onda izvadi dva nožića i kad je otkinuo poklopac kutije, u kojoj je donio bjelokosne pločice, gledajući u mrtvu Agnezu poče u njemu dupsti i rezati...

Zvonjava je umuknula i bila bi nastala potpuna tišina, da nije starica počela naglas moliti molitve za umiruće.

*

Da je majstor Petar, mjesto da oblikuje mrtvu Agnezu, pošao pred crkvu ispod Huma, kad je svijet iz nje izlazio, umorilo bi mu se danas oko htijući upamtiti tako raznolike izraze na ljudskim obličjima.

Naravno, uvijek i svuda ima ljudi, kojih se nikada ništa ne tiče. Ti su i danas izlazili iz crkve sa ravnodušnim izrazima, dosadnim i praznim. Ali tih bijaše najmanji broj.

Lica tolikih žena bila su podbuhla i crvena, jer su mnogo plakale; druge opet žene bez traga suza nosile su u svom licu izraz pobjede i odraz zadovoljštine mjereći sve oko sebe hladnim pogledom. Poneka pobožna starina još je uvijek brisala suze i brzo se izgubila iz gomile noseći u priprostom srcu samo bolnu spoznaju, da je jedna duša usključena eto iz općinstva svetih i da za nju treba sada mnogo moliti.

Lica muškaraca bijahu ozbiljna i mrka i tek neki su gledali isto tako mrko preda se, drugi su jedva dočekali, da se odmaknu od crkvenih vrata i započnu glasni razgovor. Bilo je i takvih, koji su izašavši brisali znoj i duboko uzdahnuli zraka, kao da ih je omamila sparina u crkvi.

Velika većina izađe iz crkve u dojmu očekivanja i neugodne zabrinutosti.

Ogledavajući kao usput sjajno opremljene konje vodičkog kneza i njegove pratnje žene i djevojke počeše se razilaziti. Pogdjekoja od njih porumeni pod pogledom tolike strane gospode, koja se danas nađe u Psetu. U popodnevnom suncu i vedrini razlilo se šarenilo boja, ljeskala se svila i baršun nošena od vitkih ramena i tankih strukova, što su se u hodu previjali.

Anica Pavla Šimca nije mogla izdržati, a da se — penjući se na konja — još jednom ne okrene i ne potraži okom Pavla. I on je gledao za njom i odmahnuo joj, kad mu je rukom domahnula na polasku. U taj ga čas potapša po ramenu Benko Javorić:

„Dobro da ovdje nema više ovako zaljubljenih muževa, kao što smo mi dvojica... slabo bi onda mi prolazili. — Drugo je bilo ono onda, kad smo nas dvojica bili slobodni... Kako se vremena mijenjaju, je li, Pavle? — Danas ne bi tako lako potegli mačeve. Oh, te žene..."

„Zašto, Benko, ja se ni danas ne bojim nikoga!" odlučno odvrati Pavao, a onda uhvati Benka za rukav i dovuče ga malo u stranu.

„Brlobašići nešto spremaju. Iako su mi oprostili za pokojnoga Kirina, nisu se odrekli zadovoljštine. Dočuo sam nekako ovih dana, da su oni tu cijelu stvar sa Stjepkom ovako napuhali i Balšu i druge podgovorili, da tjeraju do kraja i ne popuštaju, dok se sa Stjepkom ovako ne svrši. Pogađaš li, Benko, za čim se ide? Da cijela Stjepkova baština pređe na njih kao zadovoljština za Kirina."

„Hm, hm, sve je moguće, pa bi i to moglo biti, kako ti veliš, Pavle. A što si naumio u tom slučaju ?"

„Anica je rekla, da se ne bunim. Ona je nešto sanjala. Znaš ti žene i njihove sne... a i ja nisam dijete i znam, da treba svoj grijeh okajati. Samo im ne ću sve prepustiti, to ni Bog od mene ne traži."

„Vidjet ćemo još, Pavle, ne ćemo unaprijed određivati. Međutim tko zna — moguće ću i ja tu imati štogod da kažem," nekako značajno naglasi Benko, a Pavao se doumi, da se nešto pronosilo, kao da će Juranu oduzeti radi starosti županski čast. Da ne bi Benko postao županom ? Ali više nije dospio da dalje govori s Benkom, jer svi već pođoše prema klupama, da tamo dočekaju biskupa Gregorija, koji je u pratnji kneza Stjepana upravo izlazio na samostanska vrata.

Zaista se vremena mijenjaju i ljudi s njima ! Kako su samo drugačiji sada pogledi, kojima su sakupljeni gledali kneza Stjepana. Njega pred pet godina umalo da ne sasjekoše mačevima. Mudrim i obzirnim svojim vladanjem u ovih je pet godina knez iskazao Psetskoj župi tolika dobročinstva, da se pomalo i zaboravljalo na onu nekadanju bojazan, da će im knez zadrijeti u njihove pravice. Neopazice su dolazili pod njegovu vlast, a da sami toga nisu ni zapažali. Iza biskupa Gregorija i kneza Stjepana i njihove pratnje stupao je odmah gospodin dvorski sudac Ivan Čiračanin, stari znanac psetskih plemića i građana. Od onog doba jako se pognuo i oronuo. Uveli obrazi se objesili i požutjeli, krupna tjelesina opala, pa mu je odjeća bila sada svuda preširoka. Izgledao je, da nije više zdrav, ali mu lukave očice bijahu još uvijek žive i jednako živo su motrile prisutne. Plemstvo psetske župe bijaše već zauzelo svoja mjesta u klupama, a unaokolo se izredalo mnogo naroda slobodnjaka, kmetova i gradskih obrtnika.

Za njegovu presvijetlost biskupa i za kneza Stjepana bijahu iz samostana iznešena dva visoka stolca sa naslonom, a pred gospodinom dvorskim sucem bijaše smješten i maleni stol sa unakrsnim nogama, dok je psetski sudac zauzeo svoje stalno mjesto. Dvije stare lipe ogromnih krošanja bacale su preko cijelog spravišća ugodnu hladovinu, ali uza sve to su se prisutni znojili, jer su već počeli osjećati podnevnu zaparu.

Žamor i brujanje glasova, koji su ispunjali cijelo spravišće domalo utihnu, čim se tamnoputi biskup Gregorije podiže sa svog stolca. Koščata spodoba kninskog biskupa nije upadala u oči, ali se zato isticao glas, čim je progovorio. To je bio glas, kojega je zvuk uvijek jasan i ugodan i daleko dopire. Zazvavši ponajprije trojednoga Boga biskup nastavi :

„Plemenita gospodo i vjerni sinovi naše Svete Crkve, vi dobro znadete, da u duhovnim stvarima nisam dužan vama polagati računa. Ja sam pak uvjeren, da nijedan od vas ne sumnja, da bi bilo ma kakve prenagljenosti, neurednosti ili nepravednosti u našem današnjem tužnom činu izricanja prokletstva naše Crkve nad Stjepanom Šimcem. Znajući dalje, da i vi svi duboko žalite isto tako kao i ja, da je do toga moralo da dođe, želio bih vam o toj stvari nešto sada reći. U savjesnom dogovoru sa mojim svećenicima i redovnicima opominjali smo ne jedamput, nego više puta Stjepana Šimca, da se okani sablažnjiva načina življenja, da otpusti nevjenčanu ženu i da javno i nepravedno ne napada nas i našu svetu vjeru. Uvjeravam vas sa ovoga mjesta, da smo bili pripravni na najdalje popuštanje u svim drugim i ne tako bitnim stvarima. Mjesto svake skrušenosti Stjepko Šimac je ismijavao i zabacivao naše poruke vodeći i dalje svoj sablažnjivi način življenja. Nove su nam tužbe neprestano stizale i mi smo napokon morali stvar privesti kraju. Iza posljednjih događaja, koji na Stjepana Šimca baciše tešku i opravdanu sumnju, da među narodom podupire i širi krivovjerje, odlučismo se na krajnje, iako teška srca. O tom ćete vi, uzmožna gospodo, danas ovdje napose raspravljati sa gospodinom našim dvorskim sucem. To, što ćete čuti i kako ćete prosuditi, bit će samo još jedna potkrepa našoj osudi sa crkvenog mjesta. Znajte dobro, da nama crkvenim licima nije bila potreba, da Stjepka Šimca udarimo prokletstvom, ali — sabravši sve skupa — morali smo se pitati, kuda to vodi ? Vodi k velikim smutnjama i unijelo bi velik nemir i razdor u slavnu ovu župu — a i dalje.

Da vam samo opet dozovem u pamet sve one strahote, što su se skoro na vaše oči odigrale u najbližoj prošlosti. Sjetite se mog nesretnog brata Višana Zvonigradskog, koji je zaslijepljen ovim krivovjerjem sa svojim pristašama bacao grad Split i moga sinovca Gregorija u najteža zla i nevolje, dok nije onako strašno poginuo. Možebit se i mnogi od vas, uzmožna gospodo, borio na strani onih, koji su stajali na braniku naše svete

vjere i sve svojim očima vidio, pa ne treba da vam duljim o tim žalosnim događajima.

Naš nada sve milostivi herceg Koloman upućen je u cijelu stvar i on je sam mene ovlastio, da vam i u njegovo ime naložim, neka savjesno provedete sa uzmožnim gospodinom dvorskim sucem cjelokupnu raspravu u toj stvari, a u prisustvu našeg milostivoga kneza Stjepana."

Plemenita gospoda u klupama saslušaše biskupov govor s velikom pažnjom, a još više narod izvan klupa.

Puk je uopće ovo cijelo današnje spravišće smatrao više svojom stvari nego stvari gospode plemića psetske župe. I nesamo zato, što su mnogi od njih sjedjeli usred spravišća kao svjedoci, a ni poradi toga, što je jedan od njih, Balša Justić, danas glavni tužilac. Uzrok tome imao je mnogo dublje svoj korijen. U prvom redu tu se radilo i o duhovnim stvarima, a velika većina plemića nikada sebi o tome ne tare glave. Sve njihovo nastojanje ide za tim, da se ne ogriješe o glavne vjerske dužnosti, a drugo prepuštaju duhovnim licima. Jedino onda zarogobore, kad treba odrediti biskupu desetinu ili se sudare gdjegod njihove pravice na kakav posjed sa pravom samostanskim. Sve ostalo kao da ih se nije ticalo i malo su se brinuli, što ko misli o Trojstvu, o Uskrsnuću Gospodinovu ili Uznesenju Gospinu. Živući pod teretom drugih briga i poslova mislili su, da ne mogu stići na sve strane. Kod malog je to čovjeka drugačije: za dugih zimskih večeri pučanin načinje sva životna pitanja, a najviše se sve okreće oko duše i prekogrobnog njezina života. On se zaustavlja kod svake riječi, koju je nedjeljom čuo u crkvi, i cijeli se tjedan prepričava i o tome raspravlja. On znade više, ako i ne uvijek bolje nego njegov gospodar, o svecima i sveticama, o mučenju prvih kršćana, o kaznama i prokletstvima za javne i tajne grijehe. A danas će se ovdje na spravišću raspravljati o takvim stvarima, a to je maloga čovjeka donekle ispunjalo i ponosom, inače se na spravišćima većinom raspravljalo o stvarima, koje ga se nisu ticale i u koje on ne bijaše upućen. I još nešto: htjeli ne htjeli, danas se moraju plemenita gospoda da malo pozabave njime, prostim pukom, i svejedno, budne li im to i preko volje išlo.

Usto opet svi su ti mali ljudi osjećali, da je glavno lice današnjega spravišća Stjepko Šimac, iako nije prisutan, više povezan s njima nego sa svom tom gospodom u klupama. Istina, vrlo su nejasne i svačim isprepletene bile danas njihove predodžbe o njemu: on je bio onaj, koji je k svima prijateljski zalazio, njihove sinove uzimao među svoje strijelce i konjanike i pomagao im, gdjegod je mogao. S druge opet strane vjeruju oni i sve ono, što je biskup rekao o njemu, a mnogi od njih već su to i sami dobro znali i svojim su očima dosta toga vidjeli, osobito oni, koji su počesto obavljali kojekakve radove u Stjepkovu dvoru u Psetu.

Međutim se puk u svojoj duši nije posve opredijelio ni tamo ni ovamo, nego je po svom nagonu čekao, što će sve izaći na javu tokom prvog dijela ove rasprave, koju vodi sudac župskog grada Pseta. To su bili razlozi, poradi kojih je u puku vladala napeta pažnja, dok su se gospoda plemići prilično mučili dosadom izuzevši petoricu Brlobašića, koji su bili uzrujani od nekog posebnog očekivanja.

Kad je od stola gospodina psetskog suca pročitana tužba majstora Balše Justića i izveden ugljenar Dobrovit, puk se poče sa svih strana tako natiskivati, da su ih opet psetski stražari morali silom potiskivati natrag. Usto su se čule razne psovke i podrugljivi dovici Dobrovitu zaboravljajući kod toga na prisutnost biskupa i kneza Stjepana. Teškom mukom uspostaviše konačno stražari mir, i kada je nastala tišina, prešlo se na preslušanje Dobrovita.

„Odakle si ti i kako ti je pravo ime?" pitao je psetski sudac Dobrovita, na koga su pazila dva psetska kopljanika.

„Kakvo pravo ime? Dobrovit se zovem — i to mi je pravo ime."

„Ne izmotavaj se sada. Rekao si jednom pred dvojicom ljudi, da ti to nije pravo ime. Vide i Stipane, pristupite ovamo. Neka govori najprije Vid Bošnjačić, pa onda Stjepan Ozrinović."

I Vid i Štipan posvjedočiše, da je ugljenar Dobrovit povodom jedne prepirke pred njima dvojicom rekao, da on niti nije ugljenar, da je on višega roda i da mu Dobrovit nije pravo ime, na što se sudac opet okrene ugljenaru:

„Čuo si sada ovu dvojicu poštenih ljudi, koji ne lažu, pa govori istinu bistro i jasno, tko si i što si?"

Smrknuta lica i sijevajući očima ogleda se ugljenar oko sebe, a onda odreže grubo:

„Dosta je skrivanja. Nisam odavle, iz Bosne sam; i nisam ni Dobrovit ni ugljenar, pa što mi možete. Bio sam, dok mi je trebalo. Otac moj Vladoš ravan je vašem knezu Stjepanu i bio je velmoža moćan na dvoru Kulina bana. Kad nas je ban iznevjerio i poklonio se Rimu, otac moj postao mu je zakleti neprijatelj. Moj se otac odrekao i svoga brata Ljubina, koji je bio glava sviju naših vjernih, a išao se pokloniti kralju Emeriku i da prisegne vjernost rimskoj Crkvi. U cijeloj se Bosni uskomešalo i mi smo pobjegli u humsku zemlju i tamo me je našao Stjepko Šimac. Pravo mi je ime Ugrin Rastimirović i ne mislite, da se bojim vas i vašega suda."

Na spomen toga imena nasta u klupama žamor i komešanje i sve oči bijahu uprte u nekadanjeg ugljenara, a puku to strano ime odmaknu toga Ugrina tako daleko, kao da nikada i nije boravio među njima. Sudac primi ugljenarove riječi pod čistu istinu, jer se ovaj nije htio zakleti i nastavi preslušavanje. Nastupali su svjedoci jedan za drugim, iskazivali i zaklinjali se na sveti Križ i na evanđelje.

Kao posljednji svjedok istupila je stara Manda, koja i ne čekajući, da je zapitaju, započe u prvoj provali strašnoga bijesa sipati takve pogrdne izraze vrijeđajući sa svakom izgovorenom riječi sve prisutne. Već je bila i prevršila mjeru, kad su je, koliko god se krivila, mukom i silom odstranili sa spravišća.

Izakako je opet nastao mir, nastupiše dva najumnija redovnika iz samostana Bl. Djevice, da ispitaju Ugrinovo krivovjerje.

To opet unese neobičnu živost među ljude izvan klupa. Glavama su i rukama odobravali ili odbijali, a na mahove bi i vikom izražavali svoje čuđenje i zaprepaštenje, tako da su ih morali miriti. Duhovni boj, koji se vodio između Ugrina i redovnika, upravo je zapalio ove male ljude, dok su mnoga plemenita gospoda drijemala na ljetnoj omari.

I župan Juraj spokojno je drijemao, kad se do njega teškom mukom progurao neki postariji čovjek i snažno ga potresao. Prigušenim glasom nešto mu je uzrujano govorio, što je Juraj, još drjemovan, teško shvaćao.

Riječ „Agneza" posve ga rastrijezni, a kad je razumio i ostalo, trzne se i problijedi. Napinjući i posljednje sile podigne se iz klupe ljuljajući se kao posječeno stablo. Uokolo u klupama nasta žamor i komešanje.

Oba redovnika prekinuše raspru sa Ugrinom, a nato knez Stjepan naglo ustane i žurno priđe k županu.

„A što se dogodilo?" upita najprije čovjeka, koji je to dojavio županu.

„Milostivi kneže, umrla je gospojica Agneza," odvrati ovaj glasno.

Kako su i knez Stjepan i druga plemenita gospoda odmah znali, da je to županova jedinica i sve — nastade mučna šutnja.

Nato pristupi knez Stjepan županu Jurju, koji je stajao prelomljen od boli, i ogrlivši mu ramena tješio ga je toplim riječima. Potom ga povede do njegovoga konja i pomogne mu da uzjaši. Jedan od mlade gospode Menića zajaše svoga konja i ponudi se, da otprati župana u Pset.

Dok se to događalo, drugi su ispitivali vjesnika Agnezine smrti, kako se to sve tako naglo dogodilo i od čega je umrla. On je ponavljao ono malo, što je znao. Zato je valjda daljnje prepričavanje mnogo toga tome dodalo. Nekome tako padne i to na pamet, da poveže smrt Agneze Jagodićeve sa prokletstvom Stjepka Šimca. Drugi to prihvatiše i vijest je kružila dalje. I takva vijest dopre i do Pavla. Bez daljnjega promišljanja pođe i Pavao svome konju htijući se tako pridružiti jednom bratu redovniku, koji je upravo krenuo za županom, ali mu presiječe put Benko Javorić.

„Kuda, Pavle, kuda? Ne možeš sada nikako, moraš ostati, eno se spravišće nastavlja, a tiče se i tvoje kože, pa kada sve svrši, skupa ćemo onamo."

Pavao prigne glavu i postane nekako tupo bešćutan i samo jedan pojam obuhvati sada svu njegovu nutrinu — a taj je pojam: „Agneza".

Niti je više čuo, niti je dalje išta zamjećivao oko sebe. Nije čuo, kada je biskup posvjedočio, da je Ugrinovo vjerovanje pravo krivovjerje, i nije ga se nimalo dojmilo, kad je izbilo jasno na vidjelo, da je njegov brat Stjepan bio glavni i jedini pokretač, da se cijeli narod zavede na to krivovjerje. Tek nejasno dopre do njegova uha, da se Stjepko lišava svih svojih posjeda i zabranjuje mu se povratak u ikoju od hrvatskih župa. Umorstvo Balšina sina priznade Ugrin bez okolišanja i o tome ne bijaše duge raspre.

Sva plemenita gospoda odahnuše, kad ih pozvaše, da glasaju za osudu, i skoro jednoglasno bi Ugrin Rasti-

mirović osuđen, da mu se ožigom spali jezik, kojim je narod zavađao, i da se onda na vijeke vjekova izagna iz granica hrvatskih župa. Ugrin je mrko šutio, nije se protivio i onako ga sputana u lance otpremiše u Pset.

Time je sudac župskoga grada Pseta dovršio svoje suđenje na današnjem spravišću i sad nastane odulja stanka. Nekoji iz puka bijahu doznali za daljnji tok spravišća, a kako mu to nije bilo nimalo zanimljivo, veći dio od njih poče se razilaziti. Uzbuđeni i uzrujani žurili su se u Pset, da na svoj način prepričaju sve te događaje, a uz to željni, da doznaju potanje o smrti gospojice Agneze.

Ni plemići ne ostaše u klupama, nego poustajaše da prohodaju i opruže noge. Biskup se Gregorije povuče sa svojom pratnjom u samostan, a malo iza toga iznesoše samostanske sluge plemenitoj gospodi kruha i vina, čime se ovi obilno poslužiše, osobito vinom. Iza okrijepe dobrom kapljicom nesta umora i pospanosti i započe glasan i živ razgovor sa kneževim ljudima. Središte toga bio je dvorski sudac i svojim glatkim jezikom zabavljao je sve. Naravno, da se govorilo o posve drugim stvarima, a najmanje o tome, što se malo prije odigralo na spravišću.

Knez Stjepan nije pratio razgovor, nego je pozvao k sebi Benka Javorića i staroga Lovru Brlobašića i s njima je poveo vrlo ozbiljan razgovor, što se vidjelo po licima. Kad je knez opet bio sam, obrati se glasno svoj plemenitoj gospodi moleći ih, da ga pomnjivo saslušaju. Izrazivši najprije svoje sažaljenje nad smrću jedinice župana Jurja pričali ujedno, da gospodin župan ne može prisustvovati spravišću. Onda očituje, da je kod njega pismena isprava, kojom ga je zamolio župan Juraj, da osobno prisustvuje spravišću, jer da on, župan Juraj, želi položiti županski čast i moli kneza, da se provede izbor novoga župana. Za potvrdu toga knez pročita naglas pred svima ispravu župana Jurja, koju su sva gospoda pozorno saslušala. Ali nije bilo iznenađenja, jer se već o tome govorkalo, i svi su već očekivali, da će to župan Juraj učiniti nešto poradi starosti, a ponajviše što je pripustio, da se poradi Stjepka Šimca dogode ova komešanja u Psetu.

Pročitavši ispravu nastavi knez iza male stanke:

„Uzmožna gospodo, red je sada na vama, da iz svoje sredine izaberete u Ime Božje novoga župana."

Kao po sebi razumljivo sva plemenita gospoda pođoše prema vratima samostana, da tamo provedu izbor.

Nakon poduljeg vremena prvi se pojavi na vratima samostana stari Lovro Brlobašić i glasno saopći pred knezom i ostalima, da je za novog župana po svim pravima, dostojno i pravedno izabran Benko Javorić.

„Da Bog poživi novoga župana!" povika prvi knez Stjepan, očito zadovoljan, na što se svi odazvaše. Još saopći stari Lovro, da će se upražnjeno mjesto satnika popuniti prvom zgodom, a nato knez Stjepan pozove novog župana, da po svim stečenim pravima predsjeda sada spravišću i vodi raspravu o oduzimanju imanja Stjepku Šimcu.

Dvorski sudac, koji se cijelo vrijeme ovoga zbivanja nije uopće uplitao u tok stvari, preuze sada glavnu nit rasprave u svoje ruke. I sam knez Stjepan živo je kod toga sudjelovao, a da se ni plemići Menići ni Medveđani nisu više nimalo bunili.

Pri samom početku raspre istupiše Brlobašići odmah sa svojim zahtjevom, da im se odstupi dio Stjepkove baštine kao zadovoljština za Kirinovu smrt. Tako se po prvi put ovako na javu iznese Pavlov nagli, nepromišljeni čin, radi kojeg je nastradao jedan ljudski život. I tek sada dopre jasno do Pavlove savjesti spoznaja, da je ubio čovjeka. Nutarnjost njegova, koja je sada sva bila ispunjena skoro svetačkim likom pokojne Agneze, odrazi oštro užas nasilja, koje je počinio u onoj noći, pa je u čudu gledao i slušao, kako o tome svi tako mirno govore, čak i Brlobašići, Kirinov brat i sinovci. Zbunjen i smeten do kraja Pavao se nije opirao nijednom zahtjevu i na sve je pristajao, ali se u to umiješa novi župan Benko Javorić, koji istače i odviše veliku pretjeranost tih zahtjeva za zadovoljštinu smrti pokojnoga Kirina i tako privede Pavla potpunoj svijesti. Knez Stjepan, koji je sve dotada šutio, istakne sada svoje pravo po oporuci pokojnog satnika Šimuna, da zaštiti Pavla od prenagljenih odluka. Napokon Brlobašići popustiše i zadovoljili su se sa malim dijelom Šimunove baštine, a sve ono, što je Stjepko sam stekao, a to su bila tri mlina i nešto zemlje oko njih, i sva ostala baština pokojnog satnika Šimuna stavlja se po prijedlogu kneza Stjepana pod upravu Pavlovu. Pavao ne smije s time slobodno raspolagati ni prodavati niti po-

klanjati ni davati u baštinu. Predviđajući i taj slučaj, da bi se Stjepko Šimac jednom pokajao za svoje čine i dao kod tog zadovoljštinu za sve, po prijedlogu kneza Stjepana bi stavljena opaska, da se u tom slučaju ima Stjepku vratiti njegovo i njegova baština.

A da se zadovolji i jednom starom plemenskom običaju, po kom zemlje prognanika dijele međusobno plemenske hiže, popusti knez i toliko, da se u ispravu stavi još dodatak, da u slučaju Stjepkove smrti, prije nego što bi s njega bilo skinuto prokletstvo, prelazi njegov vlastiti (nebaštinjeni) imetak u posjed plemena Menića. Psetski sudac, koji je u glavnim crtama pobilježio sve zaključke, poče sada naglas kazivati u pero svome pristavu konačne odluke slavnoga spravišća psetskih plemića, koje će se poslije prepisati uresnim pismenima i biti proviđene župskim pečatom i pohranjene kod župana. I dvorskom će sucu biti dostavljeno sve potrebno.

Gospodinu Čiročaninu nije bilo nimalo krivo, što je teret sudovanja pao uglavnome na leđa psetskoga sudije, zato je bio bolje volje, i njegov jezik nije poštedio nikoga zabavljajući sve dosjetljivim primjedbama i zlobnim opaskama. Veliko njegovo životno iskustvo, koje je stekao upoznavajući ljude sa najslabije njihove strane, razvilo je pomalo u njemu finoga zlobnika, pa se često razlijegao smijeh uza svu ozbiljnost današnjega spravišća.

Tako i sada, kad je sve bilo završeno, žmirkajući na prisutne, opet se začu njegov hrapavi i nejasni glas:

„Može li, plemenita gospodo, biti ljepše, nego što jest: dušu mu predadoste vragu, za imanje ste se pobrinuli, pa tko sretniji od Stjepka Šimca... što je sad slobodan... ha... ha... ha... kako ste mu olakšali život."

Smijeh i zvuk riječi dvorskoga suca, namijenjenih plemenitoj gospodi na spravišću, zanese vjetar, šta li, na posve drugo mjesto. Plemenita gospoda ustajući iz klupa u međusobnom razgovoru čuše to i ne čuše, ali ih je čuo mladi redovnik brat Gracijan, koji se nalazio uz dvorskog suca, slučajno poslan od opata, da zamoli gospodina dvorskog suca, neka se poradi neke stvari poslije spravišća svrati u njegovu bolesničku sobu. Kako je bio stao tik uz dvorskog suca, nije zapravo ni na što mislio. Po čudnom upravljanju Providnosti

brat je Gracijan bio u isto tolikoj mjeri bezazlen i ostao netaknut od svijeta, u kolikoj je opet mjeri dvorski sudac bio prodro u sva ljudska zbivanja.

Plamenim slovima upisaše se one riječi dvorskoga suca na neispisani bijeli list Gracijanove duše i urezaše jasnu spoznaju o svijetu, na koji dosada mladi samostanski vrtljar nije ni mislio. Stjepko Šimac bio je prvi čovjek iz „svijeta", koji je probudio njegovu pažnju i izazvao njegovu samilost.

„To nije istina, ne mogu ljudi ničiju dušu dati nečastivome," umovao je brat Gracijan vraćajući se u samostan, izakako je dvorskom sucu isporučio molbu opatovu. „Pa neka se nad jednim čovjekom izreče i crkveno prokletstvo — svejedno — dušu ljudsku može Bog ostaviti, ali dok je god čovjek živ — može njegova duša opet postati Božja." Da, i zato će brat Gracijan odsada svaki dan moliti za dušu Stjepka Šimca.

Nitko više nije sjedio u klupama, a kako su još sva plemenita gospoda bila na okupu, dvorski sudac ponovi još reskije svoju zlobnu duhovitost i izazva grohotan smijeh.

Svi su se smijali, samo Pavao postade još ozbiljniji. Po prvi put u svom životu osjeti jasno, da je taj Stjepko Šimac njegov rođeni brat.

V.

PROGNANIK se nije povratio, ali — tko bi to vjerovao?

Bilo je znakova, po kojima su toliki zaključivali, da se povratio, međutim samo jedno bijaše sigurno: od one noći, kada je Stjepko Šimac u pratnji svojih oružanih momaka krenuo potajno na put u Bosnu, ne dopre više nijedna sigurna vijest o njemu. Što su više dani odmicali, umjesto polaganoga zaboravljanja na Stjepka Šimca njegov lik postajaše svakim danom sve jasniji i življi. Već onda, kad su se njegovi momci povratili iz Bosne i izjavili, da je Stjepko Šimac pošao sa humskim knezom Radovanom Turbićem, nitko toga nije pravo vjerovao. Domala se počeše pronositi čudni glasovi: netko ga je vidio, kako se provlači kroz šumu, a drugi, kako ga je nestalo u vodi i nije se više pojavio na istome mjestu. Grgur Gojšić pričao je opet, kako mu je netko stjerao jelene na drugi kraj šume i kako ih je

teškom mukom pronašao, a tko bi to drugi učinio, nego li Stjepko, koji se krije po šumama.

Neki su se kleli svim svetinjama, da su dobro vidjeli, kako je pri punoj mjesečini njegova sjena prešla preko kućnog zida i odmah je opet nestala. Pričalo se i to, da on lako ušutka sve pse i nijedan da ikada zalaje, kad je on tu jesen obilazio selišta i obirao sa voćaka najljepše voće. Te jeseni bijaše voća ionako malo i svaki je dobro pazio i lako bi se odmah zapazilo, čim bi ga gdjegod nestajalo.

Jedno je bilo jako čudnovato: Stjepku Šimcu pripisivali su i dobra i zla djela i u tome nitko ne vidje kakvo protuslovlje. Tako se događalo, da bi istodobno iznijeli, da je Pavlovu pastiru povratio kravu iz šume, koja je bila zalutala, jest, pastir ga je vidio, kako tjera kravu sav obrastao i crn i kako je odmah nestao; a isti dan da je opet otisnuo onaj veliki kamen niz liticu na stado, koje je ispod nje prolazilo, i jednu ovcu posve prignječio. Majke su strašile djecu, kad se za ljetnih večeri ne bi dala u kuću, da tamo u mraku već čeka crni Stjepko, pa će ih odmah odnijeti, ako ne uđu u kuću. Međutim bi ta ista djeca čula, kako majke malo poslije pričaju, da taj isti crni Stjepko znade u zgodnom času ostaviti dukat nasred puta, da ga nađe onaj, kome je namijenjen. Tako je jednome čovjeku negdje tamo od Bužima sve bilo izgorjelo i čovjek pođe u prošnju, da bi nanovo podigao štogod krova nad glavom. Idući tako zasja mu se nasred puta dukat, pravi pravcati dukat, a kad ga je podigao i ogledao se oko sebe, vidio je, kako je netko zašao u šumu.

Nitko živ ne bi sada mogao narodu u Psetu i okolici dokazati, da se Stjepko nije povratio u ove krajeve. I da sto puta čuju, da je Stjepko Šimac uistinu negdje kod kneza Domalda i da se bori za njega protiv splitskog kneza Gregorija — sve to nije istina. To je možebiti netko drugi, ali pravi Stjepko Šimac je tu u njihovim šumama i obilazi njihova selišta, da katkada kroz podzemni ulaz dođe i u grad Pset. Kad su noći burne i mračne, ostavlja im svoje znakove na vratima, da je tu bio. Jednoga jutra, kad je Barbara Balšina mela oko kućnoga praga, našla je na pragu tri duge crne strune iz konjskoga repa, savijene u obliku slova *S*. Jest, Barbara se je klela, da je točno slovo *S*, i svako je to mogao vidjeti. Odakle bi se inače stvorile na pragu Balšinom strune od crnog konja?

Sluga Benka Javorića skoro je bio pao izlazeći iz kuće, jer je bio zapeo o nekakav crni kamenčić. A čudan je bio taj kamenčić: bio je taman, ali se bjelasao, kao da ga je tko posuo srebrenom prahom. Cio jedan dan išao je taj kamenčić od ruke do ruke po gradu Psetu, dok se napokon svi ne složiše, da kamenčić potječe iz utrobe zemlje, kroz koju vodi tajni prolaz u grad. Ali nitko ne pokaza ni najmanje volje, da pođe u taj tajni prolaz, pa da se o tom osvjedoči.

Jednom su se svi čudili, da oko Šimčeva dvora ne ostade nikada ni najmanjeg traga. Pa zašto se onda ne približuje svome dvoru, kad već dolazi u Pset? Istina, u dvoru se sve izmijenilo, nije više onako, kao što je bilo, dok je on gospodario. Ni traga ni glasa nekadanjem životu.

Već sutradan po Stjepkovu odlasku počeše se i ostali razilaziti. Bijaše ih obuzeo strah, čim su saznali, da je gospodarici Vuki zlo i da se svaki čas može u dvoru pojaviti smrt. Neprijatno je ovoj vrsti ljudi, kad se oko njih počne šaptati o duši, koja se mora dijeliti od tijela i vodi sada svoju posljednju borbu. Još im je neprijatnije bilo, kad su začuli i glas onoga zvonca, koje je navješćivalo, da i ovom dvoru pristupa Onaj, koga ne bi voljeli sresti.

Bolesnica je sama toliko vapila za svećenikom i strašno je bilo i pogledati, kako se u najvećim tjelesnim mukama ova uporna, iako grešna duša, bori, da ne izgubi svijest, da ostane budna, dok ne dobije oproštenje. Dozvali su onda redovnika iz samostana, koji je saslušao njezinu ispovijed i odriješio je od grijeha. Ali se više nije mogla pričestiti, jer je odmah, čim su nad njom bile izrečene riječi odrješenja, zapala u bunilo, iz koga se više nije vratila k svijesti. U tom smrtnom bunilu govorila je samo o djetinjstvu, o ovcama i kravama, o pastirskim igrama. Dozivala bi ovce svaku po imenu i grdila ih, da idu u redu. Tako je i izdahnula.

Kad su iz doma poručili na selište, gdje je živjela Vukina rodbina, dovezao je njezin brat priprosta kola sa dva vola i odvezao jelovi sanduk sa mrtvom sestrom. S njim je pošao sjedeći na kolima pokraj pokojnice i onaj suludi njezin rođak. Još se stara Katarina dosjetila, da im uz Vukine stvari doda i nešto novaca.

Dan prije nego će Vuka izdahnuti, doveli su za dijete u dvor jednu ženu iz doljnjega Pseta i bojeći se Stjepkove prijetnje svi su pazili na dijete.

Kad se domala sve smirilo, opet počeše zalaziti u dvor psetske žene i zavirivati u svaki kut. Katarinin tanki i piskutljivi glas čuo se sada preko cijelog dana. Kao da je jedva dočekala, da napokon može iznijeti sve, što se od Šimunove smrti u dvoru događalo. A što se sve nije događalo! Tko je od domaćih smio u dvor, sve dok je Vuka bila živa? Nijedna psetska žena nije smjela ni da proviri, a Katarini nisu dale bolesne noge, da sama izlazi, da se jednom nekome izgovori. Otvarala bi i velika vrata u veliku dvoranu, ali samo napola, i dok bi žene brzo bacale znatiželjne poglede po zidovima, Katarina bi se svaki puta na isti način zgražala.

„Sestre moje — eto — samo da se uvjerite, da govorim istinu. Na svoje ste oči vidjele sada, pa recite po Bogu, kakva je ovo kuća?"

Pri daljnjem razgovoru morala je Katarina priznati, da njoj samoj nije nikada ništa manjkalo i da je u dvoru uvijek bilo svega i na pretek. Na koncu se svima činilo, da sav taj sablažnjivi život u dvoru nije u tolikoj mjeri ogorčavao njezine stare dane. Naravno, a to nije ni krila, da joj je Vukina smrt dobro došla i da je odahnula. Preuzela je odmah kućanstvo u svoje ruke i upravo se najljepše u sve uživila, kada se dogodi nešto, što ni ona niti ijedna psetska žena ni u snu ne bi pomislila, da bi se to moglo dogoditi: u dvor se povratila gospoja Petronila.

Bio je ponedjeljak i Katarina je bila sama, pošto su se u nedjelju izredale kod nje sve njezine prije i znanice. Upravo je izlazila iz izbe, iz koje se čuo djetinji plač, i bila je nešto zlovoljna. Već od ranoga jutra ovako to dijete plače i nikako ga smiriti. Dozvala je još jednu ženu iz susjedstva i što sve nisu pokušavale i davale djetetu, ali ono se i dalje krivilo.

„Toga mi treba, kako bi mi sad bilo lijepo, da nema tog derišta," pomisli Katarina i zalupi vratima izbe. I dalje nešto mrmljajući silazila je niz drvene stepenice, kad se naglo otvoriše ulazna vrata i u isti čas bane pred nju Juran:

„Ona dolazi, gospodarica dolazi!"

„U ime Oca i Sina... tko kažeš, dolazi?" zapišti Katarina.

„Gospoja Petronila, na konju sa Marom i za njima stvari, već su prošli gradska vrata."

Na te se riječi Katarina u licu tako promijeni, da se Juran prepao. A i bilo je neugodno vidjeti, kad bi njezini,

inače uvijek rumeni obrazi, poblijedili, da uopće nije više bila slična sebi. Onda bi se istom pojavile sve bore na njezinu licu, pa se tek sada vidjelo, kako je strašno ostarila. Dok se Juran snašao, već se Katarinino lice opet zarumenilo smiješeći se nekako na silu:

„Po Bogu Jurane, što me ti prepade. Govoriš, kao da bi to mogla biti istina, a netko te je prevario. Luđa sam ja, koja sam i na čas mogla povjerovati, da bi se gospoja Petronila povratila u ovaj dvor."

Juran malo ustukne.

„Gospojo Katarino, bit će da me je onaj zgranuti Petar prevario. Samo kog bi mu bijesa baš upravo to palo na pamet. Sad je bio dolje u Psetu i kaže, da je svojim očima vidio i gospoju Petronilu i Maru na konjima, a s njima momak i još dva konja sa stvarima."

„Sve ti, Jurane, odmah povjeruješ. Bog bio s tobom, kud bi Petronila sad u dvor, gdje svakog časa može izbiti natrag gospodin Stjepko, a nikako dosada nije htjela da ga vidi... Oh, to dijete, što mu je to danas, da poludim od njegova plača!" I Katarina pokrije rukama uši i pođe niz stube. Ali nato je Juran uhvati za rukav i poviče:

„Netko lupa na vratima, odmaknite ruke s ušiju i slušajte!"

Kad je Katarina spustila obje ruke, nije više čula dječji plač, nego mukle udarce na vratima.

„Oh, svi Sveti — ako je ono istina, što je Juran govorio? Ako je to sada Petronila?"

Kao prut počne drhtati i na čelu joj se pojaviše kaplje znoja.

„Idi, otvori!" jedva je izgovorila ne mičući se s mjesta. Sa stepenica, gdje je stajala Katarina, nisu se vidjela ulazna vrata, jer je priječio zid, koji se morao zaobilaziti, kad bi se stiglo na dno stepenica, ali je čula, kada su se vrata otvorila. I zaista, Juran je odmakao zasun i otvorio vrata, samo Katarina ne ču nikakav glas i pričini joj se, da je zavladala nekakva strašna tišina, jer je i dijete prestalo plakati. Domala začuje, da se preko praga ulaznih vrata provlače teški kovčezi, a onda tihi razgovori. Prisluškujući dalje Katarina je bila sva utonula u nadi, da je to netko drugi, da nije to „Ona", pa je i prečula lagani hod. No uto se sva u crnom, vitka i visoka, pojavila Petronila kao duh pred krupnom staricom.

„Majko, a što si se tako prestrašila, pa to sam ja."

Petronila je tako tiho izgovorila te riječi, da joj se i samoj pričinilo, da su to izrekle samo njezine oči, koje su plašljivo motrile staricu.

Ali kada su se te oči ogledale sada samo malo oko sebe, povratiše se opet sa posve drugim izrazom Katarini. Ona, starica, kao da je jedina ostala ista, sve je drugo ovdje promijenjeno, sve.

„Ti si, majko, ista, ništa se nisi promijenila..." — htjela je još dodati: „a drugo se sve promijenilo..." ali je šutjela.

Katarina još nije smogla riječi, iako se ono obično rumenilo već bilo povratilo u njezino lice. Napokon poče lamati rukama i otpoče plačljivim glasom:

„Jadne mene, što će to sada biti? Pa sve na moju glavu. Ah, Bože, Bože! Što će to opet sada biti? Ja više ne mogu, ja to ne ću izdržati! — Ne, ti ni ne znaš, što sam ja sve morala izdržati... ne mogu više, ne mogu... Ah, križu sveti, što će to opet biti, kada se on povrati!"

Uto dijete opet počne plakati.

Staru Katarinu oblije još jača rumen, rumen stida poštene žene poradi djeteta, koje se rodilo izvan Božjeg blagoslova. Onda ipak pogleda Petronilu i zabrinuto zakima glavom, kao da je htjela reći: da, da, i to je tu... i to ja moram podnositi...

„Što je djetetu, da nije bolesno?" mirno zapita Petronila svojim običnim glasom, u kom se očitovala i mala zabrinutost, i pođe uz stepenice.

Pokupivši s obje ruke svoju suknju stara Katarina duboko uzdahne i pođe za Petronilom. Za njima je pošla i Mara, dok je Juran ostao na dnu stepenica.

Na vrhu stepenica Petronila iznenada zastade. Sad se ona sva smete i porumeni kao mlada djevojka. Bijaše joj kao mladoj djevojci, koja je nenadano stupila u prostor, u kojem obitava onaj, koga nema, a kome je odano srce njezino. Pa sav dvor nosi biljeg njegov, tako i ovaj četvorni prostor navrh stuba, iz kog su vodila dvoja vrata, bio je tako izmijenjen, tako obilježen Stjepkovom ličnošću, da je to ona morala osjetiti.

Sav je bio obložen hrastovinom, a sa svake su strane bile po dvije klupe s nogama kao lavlje šape i sa naslonom, koji je bio sav izrađen. U zidu na dvije strane između vrata bili su učvršćeni mjedeni svijećnjaci u obiku nekakvih spodoba, pola žene a pola ribe sa savijenim perajima i dugim kosama. Prateći izvjedljivo Petronilin pogled Katarina počne tumačiti:

„Sve ti je on tako uredio... Koliki je samo novac u to utrošen, dragi moj Bože! A nema čovjek u što čestito ni pogledati. — Ali sve to nije ništa prema onome, što ćeš vidjeti u dvornici."

Petronila zakima glavom i rastreseno pogleda Katarinu i ne razumijevajući pravo, o čemu to ova govori. Uto se iza lijevih vrata začu ponovo dječji plač, a Petronila se trznu i pođe onamo. U izbi je bilo sparno i dosta tamno. Jedna je žena sjedjela na stolčiću i ljuljala na podu zipku, koja je bila skoro sva zastrta, dok je druga pokraj nje puhala hladeći nešto u zemljanom sudu. Obje žene zagledaše se u Petronilu ne promatrajući je u svom poslu, iako se vidjelo, da su je prepoznale. Petronila naredi Mari, koja je došla za njom, da rastvori mali oblok, a onda se spusti na koljena do zipke. Kad je podigla pokrov, ugleda čvrsto povijeno dijete, koje je prestalo plakati, a kada ga je uzela na ruke, ustane i prinese ga k obloku. Još se dva puta zipka sama zaljulja, a onda zastade i ukoči se kao i žena do nje...

Dijete je šutjelo, dok ga je Petronila promatrala. Onda ga položi na škrinju, do koje je stajala, i poče razmatati povoje. Jadno je dijete bilo toliko i tako čvrsto povijeno, da se jedva moglo i doći do malenog mu tijela.

„Vi, žene Božije, odviše ste ga čvrsto povile, evo pogledajte, kako mu je sve bilo zgnječeno," i Petronila pokaza pruge i nabore na jadnom malom tijelu. Žena do zipke, mlada i krupna, ustane naglo i otpočne tako brzo i glasno govoriti, kao da je naletila kakva bujica:

„Nije to ništa od povijanja, moja gospojo... i svoje sam tako povijala i svoga Jantola i svoju Katarinu, pa da ste ih vidili, kakvi su bili... Tako ja njih povijem i metnem u zipku, pa odem za poslom, a oni mirni kao i jaganjci. Svekrva moja — pa ona bi mi oči iskopala, da su joj se ovako derali, dok sam ja bila u poslu. Nisu, nisu, moja gospojo, mirni su bili i nikad im nije ništa bilo. Eno, da ih vidite, kako su ravnih nogu. Ovo je nešto drugo, slušajte vi mene. Dijete nije kršteno i sve je od toga. Da ga zamotate i u samo perje i metnete ga u zlatnu zipku, opet će vam ovako biti. Nikad još toga ne bi kod nas, da se dijete ne krsti — budi Bog sa mnom — da sam samo znala, da nije kršteno, ne bi ni dolazila, a kada saznadoh, teško mi bi ostaviti djetence, da ugine.

Kažu, — ne da gospodin Stjepko, da se krsti, — neka i po sto puta ne da, nema tu ničije zapovijedi, tu je samo Božja... Da mi samo dadu, odnijela bih ga ja odmah u samostan, pa..."

„Dijete će se sutra krstiti, a sad mi donesite malo tople vode i čiste lanene krpe," prekine Petronila mladu ženu, koja bi inače — tko zna, dokle još govorila.

Podmetnuvši djetetu sve one povoje kao uzglavlje — počne mu Petronila vršcima svojih prstiju gladiti pruge i nabore na koži. To je dijete smirivalo i ušutjelo je i otvorilo velike sive oči, još mutne od plača, i gledalo u nju...

Obje žene vraćajući se sa pladnjem tople vode i sa krpama zastaše pred vratima, a nato će krupna dojilja tiho drugoj:

„Velikog mi čuda — prestalo je plakati zato, jer je rekla, da će ga pokrstiti — da ga ja sad i opet povijem i meni ne bi više plakalo."

*

Dijete je uistinu bilo pokršteno. Po svom povratku u dvor Petronila je odmah sutradan dala odnijeti dijete na krštenje u samostansku crkvu Bl. Djevice — a to je bio isti onaj dan, kada je kninski biskup potpisao odluku, da se nad Stjepkom Šimcem izreče crkveno prokletstvo. Taj dan, iako u sebi nemirna, Petronila nije ni naslućivala, kako je blizu ta strašna kazna, što se vidi i po pismu, koje je u večer pisala Krsti Jagodiću. Odgovarala mu je na posljednje pismo, kojim ju je obavijestio, da nije krenuo na put, kao što je bio mislio, jer su se dogodile velike promjene. Papu Honorija naslijedio je kardinal Hugolin Segni, nećak Inocenta III. i veliki prijatelj novih redova. Kao novi papa Grgur IX. pozvao je odmah u Rim dominikanskog starješinu Jordana Saksonca, da mu dodijeli važne zadaće. Tako se namjeravani put u Pariz zasada odgodio.

U velikoj je dvornici vladala tišina, a zrak je bio tako miran, da su se obadva plamena od svijeća u svijećnjaku na stolu upravo natjecala, koji će goriti mirnije i uspravnije. I Petronilina dvostruka sjena na zidu, koju su bacale njezina sagnuta glava i uspravna ramena, mirna je i nepokretljiva i jedva bi se zamijetilo, da se ta sagnuta glava pokreće polagano s lijeva na desno i opet natrag prateći ruku, koja je pisala guščijim perom na dugoljastom komadu pergamene. Na zidnoj slici sučelice Petronili dizala se iz morske pjene Afrodita,

smiješeći se malim tritonima i nereidama, koji su se valjali po morskim valovima. Bezbrižna i lagana božica nije mogla nimalo utjecati na tok misli ove ozbiljne žene, koja je sjedjela uz hrastov stol i pisala. Duguljasta pergamena bila je ravno položena pred njom, i pisala je okomito i uspravno, stišćući slova jedno uz drugo, kao da se boji, da bi se među njih moglo uvući i ono drugo, što ona nije mislila da kaže.

„— Poznavajući Pavla, ti ćeš, Krsto, lako razumjeti, da mu moj povratak u Pset nije nikako išao u glavu. Da ja polazim u dvor samo radi ovoga djeteta — uistinu jedini razlog, koji me je na taj korak ponukao — toga Pavao nije mogao da shvati. To Stjepkovo dijete bilo je za njega tako izvan svih naših rodbinskih obveza, da ga se nije ni najmanje ticalo. U lice mi je samoj rekao, da mi treba bliže biti jedno njegovo tele, nego to Stjepkovo dijete. Ah, moj Pavao je tako nagao i na jeziku i na djelu! Tražio je i drugi razlog, zašto sam odlučila da ih ostavim, pa čak je tako i sebe glasno optuživao i došao napokon i do toga, da ja valjda ne ću da i dalje budem pod istim krovom sa ubojicom. Koliko sam se samo izmučila, dok sam ga uvjerila, da me to ne bi nikada moglo otuđiti mome djetetu. Nije mi pravo vjerovao, iako je počeo dalje tražiti. Onda se prihvatio toga, kao da je meni dojadio ovaj seoski život, da i on znade, kako je pokojni Šimun bio dobar i koliko je bio pažljiv prema meni, pa da sam opet poželjela taj gradski život. Uz to se kod njega opet bila javila ona stara ljubomora na Stjepka još iz djetinjstva — da ga ja svakako više volim, da je Stjepko pametniji i gospodskiji od njega — ah, taj moj dragi Pavao, što sve nije one večeri izgovorio! Anica sama kao da je mnogo više razumijevala, branila me je i još me učvršćivala, da i jest to moja dužnost i samo moja, da se zauzmem za to siroče. Tebi mogu reći, Krsto, da mi nešto u Aničinu glasu nije bilo posve otvoreno i iskreno, ali ne bi bilo nikakvo čudo, ja i to razumijem, da je sada, kada je napokon osvojila Pavla, željela, da bude s njim sama. Da ti dalje ne duljim o tome, Krsto, Pavao je kao uvijek ostao pri svome, ali se utoliko smekšao, da sam bila vidjela, da se više ne će opirati mome odlasku. Tu večer još je jednom prije spavanja došao u moju izbu i predočio mi jasno cijelo stanje u Psetu i da on ne će moći nikada doći k meni, ako ja ne dođem

k njemu. Kad mi je to rekao, bilo mi je teško i zaboljelo me je, ali sam i preko toga prešla bez suze. Tako sam sutradan rano krenula sa Pavlova selišta. Sjećaš se, Krsto, kako smo onda jašili u Pset, a okrenuo bio padati prvi snijeg! — Ne misli, da mi je ovaj put bio lakši! Ali ono sam najteže bila prebrodila u prošloj noći sama sa sobom. Tako ti je to uvijek kod mene: najgora je i najteža moja priprava u meni samoj na boli, koje očekujem, a kada mi se uistinu približe, onda postanem neobično mirna. A da ti iskreno kažem, nije ni bilo tako strašno, svakako lakše, nego što sam ja to sebi predstavljala. Ili još nije ni počelo! Stjepkov je sin zdravo dijete i svi tvrde, da je meni slično. Ja sam sama samo to opazila, da u istinu imade moje oči.

Ali ne misli, dragi Krsto, da ti zato pišem danas ovaj list, da ti pričam o Stjepkovu djetetu i o psetskim ženama, nego ti hoću pisati o onome, što ti sigurno želiš da doznaš: kako zamišljam i kako ću urediti svoj sastanak i zajednički život sa Stjepkom.

I samoj mi je čudno, Krsto: kolikogod u potaji želim, da se Stjepko ne bi još tako brzo povratio, sada — jače nego ikada žudim opet, da se s njime sastanem, Kad bih ti rekla, da se toga sastanka sada manje bojim, ne bi ni to bila istina — isti je strah ostao u mojim kostima, onaj isti kao i onda, kad sam prvi puta čula o njemu. Još mi je u duši onaj isti užas, kao i onda, kad mi je otac Ambrozije otkrio sve. Pisala sam ti, da sam mu onda obećala, da sama ne ću tražiti Stjepka i da ne ću ni pred kim odavati svojih osjećaja. Držala sam to obećanje evo sve dosada, vjeruj mi, Krsto. Žalim, iskreno žalim, ako ovaj moj korak rastuži oca Ambrozija, kada za njega čuje, a najviše žalim, jer je on tako teško bolestan. Ali ne mogu drugačije, Krsto, ne mogu i nisam mogla, to tebi sada ponavljam, jer znadem unaprijed, da će te ovo moje pismo ozlovoljiti i ojaditi. — A sada da se povratim na ono, zašto ja sada odjednom čeznem, da se sastanem sa tim svojim strašnim sinom. Evo zašto. Ja sam se već s njime napola i sastala, kada sam opet unišla u ovaj dvor i kad sam ugledala njegovo dijete. Svuda ga ovdje susrećem, kuda god pogledam sve je obilježeno nečim njegovim. Nije to sve njegovo ni lijepo ni dobro i ja ću već početi provoditi opet svoj red ovdje, ali moram priznati, da sam našla mnogo od onoga, što sam željela, da bi u sebi nosilo moje dijete.

A što je to Krsto, to ne bi umjela pravo iskazati, ali eto, slično je tvojoj ljubavi za tvoje knjige i za ljudsku pravdu. — Priznajem i to, da sam zbunjena, stalno sam zbunjena, nisam onako mirna, kao što izgledam. Dvor je moj po pokojnom Šimunu, on je moj dvor, ali me stalno obuzimlje i nekako me ne će da ostavi osjećaj krivnje, da sam se u njega uvukla sada kao kradljivac, dok gospodara nema doma. Zbunjuje me i to, što je moja izba zaključana i ja nemam zapravo sada u ovom dvoru svoga kuta. Spavam sa majkom Katarinom u njezinoj izbi, a preko dana sam kod djeteta ili ovdje u dvornici.

Pred tobom sam, dragi Krsto, i pred ocem Ambrozijem kriva, a tvoje vjerno prijateljstvo zaslužilo je i tražilo od mene, da te pitam za savjet pred ovako važnim odlukama. Vjeruj mi, Krsto, da bih to bila i učinila, ali nije bilo vremena, a i sada tko zna, kada i gdje će te naći ovo moje pismo i hoćeš li mi na njega odmah moći odgovoriti. — Sabrana sam sada i ja predajem sve u ruke Providnosti, koja znade i naše zlo preokrenuti u dobro, a savjete prijatelja ne ću odbiti. Dobre sestre u Bolonji neka se i dalje mole za majku i sina, molim te, neka se ne prestanu moliti za me..."

Tu htjede završiti pismo, ali kad je pogledala u svijeće, odloži onda pero. Trebalo je podrezati oba stijenja, zato ustane, da potraži škare, koje su se nekada uvijek nalazile pri podnožju jednoga od oba velika brončana svijećnjaka. I njezina dvostruka sjena ustane i razdvoji se sada i produlji preko cijeloga stropa od pozlaćenih kazeta, da se opet ujedini pomičući se unaokolo dvornice. Kad je uistinu našla škare na svom istome mjestu, dodirne je kao nekakav skriveni val tihe radosti i s čudnim osjećajem uzme ih u ruke. Podrezavši oba stijenja posve pri dnu, ostadoše samo mali plamečci i u dvornici zavlada polutama. Sa perom u ruci dugo je Petronila gledala, kako oba mala plamena bivaju sve veća i veća, dok se opet ne rasplamsaše pređašnjim sjajem, onda se prene i nastavi pismo ostavljajući mali razmak ispod posljednjeg retka:

„Na ovaj moj list htjela bi, da mi što prije odgovoriš, dragi Krsto, željno to očekujem, pa nastoj, ako ti ikako bude moguće. Sama sam kao i prije, jer još nisam našla ocu Ambroziju zamjenu. Sutra se spremam k Agnezi, pričala mi je majka Katarina, da ću je siroticu teško prepoznati, toliko se promijenila, otkako je ozbiljno

oboljela na srcu. Teško mi je, kad me napane misao, kako bi lijepi i sretni bili moj Stjepko i Agneza, a ja sam to uništila, jer sam onda pustila dječaka da ode...

Ah, Propeti moj Spasitelju, oprosti mi tu misao, oprosti, što govorim! Ni sama se više ne razaznajem, kao da sam i ja od onih, koji ne znaju, da je Njegova krv dala drugo značenje životu našem i da je Njegov križ preokrenuo pojam o sreći čovjekovoj... i da su sve one strašne žrtve onih malih križara ipak bile za nešto i da one Njemu pripadaju...

Čujem, Krsto, da je dijete zaplakalo, pa ću sada završiti ovo moje pismo. Mnogo želim da te opet vidim i s tobom progovorim, a za sada ću strpljivo čekati moleći za tebe i misleći na tebe. — Petronila."

Previvši pismo žurno ga smota i spremi u torbicu o pojasu, onda prihvati svijećnjak i izađe uz dvornice.

*

Svi su krili, svi su tajili pred njom, što se sprema Stjepku, i sve je onda došlo tako naglo i neočekivano za Petronilu. Istom u predvečerje Spasova primila je iz samostana pismo, pisano drhtavom staračkom rukom Oca Ambrozija. U tom je pismu moli taj dobri otac, da s predanjem u volju Božju podnese mirno i ovaj novi i teški udarac i da vjeruje, da je on učinio sve, da bi je od toga zaklonio. Ali zalutala duša njezina sina oglušila se posve, a dalje se nije moglo ići, da ne bude još gore i veće sablazni. Inače nijednom joj riječi nije spočitnuo, zašto se povratila u Pset, nego ju je samo sa najponiznijim riječima molio, da mu preporučuje dušu i iza njegove smrti, zahvaljujući joj na djetinjoj odanosti.

I ona je onda drugoga jutra na samo Spasovo slušala u isti čas kao i Agneza one samrtne udarce zvona. Samo je njezino srce bilo jače od Agnezina. Nije prestalo kucati, nego je ovom svom užasnom bolu istodobno suprostavilo nešto, što je teže i od smrti. Na prve otkucaje samrtnih zvona Petronila je bila klekla i napirući svu svoju snagu duše stvorila je veliku odluku, i bol ju nije skršio. Uz mukle udarce zvona, ukočena i zamagljena pogleda izgovarala je kao za sebe:

„Kriste Bože... Tebi predajem sada ovaj svoj zavjet... doklegod se duša moga sina Stjepka ne obrati opet posve k tebi, ne će ovo moje tijelo leći na počinak... Gospo draga... pomozi mi... — i svi Sveti... da ovaj moj zavjet izvršim!"

I bilo je izrečeno — nema više natrag, ona se ne će ispružiti, ne će leći u postelju ni danas, ni sutra ni — — tko zna dokle. Sjedeći će spavati — od danas sve do u nedogled. Sjedjeti i stajati i hodati, a nikada leći — nikada.... — —

U mislima na tu pokoru, olakšane duše ustane onda sa poda i ushoda se gore-dolje dvornicom. Kod drugog zaokreta opet naglo zastane. Što je to? Sveti Bože, — tamo — tamo sa drugog kraja dvornice dolaze joj ususret pokojni Šimun i Agneza! Kako je Agneza lijepa, ljepša nego ikada. A Šimun... kako je samo gleda toplo i samilosno!

Sve to potraja samo za trenutak, i dok je Petronila prešla rukom preko očiju, na drugom kraju dvornice nije više vidjela nikoga. Srce joj zatuče od nekog čudnog uzbuđenja. Ni ne sluteći, da je u to isto doba Agnezino srce prestalo već kucati, sva je bila obuzeta likom pokojnikovim, koji u njezinoj duši izazva svu prošlost... dane i dane provedene pod ovim krovom i tu za ovim istim hrastovim stolom. Cvat njihove sreće cvao je ipak na trnju, a kad je nestao, ostalo je trnje... Misli njezine utrnuše posve u prošlosti i dugo se ne bi bila prenula, da je ne trznuše kucaji na vratima.

„Da, tu sam, tko me treba?" javi se Petronila jakim glasom, kao da je time htjela odagnati svu prošlost oko sebe i sav potres srca na glasove onog samrtnog zvona. Na vrata dvornice stupi uto visok mršav čovjek, koji se Petronili učini poznatim. Prije nego što ju je i potražio pogledom, mršavi se čovjek ogleda najprije po dvornici sve naokolo i podigavši glavu prema stropu pomicao se polako naprijed. Dugački svoj vrat previjao je i na desno i na lijevo propinjući se na vrške svoje obuće, kao da bi se htio približiti pozlaćenim kazetama na stropu. Mršavo mu se lice zasja od ushita i cio je njegov lik odavao, da takva šta još nije vidio. I ne obaziruć se na Petronilu najednom se uspne na obližnji stolac, da još bolje zaviri i zagleda se u vis...

Pa to nije nitko drugi nego Petar Malić, onaj, koji je izradio i onu zipku, u kojoj sada leži Stjepkov sin. — A Petar Malić kao da se istom sada prenuo, sađe nespretno sa stolca, obriše svojom torbom, gdje su ostali tragovi od njegove obuće, i progovori zbunjeno:

„E nisam vjerovao, da ovo može biti... Meni je kazivao gospodin Stjepko, da su mu to izradili neki strani

majstori, ali eto — dok nisam sad vidio, nisam vjerovao," a pri tom je još uvijek gledao u strop.

„Ti si Petar Malić ispod Grmeča, je li ? A što te je upravo na današnji dan dovelo ovamo ?"

Istom sada zagleda se majstor Petar u Petronilu i ostade zapanjen pred njezinom kraljevskom pojavom, koju veliki bol i herojska odluka još više uzdigoše — i odjednom se duboko sagnu i poljubi rub njezine haljine.

„Ostavi to, Petre, i reci mi, koja te je potreba dovela ovamo ?" posve će jednostavno Petronila, da bi ublažila dojam, koji je ličnost njezina proizvela kod Petra. Ali razvijenije je bilo oko majstora Petra nego njegovo uho i kad je sada opet podigao glavu, jedva se usudio da uzdigne pogled.

„Umrla je gospojica Agneza," sjetio se onda da kaže.

„Agneza... umrla..?" drhtavim će glasom Petronila. „A odakle znaš... kada je umrla ?" nastavi brzo.

„Bio sam upravo kod nje... to ću vam pričati, plemenita gospojo, zašto sam bio kod gospojice Agneze... Umrla je, kad je na crkvi počelo onako zvoniti."

Petronila sva protrne, jer se sad sjeti svoga priviđenja, i prve suze teškoga jutra pojaviše se u njezinim očima. Kad je klonula na stolac, zavlada neko vrijeme tišina.

„Sjedi, Petre, i ispričaj mi sve, kako je to bilo..." začu se nato njezin glas.

Petar nije znao redom pričati. Počeo je, kako je jutros išao u Pset i što je sve putem čuo, da se onda povrati na onaj Stjepkov noćni pohod. Kad je to ispričao, istom onda nastavi o svemu onome, što se dogodilo u izbi gospojice Agneze i kako ga je zapravo ona sama poslala gospoji Petronili.

„Ne razumijem te, Petre. Što si to tada izrađivao za Stjepka ?" upade mu u riječ Petronila.

Majstor Petar izvuče nato iz torbe onu drvenu kutiju, koja sad nije imala poklopca, i izvadi iz nje one bjelokosne pločice. Ipak zadrhtaše Petroniline hladne ruke, dok su prihvaćale pružene pločice od bjelokosti. I ovo je opet jedan susret s njime, osjeti jasno, dok je rastvarala pločice.

„Eto, prije onog udarca zvona rekla mi je gospojica Agneza, da pođem k vama i da sve vama ispričam, ali mi to nije htjela dati, da ponesem k vama. Sad —

kada je mrtva, ja sam to donio," i pokaza rukama na pločice.

Petronila je gledala i gledala... redom je gledala pločice, napose onu, na kojoj je bio prikazan nakazni čovjek, kako nosi vreće. Takav da je on sada... Stjepko... sin njezin!

„Ovakav je sada, je li, Petre?" — zapita muklim i prebitim glasom.

„Nije ovakav, plemenita gospojo, nije — on nosi sada lijepo odijelo i kad mu ne vidiš lica, izgleda kao i ostala plemenita gospoda."

„A lice, lice mu je ovako strašno ?" — uapita dalje skoro već šapćući.

„Lice ? U lice mu je teško pogledati... da — ali ja sam već privikao, pa mi nije više strašno."

„I on je htio, da mu to upravo ovako izradiš i sam odneseš Agnezi ?"

„Jest i zadovoljio sam ga, to mi je on sam rekao, a da ste samo vidjeli, plemenita gospojo, kako je gospojica Agneza bila sretna. Bog je tako htio i ja nisam kriv, da je to opet kod mene. Ali ne će ostati kod mene, eto sam predao vama, jer tko može znati, što će biti od gospodina Stjepka!"

Kao da mu je odlanulo, kad je to rekao, istom se sada ogledao pravo po zidovima dvornice. Gledao je slike i čudio se izvedbi, ali ga nisu nimalo zbunile.

„Eto — vidim sad i ja, da je svijet mogao o njemu svašta govoriti. Svijet ko svijet, treba svijet razumjeti, treba. Ali opet — ja ne vjerujem, da mu je u ovome bila sva duša. Odakle bi onda to zamislio, to na pločicama i što bi mu bilo stalo, da to dođe u ruke gospojici Agnezi ?" završi sada Petar dodirujući rukom pločice.

Petronila, koja je slušala pognute glave, pogleda sada Petra i jedva se vidljivo nasmiješi. Kad je opet spustila pogled na pločice, prosu se iz njezinih očiju odsjev bjelokosti, motreći dugo izmučeno obličje Propetoga.

„Ako ti je ovo naredio... da ovako izradiš... i ako je još uvijek mislio na Agnezu..."

Ali ne doreče, što je mislila kazati, nego naglo ustane.

„Ovo ćeš, Petre, zasada ostaviti kod mene. Dat ću ti i nešto novaca, Stjepko je tvoj dužnik, a u Božjim je rukama, hoće li se ikada povratiti."

Onda se uputi prema jednim vratima, a za njom majstor Petar sa uzdignutom glavom prema stropu ne mogući se otkinuti od sve one raskoši. Na vratima se Petronila okrene majstoru Petru:

„Sad za koji dan dođi, Petre, ovamo, da se dogovorimo, kako bi se sve ovo pokrilo drvetom, promišljaj malo o tome, kako bi se najbolje dalo urediti, da opet ne nagrdimo dvornicu," reče mu pokazujući kod toga rukom na slike po zidovima.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Nitko ne zna utješiti kao Božje milosrđe! Kad je na sina pala najveća ljaga i sramota, majci je objavljeno, da u srcu toga sina nije posve utrnula zraka Milosti.

Za duge pokorničke noći bez pravoga počinka primila je Petronila već unaprijed prvu nagradu...

*

A dani iza tih noći redali se i nizali — dugi i teški. Sitna zloba bijaše poštedila Petronilu, jer se ta ljudska zloba nadala, da će je ovaj posljednji udarac posve skršiti. U dane svih tih uzbudljivih događaja znala je dapače na se metnuti i naličje dobrote i Petronila je čula mnogo lijepih riječi, primila mnogo iskaza prijateljstva. Čim se poslije toga vidjelo, da je visoka Petronilina pojava opet zauzela svoj pređašnji položaj, da vlada u dvoru pokojnog Šimuna i da mirno i prisebno i dalje stvara oko sebe iznimni i jedino njoj svojstveni način života, započe ponovno sitno zabadanje i douškivanje zauzimajući na sve strane neprijateljski stav. Žena, o kojoj se doskora svuda prepričavalo, kako provodi noći, a da ne legne, kako se svako jutro podiže sa klupe ili stolca izmrcvarena i klonula, a ipak preko cijelog dana vrši sve svoje dužnosti, smetala je onom običnom toku sadašnjice.

Kad samo zlobno ogovaranje nije dovelo ni do čega, počeše je kao po dogovoru prešućivati i preko nje prelaziti. Ako bi koji od plemenitih muževa ili građana psetskih pokušao progovoriti doma, da je vidio gospoju Petronilu u crkvi ili gdje drugdje i da se na njoj ni ne zapaža, da onako pokornički živi i da se to sigurno ne zna, mislio bi, sve je laž i izmišljotina, a eto ona je i danas ljepša od mnoge žene, koja se pričinja da radi, a po cio se dan izležava — onda bi žena dotičnog samo stegla obrve i skrenula razgovor na drugo.

Kad su onda počeli izbijati glasovi, da se Stjepko povratio i da se skriva po šumama, svi su izvjedljivo iščekivali, što će na to Petronila. Domala doznaše, da Petronila zabacuje sve te glasine, odbija da ih čuje, jer su joj svi ti glasovi mrski i odvratni. I upravo zato vodila se sada velika briga, da je odmah obavijeste, začulo se ma što, pa i ono najgluplje, samo da dopre i do njezina uha. A da njezin sin poprima pomalo lik nekakvog vukodlaka ili vodenjaka, da je već postao strašilo za djecu i vilenjak za putnike... bilo je već tako besmisleno i odviše i za Petronilu, da je znala na to i planuti. Ražestila bi se tako, da se nije više ni savladavala, pa je vikala i ružila svakoga, tko bi joj takvo šta govorio.

Jednoga dana, kada je i Pavao došao sa selišta s takvom jednom vijesti, planula je velikom srdžbom i tako zavikala na njega kao nikad dosada.

„Ti da si muž! Srami se, da mi s time dolaziš! Nek drugi prebiru i štogod hoće iznose, ali ti ne bi smio! Stjepko se nije povratio, to ti ja kažem. Samo oni, koji nemaju mozga, raznose to. Kako samo možeš misliti, da će se tvoj brat skitati i povlačiti — je li on razbojnik... što? Ti bi to morao znati. Kao da mu nije bilo i do grla, da je već jednom morao doći kao noćobdija, pa sad hoćete, da se opet tako vraća. I dosta, ne ću više razgovora o tome, ne ću više ni riječi... — jer... ja ću znati zatvoriti i tvoja usta!"

Kod toga se čak zaprijeti i rukom, da se Pavao snebivao. Od svoga djetinjstva još nikada ne vidje majku ovakvu i nije se zapravo snalazio.

„Pa ne ću ti više o tom govoriti, nikad više, kad te to tako može razljutiti. Ti si se promijenila, mnogo si se promijenila, bojim se, da ti ne ćeš izdržati ovako živući. Bojim se eto... bojim!"

Pavlove se oči nisu varale, Petronila se uistinu promijenila: već su se i na njezinu vanjskom izgledu očitovali znaci teške pokore, kojoj se podvrgla. Postala je razdražljiva, u licu se urezoše oštrije crte, a usni se kutevi bolno spustiše i povukoše tamnu sjenu za sobom. I sa sjedala je sporije ustajala i nije više hodala tako uspravno.

Pokora je uništavala i unutarnju i vanjsku ljepotu Petronile Šimac, a prognanik se nije vraćao.

VI.

NAJNEVIDLJIVIJE ulazi u tok ljudskog životnog zbivanja čudo. Ne odabire čudo svečane i sjajne časove, kad bi na tisuće očiju bile svjedoci njegovi, ne traži sveopću pažnju ni posebna mjesta. Čudo voli da se uvuče među ljude, kad su usred svojih najobičnijih svagdanjih poslova, u prostoru i na mjesta, koja nisu ničim posebno obilježena.

Dok je žena udovica po nalogu proroka Elizeja u svojoj siromašnoj izbici iz male posudice izlijevala ulje u velike vrčeve i ulje nije prestajalo, možebiti su njezine susjede prale rublje ili mijesile kruh, a pred njezinim vratima cvrkutali vrapci ?!

U onoj noći, kad je Danijel boravio u lavljoj jami i lavovi ga nisu razderali, svi drugi osim kralja Darija mirno su spavali i novo jutro započinjali isto onako, kao i svakog prošlog dana. — Tko je u Nazaretu i za čas prekinuo svoj svagdanji posao, tko je čuo treperenje anđeoskih krila, kad se je zbilo Najveće Čudo ?... Ni pauk u Marijinoj izbici nije moguće prestao presti mrežu svoju, dok su izgovorene riječi: „Evo službenice Gospodnje". A je li se itko okupio oko kuće na Sionu, kad se za cijelo čovječanstvo započimalo najveće čudo, koje ne će imati svršetka sve do dolaska Sina Čovječjega ? Tokom večere, obične svetkovinske večere, koja se ni u čemu nije razlikovala od ostalih po susjednim kućama, predala se Ljubav ljudima cijela — s dušom i tijelom, da je smrt i uništenje nikada više ne mognu oteti ljudima... A kad su apostoli izilazili sa Isusom iz kuće onog neznanika, nitko se nije zaustavljao, niti na njihovu čelu primijetio biljeg božanske vlasti, koju tek primiše i koju će predavati dalje tolikima.

U Damasku se kao i svakog dana kupovalo i prodavalo, dolazilo i odlazilo, jelo i pilo i u onaj dan, kad je na gradska vrata ulazio slijepi Pavao sa odsjevom čuda na licu i odjekom glasa Gospodnjega u ušima. Ulazio je slijepac u grad opečaćen čudom za sva vremena, ulazio je Pavao, čije će ime odjekivati kroz vjekove, a ljudi su uzvikivali na magarce, govorili o kupljenoj ili prodanoj robi, svađali se sa čuvarima gradskih vrata, dok su kolesa škripala i odjekivali udarci konjskih kopita...

*

Prošle su skoro dvije godine od onog kobnog Spasovdana, kad je Agneza Jagodić naglo preminula, a Stjepko Šimac bio protjeran iz domovine. Uskrsni dani ove godine bijahu burni i kišoviti, ali zato Bijela nedjelja svanu sva sunčana i svijetla. Na prostranom trgu u donjem Psetu izvan gradskih zidina bilo je danas življe nego i na sam Uskrs. Taj dan bio je posljednji dan, kad se mijenjao kraljevski novac. Tom ustanovom, da se svake godine stari novac mijenjao za novi oduzimao se na najlakši način narodni imetak. Za tri lanjska zlatnika, srebrnjaka ili bakrenjaka dobilo bi se po dva nova!

Tu su na trgu na posuđenim stolovima iznijeli mjenjači novi kovani novac, koji se izredan lijepo na tablama ljeskao na suncu, da je oko boljelo. Uza sav taj sjaj novih denara, koji je privukao tolike znatiželjnike, sporo je išlo mijenjanje. Nitko od drage volje nije davao svoje već potamnjele i samo malo izlizane denare, da dobije za jednu trećinu manje. Pa nije to ni tako lako, dva ovogodišnja denara zato, što su novi i sjajni, platiti sa tri isto takva od lanjske godine, pa tko ne bi zube stiskao!

Još prije samoga Uskrsa bilo je počelo to mijenjanje, ali se nikome nije žurilo i svi kao po dogovoru ostaviše to za ovaj posljednji dam, za Bijelu nedjelju. Zato je bilo tiske od tolikog svijeta. Uz zveket novca čule se i psovke i kletve a i šale i smijeh uz grube riječi. Mjenjači se nisu ni na što osvrtali, pa ni na psovke i kletve, s kojima bi mnogi popratili svaki komad starog novca, koji bi izvadili iz kožnatih kesica i spuštali na tablu. Najviše su psovali oni, koji su donosili pune kese, a najmanje, koji bi spuštali samo tri komada.

„Vrag odnio vas i vaše nove novce... nikad vam dosta..." vikao je Grgur Gojšić odmjerujući u rukama po jedan stari i novi novac. „Svake su vam godine lakši... čovjek se ko marva muči i kini, a od tog nikad ništa. — Da Bog da im pukli trbusi... izgubi sad... pa opet u jeseni daj kunovinu... crkaj i radi a sve za gospodu velikaše!"

„No Grgure, ne viči... — ne mučiš se ti toliko... zna tebi zveknuti u kesu, a da ni prstom nisi makao," dobaci u smijehu Balša Justić, koji je kod susjednog stola izmjenjivao svoj novac. Gojšić zabavljen pomnjivim prebrojavanjem novih srebrenjaka ne uzvrati odmah.

Tek kad je dva puta sve probrojio i kesu dobro povezao i spremio negdje u kožni haljetak, pristupi ravno Balši i grune ga šakom u leđa:

„Šugavac jedan... ti da meni kažeš, ti... da u moju kesu samo lete srebrenjaci... a odakle tebi toliki?... Od postola?... Je li... ili si prodao one tvoje noćne drljarije... he — he? Ništa od toga, ništa... da s tobom ne podijeliše Brlobašići bratski dobit od imanja Stjepka Šimca... U pravi ti čas poginu tvoj Božo!... A i jest ti bio srcu prirasao... He — he — he." Balša se ugrize za jezik, da je morao šutjeti, jer su se upravo brojili njegovi novci. Zato je mijenjao sve boje u mršavom licu, a gusti prosijedi mu brci nakostrušiše se kao u mačka. Dotle se Gojšić bio odmakao i pridružio se nekolicini psetskih građana, koji su se još uvijek glasno bunili.

„Bijes nek sve nosi... da je barem svake treće ili pete godine... ali ovako... još nisi novac pravo ni prevrnuo, da bi s njim štogod zaradio, vadi ga opet, da ti dadu manje!"

„Ali gospoda ga žurnije prevrću nego mi, luda glavo..." i Grgur Gojšić svojom velikom rukom poklopi visoki pusteni šešir psetskog remenara. U taj ga čas udari netko pritkom po koljenu, da se odmah savio. Kao divlji mačak puhao je Balša Justić:

„Što si ono lanuo malo prije... da ja dijelim s Brlobašićima?... Jesi li vidio, ništarijo jedna?.. Jesi ništarija, koliko si god glomazan... Jesi li me ikada vidio s njima?"

Iako malen Balša se neustrašivo ustoboči pred ogromnim Gojšićem.

„Što si se odmah nakostrušio ko kokot... kao da bi to bilo nešto strašno... Zašto da i tebe štogod ne zapane?... Oni izgubiše Kirina od jednog Šimca, a ti svog Božu u neku ruku od drugog... pa što da ne uživate Šimčevu baštinu?"

Gojšić htjede da time ublaži i okrene na drugo, ali je slabo poznavao majstora Balšu. Taj sitni čovuljak poput bijesnog kokota zaskoči se na Gojšića i grune ga svom snagom u prsa.

„Nije istina, nije i nije! Ništa nisam dobio od Brlobašića, ništa. — Jesi li čuo? Jesu me nagovarali, da krivnju za smrt moga Bože svalim na Stjepka Šimca, jesu — to pred svima priznajem, ali nisam od njih ništa primio i ne bih nikada. Ne bih, groba mi očeva. A sad opozovi — odmah opozovi pred svima."

Sijevajući očima upilji Balša svoj pogled u Gojšića, te se ova ljudeskara upravo smela. Oko njih se sakupljala sve veća množina, svi izvjedljivi i iščekujući, što će to biti. Gojšić nato složi ruke na prsima, uspravi se i savije cijelim tijelom i odbaci Balšu daleko, da se zateturao među svijet. Onda mu okrene leđa i htjede da se udalji. U isti tren mu je poput mačka Balša već skočio na leđa, a Gojšić se pokoleba i pade na zemlju, ali se odmah i pridigne divlji i raspaljen. S obje ruke prihvati maloga Balšu i tko zna, što bi sve bilo, da se u to nije kroz množinu progurao povisok i krupan čovjek i prihvativši desnicom Balšu za pojas lijevom odgurne Gojšića i tako ih rastavi.

Svi su začuđeno gledali u stranca, kojega do tada nisu vidjeli u Psetu. Po obličju i odijelu činio se, da je sa morskih strana, a tako mu je zvučao i govor, čim je progovorio:

„No... sramite se sada... tući se kao djeca... a vi okolo sve to mirno gledate. Ako nešto nije u redu, raspravite kao ljudi... tako... i sada je dosta."

U glasu strančevu bilo je nešto, što je sililo na posluh i Gojšića i Balšu, i obojica se u njega zabezeknuto zagledaše. Nitko na to ne odvrati ni riječi i stranac se mirno uputi k stolovima mjenjača. Netko iz mnoštva pokaza sada na strančeva konja, koji je privezan uz obližnje drvo stajao umoran, spuštene glave. Uto nekoliko znatiželjnika priđe bliže konju ogledavajući ga sa svih strana, dok se drugi skupiše strancu iza leđa vireći na mjenjački stol. Tako su vidjeli, da je stranac izvukao veliku kožnu kesu i istresao na stol cijelu hrpu zlatnika i srebrenjaka. Dok se brojio novac, pristupiše i oni, koji su ogledavali konja, šapćući ovima:

„Mora da je izdaleka i brzo je jurio, konj mu je sav mokar i izmoren... Čudno, brate, zašto ovdje mijenja novac?"

Sad se i Grgur Gojšić uputi strančevom konju, a prolazeći pokraj Balše, zastane i kao da se među njima dvojicom nije malo prije ništa dogodilo, reče mu:

„U ovog je više novaca, nego u svima našim kesama skupa... Moramo doznati, tko je i odakle je."

Balša je mrko šutio i samo ga prezirno pogleda.

Kad je stranac izmijenio novac, obrati se jednomu od prisutnih:

„Tko bi me od vas mogao odvesti plemenitoj gospoji Petronili Šimac ?"

Svi se ko u čudu pogledaše, a onda pokazaše na Jurana, koji je bio među njima.

„Evo joj sluge, gospodine, on će vas odvesti."

Juran se nekako skanjivao mjereći sumnjivo i nepovjerljivo stranca.

Primijetivši Juranov pogled stranac mu priđe bliže i potapša ga po leđima :

„Ne boj se, momče, ništa, ne bih ja ni mogao kod vas dugo ostati. Vodi me sada tvojoj gospodarici, jer joj moram nešto isporučiti. A dotle — neka mi netko od vas pripazi na konja," i pri tom izvadi srebreni novac i pruži ga momku, koji je najbliže do njega stajao.

Juran pođe sada naprijed, a stranac krenu za njim. Kod mjenjačkih stolova neprestano su se izmjenjivale nove pridošlice, pa se tako brzo raznese mnoštvom vijest o dolasku stranca i da je pošao u dvor gospoje Petronile Šimac. Momak, koji je primio srebrenjak, gladio je vrat umornog konja, koga su znatiželjnici još uvijek promatrali, kao da će po njemu odgonetati, tko mu je gospodar. I nisu odlazili, svi su se zadržavali u blizini u nadi, da će se stranac opet brzo povratiti.

I nije prošlo mnogo vremena, kad se mjesto stranca pojavi opet Juran, koji je došao po konja. Na sva pitanja znao je samo jedno odgovoriti :

„To je rođak gospoje Petronile, ostat će kod nas do sutra."

Dalje Juran nije znao ništa da kaže. Da, još jedno je znao, da ga gospoja Petronila zove Rade, ali da ga nije odmah prepoznala. Time se sakupljeni moradoše zasada zadovoljiti.

Još je nešto bilo čudno. Grgur Gojšić i majstor Balša uputiše se skupa Balšinoj kući živo govoreći, ali nikako neprijateljski.

Sve su manje i manje bivale hrpe sjajnih novih denara, dva su stola bila već i prazna. Za jednim stolom sjedjela su pogrbljeno dva kraljevska pisara i nešto su bilježili u povezane papire. Stari novac strpan je u okovane škrinje na zatvorenim kolima, koja su čuvali četiri konjanika. Kraljevska se volja u redu izvršavala.

*

Ponedjeljak je dan bezbojan i tup i za osjetljive duše dan tuge. Iza subotnjeg svijetlog očekivanja i nedjeljnog radosnog ispunjenja spušta se zavjesa, da se opet za sedam dana podigne. Svakog ponedjeljka valja preboljeti tihu žalbu i nanovo se privikivati na dane rada i dužnosti. Je li onda čudo, da u mnogoj kući upravo ponedjeljkom izbiju kojekakvi nesporazumci, svađe i nepotrebna vika? A to biva obično kod žena, koje istanu u domovima same s djecom, jer su ponedjeljkom i djeca kao da ih je netko preko noći izmijenio. U nedjelju se nije ni znalo za njih, a sad su odjednom svuda na putu. Još o svanuću pošao je Pavao s ljudima u polje, a Anica je odredila oprati taj dan haljine. Treba sada iskoristiti svaki vedar dan, jer se trebalo svaki čas bojati proljetnih kiša, koje onda lako ne prestaju.

Žene su već ranim jutrom naložile oganj u dvorištu i nanijele vodu u sve drvene i zemljane sudove, što su ih mogle pokupiti. Na ognju je na visokom željeznom tronogu već bio postavljen i veliki bakreni kotao s vodom, a pokraj ognja pripravna hrpa bukova pepela. Malo podalje stajale su na četiri jednaka kamena dva velika drvena badnja, u koja će sada naslagati haljine, da se onda kroz pepeo zalijeva kipućom vodom. Uz pomoć djevojaka i Anica je već bila nanijela cijelu hrpu i lanenih oblačila i vunenih haljina, iz kojih su onda dvije žene izbirale pojedine bijele komade, da ih pokvase i poslažu u badnje. Cijelo to vrijeme mala je Pavka neprestano majci za petama. Svaki put bi za Anicom ulazila u kuću i opet za njom izlazila.

„Ma ostani već jednom unutra ili vani," malo će oštrije na nju Anica i uhvativši je za ramena posadi je silom na tronog u suncu pokraj žene i badnjeva. Sve uzalud. Mala se mirno podigne i pođe opet za majkom u kuću. Domala se povrati Anica sva ljutita vičući na žene :

„Ti, Ružo, moraš znati, gdje su nam one dvije nove Pavlove rubače. Ko luda ih svuda tražim — pa ih nema — cijelu sam već kuću prevrnula. Sigurno si ih ti nekuda zametnula."

Jedna od žena prestade slagati haljinke u badanj i počne tražiti po jednohj rpi premećući razna oblačila, a onda izvuče jedan bijeli lanèni komad i raširi pred Anicom :

„Je li ovo — evo bi bila jedna!"

„Jest, a gdje je druga ?" Anica sama ponovo prevrne cijelu hrpu nestrpljivo i brzo.

I Jelica, druga žena, prestade prebirati drugu hrpu i zagleda se u Anicu.

„Ma što ste za Boga tako nestrpljivi, gospojo! Dug je dan, naći će se sve — samo polako."

Anica odbaci ljutito posljednji komad na hrpu i kad se okrenula, skoro je prevalila malu Pavku. „Oh, Bože, Bože! Ovo je dijete uvijek čovjeku na putu — i nikako da se danas smiri, kad mi je najgore, kad smo u takvu poslu. Svi Sveti, pa gdje bi mogla biti još ta druga rubača?"

I kao vjetar uleti Anica ponovo u kuću, a mala Pavka opet za njom.

Otvarajući po kući svaku škrinju Anica je izbacivala sve stvari zavirivajući u svaki kut. Tek pod klupom u družinskoj sobi nađe napokon i traženu rubaču, koja je bila skupa smotana s jednim Pavlovim haljetkom. Naravno, to je samo Pavlu slično, da sve tamo ostavlja, gdje se i presvlači.

Vraćajući se s tom rubačom opazi Anica u jednoj izbi malu Pavku, kako sjedi na podu i premeće stvari, koje je ona malo prije izbacila iz neke stare škrinje. Zato krene dalje tiho na prstima, samo da je dijete ne spazi, sva sretna, da se Pavka napokon nečim zabavila. Još jedan pogled na kolijevku, u kojoj je mirno spavao mali Benko, i veselo stupi s rubačom u dvorište. Žena, koju je Anica malo prije nazvala Ružom, digne sada pogled sa posla i zagleda se u kućna vrata, kao da još nekoga očekuje, a kad se nitko nije više pojavio, nastavi dalje svoj posao. Anica umirena vrati se sada u kuću i pođe da priugotavlja objed otpremivši djevojke, da okopavaju povrtnjak. Usput baci još jedan pogled u izbu, gdje su bila djeca, i kad je vidjela, da Pavka i dalje slaže one stvari iz stare škrinje, pustila ju je na miru.

Od onoga dana, otkako se rodio mali Benko, Pavka je Anici nekako na putu. Boljelo ju je, da je i mali braco bio za Pavku kao svaka druga stvar u kući i da mu nije nikada obraćala pažnje, svejedno kao da ga i nema. Ali zato je mali bio sav lud za ovom svojom čudnovatom sestricom. Kadgod je bio budan, uvijek su njegove smeđe očice tražile samo nju, a kad bi je zapazio, pružao je za njom ručice smiješeći joj se i gučući. Više puta bi i nju, majku, odgurnuo, ako je pokraj nje bila Pavka, a to je Anici bilo žao i nije se mogla toga

osloboditi. Nježnost Pavkina, koja je bila tako nesvijesna i čudna, nije nimalo zadovoljavala njezine majčinske osjećaje, a od maloga nije uopće još ništa ni primala. Anica bi se znala potužiti i Pavlu, ali on toga nije uopće shvaćao — kao da joj nije dosta njegova ljubav — djecu neka pusti, samo da ih podrži Bog žive i zdrave.

U posljednje doba nije Anica više premišljala o tome, da bi se Pavkino stanje moglo ikada promijeniti. Neko ju je vrijeme mučilo i ono, što joj je svjetovala stara Manda, a kada je Petronila otišla, bilo je dana, da je na to i pomišljala, ne bi li ono pokušala. Onda ju je osvojila i svu zaokupila Pavlova ljubav i očekivanje drugog djeteta, a kada se napokon ispunila i ta želja i kada je Pavlu pružila u naručaj sina, na Pavkino ozdravljenje nije više mislila.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Žene bijahu već ispunile badnjeve, a kako je kotao na ognju već odavno ključao, prireñivale su žurno pepeo, da njime završe i otpočnu zalijevati. Tako zabavljene jedva i zamijetiše, da se nešto zabjelasalo i preletjejo ispred njih i moguće ne bi ni bile glave podigle, da uto ne začuše i zvonki smijeh.

Između obadva badnja stajala je Pavka — jest mala Pavka, ali opet drugačija, kao da nije ona. Objema rukama pritiskala je nešto uza se, nešto smotano, a kada je to bacila među njih, pritrči onda k Ruži i srdačno joj se nasmije u lice. I Ruža i Jelica su vidjele, da je htjela, da nešto kaže, a ne zna, kako bi...

„Što ti je, Pavice, što si to još našla da operemo?"

Djevojčica je odmah razumjela i podigla sa zemlje smotak, što ga je bila odbacila.

„To — to," poviče živo i posve razumno i raširi onda smotano. Žene se osupnuše i priñoše bliže, nekako plašljivo.

Mala je Pavka držala među svojim ručicama raširen i sav uprljan mali bijeli plašt sa crvenim križem. Obje žene obuze čudan strah, a djevojčica, kao da im je htjela još bolje pokazati, što je to, zaogrne se plaštem...

Skoro u isti taj tren uleti konjanik u Pavlovo dvorište. Jahač, nekakav vitez, potegne tako naglo uzde konju, kad je spazio žene i djevojčicu, da se konj propeo i natrag ustuknuo...

I djevojčice i žene ostadoše nijeme i ukočene ne mičući se s mjesta, motreći u neopisivom strahu konja-

nika, koji je bio sav u oklopu sa šljemom navučenim preko lica. I na konju i na oklopniku sve se sjalo i ljeskalo u suncu. Kad je skočio s konja, odigne se šljem, koji mu je skrivao lice, a u isti čas mala Pavka strahovito krikne. Zaogrnuta onako plaštem maloga križara potrči u smrtnom strahu u kuću. Oklopnik se lecne, a onda pristupi ženama vodeći konja na uzdama.

I Ruža i Jelica znale su, tko je: čim se oklopniku podigao šljem, prepoznale su u njemu Stjepka Šimca.

„Tko je bila ona mala djevojčica?" zapita pokazujući oklopljenom rukom prema kućnim vratima.

„Pavka je to, gospodine, mala Pavka gospodina Pavla," još uvijek uzbuđena i u strahu odvrati Ruža.

„Pavka — sjećam se — da — čuo sam bio o njoj, da je zaostala, da nije do kraja pri pameti."

„Jest, gospodine, to je ona — samo eto — Bože, Bože! — šta se je to dogodilo, drugačija je sada bila, posve drugačija nego ikada — eto upravo sada, prije nego vi dođoste. Nikad dosada da bi poskočila i nikada se nije glasno smijala. — A sad — malo prije — kad nam je ono donijela, prvi put se nasmijala i bila je eto ko i druga djdeca — samo što još ne zna govoriti. Eno — i sami ste vidjeli, kako je malo prije uletjela u kuću, a dosada, da se ne znam što dogodilo, Pavka je ostala mirna — niti se smijala, ni plakala, ni vikala — dragi moj Bože — šta je to sve danas?!"

I sva zbunjena zagleda se Ruža u badnjeve i bakreni kotao nad ognjem, koji je ključao — pa sve je kao i uvijek, kad se peru haljine, a sve je danas nekako drugačije — posve drugačije.

„A jeste li kad prije vidjeli na njoj ono — ono, čim se bila zaogrnula?" zapita Stjepko dalje.

„Nikad dosada! Pa niko nije ni znao za onaj plašt. Mora da ga je istom danas negdje našla i odnekale izvukla. Malo prije vas bila ga je donijela nama, da ga operemo, a onda se ogrnula — ko dijete" — i tu zamukne, nije se usudila dalje govoriti, jer joj je tek sada sinulo mozgom, što je ono bilo. I ona je znala, kao i ostali, da je Petronilin sin još kao dječak otišao nekuda pod ovakvim plaštem...

„Je li moj brat Pavao kod kuće?" zapita sada Stjepko neobično ozbiljnim glasom.

„Nije, gospodin Pavao je u polju, a kod kuće je samo gospoja Anica — priugotavlja sigurno objed."

U PAVLOVO DVORIŠTE ULETI KONJANIK, NEKAKAV VITEZ....
(Str. 191.)

Ruža na to pogleda na krov i pokaza rukom na dim, koji se vio iz otvora na krovu.

„Kuda bih uveo konja ?" zapita Stjepko i ogleda se po dvorištu.

„Odvedi ti, Jelice, gospodina i pokaži mu, gdje će ga privezati," reče Ruža mladoj ženi, koja se još sva uplašena skanjivala da pođe. Ruža joj na to odlučno namigne i žena pođe pred Stjepkom naprijed.

Ruža pogleda za njima, a kad je svratila pogled prema kućnim vratima, začudi se miru i tišini — niti se čuje Anica niti Pavka — — —

Domala odjeknu plač maloga Benka. Što je opet sad ? — kaže Ruža i zabrinuta požuri se u kuću. Nije ni provirila u izbu, odakle se čuo plač maloga Benka, nego pohiti ravno u vatrišće. O — kako je imala pravo, da se zabrinula i da je došla ! Uz sam prag vatrišta ležala je Anica onesviještena, a uz nju Pavka pod malim križarskim plaštem ljubeći je i grleći i neprestano zovući : „Majko, majko !"

„Svi Sveti pomozite !" uzdahne Ruža i ogleda se okolo i dohvativši vrč s vodom prileti onesviještenoj Anici i počne joj močiti čelo i sljepoočice. Onda sjedne do nje i uzme joj glavu u svoje krilo blago joj govoreći :

„Moja gospojo — ništa to nije, ništa — sve ću ti kazati — ne boj se."

Zamalo otvori Anica oči, a Pavka sva radosna počne je ljubiti :

„Ružo — gdje sam ? Što je to bilo ? — Kako se to dogodilo s Pavkom ? !— Nije više kao prije — je li — ona je ozdravila — ah ! — milosrđe Božije — ona je ozdravila, je li, Ružo ? — Govori... A što se bila tako prepala — reci mi, Ružo ?"

„Sve će biti dobro — a dobar je Bog — sada samo najprije ustanite — onda sjednite tu na škrinju... tako... Pavice, dodaj mami taj tronog, da podigne noge... tako!"

Pavka je sve razumjela, donijela je tronog i s toliko nježnosti podigla majčine noge. Nijemo i širom rastvorenih očiju promatrala je Anica svoju djevojčicu — dok nije zapazila i mali plašt sa križem, koje je Pavica čas prije prebacila preko klupe.

„Ono tamo — Ružo — na klupi — plašt sa križem, kako je Pavka došla do toga ?"

„Da, nije se sam stvorio. Mora da ga je negdje našla — negdje u kući, jer ga je odavle donijela."

„Da, nije — ne — sigurno nije... ali nikada mi Pavao ne spomenu nijednu riječ, da je to kod nas, i nikada mi to nije došlo pod ruke."

„Eto sada ga je dijete našlo i dok bude znala sve govoriti, kazat će nam, gdje ga je našla. A sada slušajte, gospojo: Voda nam je bila davno ključala i mi se dvije upravo spremale da započnemo salijevati u badnje, pa tako nit vidjesmo nit čusmo, kad je došla mala Pavka. Istom kad je mimo nas nešto proletjelo, ugledasmo Pavku — ali kako? — Gospojo moja — meni je srce zatuklo i morala sam odmah pomisliti na čudo Božije, kad sama znadem, da dijete nikad dosada nije poletjelo. Onaj plašt na klupi — ono je Pavka držala smotano u rukama, a onda je to zamotala i raširila pred nama, da vidimo, šta je. Kako mi ne će srce zatući — sve ja gledam i gledam — dijete nije ko prije, nije i nije — a mala, ko da ju je tko nagovorio, odjednom se zaogrne ovim ovdje i vidjesmo svojim očima bijeli plašt i na njem crveni križ. O milosrđe Božije — ma gospojo, — nama se pričinilo, da je anđeo Božiji!..."

Tu Ruža zastane, a Anica privine Pavku k sebi i krupne suze počeše kvasiti Pavkine zlatne uvojke.

„Dijete moje — dijete moje, Bog mi te je izbavio, janje moje malo — dobri Bog — vratio te majci!" kliktala je Anica grleći Pavku, a onda se odjednom trgne i poviče ustrašeno:

„Ružo, nešto se dogodilo — dijete je priletjelo k meni i privila se uza me sva drščući, kao da je strašilo grabilo za njom, ja sam se toliko prepala, da mi se zamaglilo i — dalje ne znam ništa."

„I nama je bilo strašno, gospojo — i meni su kosti premrle od straha. Eto — upravo kad se Pavica s onim zaogrnula, stvorio se u dvotištu vitez na konju. A kakav vitez, sve se na njimu sjalo i ja sam onda odmah vidjela, da je plemenita roda. Lica mu nismo vidjeli, nismo ni mogli, kad je bilo sakriveno, a kad je skočio sa konja — pa se ono ukazalo i lice, onda se Pavka onako strašno prepala i ko vjetar poletila — ma ko da i sad vidim, kako ono za njim lepršii. Ja sam ga odmah prepoznala i jedva sam došla k sebi — vratio se eto gospodin Stjepko... Nema momaka — u polju su, pa sam poslala Jelicu. da mu pokaže, gdje će svezati konja — pitao je za gospodina Pavla."

Sve njezino rumenilo vrati se Anici u lice i porumeni još jače, kad je ustala i počela nemoćno lamati rukama:

„Oh, Svi Sveti! — što ću sada, što ću ja sada sama — da netko ode po Pavla u polje — brzo — brzo — da odem ja — mogu na stražnja vrata — idem — idem —" Ruža joj zakrči put.

„Za Boga, gospojo — vi sami da idete — nipošto — ljutio bi se gospodin Pavao. Već ću ja naći nekoga, da ode. Vi se umirite — i ono je stvor Božji — ne će vam ništa — eto sad vam je Bog ozdravio Pavicu — i ozdravio ju je po njegovu ovom plaštu, O beskrajno milosrđe Božje! — Čudo! — veliko čudo!" i sa dubokim strahopočitanjem prihvati sada Ruža uprljani plašt i prinese ga k ustima a onda ga pruži Anici.

„Ružo — Ružo! Je li, poradi ovog ovdje ozdravila mi je Pavka!?" Anica prihvati plašt drhtavim rukama i pričini joj se, da to uprljano platno sja snježnim bjelinom. Ti si sve vidjela! Majko Najsvetija! — A ja sam takova bila — ah, Bože, Bože, ne znam dalje ništa, srce mi je prepuno." — Onda se Anica trzne: „A Petronila — da je sad ovdje, Petronila... da je ona sada ovdje... Ružo, Ružo!"

„Mi ni ne znamo, koliko je Milosrđe Božije — ne znamo, gospojo! A sad ustanite — može svaki čas gospodin Stjepko! Pođite malome Benku pa ga smirite, i malo se uredite, — neka i Pavka pođe s vama, a ja ću dočekati gospodina Stjepka i odvesti ga u družinsku izbu."

Ruža je bila priprosta, ali vrlo razumna žena sa mudrim i dobrim smeđim očima.

„I jest tako najbolje. Idem, Ružo... Ah siroče moje, kako plače!"

I Anica se podiže i držeći još uvijek plašt uza se pohiti s Pavkom u izbu, odakle je dopirao dječji sve jači plač.

Dok je Ruža potakla vatru i prigledala oko ognjišta, začu svana zveket ostruga i požuri pred vatrište.

„Ovamo, gospodine, ovamo, gospodarica će doći, čim umiri dijete — ovamo ćemo."

Stjepko je bio bez šljema, a bijaše već skinuo i gornji oklop sa sebe i ostao u lijepo urešenom kožnom prsluku. Duge i tamne mu vlasi bile su podvezane pokrivajući zgodno ono jedno nakazno oko.

„Je li — ti — kako se zoveš?" — započe Stjepko, sjedajući za teški hrastovi stol.

„Ruža mi je ime, gospodine."

„Je li — Pavao ima još djece ?" pitao je dalje.

„Još jedno i to sina, maloga Benka. Sigurno ste ogladnili, gospodine, da donesem malo kruha i vina?..."

„Ostani tu, pa mi odgovaraj. A gdje je mala ?" upita onda naglo.

„S majkom je tamo — u izbi — bila se uplašila i Majci Božijoj budi hvala, da se uplašila !"

„Lijepa je mala Pavka — je li ? — Slična je Agnezi Jagodićki."

„Ah, pokoj bio njezinoj duši ! — A jest, gospodine — upravo pokojna Agneza bila je nekada ovako lijepa," s uzdahom će Ruža.

„Agneza — pokojna — ženo, što govoriš ? Kada je umrla ?"

„To niste znali ? — Pa još pred dvije godine, gospodine — umrla je upravo onoga jutra na Spasovo, kada su vas prokleli. Govorili su, da je pala i izdahnula, kada su ono na crkvi počela zvoniti samrtna zvona."

Ruža nije gledala u Stjepka, već je stojeći uz stol gledala u pod. Odjednom Stjepko poskoči, da je sve zazveckalo, i ushoda se gore dolje po izbi.

„A je li se onda moja majka bila već povratila u Pset ?" začu Ruža iza svojih leđa. Ona se okrene i zagleda se u njega.

„Jest, gospoja se Petronila povratila u Pset odmah, izakako su ubili Božu, onog Balšinog sina iz Pseta. Oh, gospodine — da vi znate, da samo znate, što je s gospojom Petronilom !" u Ružinom glasu čuo se sada prigovor, kojega je Stjepko i te kako osjetio.

„Ženo, govori — što je s mojom majkom ?" podvikne uzrujano i sjedne opet na stolac do Ruže.

„Gospoja Petronila nikada više ne legne, samo sjedi i stoji i hoda..."

„Što luduješ ! — Kako ne legne... — kako... — što je opet to ?" srdito se otrese Stjepko i opet poskoči sa stolca.

„Bog s vama, gospodine — pri zdravoj sam pameti — eto ne legne ni preko noći — nikada — ni na kakav ležaj — strašno već izgleda... Čudo Božije, da još i živi... Ne bih ja tako izdržala ni osam dama..."

Stjepko je opet razumio teški prigovor riječi ove žene : to je strašna pokora njegove majke za njega — za dušu njegovu...

Htjede prasnuti u smijeh, da zatomi nešto u sebi — ali upravo mu to stegnu grlo, to nešto nepoznato i čudno. S rukama otraga pređe nanovo izbom, pogleda onda Ružu, opet sjedne i počne teško disati :

„A moj sin ?" — zapita tako tiho, da ga je Ruža jedva čula.

„Mali je dobro... kažu, da je zdrav... Ja ga nisam vidjela." Po svemu se vidjelo, kako joj je teško govoriti o djetetu.

„A plašt ? Onaj, što ga je mala imala na sebi, gdje je? — Donesi mi ga odmah... odmah !" i poskoči opet sa stolca i izgura Ružu na vrata.

Spuštene glave opet se vrati k stolu, klone na stolac i zagnjuri glavu u obje ruke.

Kad je Ruža, noseći pobožno plašt u rukama, ušla u izbu, Stjepko je nije čuo, onako savijen na stolcu nije se ni micao. Zato Ruža zastade kod stola čekajući, dok podigne glavu. Vrijeme je odmicalo i već je bila uvjerena, da je zadrijemao, i upravo je htjela da opet izađe, kad se glava Stjepkova podiže polagano, a onda se podiže i on sam. Njegovo nakazno lice prosja sada nekakvo neobično unutarnje svijetlo i kao da prekri sve ono unakaženo. Uzdignute glave i raširenih ruku upravo usklikta tako krasnim glasom, da je Ruža ostala zapanjena.

„Ona... najljepša djevojka... živjela je i umrla za Mene... majka moja čini za mene pokoru, najveću, što se ikada ovdje čula... S mojim križarskim plaštem čini Bog čudo... Nakazni Stjepko... poludjet ćeš od sreće... Stjepko, čuješ li, čuješ li....?"

Ruža ga pogleda raskolačenih očiju strahujući, da je sada u istinu poludio, dok je nastavio u svoja vlastita prsa govoriti :

„Probudi se, Stjepko... probudi... nisi više prokletnik i prognanik... opet te On zove ! — On... Propeti te zove... za koga te je ona najljepša, kad je bila mala, zaogrnula onim plaštem sa križem... Stjepko... neka te sada svi preziru... — neka pljuje na tebe čitav svijet, ako hoće... samo kad si opet čuo Njega !... Je si li dobro čuo, Stjepko... onaj isti glas — opet te zove.. Kao što te je i onda zvao... tebe zove... Tebe... Evo me !"

U neizrecivoj uzbuđenosti čitavoga svog bića istrgne plašt iz ruku uplašene žene, baci se po njem na podu i sav se zatrese od plača...

*

Pavao nije požurio kući, kad mu je za seliŠtasi a poruka, da što prije pohiti, jer da je stigao nenadani gost. I dalje je mirno nadzirao rad svojih ljudi, koji su čistili njivu uz Baštru i trijebili kamenje, koje je ova nanijela. To mu je najrodnija i najdraža njiva, samo je često Baštra poplavi. Kad nadođu proljetne vode ili se zbio prolom oblaka, zna ova rječica nanijeti već na uzoranu njivu i veliko kamenje. Tako i ovoga proljeća nanijela je poslije oranja svega i svačega, što je valjalo očistiti, ali taj trud bi se svaki put pošteno isplatio. To je Pavao dobro znao i prednjačio bi ljudima u pobiranju nanešenog kamenja, koje su slagali uz Baštru.

Pri tome poslu zatekao ga je dječak, koga su poslali sa selišta.

„Šta ćeš ti, Matko, sad ovdje ?"

„Poslala me majka — ona danas pere haljine u gospoje Anice — poslala me, da vam kažem, da pohitite kući, da je rekla gospoja Anka, da odmah dođete. I rekla je majka, da vam još poručuju, da je prispio jedan gost i — mala je Pavka najednom ozdravila."

„Što ti to, Matko, govoriš ? Pavka je ozdravila ! Kako će ozdraviti u jedno jutro ? — Sjeti se dobro, što ti je majka kazala."

„Ma to mi je kazala. — Jutros sam ja čuvao koze u šikarju, kad izbi majka: Sine, poleti u polje gospodinu, Pavlu i reci mu, da mu poručuje gospoja Anica, da odmah dođe, jer je došao jedan gost. Još mu reci, da je mala Pavka odjednom postala ko i sva druga djeca, vidjeti će kad dođe — eto, tako mi je rekla majka..."

Bistro momče od kojih deset godina stisne na to usne gledajući u hrpu kamenja na rubu njive.

„Dobro, Matko — ti sad hajde kozama, a ja ću doći, — doći ću već," i Pavao se okrene, a dječak, onako bosonog, poleti natrag preskačući brazde.

„Ženska posla — ko da čovjek može onako usred posla otići, kad to njima padne na pamet. Pa puna im je kuća svega, neka gosta nahrane i napoje i valjda se može dotle odmarati, dok i ja prispijem... A ono za Pavku... i bilo je već krajnje vrijeme, da se s djetetom nešto dogodi. Bogu je plakati, onako lijepo i zdravo

dijete, pa da se već jednom pomakne naprijed." Tako je umovao Pavao umirujući samoga sebe i veseleći se, da je najveći dio njive već čist od nanosa i kamenja.

Kad je poslije dugog vremena podigao glavu i opazio, da je sunce već prevalilo zenit, a jelo još nije poslano sa selišta, plane Pavao :

„Još i to, a sve poradi toga gosta. Neka ide k bijesu ! Prispije istom kakva skitnica, a poštene ljude, koji izgladne radeći — ostavi bez jela — najlakše je tako", srdio se Pavao sve izgledajući na puteljak, odakle bi se trebala pomoliti nosačica. Malo glad, a nešto i podnevna žega još više naljutiše Pavla, da mu već i žile nabrekoše. Bijesno i pušući ushoda se gore dolje, a kad je vidio, da na puteljku još ni traga ni glasa nikome — zajaši svog konja, koji je bio privezan u sjeni stabala uz Baštru, i pojuri puteljkom. Za njim je s veselim lavežom skakao njegov veliki pas. Kad su prispjeli do obora selišta, baci se pas na vrata i jedva je dočekao, da mu Pavao otvori. S njuškom pri zemlji obnjuši najprije cijelo dvorište, a onda uzdiže silan lavež pred stajom, gdje je bio privezan Stjepkov konj.

Iz badnjeva se pušilo, a sa dva kapala cijedila se polagano lukšija u uska izdubena korita. Istom sada pomoli se na kućnim vratima Jelica noseći na glavi široku zemljanu zdjelu, pokritu čistom bijelom lanenom krpom.

„Sad se nosi objed ! Uranila si, uranila — gledaj, gdje je sunce ! Ko da ste svi izgubili pamet — tko je u ovoj kući preči od mene, tko ? Nosi se s time, ne treba mi od tog vašeg objeda — ne treba —" i Pavao gurne šakom zdjelu, da je odletjela sa Jeličine glave — prevrne se i pade na zemlju upravo pri dnu drvenih stepenica. Ispod zdjele proviriše s jedne strane ječmeni žganci i komadi mesa. S dvorišta se strčaše kokoši, ali se i Jelica odmah snađe, iako je bila promrla od straha, i rastjera kokoši. Onda izvrne opet zdjelu, koja se za čudo nije razbila i počne u nju vraćati jelo, koje se bilo istreslo.

Tresnuvši za sobom vratima uđe Pavao u svoj dom, a s njim uđe miris zemlje i proljetne svježine i uza svu njegovu ljutnju i dah zdravlja i jasnoće. Ravno će u vatrište. Tu je bilo sve užurbano i prezaposleno. Ruža je upravo zapretavala u pepeo bakreni sud s nekakvim kolačem, koji onda poklopi, da sve zaogrne žeravom.

Anica rumena i užarena pekla je uštipke, da je sve u sudu cvrčalo, a kad je ugledala Pavla, odloži zdjelu sa rijetkim tijestom na ognjište i skoči mu sva radosna u naručaj.

„Pavle — dragi — naša Pavka! Da je vidiš — da vidiš Pavku!" i htjede ga ogrliti, ali ju Pavao odgurne od sebe.

„Koji je to bijes? Šta ste se svi tako usplahirili — za koga se to samo peče i vari, a meni ni žganaca! ?"

Anica poznavajući već u dušu Pavla samo mu se nasmiješi i povuče ga za obadva duga brka.

„Ne ljuti se, Pavle — tako nam je Bog dobar — vidiš, kako sam radosna! — Evo — sve će sad biti gotovo, pa ćeš sad i ti lijepo s nama objedovati. Čekaj samo, da mi ne zagore uštipci." — I povadi brzo drvenom žlicom već pečene uštipke na zemljani pladanj i uvali nove u cvrčeću mast, da je sve prskalo. Čijelim se vatrištem raširiše novi ugodni mirisi, pa je i to djelovalo, da se Pavao sve više smirivao gledajući svoju Anicu, kojom to vještinom i spretnošću sve obavlja. Kad je i to dovršila, dohvati najljepši uštipak, puhne u nj nekoliko puta i strpa ga Pavlu u usta. Na evo ti — ti, gladušu moj — i hodi sada da vidiš Pavkicu."

Žvačući mirisni uštipak Pavao se uputi s Anicom iz vatrišta, ali već na pragu zastanu.

„A tko je to došao, da toliko priređujete? Poručila si mi, da je došao gost?"

Anica malo smetena zastane, a onda počne šapatom onako naglo i bez veze:

„Došao je Stjepko — tvoj Stjepko — — — Bila sam upravo pošla da počnem spremati za vas za objed... Ruža i Jelica bile su kod badnjeva... malo prije toga sam se pošteno naljutila, kad nisam mogla nikako naći dvije tvoje rubače, i bila sam sve isprevrtala... Dobrota Božja je htjela, da je tako Pavka ono negdje našla... Ja sam bila u vatrištu, kad je iznijela na dvorište nekakav plašt... zamazan bijeli plašt sa crvenim križem... Ti se, Pavle, sigurno bio to negdje spremio... ja toga plašta nisam nikad vidjela niti sam se na njeg namjerila... Ruža kaže, da se je Pavka odmah promijenila, čim je ono donijela... a onda je naglo dojašio konjanik... ne, nije, čekaj! — tako je... prije se Pavka ogrnula onim plaštem, a uto je dojašio Stjepko... Pavka se tako strašno prepala, da je vriskala i doletjela k meni

u vatrište... Onda sam se ja onesvijestila... tako sam se prestrašila vriske djeteta... Stjepko je tamo u družinskoj sobi..." i tu Anica nastavi još tiše: „Ruža kaže, da je sasvim drugačiji — ne bi ga prepoznao... ona je već tri puta ulazila — ja nisam — i gledala je, a on sve sjedi na istom mjestu. Ja ga još nisam vidjela — nisam se usudila da uniđem..." i Anica pogleda i sada ustrašeno na vrata družinske sobe, gdje je sve bilo tiho.

Ali iz izbe prema njoj dopirao je zato veseli dječji smijeh i cika. Pavao se trgne i pođe onamo.

Mali je Benko sjedio u zipki i igrao se s uvojcima Pavkine kose. Pavka je uživala sagibljući glavicu k zipci, a kad joj je mali Benko dohvatio zlatni uvojak, trgla bi glavu natrag i odmakla se od zipke. Tu su igru neprestano ponavljali — gućući i smijući se.

Kad je Pavka spazila oca, prekine igru i poleti mu u naručaj, ali još prije nego je stigla do njega, već se Pavao bio okrenuo Anici dosjetivši se sada, da naglo zapita:

„A kako se on usudio doći u moj dom?" i zakorači prema družinskoj sobi.

Anica ga zaustavi:

„Pavle... boj se Boga... — Zašto si takav?... Gledaj, on je dosta nesretan, i previše, a Pavka ne bi sad bila ovakva, da nije bilo njegova plašta... to mi vjeruj!"

„Pusti me, znadem i sam, što moram činiti," i opipavši kratki mač o pojasu otvori niska vrata družinske sobe...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

Ušavši unutra nije Pavao odmah opazio Stjepka. Kako je svijetlo prodiralo samo kroz dva mala okanca, u kutevima družinske izbe bila je polutama i Pavao ne opazi odmah brata. Istom onda, kada je pogledom zaokružio naokolo, ugleda Stjepka u jednom uglu izbe da sjedi na škrinji, oslonjen s glavom na tamnu drvenu pregradu. Ruke nemoćno ispružene počivale su mu u krilu, a pokraj njega na škrinji bjelasao se plašt. Pavao priđe polako k stolu i tu zastade. I Stjepkovo oko predusrete Pavlov pogled i braća su se neko vrijeme promatrala.

Prvu tišinu prekine Stjepkov ugodni glas, koji toplo odjeknu prostorom:

„Ti si to, Pavle... Da... s tobom dolazi opet sve ono... sve... a tako je bilo lijepo mirovati... ovako...

u ovoj tišini... na ništa drugo ne misliti, nego samo na to, da će doći smrt i svega te osloboditi... Ali to ne može biti... Pavle, brate... ja znam, da to ne može biti... i ovakvi trenuci ne mogu potrajati... Da... sve će opet izaći na površinu, ništa nije nestalo, ni izbrisano... ni u mojoj duši... Život je borba do kraja... znam, ali hvala Bogu i za ove časove milosti..."

Te posljednje riječi izgovori Stjepko u po glasa kao za samoga sebe, a onda se trgnu, podigne naglo sa škrinje i pristupi Pavlu:

„Pavle, brate, oprosti mi, što ovako upadoh u tvoj dom," i ne čekajući, da mu Pavao pruži ruku, dohvati Pavlovu žuljavu desnicu, još uprljanu od zemlje žutice i privuče ju k sebi. Onda je prihvati i drugom rukom i čvrsto stisne.

Ne znajući zapravo ni jedan ni drugi, kako se to dogodilo, braća se na to tako snažno zagrliše, da su im sve kosti zaškripale. Kao da su htjeli tim zagrljajem udušiti sve ono mračno, sve ono ružno, što već tako dugo leži među njima! Iza zagrljaja stajali su jedan uz drugoga u tako dubokom uzbuđenju, da su im se široka prsa snažno nadimala.

„Nisam mislio, da si i ti još tako snažan, Stjepko. Skoro si me ugušio," progovori prvi Pavao sa onim nekadanjim djetinjim izrazom u licu.

Jednim svojim okom zagleda se Stjepko u Pavlov kratki mač:

„Pošao si s mačem k meni, je li, Pavle?"

Pavao otkopča mač i baci ga na stol:

„Tako, — a sada sjednimo!"

I obojica sjedoše uz djedovski hrastov stol.

Uto uniđe Ruža sa bakrenim pladnjem i ručnikom preko ruke. Tiho, da ih ne smeta, postavi pladanj na škrinju, a onda se opet povrati i donese zemljani vrč s vodom.

„Objed je gotov, ako želite ruke oprati, da vam polijem."

Obojica ustaše i nadnesoše ruke nad široki pladanj, Pavao svoje teške žutom zemljom zamazane, a Stjepko svoje neobično lijepe i gospodske. Ruža im je polijevala izmjenično sad jednom sad drugom, a onda pruži jedan kraj dugačkog ručnika Stjepku, a drugi Pavlu.

„Sad bi mogla donijeti objed — za vas dvojicu?" obrati se nato Ruža Pavlu. Pavao plane:

„Na ovaj dan — jesi li, ženo, pri pameti!? Objedovat će se ko obično, svi ćemo zajedno — jesi li me razumjela? I Anica i djeca — svi da budu ovdje."

Stjepko, koji je prvi obrisao ruke, uhvati Pavla za rame:

„Slušaj, Pavle, djeca će se strašiti od mene. Čuo si, kako se mala prepala!"

„Neka se straše — pa će se i naučiti. Pusti ti, Stjepko, mene, da ja u svojoj kući naređujem."

U Stjepkovu oku zacakli se suza — koliko je bilo topline u onim Pavlovim riječima: pa će se i naučiti. To znači: ti si sada naš — zauvijek naš — pa se zato moraju na tebe naučiti...

„Ti ćeš danas na moje mjesto," i Pavao povede Stjepka u pročelje stola. „Tako, a razgovarat ćemo o svemu, kada objedujemo. Gladan sam kao vuk, a sigurno i ti."

Nije to ni dorekao, kad se polagano otvoriše vrata, i na pragu se pojavi Anica sa malim Benkom na rukama. Pavka se bila sva uvrla u majčinu široku suknju od tamnocrvenog sukna, da se jedva vidjela.

Stjepko sagne glavu, ali Pavao mu je silom ispravi:

„Pavice, hodi ovamo, podigni oči i gledaj u oca — jesi li čula!" oštro će Pavao.

Dok je Anica pružala ruku Stjepku, mali se Benko zagleda u Stjepkov lanac od zlata i pruži odmah za njim ručice.

„Ti si moja, Pavice, ne boj se, daj, da te opet vidim!" i Stjepkova lijepa ruka oprezno pogladi zlatne uvojke, što su virili iz nabora majčine suknje. Sad se polagano pomoli i glava i lice, ali oborena pogleda.

„Gore glavu i gledaj — ovo je tvoj striko Stjepko i nemaš se čega bojati," i Pavao joj podigne glavu.

„Pusti, Pavle, dijete je uplašeno od svega, što se danas dogodilo." I pri tom prihvati Stjepko Pavkinu malu ručicu, što se još grčevito držala majčine suknje. Pavka se zagleda u tu ruku i odjednom sama metne svoju ručicu u Stjepkovu ruku i uzdigne pogled.

Dok se to događalo, uđoše dvije mlade djevojke, da prirede stol, ali i one toliko uplašene, da se nisu usuđivale pogledati na Stjepkovu stranu. Kad je ušla Ruža i to spazila, povede djevojke do škrinje, gdje je ležao plašt. Tu im je nešto tiho govorila, na što su djevojke pogledavale sad na malu Pavku, sad na Stjepka, pa na

plašt. Onda se obadvije prignuše i kad su se prekrižile, poljubiše plašt. Slučajno u taj isti čas svrne Pavao svoj pogled onamo i ganut raširenih očiju zagleda se i on u plašt.

„Ružo, digni to sa škrinje i objesi tamo uz sliku!" i pokaza prema tamnoj slici na drvenoj dasci u uglu izbe. Oko slike je bilo koječega povješano: vjenčića od zrelog žita, suha hrastova lišća i maslinovih grančica, a virio je čak i jedan suhi paomin list, a svugdje između toga bile su pozadjevane već davno svenule kitice cvijeća. Ruža napipa drveni klin pod slikom i pobožno i s velikim počitanjem objesi na njega plašt.

Već je sva kućna družina bila na okupu, i kad prispje i posljednji momak, koji je radio oko konja, dade Pavao znak i svaki član zauze svoje mjesto. Pavao se smjesti odmah uz Stjepka, koga je posadio na pročelno mjesto gospodara i domaćine, a Anica kao domaćica izmoli Očenaš i Blagoslov. Pavao nije volio dugih molitava.

„Tko hoće, neka moli za sebe, kadagod hoće — ja nikome ne branim, samo ja ne mogu čuti mnogo riječi, kad se što može ukratko" — običavao bi reći.

Stjepka obuze neka čudna klonulost: štogod zagleda, sve je tako jednostavno: i stol i zemljani pladnjevi i kupe i drvene žlice, a za meso je svaki izvlačio vlastiti nož iz korica o pojasu... I nešto ga teško steže i stisnu. Ali onda pogleda na plavokosu djevojčicu, koja je kao mala kraljevna sjala i svijetlila oko sebe... i gledajući je neprestano dohvati drvenu kupu i snažno se kucnuvši s Pavlom iskapi je do dna.

*

Iza blagovanja i zahvale Bogu raziđe se kućna družina po poslu, a kada su djevojke pospremile stol i počistile posljednje mrvice i za njima se zatvoriše vrata družinske sobe, tek sada pokaza Pavao radost nad dolaskom bratovim. Stjepko mu je morao ispričati sve o onom strašnom putu malih križara i sve, što je proživio. Pavao je željno slušao i sve jasnije osjećao, da je ovo njegov stariji brat — onaj brat, komu se on kao mali uvijek divio i koji mu je uvijek u svemu prednjačio.

I Stjepko, kad je završio pričanje, osjeti prazninu između davnih dana zajedničkog djetinjstva i današnjega dana te naglo zapita Pavla:

„Ti se još sjećaš, Pavle, kad sam ja pošao sa malim križarima, pa mi reci, što je bilo iza toga u našem domu, jesu li me često spominjali?"

Pavao oživi, kao da se prenio u dječačko doba:

„Spominjali — pitaš? Pa ni o kom se drugom nije ni govorilo, nego o tebi. Meni je to bilo već toliko dodijalo, da sam malo i bio u kući. Preko zime — u gradu — u dvoru — morao sam svaki dan dolje u samostan, da učim, a to sam mrzio, pa opet nisam žurio u dvor, nego bi nas nekoliko sve do mraka koješta spravljali. U ljetu — ovdje na selištu — više me puta nisu vidjeli po cijeli dan, dok se ne bi unoćalo. Onda je i otac krenuo s križarima — ljut sam bio i na tebe i na kneza Stjepana i na kralja Andriju, na sve sam se ljutio. Ne mogu ti reći, kako sam bio srdit, što i otac radi tebe odlazi, i tko bi znao, da li će se povratiti."

„Što? Otac je samo radi mene išao s knezom Stjepanom i kraljem?" u po glasa zapita Stjepko.

„Pa to je svaki znao, da je otišao pod križarskim plaštem, samo da tebe nađe. Sjećam se, kao da je sad. Lijep je bio naš otac u oklopu i plaštu, svi su ga gledali, ali su i kimali glavama, kad se znalo, da se većina vas malih križara potopilo u velikim vodama. Ali majka — znaš ti našu majku, kad ona sebi nešto stavi u glavu — majka je stalno vjerovala, da će otac već doznati za tebe. I ništa iz toga — vratio se bolestan. Tako sam se zapravo i otuđio od njih. Majka je mislila samo na tebe, otac je mislio samo na majku — pa što ću im onda ja? Došao sam ovamo — oni su ostajali i preko ljeta u gradu, ja i preko zime ovdje na selištu — tako smo se rijetko viđali."

„A Agneza?" zapita Stjepko. Pri tom se zagledao u Pavla, kog je to pitanje zbunilo, da nije odmah odgovorio.

„I ona... Njezini joj više ne dadoše, da k nama dolazi — pa neka i nije dolazila, i meni je to bilo drago, jer je i ona uvijek govorila samo o tebi i samo o tebi!"

„Reci, Pavle, — reci mi pravo... onako otvoreno, bratski — jesi li volio Agnezu?"

Pavao je šutio, a Stjepko nastavi:

„Znadem, da si sretan s Anicom, da je ljubiš — ali volio si i Agnezu — priznaj meni, bratu — pa vidio sam to i onda, kad sam je onako uvrijedio pred crkvom... A bio bih joj onda mogao nanijeti i najgoru uvredu, da sam samo mogao, jer sam mislio, da je mrzim."

„A ona je samo na tebe mislila — uvijek samo na tebe... Radi tebe je i oboljela i umrla... Sigurno je kao današnji dan, da bi bila i pošla za tebe, da si je samo zaprosio, kada si se povratio u Pset..."

Stjepko zgrabi Pavlovu ruku:

„Ne može biti! Reci... Pavle... da ne može biti... da nije istina, što si sada rekao... Nikada ne bi Agneza pristala, da mi bude žena, nikada..."

„Ja ostajem kod svog... Ti ni ne znaš, kakva je bila njezina ljubav!"

Zavlada šutnja. Stjepko je teško disao:

„Da je Bog dao, da mi to nisi rekao, Pavle... Ali neka... neka si mi rekao... i neka me sve još dublje boli... Neka... ja ne žalim, da to nisam znao... ovako je bolje... da, bolje je... bolje... Ali molim te, prestanimo o tome... Raspravimo sada stvari, koje nam vise nad glavama," posve drugim će glasom Stjepko i ispravi, koliko je samo mogao, svoja zgrbljena leđa. „Slušaj, Pavle, svaki čas može ovamo izbiti jedan gost. To ti moram razjasniti. Prije nego krenuh ovamo, poslah u Pset Radu, rođaka nam po majci, da moj novac promijeni. Naumice je to, nek se odmah dozna, da je to moj novac, pa nek se izgrizu i izjedu svi oni, koji su iznosili, da sam podivljao u šumama i da crkajem od glada. Ali ne misli, da bih ja Radu samo poradi toga slao u Pset. Ne, nego da se navrati i u dvor našoj majci, pa da ponese maloga Petra i donese mi ga ovamo."

Pavao se smrče.

„Pavle! Tebi nije pravo, — ljutiš se na mene!?"

„Neka dođe Rade, dobro mi došao, ali to dijete ne ću pod svoj krov. Brat si mi, Stjepko, moj stariji brat, pa i ti imadeš i ovdje nekih prava, i ne dao Bog, da ih poričem, ali — to je tvoje dijete izvan zakona, i ja ga ne ću da gledam... ne mogu ovdje. Ali — čemu dalje o tome, kad ja znam, da naša majka ne će dati djeteta? Pa to joj je sada sve."

Stjepko pocrveni i umalo da ne planu i psovkom odgovori, ali se svlada i spusti glavu. Onda poskoči sa stolca i nemiran ushoda se po izbi, da se opet zaustavi pred Pavlom:

„Pa što da sada uradim, ako Rade izbije sa djetetom?... Raci... što da uradim? Da opet bježim... s djetetom?... Ne, toga više nema, ne mogu — ne ću i ne ću, dosta mi je toga svega... Bio popljuvan i kamenovan, ja ću u Pset... hoću k majci...!" u bolnom vapaju izvišé se posljednje riječi iz Stjepkovih grudiju...

„Pa uzmi dijete sa sobom i pođi k majci... samo ja ga ne ću pod svoj krov!" uporno ostade Pavao pri svome.

„A ne donese li Rade dijete, što onda, Pavle?! Hoćeš li onda ti sa mnom k majci, je li, Pavle?" blago i mirno uapita sada Stjepko i spusti se opet na prijašnje mjesto do Pavla.

Taj glas i pitanje trznuše Pavla:

„Pa ne mogu te samoga pustiti — ne ću dozvoliti, da te vrijeđaju."

„Onda se moraš što svečanije opremiti, uzeti svog najboljega konja, kao da ćemo na vojnu. I momke ćeš povesti — oboružane — i tako ćemo ujašiti u Pset — mi — sinovi Šimuna Šimca i Petronile... Ti ćeš dovesti majci rasipnog sina... i sipat ćeš moj novac po psetskim ulicama... neka se najedu i neka se vesele svi oni, koji su željni radosti..."

Uzdignute glave Stjepko zapade u ushićenje, dok je Pavao smrknut zabrinuto gledao preda se.

„Ne zaboravi, Stjepko, da si prokletnik i prognanik."

„Da sam zaboravio? Ni jednoga časa, Pavle. Na sve sam spreman — na sve. Nek me svi popljuju, nek me prezru i ponize, samo da nas naša majka najprije ugleda iz našega dvora u sjaju i pratnji."

Pavao podigne glavu:

„To ti ne razumiješ, znam," nastavi Stjepko, „ali te molim, da se ničega ne bojiš i da sve prepustiš meni, sve ćemo mi to urediti... Neka me poslije toga zatvore i u najdublju tamnicu, samo o kruhu i vodi... nek me i izgladne, neka me privežu za sramotni stup..."

„Ne, ne razumijem te, Stjepko. Pa ja tebe nisam nikada razumio. Ali ako misliš, da će majku to veseliti, spravan sam, ja se ne bojim i ne ću dati, da te vrijeđaju. Ali vidjet ćeš, što je postalo od naše lijepe majke..."

„Ne spominji — čuo sam jutros od Ruže. Ali kunem ti se — ona će opet biti lijepa... mora... ona se mora oporaviti... mora postati ista — ja je ne ću više žalostiti, ne ću, ne ću..." zavapi Stjepko uzdignutim glasom i uhvati se s obje ruke za glavu, a Pavao ostade miran i, kao da glasno premišlja, odjednom će u po glasa:

„Sada će Brlobašići morati opet sve povratiti!"

Stjepko spusti ruke i prasne nato u glasan smijeh, a onda prihvati Pavlova ramena i čvrsto njima potrese:

„Pavle moj! Pa tko te sad ne bi prepoznao! Sve se tako promijenilo, a ti si ostao isti, isti... Ali ne misli sada, da mi to smeta... Čini mi se, još si mi draži upravo zato, da se nisi nimalo promijenio. Nego slušaj, ja mislim, da se Brlobašićima ipak nešto ostavi."

„Pa dobili su Bukovicu, što će im više?" ozbiljno će Pavao.

„Dobro, dobili su Bukovicu, pa ćemo im dati još jedan moj mlin — onaj najbolji na Krušnici. Neka budu zadovoljni, a ti ćeš dobiti sve drugo, Pavle. Jesi li čuo? Sve ćeš moje dobiti ti radi tvoje Pavke..."

„Po Bogu... Stjepko — a ti, pa to dijete?"

Stjepku se raznježi lice.

„Eto — vidiš, Pavle, da nisi tako zao. Ipak se brineš za to dijete... Hvala ti... Za dijete ćemo se brinuti ja i majka. Tu, usred ovih plemenskih kuća njemu nema mjesta, ne bi nikad bilo sretno. Poživi li ga Bog, njemu treba tražiti nešto drugo."

Pavao je gledao u pod. Teško je to sve išlo u njegovu glavu, ali ne imade vremena, da o tomu dulje premišlja, jer uto začuše topot konja i lavež psa.

„To je sigurno Rade," htjede Stjepko na vrata, ali ga Pavao zaustavi:

„Ostani tu, mogao bi biti i tko drugi," i pođe sam uzevši sobom i kratki mač.

Bio je to Rade, ali nije donio maloga Petra.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

U večer toga dana, kad je sve bilo uglavljeno za sutrašnji polazak u Pset i kad su već svi pozaspali, ušulja se Pavao u družinsku sobu, napipa u mraku plašt i prinese ga ustima i poljubi ga, a onda se jednostavnom i kratkom molitvom zahvali Bogu za ozdravljenje Pavke.

*

Često je trijezno i pametno jutro znalo oboriti sve pripreme i odluke umornog i kasnog popodneva ili sanjarske večeri.

Kad se slijedećeg jutra Pavao probudio, učini mu se nevjerojatno i neizvedivo sve ono, što je prošlog dana obećao Stjepku. Kao i svakog jutra mjesto pokraj njega u velikoj postelji bilo je već prazno, Anica je ranila na posao i uvijek bi iznijela i maloga Benka, da ne bi budio oca. Mala Pavka spavala je čvrsto na svom ležaju i po cijeloj kući još je bilo sve tiho.

Stjepko je umoran od puta, sigurno još spava, pomisli Pavao sjedajući na rub postelje, da navuče lagane kožne čizme. Dok je oblačio svoj obični kožni haljetak i sapinjao kožni pojas kao i svakoga dana, nije više bio ni najmanje u dvoumici, da li će to izvesti, i tek mu sada posta jasno, da je bilo upravo ludo i smiješno obećati Stjepku, da će poći svečano opremljen i oboružan u Pset. Ni za čitavo kraljevstvo ne bi to učinio! Mjesto toga on će lijepo odjašiti na selište Strilčića, da vidi one mlade volove, koje mu je Strilčić nudio na prodaju. Otkad se već na to sprema, a danas se dan čini zgodan.

Ni Stjepko ne smije ono izvesti. Onako doći u Pset — pa to bi bio izazov, a čemu? On se ne boji, ali se boji za Stjepka. Bože dragi, kao da nije bilo toga i previše. Ne pomognu li razlozi, on će, Pavao, poručiti po majku, neka ona dođe. S njom se treba posavjetovati, pa i pokojni otac nije ništa bez nje poduzimao.

Njih dvojica — i Stjepko i Rade — spavaju gore u izbi pod krovom. Neka spavaju, bolje ih je ne buditi, nego im po Anici ostaviti poruku. Prekrstivši se otvori Pavao polagano vrata, koja su bila samo pritvorena, i pođe kao svakog jutra ravno na dvorište, pa u staju, da prigleda konje... Omjerivši dobro Stjepkova i Radina konja ogledao ih je sa svih strana, dizao im kopita, otvarao čeljusti i opipavao listove.

„Opet ja svog zelenka ne bih dao ni za ijednog," reče momku Krešku, koji je donio sijena, dok je gladio svog bijelo-sivkastog konja.

„I u vaše je majke dobar konj, vidio sam jučer, kad je gospoja Petronila projahala ispred Bukovice, dok sam ja gonio drva."

„Momče, da to ti nisi sanjao? Moja majka da je sinoć projahala ispred Bukovice? Pa kuda bi išla, ako ne k meni?"

„Pa kad sam jučer svojim očima vidio — na jednom je konju jahala ona, a na drugom njezina Mara i nosila je zamotano dijete. Pratio sam ih očima, sve dok nisu zašli u brezik pred kućom gospodina Krste."

„Tako, tako — kad kažeš, da si vidio, onda je tako — a ti dobro vidiš, Kreško. Mora da ima svoje razloge, a već će se javiti, ako je tamo. Kad mi nahraniš konja, osedlaj ga i opremi i izvedi pred obor."

„Razumijem," zakima Kreško glavom puneći jasle sijenom.

Pavao radostan, kako je Providnost Božija najmudrija, dojavi Anici, što je čuo od momka, i naredi joj, da to isporuči Stjepku, čim se probudi. Kad je ispio zdjelicu svježega mlijeka, koje se još pjenilo, odlomi komad crnoga kruha i izađe van.

To jutro okrenu jugovina: nebom se vukle tanke povlake i puhao je vjetar. Zrak je bio topao i težak i vjetar ga nije mnogo osvježavao. Sunce bi se na mahove skrivalo i opet javljalo, a vjetar se zalijetao sad ovamo sad onamo, kao da bi rado dopro u svaki kut, da zaviri svuda.

Izakako je Pavao odjašio sa selišta, dugo je još oko obora vladala tišina. Iz daljine su na mahove dopirali zvuci i klepet zvona, čulo se mukanje i blejanje, da se opet svi ti glasovi izgube u šumu vjetra. To su stada odlazila na pašu.

U neko doba pomoli se na vratima obora Stjepko vodeći za sobom svoga konja. Ni na konju ni na gospodaru mu nije bilo nikakva uresa, sve je bilo odloženo. Na obično sedlo zajaše pred oborom Stjepko i navuče duboko na čelo široki pusteni šešir — spravan, da se sagne i sakrije lice, čim bi koga susreo.

Još u izbi pri oblačenju osjetio je Stjepko jugovinu, a nju je teško podnosio. Postao bi razdražen, kao da mu se cijelo biće mimo njegovu volju skuplja u nekakav otpor protiv nečega, čemu se ne može izbjeći, samo se može strpljivo sačekati, dok prođe. Obično bi ga i glava zaboljela, a pred onim jednim okom prevukla bi se na mahove sjena kao siva mrena, ili bi se zasvjetlucali sitni plamičci, koji bi tako zaboljeli, kao da uistinu prže i pale. Cijelo bi mu tijelo oteščalo, kao da je od mjedi, a prsa bi stegli nekakvi saponi. Da sebi kakogod olakša, otkopča jašući haljetak na prsima, da ga malo provije vjetar.

Čudan osjećaj zaokupi izmučenog Stjepka, dok je sada jašio kroz tihi proljetni kraj. Najprije mu se pričini, kao da mu je na glavi mjesto pustenog šešira onakva čarobna kapa iz priče, pod kojom je čovjek nevidljiv. Taj osjećaj uništavila i potpunog nestajanja pridonese mnogo, da je nadvladao jadno stanje izazvano jugovinom. U toj borbi Stjepko zatvori i ono svoje jedno oko, a kad nestade i kraja ispred njega, gasnulo je i ono sijevanje i svjetlucanje, domala ne ču više ni zvukova oko sebe, ni vjetra kao ni topot svoga konja. Zbilja i spoznaja, da napokon ide k majci, obuze ga takvom moći, da se sve drugo gubilo u njemu i oko njega. Ona ista strašna i bez mjere bolna čežnja, što je morila malog dječaka, koji je pod plaštem sa križem plovio nepoznatim vodama i skoro ga ubila, opet je tu, obuzimala ga je svega, samo manje bolna. Uz to se pomaljalo i još nešto drugo, nešto nejasno... želja i nada, da će kod prvog susreta i njega i njegovu majku obaviti oblak, što će ih i odvojiti i sakriti od sviju, i onda će ih nestati, kao što nestaje kvasa i soli u tijestu...

Kad je Stjepko ponovo otvorio oko, pričini mu se u prvi mah, da nema sunca, da je posve zašlo i cio kraj da je zavijen u nekakvu žućkasto-sivu koprenu. Domala osjeti, kako ga sunce ipak grije u zatiljku, a kad je pogledao na put preda se, spazi na zemlji svoju i svog konja sjenu, tamnu i gustu. Tu zaustavi konja i razgleda se naokolo, ide li pravim putem i koliko mu je još jašiti do Krstina brezika. Snašavši se opazi, da je prevalio najveći dio puta i da se već pomaljaju drveni krovovi naselja Jagodića, a eno tamo i brezovih stabala. Da zaobiđe naselje Jagodića, skrene konja na neki uski puteljak u namjeri, da se kroz sam brezik približi malom Krstinu zaselku. Tu opet zaustavi konja. Srce mu poče udarati, kao da će probiti grudni koš. Zato se podigne u sedlu, da udahne što više zraka i krene dalje.

Iz brezika opazi, da nema ni žive duše oko zaselka. Sve je bilo tiho. U breziku stane, sjaši i priveže konja o vitko stabalce i krene prema samoj kući. Nigdje živa stvora, samo nekoliko vrabaca skakutalo je po stazi, svoj obrasloj već travom, kao da već davno nije po njoj stupala noga. I na ulaznim se vratima vidjelo, da ih dugo nije nitko redio: saprana od kiša, a ipak nekako siva i uprljana. I bila su samo pritvorena, to je Stjepko vidio, ali se nije usudio dalje — kao da mu je prelomljena volja, nije se usudio prići. Stao je nasred staze i spuštene glave slušao lomljavu vlastitog srca.

„Sinko, dođi — otkad te čekam!" začu se odjednom glas.

Na kućnom pragu stajala je žena visoka i u crnom, blijeda i uvitih ramena pridržavajući se jednom rukom za dovratnik.

„Majko!"

Samo jugovinsko sunce i ono nekoliko vrabaca vidje ovaj susret sina sa majkom. Nijem je bio zagrljaj

na kućnome pragu, bez riječi, izdvojen iz svega, što se okolo zbivalo, što je živjelo i bivstvovalo. Jedan čas prekri sve one dane, mjesece i godine... Majka drži opet u naručaju svog sina... a sin sada šapće:

„Ja se ničega više ne bojim, majko — ničega više!"

A majci su grudi jecale, i ljubeći mu kosu samo je šaptala:

„Sine moj! Dijete moje sirotno!"

Sve drugo ostade sapeto u grlu.

Iznenada uzdiže Stjepko glavu:

„Mati, sad me gledaj, gledaj me dugo. Hoću, da me dobro vidiš!" i odmakne se od Petronile i usred vrata okrene se prema svijetlu.

Kroz suze se slabo vidi. Dva puta je Petronila brisala oči širokim rukavom svoje odjeće rastvarajući širom umorne očne kapke.

„Vidim te, sine, dobro te sad vidim. Lijep bi bio. Kako bi bio lijep, da nije bilo te pogane ruke, koja te je unakazila. Oh, Stjepko moj, ti bi bio isti tvoj pokojni otac — isti..." I mršava majčina ruka pređe mu preko onog izgubljenog oka i strašne brazgotine, koja je zatezala usne. Stjepka osvoji duboka žalost, a Petronila u svojoj boli privine iznenada svoje lice na onu unakaženu stranu njegova lica, kao da bi mu htjela povratiti nekadanji izgled primajući na sebe njegovu unakaženost.

Ali toliki napori i dugotrajna pokora, a sad radost i bol viđenja iscrpiše već do kraja snagu njezinu, i Petronila odjedamput klone. Osjećajući, da pada, Stjepko prihvati čvrsto majku:

„Izmučena si, uboga majko moja! Sva si iscrpljena. A kako si mi samo izgledala prije dvije godine. Gledaj — ti ni ne znaš, da sam te ja viđao, da sam te svuda pratio... — A sada...? Znadem, od čega si tako oslabila, znadem sve... ali sad je kraj patnjama tvojim, i ti ćeš se brzo oporaviti," blago i u po glasa govorio je Stjepko ogledavajući se okolo, gdje bi spustio majku, da otpočine.

Nesavladiva budnost Petroniline duše oživi opet novom snagom, i dok se polagano uspravljala i oslobađala podupiranja Stjepkovih ruku, prosja njezino lice onim nekadanjim izrazom:

„Stjepko — je li ono istina?"

„A što, majko?"

„Stjepko — vidiš, da nas Bog nije ostavio, nikad nas nije ostavio... Ni tebe, sine... ni tebe... a ti si bio Njega ostavio!"

Stjepko se sjeti plašta i odvrati uzbuđeno:

„Ono je istina... sve je istina, majko."

„Jutros sam dočula za ono... od Mare. Bila je kod Anice po mlijeko za dijete... Kako smo mi uvijek maleni, Stjepko... Naši ljudski zemaljski osjećaji uvijek nam zasjene vječne... uvijek... pa tako sada i meni... Ti si tu, blizu si i samo sam na to mislila, da se moram s tobom sastati... I sve te sate samo sam te očekivala, jer sam i slutila, da ćeš se javiti — već poradi djeteta... A sada... bljesnulo je odnekuda, da gledam drugačije... I sada znam... za cijelo ovo vrijeme, doklegod sam činila onu pokoru, htjela sam i željela, da se ti povratiš Bogu, a nesamo meni... Jest... to sam htjela i samo tako... i da izvršiš svoj zavjet... Da se povratiš Bogu, pa se ti i ne povratio meni!... A danas kao da sam klonula... i ovo, što sam čula od Mare... Ah, Bože, tko će primiti veličinu toga!... Jer... što je prema tome moja sreća... sreća, da si ti opet uz mene?"

Tu Petronila zajeca, a Stjepko, duboko potresen, ogrli majku:

„Majko... jedina moja... vidio sam sve... vidio sam, kako ljube onaj moj plašt, koji sam bio tako zamrzio: i plašt i križ i sve — do samoga Boga!"

Rastvorenih očiju zagleda se opet majka u sina.

„Jesam li već sada dostojan, da budem ono, što ti želiš, majko — ne znam..." preli se odsjev bolnog smiješka Stjepkovim licem, „ali od časa, kad se ono zbilo i kad sam ponovo ugledao plašt — nema više mržnje, nema je u meni, nema, to i Bog vidi! A što će dalje biti, ne znam, majko, ali jedno sada znadem — da nije uludo žrtvovano moje djetinjstvo i mladost..."

„I tvoj je otac, Stjepko, žrtvovao i zdravlje i život za Grob Spasiteljev, ali i za tebe... da negdje naiđe na tvoj trag... A umjesto toga ogorčavao mu je posljednje časove glas noćobdije... Ah, Stjepko, tko da dokuči, kako je to sve povezano?..."

„Majko... a što je... a gdje je?..." Ali tu naglo zastade.

Htio je upitati za dijete, ali nije mogao. Duboka rumen zalije mu obraze, stidio se pred majkom svoga grijeha. Petronila ga mirno pogleda:

„Nisam htjela predati Radi maloga Petra... Ali kad je otišao, bilo mi je teško, jer mi se činilo, da nisam pravo uradila, zato sam malo iza njega krenula i ja s djetetom. Ionako mi je Krsto pisao, da bi mu opet prigledala njegove stvari, jer iza smrti staroga Luke nitko ovdje više ne boravi. Usto sam i s time računala, da sam bliže selištu i da ću odavle lakše doznati, što se događa kod Pavla, pa prema tome i odlučiti s djetetom. Sinoć na putu ovamo uočila sam, da me je vidio Pavlov momak Krešo, i odmah sam pomislila, da će se tamo saznati, da sam tu. Ti bi htio sad odmah vidjeti maloga. On sad spava, pa ga ne ćemo buditi. Pričekat ćemo, dok se sam razbudi, a dotle ćemo ovamo u Krstinu izbu."

Na visokom pragu Stjepko opet zastane:

„Jesi li mu govorila što o njegovu ocu ?"

„Jesam."

„I kako mu je strašan izgled ?"

„Ne, Stjepko, dijete toga još ne bi razumjelo. Ali ga polako učim, da čuje i gleda više dušom, nego očima i ušima."

„Bog ti platio, majko ! Kako uz tebe postaje sve tako jasno i jednostavno !" dohvati Stjepko njezinu ruku i pritisne je na svoja prsa.

U izbi, u koju sad uđoše, sve je bilo još onako kao i onda, dok je Krsto u njoj boravio i radio, samo su prašina i paučina pojačavale osjećaj osame i potpune otcijepljenosti od vanjskog svijeta.

Petronila pritvori vrata i pođe onda do drvenog tronoga sa oslonom, u kojem je inače sjedio Krsto. Čim je sjela, pane Stjepko do njezinih nogu, zagnjuri glavu u majčino krilo i zajeca kao malo dijete...

„Majko... oprosti mi... sve mi oprosti... Reci, da si mi oprostila... reci, majko !"

„Sve će ti Bog oprostiti, Stjepko... sve... ako ti je uistinu žao... Mi smo svi samo njegove sluge, i mi majke i očevi... On je jedini Gospodar i sudac... Budi miran, Stjepko... Podigni se sada... Tako... I pričaj majci... sve mi ispričaj... ničega se ne boj... I sjedni sada... evo... tu do mene..."

Petronila primakne mali stolac bez naslona, i Stjepko poslušno sjedne, a kada je primio majčinu ruku u obje svoje, zagleda se u nju i teško uzdahne.

„Oh... da mi je onda bila ova ruka... samo ova ruka..."

Tu ostade zamišljen, a onda se uspravi i gledajući u Petronilu započe smireno i odlučno:

„Otkada već, godine i godine ja samo na to čekam. I čini mi se, da nije u meni bilo toga osjećaja, da ću jednom tebi sve ispričati, tebi sve povjeriti — ne bi me bilo više među živima. A evo — ovaj mi čas pade na pamet — kadgod sam nekome pričao nešto iz svog prošlog života, uvijek sam glavno izostavljao i uvijek sam mislio u sebi: to je za tebe, majko... to drugi ne mogu razumjeti — i nije mi se samo pričinjalo, sad mi je jasno, da sam bio uvijek duboko uvjeren u duši, da će doći onaj dan, kad ću opet biti uz tebe i sve ti ispričati... Sjeti se onoga jutra, kad ste me ogrnuli plaštem i kad smo krenuli... Ja ga ni do u vječnost ne ću zaboraviti. Bilo mi je teško, srce mi je tuklo, sve — sve dok sam okrećući se vidio još Pset i naše njive i lugove... Ali kad se oko mene sve počelo mijenjati, kad počesmo susretati nepoznate ljude i ulaziti u nepoznate gradove i jašući uvijek širokim drumovima, sve me je zanimalo, sve me je tako zaokupilo, da sam samo gledao. Kudgod bi se svratili, svuda su nas lijepo primali i toliko su se divili i meni i mome plaštu, da sam opet postao ponosan i veseo... Kroz kolike, majko, prođosmo krajeve, a svukud naš isti govor... Onda sađosmo u posve strane krajeve, gdje se više nije čuo naš govor, ali otac Bernardin — sjećaš ga se još — znao se sa svakim sporazumjeti. Prolazili smo kroz sve ljepše i veće gradove, a na glavicama brda i velikih stijena same gradine i dvorovi s puno tornjeva sa zastavama. Ona naša djeca iz Šibenika nisu nam se pridružila, ali što smo dalje išli, sve nas je bivalo više, neprestano su pridolazila nova djeca. Koliko je dana prolazilo, ja ne znam, a sve kao da je bivalo manje vremena, da mislim na tebe, majko, i na oca i na sve, što sam ostavio. Jedino u večer, prije nego što bih zaspao, obuzimala me je tuga, da niste svi sa mnom, da i vi vidite, kako je to sve neviđeno lijepo, što vaš Stjepko doživljuje. Preko dana smo hodali ili su nas vozili, ulazili smo u razne crkve, jedna je ljepša od druge i tu smo pjevali, da mi se činilo, da ću ovako ravno s drugima pred sama vrata nebeska. — Više nisam ni znao, koliko nas je, već kad smo stigli u Marsej... I danas mi se katkad pričini, majko, da je sve ono do Marseja bio samo san, da nije bila java. Hiljade i hiljade djece — dječaka kao i ja, i većih, a svi sa istim onakvim plaštevima i kri-

ževima, dolaze pjevajući, a sva su lica u nekakvu sjaju... I sad mi je pred očima jedan dječak, koji je bio baš kao pravi anđeo!... Ljudi su iznosili bolesnike na put, da ih mi djeca dotičemo, donosili su ispisane molitve i knjižice, slike i križeve, pa su nas molili, da polažemo na njih svoje ruke... Sad se sjećam — o, da smo to onda znali, što to znači — da je bilo i ljudi, koji su se držali drugačije: ti su obilazili oko nas i mjerili su nas tako, da bi nas zazeblo oko srca — ali nitko se nije time dalje bavio, a nije bilo ni vremena, da se o tome misli. U početku me bijaše strah one velike vode i nekakvih tamnih lađa, koje su se na njoj ljuljale... i jesam... zaplakao sam, kad sam morao dići nogu sa kopna i poći prema lađi i kad sam vidio, da otac Bernardin ne ide s nama. Nisam htio dalje, htio sam ostati uz njega — ali me drugi zgrabiše i sa mnom silom na lađu, a kad sam onda spazio, da se lađa pomiče i da mi ostajemo na vodi i udaljujemo se od kopna, počeo sam urlikati i otimati se i bio bih sigurno skočio u vodu... Drugi me dječaci tada sputaše i odvedoše me pred našeg vođu, jer mi smo imali i vođu, a zvao se Stjepan kao i ja, koji mi je u tuđem jeziku govorio nešto vrlo ozbiljno, a onda me predao drugom dječaku, koji je bio i veći i jači od mene i koji je govorio nekakvim jezikom, u kojem je bilo i riječi sličnih našima. Tome je dječaku uspjelo da me primi, i kako smo na lađi bili opskrbljeni svime i svačim, domala se svi udomismo — i onda započeše igre i vježbe u svakojakim vještinama. Ali tuga se stalno uvlačila u moje srce, polagano ali uporno, jer su prolazili dani i dani, a oko nas samo voda i voda. Počeo sam se onda zavlačiti u koji kut lađe i tu bih samo plakao zovući tebe i oca. Jedina utjeha ostade mi još zvijezdano nebo i već postade tako, da bih teško iščekao, da prođe dan i da padne noć... Jednoga jutra upade mi u oči, da smo sami, da se više ne vide one druge dvije lađe s ostalom djecom, koje su plovile uvijek uz nas, i koliko sam god obilazio i izgledao, na daleko i široko nigdje više nikakve lađe. To su opazili i drugi i javili našem vođi, koji se odmah popeo do kormilara, da se raspita. U lađi među samom djecom zavlada nekakav strah, ali naš vođa i odrasliji dječaci umiriše nas time, da su one obje lađe morale negdje iskrcati robu, ali će nas doskora dostići. Toliko sam i ja već mogao razumjeti. No tih naših lađa nikad više ne vidjesmo! Čuli ste svi, a čula si i ti, majko,

da su se potopile lađe sa malim križarima... To su bile te lađe... Ah, da je dao Bog, da sam i ja bio na njima... Ali ne, neka, ne bi se onda ono jučer dogodilo..."

Tu Stjepko naglo ustane i ushoda se po izbi, a Petronila ga je pratila zabrinutim pogledom.

„Majko, bolje bi bilo, da ti dalje ne pričam..." nastavi dalje, kad je stao pred nju. „Ali nužno je, moraš i ovo sve znati."

„Nastavi, Stjepko! Nema grozote i strahote, koja već nije prošla mojom dušom," reče Petronila.

„Da, majko, same su to grozote i strahote, što se dalje s nama dogodilo. A dogodilo se upravo iza onog svetog veselja onoga dana, kada po prvi put ugledasmo kopno. Odmah smo se počeli rediti i pripravljati. Čistili smo naše križeve i iznijeli naše plašteve. Bili smo svi tako sveto uzrujani i uzbuđeni, pjevali smo i molili. Kad smo se približili obali, ugledasmo jasno velik grad, ali naša lađa nije zaplovila ravno prema tome gradu, nego je skrenula u stranu u nekakav usječak u kopnu. Tu nas najedamput okružilo mnogo malih čamaca, i dok smo se mi svi iznenađeni pitali, što će to dalje biti, već se poput bijesova popeše na našu lađu nekakvi crni ljudi cereći se na nas široko razvaljenih usta i pokazujući jake zube. Prepali smo se svi, ali svi smo mislili, da je to kakva dobrodošlica, i mirno smo u redu stajali ogrnuti našim plaštevima i pjevali smo i mahali našim križevima. Kad je već neznam koliki broj tih crnih ljudi navrvio na našu lađu, obuze nas strava, i mi se počesmo zbijati u gomilu i naše je pjevanje postajalo sve slabije. Iznenada, kao na nečiju zapovijed baciše se ti crni ljudi na nas i počeše nas vezati. Strašan vrisak prolomi se lađom, dječaci se počeše bijesno boriti i otimati, osobito oni veći, a mi smo manji zvali majke u pomoć. Ali na to nas crni ljudi počeše tući šakama po glavi i ustima trgajući s nas plašteve i otimljući iz ruku križeve te gazeći po njima. Kad sam vidio, da deru plašteve, brzo sam skinuo svoj plašt i smotao ga oko pasa. Ni danas ne znam, kako sam se u onoj stravi toga sjetio. Kad su nas sve sputali i povezali, bacali su nas kao vreće u čamce i vozili na obalu. Majko, slutiš li, kako u takvim časovima može izgledati u duši i srcu djeteta? Od groze i straha, što će biti, svi kao da smo se bili skamenili... I ja i tolika druga djeca — svi smo očekivali, da će se dogoditi čudo, da se mora dogoditi čudo... Nevino

dječje srce nije moglo pojmiti ni shvatiti, da je tako užasno prevareno... prevareno od onih, za koje će i paklene muke biti premalene..."

Stjepko odahne i obriše rukavom uznojeno čelo. Onda privuče mali tronog tik uz majčin stolac, spusti se na njega i osloni glavu majci na prsa.

„Tako, majko, samo da osjetim, da sam tu uz tebe, da me sad opet ne bi ponovo uhvatila ona mržnja, onaj nerazumni buntovni bijes protiv Boga, koji je mogao ono dopustiti... Ne ću više mržnje, dosta mi je mržnje!... Ne ću da se više bunim, ne ću, majko... Ne ću više pitati, zašto imade takvih paklenjaka, koji su skovali i izveli onakvu užasnu namisao. Jer — sad se znade, da su ti zlotvori bez srca i duše spleli mrežu već unaprijed, čim su izbile prve vijesti o polasku malih križara, i dok su se djeca u svetom oduševljenju ukrcavala u Marseju na lađe, paklena je mreža već bila gotova. Nisu potpuno uspjeli, jer se djeci na one dvije lađe smilovalo more i sve progutalo. Svejedno još uvijek im ostade dobar plijen... Mi još ne pojimamo, ne znamo, što nas čeka, ali ništa dobra nismo naslućivali s onih zadovoljnih lica, što su nas pri obali čekala. Kao da ih još vidim — sve sama bogata i otmena crna gospoda, sva u svili i zlatu i draguljima... kupovali su nas, kao što naš Pavao kupuje nijemo blago. Najprije su se otimali oko onih najvećih, najsnažnijih i najzdravijih dječaka, jedan su ih drugome trgali iz ruku — tako je išlo redom. Ah, ali kad su ih odvodili... i sad čujem onu očajnu viku i sve one glasove najužasnije boli. Pravi pakao — ne, u paklu ne može biti gore, samo što u pakao ne dolaze nevini... Ja sam ostao među posljednjima. Moja pojava nije ih privlačila, to je bila jedina moja sreća u toj strašnoj nesreći, iako samo za malo vremena. Mene je kupio nekakav čudan stvor, koji mi je najprije okrenuo dlanove na rukama i dugo ih ogledavao, a onda mi je opipavao cijelu lubanju. Tada sam opazio, da nije obučen kao ostali i da mu se drugi podrugivaju. Onda me je sam odveo u onaj veliki grad uz more i u nekakvu veliku kuću od kamena. U toj kući nisam vidio ni žene ni djevojke, nije ih ni bilo, samo mnogo svakojakih životinja i nekoliko crnih sluga. U početku mi narediše da pazim na ptice u kavezima, da ih hranim, mijenjam vodu i čistim oko njih... Čudim se, da one ptice nisu prestale cvrkutati i pjevati, koliko su mojih suza i moje tuge vidjele!"

Petronila ovije nijemo svoje ruke oko Stjepkova vrata i privine mu glavu na svoje grudi. Dugo je vladala tišina, dok ne zaškrinuše i polagano se otvoriše vrata i u izbu se ušulja mali ozbiljni dječak. Crne glatke vlasi padale su mu na čelo, a dva velika siva oka gledala su mirno i pažljivo. Desnu ručicu bijaše zatakao u mali pojas, koji mu je pridržavao haljetak od crvenog baršuna. Ta crvena boja još je više povećavala neobično bljedilo njegova lica, te se činilo plavičasto i prozirno.

Kao da se stidi slabosti pred djetetom, Stjepko se odmakne od majke i uspravi na stolcu.

„Petre, hodi k meni!" ispruži Petronila obje ruke dajući pri tome Stjepku znak, da miruje. Dijete, još nespretno u hodu, uputi se po neravnom podu k Petronili i baci joj se u naručaj.

„Petre, slušaj sada pažljivo, što ću ti reći... Stjepko, daj mi svoju ruku!" uzme Petronila Stjepkovu desnicu. „Tako... sad Petre poljubi oca u ruku. Da znaš, ovo je tvoj otac, koji se jutros povratio."

Dječak sagne glavicu i poljubi pruženu ruku, lagano, djetinje, jedva se dotičući usnama. Ali Stjepko se nije više mogao savladati, nego zgrabi dijete svom silom, ustane sa stolca i privinuvši ga k sebi ushoda se po sobi, da opet zastane, digne dijete uvis, odmakne od sebe, pa ga opet privine uza se govoreći mu lude riječi i obećanja. A o čemu sve nije govorio: o nekakvim malim konjima, kakvih još nitko nema, o zlatnoj ptičici u zlatnom kavezu, pa o sokolu, s kojim će njih dva u svakojaki lov. Kao da je Petar već velik, tako mu je govorio, a dijete ga je slušalo, pažljivo slušalo i počelo se smijati, ali ga nije razumjelo.

Petronila sva uplašena zatvori oči, a oko usana joj zatitra lagani smiješak... Taj Stjepkov glas, taj glas!...

Kolikogod je bila zanesena tim Stjepkovim glasom, oprezno njezino majčinsko uho začu i druge sumnjive glasove izvana. Petronila osluhne i raspozna jasno topot mnogih konja, a kad je topot utihnuo, začu žamor ljudskih glasova, koji su se približavali. Petronila ustane, naglo pristupi Stjepku i šapne mu na uho:

„Dolaze, čujem ih, već su blizu... Sigurno po tebe. Daj mi dijete... bolje je, da ništa ne vidi i ne čuje. Ti izađi sam... Ne boj se sada ništa!"

Samo tren i Stjepko se već pribrao, onda joj brzo doda dijete i izađe na vrata onako gologlav i goloruk.

Oboružani ljudi pred vratima pomisliše u prvi mah, da će im pobjeći, zato ga opkoliše i ispružiše koplja.

„Dignite koplja, ne bojte se, ne ću pobjeći. Došli ste po mene, je li ?"

Koplja se spustiše, a vođa potjernice istupi naprijed:

„Ti si prognani Stjepko Šimac ?"

„Nekadanji vaš noćobdija — vidiš i na meni."

„Po nalogu našega satnika Ivše Brlobašića moraš poći s nama, jer si se neovlašteno povratio ovamo."

Stjepko se osmjehnu i malo ga lukavo promjeri.

„Tako ? Gospodin Ivša Brlobašić je sada satnik u Psetu? Vidi, vidi... A kako se zovete ? Moram znati, s kime ću poći."

„Nikola od porodice Zvečića," odvrati vođa.

„Dobro, Nikola, a tko je sada župan ?"

„Gospodin Benko Javorić."

„A zna li župan za nalog satnikov ?"

„Ne znam, gospodine. A zašto mene ispitujete ?"

„Bolje je i po vas. A sad možemo krenuti u ime Božje !"

Momci se svi zgledaše, a Nikola od Zvečića nađe se u velikoj neprilici.

*

Dugo je toga dana ostao Pavao kod majke, kojoj je bio pojurio, čim se vratio od Strilčića i doznao, da su Stjepka odveli u Pset. Kad su sve raspravili, odlučiše konačno, da Pavao odmah zorom krene u Knin, da potraži biskupa i ne zadržavajući se nimalo da se navrati i knezu Stjepanu. Majka ga na polasku blagoslovi, a na kućnom pragu zagrli i poljubi.

Već se spuštala i noć, kad je Petronila ostala sama. Kako je mali Petar bio već usnuo na svom ležaju, uvjeri se najprije, da čvrsto spava, i povrati se opet u Krstinu veliku izbu. Tu se spusti na nisku počivaljku, koja je skoro do pola bila pokrivena ispisanim pergamenama. Mir je bio u njoj, ali je srcem njezinim ovladala duboka tuga, kojoj uzroke nije dokučivala. Nije se više bojala za Stjepka, ali se pitala, je li uistinu nadošao čas, da i ona prekine svoju pokoru. Vidjela je eto i osjetila, da se Stjepko posve izmijenio, sama se o tom osvjedočila — a opet — sve to još nije onaj pravi dokaz, da se njegova duša i zauvijek priljubila križu i da je ništa više ne može pokolebati ni otkinuti. Da tako iznenada ne izbiše ti oružani momci, bila bi Stjepku otvoreno rekla,

da ga još veže zavjet i da mora poći Kristovu grobu. A budući da je taj zavjet napola i njezin, i ona će poći s njime... Pri toj pomisli duboka rumen zalije Petroniline blijede obraze... Je li to opet napast ? Da joj zao duh opet ne stavlja pred oči nešto veliko ?...

Ali ta napast se ne da otjerati... Već vidi sebe, kako korača uz Stjepka dugim prašnim putevima... Ljudi ih čudno susreću te promatraju nju i njezina nakaznog sina... Vidi, kako plove velikom vodom, i njezin joj sin priča još više, nego joj je danas ispričao... I zvjezdano nebo vidi nad njima. I stupili su na tlo, po kom je nekada Gospodin hodao, umorni, prašni... Ništa više ljudskoga ne će na njima biti... dok ne padnu na Njegov grob...

Napast, napast onog vječnog smutitelja... Petronilo ! Zašto opet slušaš glas njegov, da si pozvana za velike stvari, a znaš, štogod si poduzela i započela, sve se tako jadno završilo?.. Ali zašto onda samo do nje dopiru glasovi o svetosti ? Zašto je budno samo njezino uho i čuje saopćenja, koja drugi ne čuju ?! Zašto ?... I opet napast ?...

Zašto joj je i Stjepkov lik sad zasjenjen likom jedne žene, o kojoj je pisao Krsto u svom posljednjem listu iz Tiringije ?...

Elizabeta... mlada i lijepa kneginja, sestra njihova, hrvatskog hercega Kolomana, sve je ostavila... i krunu kneževsku i sjaj dvora... i djecu svoju... sjajna odijela i gozbe i dvorane... pa u gruboj haljini dvori i njeguje i služi one najbjednije... najjadnije i najgore bolesnike... Nije to priča... ne... Krsto ju je vidio svojim očima... Ona živi sada... i u ovaj čas tamo daleko iza mnogih planina i šuma... ubija svoje tijelo... savladava srce svoje... ta mlada kneginja Elizabeta, koja je izgubila ljubljenog muža u posljednjem križarskom pohodu... kao i ona — Petronila — svog Šimuna...

Napast, Petronilo, napast ! Zašto sebe uspoređuješ s onom sveticom ? S njom, koja je svoje srce ispraznila do dna za Boga i za bližnjega — do dna... A ti to ne možeš i ne ćeš nikada moći...

Oh, da joj je vidjeti tu kneginju Elizabetu ! Vidjela je i pozna njezina brata, hercega Kolomana, kad je ono jednom dolazio u Pset... Mora da mu je slična... I on je pobožan i dobar...

„Blagoslovljena bila, sestro moja!" prošapta Petronila, dok je sklopljenih očiju klonula glavom na hrpu ispisanih pergamena.

Za neko vrijeme oprezno se otvoriše vrata i unutra proviri Marina velika košćata glava. Kad je vidjela, da je Petronila zaspala, zadovoljno se nasmiješi i približivši se oprezno na prstima s najvećom pomnjom podigne i Petroniline noge na počivaljku i pokrije svoju gospodaricu. Izlazeći uzme i uljenicu sa sobom i pritvori vrata.

Sa grede nad ležajem, na kom je Petronila usnula, odvoji se zataknuta kitica suhoga cvijeća i pade na hrpu pergamena više Petroniline glave.

VII.

HERCEG je Koloman kao i sestra mu Elizabeta, koja je u dalekoj Tiringiji njegovala bijedne i nevoljne, također naginjao više kraljevstvu nebeskome, samo u njegove sestre bijaše čvršća volja i jače srce, koje je moglo podnijeti, da mu se i posljednja žilica otkine od kraljevstva zemaljskoga.

Od majke Gertrude, meranske kneginje, baštinio je Koloman žute vlasi i guste žute obrve, a od oca Andrije duboke smeđe oči i pošírok nos. Bio je osrednjega rasta i prilično čvrste građe kao i stariji mu brat Bela. Nije nastupao tako kraljevski kao on, a nije imao ni Belina širokog čela niti njegova zapovjedničkoga glasa. Tako se cijela pojava hercega Kolomana nije ničim isticala i gubila bi se prema bratovu liku, a osobito se gubila uz sjajnu ličnost zagrebačkog biskupa Stjepana.

Iako biskup Stjepan ni jednoga časa nije zaboravljao iskazivati Kolomanu sve časti, koje mu pripadaju, pa iako herceg već dulje vremena boravi u biskupskom dvoru kao neke ruke gost, ipak kraljevska pojava biskupa Stjepana sama je od sebe zasjenjivala hercega. To je danas upalo u oči i knezu Stjepanu Vodičkom, koji je upravo danas boravio kao gost kod svog rođaka biskupa. Već na prvi pogledi svak je mogao opaziti sličnost i rodbinsku vezu među biskupom i knezom. Na isti su način zabacivali glavu i jednakim pokretom započinjali govor podižući pri tom desnu obrvu. Da godine nisu obijelile kneževu glavu i bradu, a biskup da obuče viteško odijelo, lako bi ih ljudi mogli i zamijeniti.

Sličnu misao izrazi sada i mladi herceg pogledajući od jednoga do drugoga.

„Dobro, da vas dvojica, presvijetla gospodo, pripadate raznim staležima, inače bi vas čovjek mogao i zamijeniti — naravno odbivši razliku u godinama," reče herceg i zagleda se upravo djetinjim pogledom u sijedu bradu i brkove kneza Stjepana.

Knez se nasmiješi gladeći zadovoljno svoju bradu.

„Vaša je milost izrekla ono, što svaki misli, tko god nas skupa vidi. I tu je razlog, da se ja i ne volim susretati sa svojim presvijetlim rođakom."

„Oho, gledaj ga sada!" potapša biskup kneza po ramenu. „Samo što mi se čini, da te to ne smeta, da me češće posjećuješ. Ali ja imam i jedan prijedlog: da obriješ bradu i brkove."

Mladi se herceg srdačno nasmije, a knez odmjeri prijekornim pogledom svog rođaka, tobože kao da se ljuti. Međutim biskup bijaše već odvratio svoj pogled i uputio se do visokog i uskog okna u zidu dvorane, kroz koje se vidio napola ozidani zvonik njegove katedrale, na kom su sada zidari i klesari i dalje marljivo radili. Svježe ljetno jutro, sunčano i meko, kao da je mnogo utjecalo, jer im je posao išao od ruke. Čuli su se udarci čekića — pod zvonikom se marljivo klesao bijeli kamen, da ga koloturi podignu onda uvis.

I herceg pogleda prema otvorenom oknu ne podižući se sa stolca sa visokim naslonom, na kom je sjedio, a u očima mu zasja topao i pobožan izraz.

„Da Bog dragi blagoslovi! Teško već čekam, da se dovrši katedrala. Već je tomu i devet godina (čini mi se toliko), da je spaljena prijašnja crkva. A šta se sve nije oko toga odigralo, a sve je skopčano s mojom porodicom. Sjećam se, da sam slušao, kako je svečano bila posvećena, kad je moj otac krenuo s križarima, a pamtim kao danas, kada sam slušao, kako je izgorila u onim nesretnim borbama između pristaša moga oca i brata mi Bele. Ali sada ćemo je dobro čuvati nas dvojica, je li, presvijetli moj biskupe?"

Biskup se Stjepan trzne i naglo okrene lice, ali bez traga mira i oduševljenja.

„Kad bi se samo dalo čuvati — — kad bi se samo moglo — — O svijetli moj herceže, ne da ja vjerujem u zloguka i svakojaka proročanstva, koja se svaki dan čuju — ali ovo, što sam jučer čuo, ne da mi mira. K meni

je došao nadzornik zidara, da me izvijesti, kako je jučer naišao nekakav nepoznati starac, nije bio prosjak, više im se činio, da je nekakav pustinjak. Kad je došao među njih, dugo je gledao njihov rad, a onda su mu potekle suze, kad je progovorio: ‚Lijepo radite i blagoslovljeno bilo, kad je za Svevišnjega Boga. Samo znajte — nije za dugo — ne će dugo sav taj vaš rad i muka stajati uzgor. Dolaze — od istoka tamo" — i pokazao je rukom — „povrvjet će kao mravi mali divlji ljudi na brzim konjima — — i kao strašna oluja sve će uništiti — sve — i ovo, što sad radite. Ništa od ovoga ne će ostati — ništa!' To su svi čuli, a kako mu nitko nije ništa odgovorio, nisu u radu ni opazili, kuda je starca nestalo. Ljutio sam se, da ga nisu k meni doveli. Tko zna — moguće bih doznao još više od njega."

I herceg i knez zapadoše u misli.

„Mali, divlji ljudi na hitrim konjima... Očuvao nas Bog! Čuo sam već o njima, kad sam bio u Haliču — strašni su to ljudi!"

„Na našem križarskom pohodu čuo sam i ja od kršćanskih vitezova strašnih stvari o njima. Ali daleko su oni od nas, pa zašto da se unaprijed plašimo tih skakavaca? Nego vaša milosti, vrijeme odmiče, a ja sam došao da s vama uredim jednu hitnu stvar. Ostani i ti, časni moj rođače, i tebe se to tiče," obrati se knez Stjepan biskupu, koji se htjede udaljiti. „Ovo, što ću reći, zapravo je nastavak našeg sinoćnjeg razgovora, ili bolje — mog izvještaja. Vaša će se milost sjećati, o čemu sam joj jučer u večer pripovijedao."

Lice mladoga hercega oživi pažljivo zanimanje.

„Kako se ne bih sjećao, svijetli moj kneže, kad me je duboko potreslo vaše sinoćnje kazivanje o tom sinu vašega pokojnog prijatelja. Dapače sam odlučio, da ću prvom zgodom poći u Pset, da se poklonim čudotvornom plaštu."

„To je velika i lijepa odluka, dostojna vaše milosti. Plašt je predan na čuvanje našim redovnicima cistercitima, i oni su mu našli dostojno mjesto u svojoj crkvi."

Tu zapne knez Stjepan, kao da mu se prekinula nit, pa ne zna, kako i gdje bi je opet povezao.

Dok je knez gledao preda se, dotle su herceg i biskup osluškivali udarce čekića i škripu kolotura.

Domala se knez trgne i ustane sa stolca.

„Cijelu sam se noć prevrtao i budio od sna. Ono mi nije dalo mira, dok nisam bio s tim načistu. Ne činim ja ovo samo poradi pokojnoga satnika Šimca, oca toga Stjepka, nego i poradi nečega drugoga. Vaša milosti — mi ga ne smijemo pustiti, da nam se opet izgubi negdje u tuđini... Imamo čovjeka sa svim sposobnostima duha, sa rijetkom ratničkom spremom — pola je svijeta prošao, pretrpio je kao nitko od naših. Govori svakojake jezike i zna svega i svašta. Kome su kao njemu poznate prilike u Bosni, humskoj i dalmatinskoj zemlji? Prijateljevao je s moćnim i uplivnim ljudima, pa i mali su mu ljudi privrženi... A mi to sve ne vidimo i ne ćemo da vidimo i pustismo čovjeka, da se kao pokornik opet otputi u strani svijet..."

„Ali njega veže zavjet, kako sam čuo, i on ga mora izvršiti," primijeti herceg u po glasa i neodlučno pogledavajući na biskupa Stjepana.

„Zavjet... A bi li se sa Stjepka Šimca mogao skinuti i taj zavjet, kad je već udovoljio svemu, što se od njega tražilo, kad se ponizio kao crv?" obrati se knez biskupu.

„Toga zavjeta može ga riješiti samo Sv. Otac u Rimu... Ali — čekaj — moguće bi se našao i drugi put... Ti si pričao, da je taj Stjepko Šimac bio povjerenik i prijatelj najistaknutijih krivovjernika u Bosni, humskoj i dalmatinskoj zemlji. Eto — tu bi nam on mogao biti od velike koristi..."

Hercegu se Kolomanu oči zaiskriše.

„Tako — tako... Pa to su i moje najvruće želje, da pomognem Sv. Ocu i oslobodimo te zemlje od krivovjerja."

Ne osvrćući se na taj hercegov usklik biskup Stjepan mirno nastavi:

„Mjesto njega mogao bi i netko drugi poći u Rim."

„Pa s njime je pošla i njegova majka, a to znači, da bi onda gospoja Petronila morala poći dalje sama, ako mi Stjepka zadržimo..." zamišljeno će knez.

„Kad bi njegova majka mjesto njega pošla Sv. Ocu i uz to imala popratno pismo vaše milosti — —" tu se biskup obrati hercegu... „a i ja bih učinio svoje, onda bi se Stjepko Šimac mogao razriješiti tog zavjeta..."

„Ali kneže, jeste li mislili na to, da li bi Stjepko Šimac na to pristao?" upita herceg.

„Zapovijed vaše milosti bila bi mu sveta, a razloži li mu se, da ga za to i trebamo, da pomaže našoj sv. vjeri, siguran sam, da se ne bi oglušio. Samo vaša bi mu milost morala jasno izraziti svoje povjerenje i da ga želi pridržati u svojoj službi."

Biskup Stjepan podigne sada svoju lijepu glavu: „Jedan čas... Ti si pričao, Stjepane, da je taj Stjepko Šimac nakazan?... Hoće li milostivi herceg moći uza se držati takvog čovjeka?"

Knez se u neprilici počeše u čeonom kutu. „Da — to bi bila jedina teška zapreka, kad bi njegov izgled bio odvratan vašoj milosti. Ali čudnovato — to je samo na prvi pogled, poslije se to više i ne zapaža kod njega... Glas mu je — kao i u pokojnog mu oca — tako lijep i način mu je govora takav, da svakoga osvaja. Ja sam to motrio. Osim toga naš je milostivi herceg zagrijan za svete stvari, a ja u svim našim hrvatskim župama ne bih znao nikoga, tko bi u njih bio dublje zašao nego gospoja Petronila, Stjepkova majka, a sada i on!"

„Istinu ste rekli, kneže: da su mi duševne stvari više i u srcu i u pameti nego sve drugo. Moguće da ja upravo poradi toga zanemarujem sve ostale dužnosti, ali i mogu, dok se oslanjam na ovakve ljude, kao što je svijetli moj biskup Stjepan i vi, kneže. I jer ste vi kod toga, nekako osjećam, da bih se ja i taj gospodin Stjepko dobro slagali, jer kako iz svega izlazi — on imade smisla i za jedno i za drugo, a i sposobnosti... Još bih samo htio čuti posljednju riječ mog biskupa..."

Biskup Stjepan prihvati rukom veliki zlatni svoj križ na prsima i pognute glave neko je vrijeme šutio.

„Pa u ime Božje — neka bude po želji moga dragoga rođaka. Još nikada dosada nije me naveo na nikakvo zlo, vjerujem, da ne će ovaj put ni vašu milost... Nego kako ćemo doći do toga Stjepka, kad je već Bog zna gdje!?"

„To je moja briga," prihvati odmah knez. „Čim se vi, svijetla gospodo, sporazumite, kako ćete sastaviti vaše kraljevske i biskupske naredbe i samo da ih pisari odmah napišu, pojurit će moji ljudi, koji su poznati u onim krajevima i ne mogu im izmaći — pronaći će oni naše hodočasnike..."

— — — — — — — — — — — — —

Dok su, kad opet ostadoše sami, hercegove misli bile još uvijek zabavljene tim Stjepkom Šimcem, misli

biskupove krenuše posve drugim smjerom. Njegova moćna glava sa visokim i širokim čelom i orlovskim nosom krila je velike i zamašite misli.

Da — a da se sve ovo zamašito provede i u djelo, treba za to predobiti i ovoga mladića pred sobom... I zlovoljan izraz, kojega herceg nije zamijetio, preleti mu licem.

„Je li vaša milost razmišljala o mom jučerašnjem prijedlogu i osnovi?" upita biskup Stjepan.

Herceg se prene, nasloni se na stol i podboči glavu jednom rukom.

„Ne, — nisam još razmišljao. Nisam ni mogao. Morate mi još jednom ponoviti, sve je ono preteško za mene."

„No nije to tako teško ni provesti, a kamo li shvatiti. Gledajte, vaša milosti: Motrili ste ovaj naš zagrebački kraj, pa je i vama sigurno upalo u oči, da je kao stvoren, da se oko njega okupi i razvije nešto veliko. Često pomišljam na Rim i na njegove brežuljke, kadgod ovako sa svog brežuljka promatram cijeli kraj. Bog je sastavio na jednom okupu i one humke i brežuljke i ovu široku ravan i rijeku — pa je to sve kao stvoreno, samo da čovjek na njemu gradi i radi. A tko će početi, ako ne mi? Nas je dopala ta zadaća. A da se ovom mjestu poda važnost, da postane nekakovo središte, najkraći je put, da se pogled mnogih očiju silom skrene ovamo! A kako? Evo kako! Nadbiskupija spljetska je u potpunom rasulu. Sjedinimo sve na ovom mjestu — neka to bude sijelo metropolije za cijelu ovu hrvatsku zemlju, onda bi se dalo raditi i stvarati, čuda postići za slavu Božju!"

Velika spodoba biskupova uzdiže se u zamahu raširenih ruku, kao da je podiže vjetar.

„A kaločki nadbiskup?" neodlučno će Koloman.

„Nema tu poteškoća. Ionako je sada moja biskupija posve neovisna od njega... Sve ovisi o odluci vaše milosti, da tu stvar pokrene i pozove Sv. Stolicu na daljnji postupak."

Koloman se zagleda u biskupa iznenađen, da tako zamašne stvari uistinu ovise o njemu. Uto uđoše pisari, poslani od kneza Stjepana.

VIII.

U SVOJ punini ljeta osjetljivo je oko moglo ipak primijetiti, da je prekoračen vrhunac, da ljetni napon polagano zalazi. To se ove godine mnogo teže primjećivalo, jer je dosta kišilo i sve bijaše još uvijek svježe. Samo oko, koje se bolje zagledalo, moglo je primijetiti da su rubovi svakog lista postali oštriji i malo se, tek malo savijali, a po njima tu i tamo već se javljale i žućkaste mrlje. Jutrom se povlačila lagana i jedva primjetljiva maglica, koju bi sunce, čim bi ogranulo, u času i upilo. A što bi se sunce više uzdizalo i zagrijavalo, sve je opet postajalo kao prije i svako je mogao reći: još je ljeto, mi smo usred ljeta!

I jer je sunce uistinu još grijalo kao usred ljeta, hodočasnici su putovali samo jutrom i kasnim popodnevom to više, što su idući sve više prema jugu sašli na otvorene drumove, i rijetko gdje bijaše hlada. Preko podneva zadržavali bi se u krčmama ili se odmarali u sjeni šuma kraj drumova. Naum im je bio, saći sa hodočasničkim štapom nogom sve do Splita, prebaciti se galijom do Mletaka i dalje nogom put vječnoga Rima.

Već prođoše krasne krajeve ostavljajući za sobom visoke planine, koje su ih svojim vrhuncima pratile sate i sate kao vjerni pratioci. Koliko su se samo puta pojavljivali, gubili se, da se opet pojave i konačno sakriju posve za novim vrhuncima gora. Idući tako sve dalje na jug ostaviše za sobom planinske vrhove Vijenca, da ih s lijeva odmah pozdrave šiljati vrhovi malog i velikog Šatora. Onda skrenuše na istok, da podnožjem Golije planine prispiju u Hlivno, grad hlivanjske župe. U jednom prosjeku pomoli s lijeva svoju šiljatu kapu visoki Cincar, a s desna se proteže neizmjerno duga brana moćnih Dinarskih planina kao vijenac od plavoga cvijeća, i pred očima im puče ravno hlivanjsko polje.

Po prvi put — možebiti — da s ovakvim najdubljim udivljenjem zagledaše sada ljudske oči svu veličajnost ove prirode, a to su oči Petronile Šimac i Petra Malića i ono jedno živo Stjepkovo oko. S lijeva guste šume, s desna polje pokriveno šašem i grmljem a protkano srebrenim vrpcama riječica i obrubljeno modrim lancem planina — a pred njima beskrajne daljine...

„E — ovo je Božja ruka lijepo stvorila!" usklikne prvi Petar Malić, koji nije samo slučajno suputnik Stjepka i Petronile nego hodočasnik kao i oni, sa istom tvrdom odlukom, da stigne u Isusovu domovinu, bude li Božja volja.

„Ah, kako je sve moćno i veliko!" i Petronila uspravi svoju visoku pojavu, kao da je po prviputa u prostoru, koji njoj odgovara.

Stjepku se nadmu prsa od uzbuđenja, dok je pogledom jednoga oka kružio toliko puta unaokolo, da se onda zaustavi na majci.

„Kako je sve tiho... ne mogu da vjerujem, da smo živi, da smo na putu i da je sve ovo oko nas zbilja. Je li itko ikada osjećao sve ovako, kao što ja sada osjećam?... Reci Petre Maliću, što je to ljepota? — Pogledaj sada moju majku i sve ovo oko nas, pa mi reci, ako znaš, zašto je to tako jednovito, zašto to tako usrećuje?!"

Petar se Malić poslušno zagleda u Petronilu, koja je uspravna i vitka stajala nasred puta ističući se na silnoj noćnoj pozadini.

„Gospodine Stjepko — ja sam neuk čovjek, ali tu mi u srcu nešta kaže — ovo, što mi sada gledamo i očima i dušom, to je nešto vječno. Razumijete li — nestat će i gospoje Petronile, a jednom će nestati i ovih planina i ove šume i ovoga polja — ali ovo, kako se to u našim očima odrazilo i doprlo do srca i do duše, to ne će nestati — to ćemo mi opet naći u vječnosti — i to je samo kao kap vode u moru prema onome, što nas tamo čeka..."

Suze ovlažiše oči Petra Malića i zamagliše mu pogled, kad uto usklikne Stjepko:

„Orlovi, gledajte orlove!" Uistinu visoko u zraku kružila su polagano nad hlivanjskim poljem tri orla, dok ih u krugovima nestade negdje za Kamešnicom i nad Prologom.

„I mi ćemo za njima, tamo preko onog sedla," i Stjepko pokaza rukom, „samo ne ćemo tako ravno preko planine, nemamo krila, nego lijepo polagano zaobilazeći, je li, majko?"

Bojeći se, da Stjepko misli samo na njezin umor, Petronila čvršće zakorakne.

„Ja nisam nimalo umorna, nimalo — pa dosad smo se više odmarali, nego što smo hodali."

„Tako i moramo, majko. Daleki su puti, pa drugačije ne bi izdržali. A ne žuri nam se — samo je jedna zadaća pred nama: da koračamo i da prispijemo k cilju

— drugo smo sve ostavili, je li, Petre — ili si ti već počeo misliti, kako ćeš se opet povratiti u svoju kolibu ?"

„Kao da je nikada nisam ni imao, tako mi je ispala iz pameti. Već sam putem toliko toga novoga pokupio, da ne bi stalo ni u tri onakve kolibe. Samo me malo u prstima svrbi i u rukama !"

„Čekaj, Petre, kad se spustimo u Italiju, negdje ćemo se i ustaviti, nabavit ćemo drveta, pa ti možeš i raditi, a ja bih glavu svoju dao, da su u toj tvojoj torbi i dlijeta i noževi".

Petar Malić porumeni.

„Eto — ponio sam za svaki slučaj — eto nikad se ne zna, kad može rođeni alat zatrebati."

Smijući se sve troje ubrzaju korak, kao da bi htjeli nadoknaditi vrijeme, koje su izgubili zastajkujući.

„Dok zaobiđemo ovu izbriježinu — mislim, da smo na domak Hlivnu. Grada ne ćemo još dugovi djeti, jer je zaklonjen, a najprije ćemo ugledati Bistrički samostan i crkvu na jednoj uzvisini. Vidjet ćeš, majko — ne, onakva šta nema nigdje !"

Iza nekoliko koračaja začuju za sobom udarac kopita i Stjepko se prvi okrene. Od strane, kojom su i oni došli, jahali su konjanici i u daljini ih razabra neku osmoricu.

„Brzo jure — dižu prašinu — bolje je, da ne stojimo na drumu, da se sklonemo tamo na onu malu uzvisinu," i Stjepko pokaza na lijevu ruku mali puteljak, koji je vodio uz brdo.

„I jest bolje — nek prođu — zašto da gutamo prašinu ?" doda Petar, a Petronila je šuteći skrenula za njima na puteljak, koji ih dovede do male uzvisine, i tu pod granatom bukvom otpočinuše.

„Tako — lijepo je, da ne može biti ljepše — otpočini, majko, dok prašina prođe — digli su eno cio oblak."

S mjesta, gdje su počivali, dobro se vidio drum i Stjepkovo oštro oko nije pustilo konjanike iz vida, a kad je napokon razabrao njihove odore, silno se začudi.

„Za Boga dragoga — pa to su kneževi ljudi ! Samo kuda će ovamo ? Osmorica — mora da je nešto važno, dok ih je toliko".

I Petroniła je gledala na drum, dok je Petar obilazio oko bukve i promatrao joj koru i grane. Kad su se konjanici približili mjestu, odakle njih troje okrenuše na puteljak, počeše se zaustavljati i ogledavati.

„Opazili su nas — to je sigurno — a sad se čude, kud nas je nestalo..." Stjepko je motrio dalje.

„Kao da nekoga traže — ili im nešto treba — sad se eno savjetuju," reče tiho majci, a onda se ponovo začudi, kad je među njima opazio i slobodna konja bez jahača. Konjanici ih nisu vidjeli, jer su ih skrivale grane i lišće bukava. Dvojica konjanika sjašiše sada s konja i prignutih glava pomno su pregledavali tragove u prašini na drumu, a kad tako dođoše do mjesta, gdje se odvajao puteljak, pozvaše rukama i ostale. Svi dojašiše onamo vodeći i njihove konje na uzdama.

„Moram na drum, da vidim, što hoće — vi ostanite tu," tiho će Stjepko i pođe niz puteljak. Uto skrenuše na tu stazu i ona dvojica, koja bijahu sjahala, i obojica ustukoše, kad se domala susretoše sa Stjepkom. Stjepko ostade nasred puteljka čekajući, da se obojica približe. — Nije druge, to su kneževi ljudi — samo što ovuda traže?

„Nema jednoga oka..." glasno će jedan od konjanika.

„Slaže se," doda drugi.

„Brazgotina mu je od oka do usta... leđa je pognutih."

„Jest."

Stjepko se snebivao.

„Noge moraju biti malo iskrivljene... Da vidimo — jest... sve se slaže... Gospodine, jeste li vi Stjepko Šimac ?" upitaše obojica u isti mah.

„Jesam — a što se to vas tiče ?"

Mjesto odgovora Stjepku povikaše obojica na drum:

„Martine ! Filipe ! Jest — on je — sve se slaže — ponesite kesu !"

Dvojica na drumu skočiše sa konja i odvezavši s jednog slobodnog konja kožnu kesu sa sedla i potrčaše uz puteljak.

Stjepko goloruk i bez svog hodočasničkog štapa stajao je pored puteljka i mukom se savladavao, da ne plane.

„Je li to kakvo nasilje ? Tko vas šalje, u ime koga vi mene tražite ?" poviče Stjepko, a uto već sađe i Petronila i postavi se uz njega.

„Oprostite gospodine," odgovoriše sada oba prva konjanika," i hvaljeno budi Ime Božje ! Jurimo za vama sve od Zagreba i sve smo konje mijenjali. Naš je gospodar knez Stjepan Vodički i on nam je naložio, da vas pod svaku cijenu pronađemo i da vam ovo izručimo."

Čim su čuli kneževo ime, odahnuše i Stjepko i Petronila. Kako nije znao dan njihova polaska, vjerojatno poručuje ovako, da mu nešto obave na putu.

Uto stigoše i druga dva momka sa kesom i ozbiljno i važno izvukoše tri zapečaćene pergamene.

„Je li, a kome da predam ?" upita Stjepko.

„Mi imamo u vaše ruke predati ova dva smotka, da ih odmah pročitate, a ovaj treći da predamo plemenitoj gospoji Petronili, vašoj majci. Milostivi naš gospodar moli, da plemenita gospoja ne otvara sada ovaj smotak," doda još uručujući joj zapečaćenu pergamenu.

Stjepko i Petronila se zgledaše, a nato Stjepko pregleda pečate na vrpci.

„U ime Oca i Sina i Duha Svetoga... Kraljevski i biskupski pečat... Šta to opet znači ! ?" — A onda brzim kretom ruke naglo strgne jedan pečat i razmota pergamenu. Najprije uzme da pročita kraljevsku ispravu na kojoj je već na prvi pogled spazio potpis hercega Kolomana. Čitajući blijedio je sve više i više, da Petronili ruke zadrhtaše. Petar Malić, koji je tiho nadošao, postavi se iza Stjepkovih leđa, kao da bi ga želio zaštititi.

Pročitavši kraljevsku ispravu strgne Stjepko s druge biskupov pečat i počne čitati, a kad je i nju pročitao, pruži obje majci i mrko se zagleda preda se.

Momci bijahu posjedali uz puteljak i izvukavši tikvice nudili su jedan drugoga vinom radujući se, da su sretno izvršili nalog.

Čitajući isprave Petronilino lice ostade mirno i nepromijenjeno, ni najmanja žilica ne zaigra na njem niti se boja promijenila.

„To je sve knežev posao," upade joj Stjepko u čitanje. Kad je pročitala obje isprave, poče još polaganije i pomnije ponovno čitati kraljevsku ispravu zureći onda dugo u hercegov potpis — premišljajući — kao da ne vjeruje, da je pravi.

Smotavši opet pergamene podigne glavu, i Stjepko uoči po prvi put svoju majku isto onakvu, kakva je bila za života pokojnog oca. Sva prisebnost i ona budnost njezina i čistoća namjere — sve se to sada očitovalo u pogledu njezinu. Sive joj oči zahvatiše opet sve događaje i zbivanja, kao što su malo prije zahvaćale i planine i šume i zrak i poljane.

„Ti ćeš poslušati hercegovu molbu i zapovijed, Stjepko, a ja ću mjesto tebe sve obaviti u Rimu, budi za to miran i bez brige," izbjegavajući pri tom Stjepkov pogled susrete djetinji uplašeni pogled Petra Malića, pa mu se majčinski nasmiješi :

„Da, Petre, Stjepko mora natrag, mora nas ostaviti. Herceg Koloman želi, da mu dođe u ličnu službu, zove ga zato i moli, jer mu treba, jer je čuo za njegove sposobnosti."

Uza svu bol podrhtavao je u Petronilinu glasu i radosni prizvuk.

Providnost Božja ne spava i dala je eto, da i drugi otkriše u Stjepku ono, što je ona davno naslućivala, još prije odlaska sa malim križarima... Stjepko se dotle ponovo zagleda u veliki kraj pred sobom, u kom je sve titralo u ljetnom suncu i žegi... i osjeti, da mu netko sputava i ruke i noge, a on ne smije ni zubima škrinuti... Opet se vratiti među one iste ljude... biti izložen njihovim lažima, podvalama... — i napastima.

„Ne gori, pa da moram odmah natrag. Neka momci pričekaju, treba im otpočinka, a i konjima, dok se mi o svemu dogovorimo."

Uzimajući majku ispod ruke povede je na isto mjesto pod bukvom, gdje su im ležali štapovi i putne tikvice.

Petar se Malić zagleda za njima, a onda sjedne uz puteljak nedaleko momaka i zagnjuri glavu u obje ruke. Prvi put poželi opet svoju kolibu, svoj mir i svoj rad.

Žega je bivala sve jača. Trojica momaka već su pozaspali, dok se četvrti vratio na drum, da im donese Stjepkovu zapovijed. Svi se onda povukoše u sjenu, da otpočinu.

Duboka tišina zavlada uokolo.

Kratke podnevne sjene već se počeše duljiti, kad se mirni i sabrani pojaviše na puteljku Stjepko i Petronila. Petar Malić nije spavao, čuo ih je i čim je ustao, Stjepko ga čvrsto ogrli.

„Petre, pratit ćeš moju majku do Rima — ne ćete dalje. — Onda ćete se povratiti, a ti ćeš doći k meni, pa ćemo raditi — raditi..." mukao i prebijen Stjepkov glas parao je srce Petru Maliću, da je zajecao.

„Stjepko ! Pođi sada u ime Božije. Na drumu su ljudi već na konjima, čekaju te," bile su jedine riječi, koje je Stjepko još čuo od svoje majke.

Odmah kleče na puteljak, da ga blagoslovi, a Petronila napravi znak križa nad njegovom glavom. Sagnuvši na koljenima još jednoč glavu pred majkom ustane i izljubi joj obe ruke i pojuri niz puteljak.

Za njim pojuriše i trojica momaka, koji su ga čekali. Domala se začu topot kopita i za kratko vrijeme nesta u žarkom plavičastom svijetlom zraku i konja i konjanika.

„Mi ne znamo, Petre, nikada, odakle će doprijeti sila Duha Božjega i preokrenuti naše namjere i odluke... Samo sad znam, da kraja nema nigdje i ničemu... ni u smrti... A sad uzmi, Petre, štap i krenimo i mi u ime Božje!"

Spuštena pogleda k zemlji čuo je Petar Petroniline riječi, čak je čuo i ono, što nije glasno izrekla i samo u po glasa nadoveže: „

„Uz njega je — dao sam mu je još prije polaska — ona drvena pločica s glavom pokojne Agneze. Dobro je bilo, da sam je onda izdjelao — sigurno dobro."

EPILOG

RIM je čudesan grad i hodočasnik znade, da tu nije mjesto za običnu povjerljivost ljudsku, niti za obiteljske raspre, pa ni prijateljske dogovore. U Rimu se šuti i moli, razmišlja i divi, pamti i skuplja. Tu prestaju sitničavi obziri, otupljuje pogled za mane i pogrješke tvojih bližnjih i zamire sjećanje na svaku razmiricu i uvredu. Sve to proguta vječni grad, sve ublaži i odaleči. U Rimu se šuti i moli...

I Petronila i Krsto prolazili su Rimom šuteći i moleći i samo bi katkada i potiho upozoravao Krsto na nešto Petronilu pokazujući i tumačeći.

Nigdje tako kao u Rimu ne otkriva se čovjeku neizmjernost njegove vlastite duše — i sve se svršava čuđenjem, koliko je toga kadra duša njegova vidjeti i zadržati, proučiti i povezati i zapamtiti. Proživljava događaje i živi životom apostolskih vremena, dok u isto doba upija očima boje i oblike mozaika i kipova, dok šuteći i moleći obilazi zatrpana ulaze u katakombe, prodire nasipe zemlje i zalazi u grobišta svetih u Kristu sa ničim nenatrušenom željom, da se s njima ujedini. Tu i tamo upozorit će hodočasnika: ovo je slavoluk Titov... ovo Konstantinov... a ovo Septima Severa... i hodočasnik će se zagledati u relijefe na podnožju i pred očima mu se zatalasaju mnoštva i gomile prateći slavodobitni put osvajačev... Ipak, ako ga gdje sjeti nešto daleke domovine, tu se dulje zadrži i srce mu se napunja ponosom i radošću.

Tako se i Petroniline oči zasjaše radošću, kad joj je Krsto u Sv. Sabini na Aventinu prevodio s latinskog natpis nad ulazom u samoj crkvi: „Dok je na apostolskoj stolici sjedio Celestin — prvi tog imena — i u svemu prednjačio svim biskupima svijeta — ovo — što te ovdje napunja udivljenjem — utemeljio je jedan Ilirac — svećenik u ovom gradu — po imenu Petar — vrijedan ovog velikog imena — koji je od svog rođenja pripadao

domu Kristovu — bogat za sirote — siromašan sebi — koji je — prezrevši dobra ovoga svijeta — zaslužio nadu u vječni život."

Dakle je ovu divnu crkvu obnovio i zavolio jednom čovjek iz njezine domovine i njezin imenjak — vrijedan ovog velikog imena... Pod dojmom toga sjećanja na zemlju naroda svoga zapita Petronila Krstu na izlazu iz crkve Sv. Sabine:

„Kad se ti, Krsto, vraćaš u domovinu?"

Kao da je prečuo ovo pitanje, Krsto je šutio, a kako Petronila nije dalje pitala, nastaviše svoje šutljivo razgledavanje po Rimu.

Pred grobom Inocenta III. u Lateranu prokleČala je Petronila cijelo jedno jutro, a kad je Krsto došao po nju, našao ju je u suzama.

„Jesam, Krsto, od srca sam se molila velikom Inocentu, da oprosti mome Stjepku, što nije izvršio zavjet, i meni, ako se ikada moja misao bunila protiv njega, da je dopustio onaj pohod malih križara. Sad mi je duša mirna."

Uza sve to su Petronili još uvijek kapale suze, dok su silazili niz kamene stepenice, a Krsto gledajući u te suze odjednom reče:

„Pitala si me jučer pred Sv. Sabinom, kada ću se povratiti u domovinu. Nisam ti odmah odgovorio, jer ni sam nisam znao, što bih ti odgovorio. Dok ne prođe zima, ne mislim se vraćati — ali kad nastane proljeće — i tako me onda uvijek zgrabi čežnja, jer ovdje nema proljeća kao kod nas — u proljeće bih krenuo — samo ne bih volio u Pset — a htio bih se sastati sa Stjepkom..."

„I treba da se vas dva sastanete — treba da sjedinite svoje sposobnosti — bila bih mirnija — jer — ja se i dalje bojim za Stjepka... ovdje sam na sve zaboravila... sve mi je daleko, sve sam pustila iz vida — pa opet osjećam, da mi je briga za Stjepka ostala u duši... Kad bi se ti nalazio uz njega, briga bi mi bila manja — mnogo manja — sigurno."

Ali Rim guta lični doživljaj i ljubav i mržnju i sve brige... Vječni grad traži za se cijelog čovjeka... samo za se...

To je osjetio i Krsto, kad je podigao glavu i opet pogledao Petronilu. Opet stasita i uspravna obriše Petronila i posljednju suzu, a onda zaokruži svojim budnim očima sve oko sebe, strese malo ramenima, kao

da se oslobađa nekog tereta i s mladenačkim oduševljenjem izgovori nekud u daljinu:

„A sad k Sv. Petru!"

I vječni Rim, koji je vidio tolika ljudska obličja i koji se sprema, da gleda narode za narodima do konca svijeta, vidio je i upamtio i ovo dvoje: ženu u crnom, lijepu i stasitu i neobično budnih sivih očiju, i pomno odjevenog muškarca, koji kao da se malo stidi svoje punahnosti i niskoga rasta uz vitku i visoku ženu.

A je li znao Vječni Rim, da njima pripada i onaj mršavi starac, koji čak i rukama opipava sve izbočine i udubine na relijefima slavoluka i stupova, a koji je već posve zaboravio, da mu je ime Petar Malić?

ŠTEFA JURKIĆ:
PLAŠT MALOGA
KRIŽARA
S ILUSTRACIJAMA
GABRIJELA JURKIĆA
IZDALA KNJIŽNICA
DOBRIH ROMANA
UREDNIK DR J. ANDRIĆ
20. KOLO — KNJIGA 77
JERONIMSKO IZDANJE 536.
ZAGREB, GODINE 1937.